O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI OLIY VA O'RTA MAXSUS TA'LIM VAZIRLIGI
GULISTON DAVLAT UNIVERSITETI
PEDAGOGIKA KAFEDRASI

OILA PEDAGOGIKASI
fanidan

O'QUV-USLUBIY MAJMUA

Bilim sohasi: 100000 – Gumanitar
Ta'lim sohasi: 110000 – Pedagogika
Ta'lim yo'nalishi: 5112100 – Pedagogika va psixologiya

GULISTON-2022

Oila pedagogikasi fanidan tayyorlangan o‘quv-uslubiy majmua. – Guliston 2022. – 219 b.

Ushbu o’quv-uslubiy majmua 5110900 - Pedagogika va psixologiya bakalavriyat ta’lim yo’nalishida ta’lim olayotgan talabalarga mo’ljallangan. O’quv-metodik majmua Oliy va o’rta maxsus ta’lim vazirligi tomonidan 2020-yil 14-avgustda tasdiqlangan Oila pedagogikasi fani namunaviy dasturi (BD-5110900-3.03) talablari asosida tayyorlanib, unda Oila pedagogikasi fanining mohiyati, rivojlanishi, bilish jarayonlari, ta’lim-tarbiya jarayonini to’g’ri tashkil qilishning yoshga bog’liq mexanizmlarini o’z ichiga qamrab oladi.

Tuzuvchi:

H. Abdukarimov	GulDU “Pedagogika” kafedrasi professori, pedagogika fanlari nomzodi
M.Ergashev	GulDU “Pedagogika” kafedrasi o`qituvchis.

Taqrizchi:

G.P.Isayeva	GulDU “Pedagogika” kafedrasi dotsenti, pedagogika fanlari nomzodi

Mazkur o’quv-uslubiy majmua OO‘MTVning 2017-yil 1-mart 107-sonli buyrug’i bilan tasdiqlangan “Oliy ta’lim o’quv rejalari fanlarining yangi o’quv majmualariini tayyorlash bo’yicha uslubiy ko’rsatma” asosida yaratilgan.

O’quv-uslubiy majmua Guliston davlat universiteti Pedagogika fakulteti “Pedagogika” kafedrasining 2022-yil 26-avgustdagi 1-sonli yig’ilishida muhokama qilingan.

O’quv-uslubiy majmua Guliston davlat universiteti O’quv-metodik Kengashi tomonidan ko’rib chiqilgan va o’quv jarayonida qo’llashga tavsiya etilgan. (2022-yil 29 avgust, №1 bayonnoma).

MUNDARIJA

Kirish...4

O‘quv materiallar (ma’ruza mavzulari va mazmuni, amaliy, seminar va laboratoriya ishlarini bajarish b o’yicha uslubiy ko’rsatmalar)...........6

Mustaqil ta’lim mashg‘ulotlari…...….......155

Glossariy..……............. 157

Ilovalar:

Fan dasturi...…......162

Ishchi fan dasturi (syllabus)……...…......171

Tarqatma materiallar...…..........190

Test savollari..……......206

Baholash mezonlari bo’yicha uslubiy ko’rsatmalar…………………....219

KIRISH

O’zbekiston erishayotgan, dunyo tan olayotgan ulkan yutuqlarning negizida turgan asosiy omil insondir. O’zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining 64-moddasida “Ota-onalar farzand tarbiyasi uchun javobgardir” deb belgilab qo’yilgan. Qolaversa, O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “Xotin-qizlarni qo‘llab-quvvatlash va oila institutini mustahkamlash sohasidagi faoliyatni tubdan takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi PF-5325 Farmoni (02.02.2018),
PQ-3808 O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “O‘zbekiston Respublikasida oila institutini mustahkamlash konsepsiyasini tasdiqlash to‘g‘risida”gi qarori (27.06.2018)da ko`zda tutilgan maqsad va vazifalarni amalga oshirish jamiyatimizning ustuvor yo`nalishlaridan biriga aylandi.

Oilada ota-onalar ma'naviy boy e'tiborli va yuqori ma'lumotga ega bo’lsalar, shu darajada takomillashgan usul orqali o’z farzandlarini tarbiyalaydi. Buyuk ma'rifatparvar Abdulla Avloniyning “Tarbiya biz uchun yo hayot, yo mamot, yo najot – yo halokat, yo saodat – yo falokat masalasidir”, degan so’zlari bir asr avval millatimiz uchun qanchalik muhim va dolzarblik kasb etgan bo’lsa hozir ham o’z ahamiyatini yo’qotgani yo’q.

Oilada yosh avlodni ota-ona namunasi, oila an’analari, shajarasi, kasb-kori, axloqiy-ma’naviy qadriyatlari asosida tarbiyalash, ular ongida oilaga sadoqat, o’zaro mehr-muhabbat, hurmat hissini shakllantirish vositasida ularni oilaviy hayotga tayyorlash kutilgan natija beradi. Ota-onalarga oila tarbiyasida metodik yordam beruvchi «Oila kutubxonasi» seriyasidagi kitobchalar va maxsus «Oila» jurnalini nashr qilishni yo’lga qo’yish, barcha yo’nalishlardagi oliy va o’rta maxsus ta’lim muassasalariga «Oila psixologiyasi va pedagogikasi» kursini joriy etish oilani namunali tarbiya maskaniga aylantirish vositasidir. Buning uchun otaonalarni tarbiya jarayoniga tayyorlash maqsadida ota-onalar universitetlari ishini tiklash va takomillashtirish, umumta’lim maktablari, oliy va o’rta maxsus ta’lim mazmuniga «Yoshlarni oilaviy hayotga tayyorlash» kursini kiritish maqsadga muvofiqdir.

Oila pedagogikasi quyidagi fanlar bilan aloqada o‘sib-ulg‘aymoqda: oila pedagogikasi fani: falsafa, sotsiologiya, iqtisodiyot, anatomiya – fiziologiya, psixologiya–pedagogika, ijtimoiy pedagogika, maxsus pedagogika, pedagogika tarixi, pedagogik mahorat kabilar.

Insonning ma’naviy va aqliy xislatlarini, asosan, uning olgan tarbiyasi, yashagan muhiti belgilaydi, deb hisoblagan. Agar, yaxshi tarbiya insonning eng qimmatli boyligi bo‘lsa, noto‘g‘ri tarbiya uning uchun chinakamiga baxtsizlikka, hatto, halokatga aylanishini uqtirgan. Shuning uchun maktab tarbiyasi bilan bir qatorda oila tarbiyasiga ham katta ahamiyat berilgan. Oilada to‘g‘ri yo‘lga qo‘yilgan tarbiya maktab uchun katta madaddir va, aksincha, oilada tegishli tarbiya ishlari olib borilmasa, bu holda maktabning ta’lim-tarbiya ishini juda qiyinlashtirib qo‘yadi. Demak, oila va maktab hamkorligi o’ziga xos dolzarblik kasb etadi. Oila pedagogikasi talabalarni, o‘sib kelayotgan yosh avlodni barkamol inson qilib tarbiyalashga hamda oilada beriladigan tarbiyaning mazmuni, umumiy qonuniyatlari, tamoyil va metodlariga doir bilimlarni egallashiga xizmat qiladi.

O‘quv fanining maqsadi va vazifasi

Fanni o'qitishdan maqsad - bakalavr talabalarni oilaviy hayot haqida bilim berish va oilada bolalarni tarbiyalash mazmuni, shakl, metod va vositalarini o‘rgatishdan iborat.

Fanning vazifasi - talabalarni oilada bolalarni har tomonlama barkamol qilib tarbiyalashga o'rgatish; oila tarbiyasining o'ziga xosliklari bilan tanishtirish; oilada bolalarni tarbiyalashning samarali shakl, metod va vositalarini tanlay olish ko‘nikma va malakalarini shakllantirish.

Fan bo'yicha talabalarning bilim, ko‘nikma va malakasiga qo‘yiladigan talablar qo’yiladi. *Talaba:*

“Oila pedagogikasi” o‘quv fanini o'zlashtirish jarayonida amalga oshiriladigan masalalar doirasida bakalavr:

- oila, oilada farzand tarbiyasi muammolari;
- oilada ma'naviy muhit, muomala madaniyati masalalari;
- oilada islomiy ma'naviyatdan qadriyat sifatida foydalanish;
- oilaviy tarbiya jarayonida tarbiya texnologiyalari;
- chet elda oila, oilaviy munosabatlar va uning o'ziga xos xususiyatlari;
- mustaqil oilaviy hayot, oila xo‘jaligini yuritishda iqtisodiy tarbiya *bilimga;*
- oilada aqliy, axloqiy, jismoniy, estetik tarbiya mazmunini;
- oilaning barkamol shaxsni tarbiyalashdagi rolini;
- o‘g‘il va qiz bolani tarbiyalashning o‘ziga xos xususiyatlarini;
- oilada shaxsni shakllantirishning o‘ziga xos xususiyatlarini;
- oilaviy tarbiya jarayonida muomala madaniyatining tutgan o‘mini;
- oilada farzand tarbiyasida umuminsoniy va milliy qadriyatlarni *ko'nikma;*
- oilada ijtimoiy-pedagogik faoliyatni tashkil etish;
- o‘zbek oilalarida qaynona-kelin o‘rtasidagi munosabatlarning o‘ziga xos xususiyatlari bilish;
- oilaviy tarbiya jarayonida ijtimoiy institutlarning o‘zaro hamkorligini yo‘lga qo‘yish;
- oilada ota-ona va farzand burchlarini anglash;
- oilada ijobiy munosabatlarni ta'minlash *malakasiga ega bo‘lishi kerak.*

Ma’ruzalar mavzulari bo’yicha o’quv materiallari

1-mavzu: Oila pedagogikasi - fan sifatida

Reja:

1. Oila pedagogikasi fanining predmeti, maqsadi va vazifalari.
2. Oila pedagogikasining tarixiy ildizlari.
3. Oila pedagogikasining ilmiy-tadqiqot metodlari.
4. Oila pedagogikasining boshqa fanlar bilan aloqasi.
5. Oila pedagogikasining ilmiy-tadqiqot metodlari.

Tayanch so’zlar: *oila, oila pedagogikasi, fan, predmet, maqsad va vazifa, xalq pedagogikasi, metodlar, ilmiy-tadqiqot, tarixiy ildizlar, oilaviy tarbiya. oila, oila pedagogikasi*

Darsning o’quv maqsadi: *Oila pedagogikasi fanining predmeti, maqsadi va vazifalari.Oila pedagogikasining tarixiy ildizlari. Oila pedagogikasining ilmiy-tadqiqot metodlari. Oila pedagogikasining boshqa fanlar bilan aloqasi. Oila pedagogikasining ilmiy-tadqiqot metodlari.*

1. Oila pedagogikasi fanining predmeti, maqsadi va vazifalari.

Komil insonni voyaga yetkazishda oila va jamiyatning o‘rni uning tarbiyadagi uzviyligi, uzluksizlik asosida amalga oshishi bu yaxlit bir qonuniy jarayondir.

Oila pedagogikasi jamiyatning shaxs tarbiyasiga doir muhim davlat siyosatidagi ustuvor vazifalarini mukammal bajarishiga hizmat qiladi, ta'lim-tarbiyaga doir bilimlarni mushtarak holda jamlab, farzand tarbiyasiga doir tartib-qoidalarni sinovdan o'tkazuvchi va amalda tatbiq qiluvchi ota - onaning faoliyatidir.

Oila pedagogikasining predmeti:

Oilada ota-ona aniq maqsad qo‘yib, o‘z ustida ishlash, izlanish, tanlangan vosita va usullarni qo‘llash natijasini ko‘ra bilishi, tarbiyachilik san’atiga ega bo‘lishi lozim.

- Ta'lim-tarbiyaning zamonaviy talab darajasiga va tarbiya qonuniyatlariga amal qiladi;
- Oilada beriladigan tarbiya mazmuni;
- Oilada farzand tarbiyasida qo‘llanadigan usul va vositalar;
- Insoniyatning ma'naviy rivojlanishi bilan oilada farzand tarbiyasining

uyg‘unligi;

- Oilada farzand tarbiyasidagi mahorat va madaniyatga amal qilish;

Oila pedagogikasining maqsadi:

Oila tarbiyasiga doir muammolarning holati, qonuniyatlarini o‘rganishga qaratiladi.

Oila tarbiyasining vazifalari:

- Oila tarbiyasiga doir bir butun muammolarni hal qilish;
- Oilaviy tarbiyaning samaradorligini oshirish va davlatning ustuvor talablariga javob beradigan komil insonni tarbiyalash;
- Oila tarbiyasida milliy qadriyatlardan o‘rinli foydalanish, pedagogik qonun - qoidalarga rioya qilish;
- Fan va texnika yutuqlaridan unumli foydalanish;
- Ilg‘or oilalardagi muovaffaqiyatli ish uslublarini o‘rganish;
- Ota-onalarning pedagog mutaxassislar bilan hamkorlikgini o'rnatish;
- Barkamol inson tarbiyasiga doir muammolarni hal qilish doimiy va hayotiy izlanishlarni talab etadi.

<u>Oila pedagogikasining boshqa fanlar bilan aloqasi</u>:

Oila pedagogikasi o‘sib kelayotgan yosh avlodni barkamol inson qilib tarbiyalash uchun oilada beriladigan tarbiyaning mazmuni, umumiy qonuniyatlari, tamoyil va metodlariga doir bilimga ega bo‘lmoq lozim. Oila pedagogikasi umumiy pedagogikaning bir tizimi bo‘lib u umumiy pedagogika qonuniyatlari asosida yaratilgan.

Komil inson tarbiyasi juda ko‘p qirrali va murakkab bo‘lganligi sababli hamma fanlar unga ko‘makdosh bo‘ladi. Buyuk alloma Abu Nasr al-Farobiy «Talhizu Navomis» (“Aflotun qonuniyatlarining mohiyati”) asarida inson kamolotini falsafa fani ta'sirida rivojlinishini shunday ko'rsatgan edi: «Yaxshi fazilatga ega bo'lgan shahar aholisi eng baxtiyor odamlar bo'lishlari, qonunlarga ixtiyoriy bo‘ysunishini ta’minlash uchun qonunlarni takomillashtirish, ulardagi qoidalarni mustahkamlashdir».

<u>Oila pedagogikasining tarixiy ildizlari:</u>

Xalq donishmandlarining oila muammosi va tarbiyasi haqidagi qarashlari juda uzoq tarixiy ildizga egadir. Xalq og‘zaki va yozma yodgorliklarida: maqol, hikmat,

ertak, aytishuvlarda oila, ota -ona, oilaviy barqarorlik, o'zaro munosabat masalasiga alohida e’tibor qaratilgan.

Ota - ona behad bo'ladi xursand,
Farzand bo‘lolsa munosib farzand!

Javhar Zamindar.

Namozi bomdoddin keyin volidangni
Ziyorat qil va xizmatida bo‘l.

Rushtiy.

Oila va undagi tarbiyaning usul, vosita va omillari ko‘proq yozma pandnomalarda, Kaykovusning «Qobusnoma», «Saodatnoma», Zahiriddin Muhammad Boburning «Boburnoma»si, «To‘ti shohnoma», «Odobnoma» kabilarda oila muammosiga doir masalalar ilmiy-nazariy va amaliy jihatdan asoslab berilgan.

Mutafakkir va ma’rifatparvarlarning ijodiy faoliyatida oila muammosi asosiy o‘rinni egallagan. Buning sababi bo‘lajak Oila pedagogikasi fanining mazmundorligini ta’minlovchi badiiy adabiyot, san’at asarlari, milliy meros va umumiy insoniy qadriyatlardir.

Oila tarbiyasida bolalar hayotini to‘g‘ri uyushtirish ularning vaqtdan to‘g‘ri va unumli foydalanishning asosiy garovi ekanligini ota-onalar o‘z farzandlariga uqtirishlari lozim. Oila tarbiyasi masalalari bo‘yicha Abu Ali Ibn Sino maxsus «Tadbir al-manozil» nomli asarini yozgan. Unda olim ota-onaning bola tarbiyasidagi vazifalarini yoritgan. Asarda ota-onaning vazifasi va burchiga, oila munosabatlariga to‘xtalar ekan, ayniqsa, ota-onalarning oilada mehnatsevarligi bilan farzandlarini ham kasb va hunarga o‘rgatish borasida muhim fikrlar bayon etadi.

Ibn Sino tarbiyaviy qarashlarida oila va oilaviy masalalarga keng o‘rin berilgan. Ota oilada o‘z farzandlariga har tomonlama: yurish-turishda, nutq odobida, so‘z madaniyatida, o‘zaro muomala jarayonida, eng muhimi amaliy ish faoliyatida to‘g‘rilik va haqqoniylik, samimiylikka namuna bo‘lmog‘i kerak. Oilada farzand tarbiyasini to‘g‘ri yo‘lga qo‘yishning asosiy vositasi - uning ma’naviy olamida e’tiqodni shakllantirish deb hisoblagan edi olim.

Yusuf Xos Xojib «Qudatg‘u bilig» asarida oilaviy maishiy turmush

muammolariga ham katta e’tibor beradi. U kishilarni uylanib, oila qurishidan boshlab, farzand tarbiya etish, oilaning moddiy ta’minotini yuritishgacha boʻlgan eng zaruriy vazifalarini birma-bir bayon etadi. Ota-onalar nazoratida boʻlgan bolaning mas'uliyat hissi rivoj topadi. Shu sababli ham bola tarbiyasida ota- onaning mavqei alohida ahamiyatga egadir. Ular tanlagan toʻgʻri yoʻl farzandlarining kelajagi, kamoloti uchun nihoyatda muhimdir. Jamiyatda farzandlari hulq-atvoriga qarab ota-onalariga baho berilishini aytib ularni ogohlantiradi.

Mirzo Ulugʻbekning qarashlarida bolaning bilim olishga boʻlgan qiziqishi, havasini oshirishda u tarbiyalanayotgan muhit muhim oʻrin egallashi uqtiriladi.

Shunday ekan, avvalambor, bola tarbiyasida oila muhitini toʻgʻri tashkil qilish darkor.

Unsurulmaoniy Kaykovus «Qobusnoma» pandnomasida oʻz farzanding sening haqingda qanday boʻlishini tilasang, sen ham ota-onang haqida shunday boʻlgil, nedinkim, sen ota-onang haqida ne ish qilsang, farzanding ham sening haqingda shundoq ish qilur, chunki farzand mevaga, ota-ona mevali daraxtga oʻxshaydir» deb yoshlarni ota-onasini hurmat qilishga, e’zozlashga, mehr-oqibatli boʻlishga da’vat etadi. Ota-ona oʻz farzandi uchun hatto oʻlimga ham tayyorligini ta’kidlaydi. Har bir farzand oqil va dono boʻlsa, ota-ona mehr- muhabbatini ado etmakdin bosh tortmaydi.

Muhammad Sodiq Qoshgʻariy «Odob as-solihan» asarida uylanadigan yigit nikohdan oldin uylanmoqchi boʻlgan qizini koʻrmogʻi, uylanadigan qizining bokira boʻlmogʻi hamda toʻrt narsa umrda, qomatda, molda va nasabda erdan past va toʻrt narsada, husn-jamolda, hulqda, adabda va iffatda erdan yuqori boʻlishi zarurligini ta’kidlaydi. Bu fikr turmushda tinch va totuv yashash, oilada er-xotin munosabatlarida katta ahamiyatga ega.

Davoniyning fikricha: «Ota-ona bolaga jamiyatda mavjud boʻlgan hulq- odob qoidalarini singdirishga, yurish-turishga, eyish-ichish, oʻz qilmishi uchun mas'uliyatni sezish, shirinsuxan bo'lish, yaxshilik, ezgulik kabi axloq qoidalarini egallashiga yordam berishi lozim». Ro'dakiy oilada bola tarbiyasi, yosh avlod kamolotida ota-onaning burchi haqida ham muhim fikrlarni ilgari suradi. Aksariyat odamlar, hatto ma’rifatli zotlar ham farzardlari tarbiyasiga e’tiborsizlik bilan qarab,

donishmandning bolasi johil bo‘lib qolayotganligidan afsuslanadi.

Buning uchun oila muhitida ota-onalar bilan bolalar o‘rtasida o‘zaro hurmat bo‘lgandagina tarbiyada yaxshi natijalarga erishish mumkin bo‘ladi. Inson tug‘ilgan paytidanoq tarbiyaga muhtojdir. Uning ilk tarbiyachilari, albatta, ota-onasidir.

Ma’rifatparvar Munavvarqorining «Oila a’zolari» nomli darsligi bo‘limlarida ota-onani hurmatlash, aka-uka, qarindosh-urug‘ini e’zozlash kabi g‘oyalar alohida o‘rin egallaydi.

Kishining bor ersa ota-onasi
G‘animatdir unga olarning rizosi.
Xudoni qoshida qabul ekandir
Ota va onaning bolaga duosi.

Oilada farzand dunyoga kelgandan boshlab oilaning jamiyat oldidagi javobgarligi kundan-kunga ortib boradi. Chunki o‘sib kelayotgan avlodning taqdiri ana shu muammoning hal qilinishi bilan uzviy ravishda chambarchas bog‘langandir.

Abdurauf Fitrat 1916 yilda «Oila» nomli falsafiy asarini yozgan bo‘lib, unda oilaviy hayot islohotidan baxs yuritilgan va adib najot yo‘llarini axtarib, xalqlarning umuminsoniy qardoshlik g‘oyasini targ‘ib etgan.

Fitrat oilaning ijtimoiy vazifalarini «Avlod tarbiyasi», «Fikriy tarbiya», «Axloqiy tarbiya» kabi qismlarga bo‘ladi.

Oilada bola bilan tarbiyachi o‘rtasida juda yaqin va samimiy munosabat o‘zining tabiiyligi va oddiyligi, mazmundorligi, iliqligi, hech qanday rasmiyatchilikning yo‘qligi bilan ajralib turishi lozim.

Oila odamzod o‘zining dastlabki ijtimoiy yo‘lini bosib o‘tadigan eng muhim sohadir. Bunday oilada ota-onalar bilan bolalar o‘rtasida ma’lum ma’noda izzat-hurmat va dildan ishonch kabi chegara bo‘ladi.

Oilada bolalarning o‘zga bir oilada yotib qolishiga hech bir holda sira yo‘l qo‘ymasligi kerak, bola yotib qoladigan joy anik tanish va ishonchli bo‘lgan taqdirdagina istisno bo‘lishi mumkin. Oilada farzand yaxshi tarbiyalansa, ota-onaning baxti, yomon farzand esa ota-onaga kulfat keltiradi.

Oila va jamoatchilik hamkorligi yosh avlodni muvaffaqiyatli tarbiyalashning asosiy shartlaridan biridir. Ota-ona e’tiborga oladigan, alohida ahamiyat berishi kerak bo‘lgan narsa bolani yoshligidan boshlab biror-bir ishga o‘rgatish, unga o‘ziga

xos yumush berib, ishga odatlantirishdir. Vaholangki, bola ham ish o‘rganadi, ham jamiyatda, oilada o‘z o‘rnini topishga harakat qiladi. Bolada mehnatga munosabat, ota-onasiga munosabat, oila a’zolariga nisbatan fikri, dunyoqarashi o‘zgaradi.

Oila boshlig'i ota - ona bola tarbiyasi haqida yetarlicha amaliy va nazariy bilimlarga ega bo'lishi kerak. Agar ularda yetarlicha bilim, ko'nikma va malaka bo‘lmasa, u oila a’zolari, ya’ni farzandlariga yaxshi tarbiya bera olmaydi. Oiladagiyomon tarbiya faqat oilanining o‘ziga hos bo‘lmasdan, balki qo‘ni-qo'shni va mahalladagi tarbiyaga ham salbiy ta’sir qiladi.

Oila pedagogikasining ilmiy-tadqiqot metodlari:

Ilmiy tadqiqot metodlari tadqiqotchilar tomonidan ko‘proq oilaviy muammolarni hal qilish maqsadida olib boriladi. Oilaviy muammolarni o‘rganish uchun dastlab manbalarga murojat etiladi. Shu jihatdan dastlabki metod:

Adabiyotlarni o'rganish metodi. Oila pedagogikaiga doir adabiyotlarni o‘rganish jarayonida milliy va umuminsoniy qadriyatlarni aks ettiruvchi, mutafakkir va ma’rifatparvar pedagogik olimlarning asarlari, Mustaqil O‘zbekistonning iqtisodiy, siyosiy va ma’naviyatiga doir adabiyotlar, O‘zbekiston birinchi Prezidenti I.A.Karimov asarlari, risola va maqolalar, pedagogik, psixologik, badiiy va ommaviy adabiyotlarni o‘rganish.

Kuzatish metodi.

Kuzatish adabiyotlarni o'rganishdan keyin boshlanadi. Kuzatishda ota - onaning biror maqsadini ko‘zda tutib tashkil etiladi. Kuzatish rejalashtiriladi, uning dasturi tuziladi. Bunda kuzatish tezligi, soni, manzili, vaqti, vaziyatni kuzatish, materiallarni qayd qilish muddati belgilanadi. Kuzatish muddatiga ko‘ra ikki turga ajraladi: qisqa va uzoq muddatli kuzatish, qisqa kuzatish ob’ektning kundalik faoliyatidagi o‘zgarishlardan ma’lum xulosaga kelish. Uzoq muddatli kuzatish - qo‘yilgan maqsad, reja va dastur asosida olib borilib, ma’lum ilmiy, yakuniy xulosaga kelinadi. Kuzatishning yakunini qayd qilishda kinos’yomka, video yozuvi, televideniya va boshqa texnik vositalardan foydalanish mumkin. Kuzatish metodidan to‘g‘ri foydalanish o‘quv - tarbiya jarayonining samaradorligini oshiradi. Yangi ijodiy faoliyatga boshlaydi.

Suhbat metodi - Tadqiqot mavzusining biror tomoni yoki hodisalari haqida

bilib olish maqsadida ma'lum mas'ul shaxslar bilan og'zaki savollar berilib, ulardan axborot olish jarayonidir. So‘roqlar mavzu doirasida mantiqan, mazmunli, tartibli, aniq ifodasiga ega bo‘lishi lozim va uni to‘g‘ri yoki noto‘g‘riligiga qarab jadval tuzib, natijasi aniqlanadi. Suhbat metodi jarayonida intervyu ham olish mumkin. O‘rinli, mantiqan yuksak javoblar yoki noaniq javoblar magnit lentalariga yozib boriladi va tahlil etiladi. Yozma javoblarni ommaviy ravishda yig‘ib olish metodi anketa metodi deb ataladi. Anketalar ishlab chiqish murakkab ilmiy jarayon. Tadqiqot natijalarining ishonchliligi anketalar mazmuniga, berilgan savollar shakliga, to‘ldirilgan anketalar soniga bog‘liq bo‘ladi. Odatda, anketalar anketa ma’lumotlarini EHMda qo‘llab matematik statistika metodlari bilan ishlashga imkon beradigan qilib tuziladi. Hujjatlarning yetarli darajada aniqlik bilan shunday tahlil qilinishi aniq pedagogik jamoalarning real faoliyatidagi sababli bog‘lanishlar va bog‘liqliklarini aniqlashga yordam beradi.

Pedagogik eksperiment har qanday ilmiy - pedagogik tadqiqotning asosidir. Pedagogik eksperiment yordamida ilmiy gipotezalarning ishonchliligi tekshiriladi, pedagogika tizimlarining ayrim elementlari o‘rtasidagi bog‘liqlik va munosabatlar aniqlanadi. Tabiiy eksperiment va laboratoriya eksperimenti pedagogik eksperiment asosiy turlari hisoblanib, ular ko‘pgina turlarga bo‘linadi. Tabiiy eksperiment sharoitida yangi o‘quv rejalari, dasturlar, darsliklar va hokazolar odatdagi o‘quv rejimini buzmay turib tekshiriladi. Pedagogik eksperiment - bu ham kuzatish, lekin u pedagogik jarayonning o‘tish sharoitlarini muntazam o‘zgartirish munosabati bilan maxsus tashkil etilgan bo‘ladi. Pedagogik jarayonda aniqroq o‘rganish uchun eksperimentator o‘zi tashkil etgan jarayonni kuzatadi. U pedagogik jarayonga aralashadi, tarbiyalanuvchilar bilan tarbiyachi faoliyatining muayyan sharoitlarini yaratadi. Pedagogik eksperiment dastlabki ma’lumotlarini, aniq sharoitlarni va o‘qitish usullarini yoki tadqiq qilinadigan materiallarni aniq belgilashni, shuningdek, eksperiment natijalarini har tomonlama hisobga olishini talab etadi.

Laboratoriya pedagogik eksperimenti ilmiy tadqiqotning qat’iy shaklidir. Juda keng pedagogik kontekstdan uning muayyan tomoni ajratib olinadi, natijalari aniq tekshirib borishga va o‘zgaruvchan kattaliklar o‘rnini almashtirishga imkon beradigan sun’iy sharoit yaratiladi. Quyidagilar pedagogik eksperimentning

bosqichlari hisoblanadi: eksperimentni rejalashtirish, eksperiment o‘tkazish va natijalarni sharhlash.

Rejalashtirish eksperiment maqsadi va vazifasini belgilash, eksperiment natijasiga ta’sir etuvchi omillar va ular darajasining miqdorini aniqlashni, kerakli kuzatishlar soni, eksperiment o‘tkazish tartibi, olingan natijalarni tekshirish metodlarini o‘z ichiga oladi. Eksperimentni tashkil etish va o‘tkazish belgilangan rejaga qat’iy amal qilgan holda olib borilishi kerak. Sharhlash bosqichida ma’lumotlar yig‘iladi va qayta ishlanadi. Eksperiment o‘tkazish ishonchlilik tamoyiliga javob berishi uchun quyidagi shartlarga rioya qilish kerak, ya’ni:

1) Tekshiruvchilar soni va tajribalar miqdorining optimal bo‘lishi;

2) Tadqiqot metodlarining ishonchliligi;

3) Farqlarning statistik jihatdan ahamiyatliligini hisobga olish.

Turli metodlar ishning samaradorligi va sifatini oshirishga imkon beradi. Bunga matematik metodlar hamda hisoblash - yechish qurilmalari yordamidagi eksperiment natijalarining pedagogikaga kirib kelishi ham yordamlashadi. Odatda, o‘rtacha arifmetik miqdor, modda, meridiana, dispersiya, tanlab olinadigan to‘plam majmuining o‘rtacha kvadratik chetga chiqishi, o‘rtacha olingan qiymat hatosi, belgilarni tuzatish koeffitsientlari hisoblab chiqiladi.

Ilmiy tadqiqot natijalarining amalda qo'llanishi. Tugallangan tadqiqotda eng muhim narsa uning natijalarini amalda qo‘llashdir.

Mustaqil O‘zbekiston sharoitida yangi ilmiy bilimlar juda tez to‘planib bormoqda. Biroq ularni amaliy ishga joriy etish yo‘lida qiyinchiliklar ham borligi ko‘zga tashlanmoqda.

Bu qiyinchiliklar oiladagi tarbiya jarayonini takomillashtirish usullari haqidagi bilimlarining ortib borishi bilan ulardan foydalanishning faol imkoniyatlari o‘rtasidagi nomuvofiqlikdan iboratdir. Shunday bo‘lsa-da, bu ularni joriy etish yuzasidan maqsadga muvofiq ishlar olib borishni istisno etmaydi. Joriy etish jarayoni pedagogik tajribani takomillashtirishga qaratilgan faoliyat deb qaraladi. Shu sababli joriy qilinishi lozim bo‘lgan tavsiyalarga yuqori talablar qo‘yiladi. Talablarning ilmiy asoslanganlik darajasi, ular mazmuni aniqligi asosiy talablar qatoriga kiradi.

Talablar mazmunining aniqligi pedagoglar bilan o‘quvchilarning mo‘ljallagan kuch-g‘ayrati mezonini to‘g‘ri baholashni nazarda tutadi. Joriy etish butun bir tadbirlar kompleksi bo‘lib, u olingan hulosalar haqida pedagogik jamoatchilikni xabardor qilish, yangi o‘quv va metodik qo‘llanmalar yaratish, metodik yo‘l - yo'riq va metodik tavsiyalar ishlab chiqishni o‘z ichiga oladi.

Oila shajarasini o'rgatish, tahlil qilish metodi - pedagogika hodisalari va faktlarini tekshirishda oilaning kelib chiqish tarixini mukammal va chuqur o‘rganmoq lozim. Oila haqidagi ma’lumotni tahlil qilishda ta’lim qonuniga amal qilinmog’i lozim.

Bolalming ijodiy qobiliyatini o'rganish metodi - oilada bolalarning ijodini hamda turli-tuman ishlarini o‘rganish va tahlil qilish pedagogik tadqiqotning samarali metodlaridan biridir. Iqtidorli bolalar aqliy qobiliyati, olijanob axloqiy qiyofasi, estetik didi, sinchkovligi va qiziquvchanligi bilan ajralib turadilar. Ta’lim qonunida va milliy dasturda pedagogika fani bolalar ijodining manbalari va faktorlarini chuqur bilishga hamda ularni yanada taraqqiy ettirish va takomillashtirishning tugri yo'llarini ko'rsatib berishga qaratilgan.

Statistika ma'lumotlarini analiz va sintez qilish metodi - pedagogik tadqiqot kerakli statistika ma’lumotlarini ma’lum bir maqsad bilan sistemali o‘rganish mustaqil O‘zbekistonda fan, madaniyat, ta’lim-tarbiyaning taraqqiy etishiga salmoqli hissa qo’shadi.

Anketalar metodi - oila a'zolari va bolalardan so'rash usuli bo‘lib, u oila jamoasining ma’lumotlari to‘g‘risidagi kerakli ma’lumotlarni olish uchun ularning fikrlari va qarashlarini aniqlash uchun va kasbga yo‘naltirishni belgilash uchun maxsus shaklda ishlangan bo‘lmog‘i lozim. Anketada ko‘zlangan maqsadga muvofiq savollar bo‘lib, ularning javoblaridan pedagogik natijalar kelib chiqmog’i lozim.

Nazorat uchun savollar:

1. Oila pedagogikasi fanining predmeti, maqsadi va vazifalari.
2. Oila pedagogikasining tarixiy va ma’naviy ildizlari.
3. Oila pedagogikasining ilmiy-tadqiqot metodlari va ularning o’ziga xosligi.

4. Oila pedagogikasi fanining rivojlanishi va boshqa fanlar bilan uzviy bog'liqligi.

Asosiy adabiyotlar:

1. O'zbekiston Respublikasi Konstitusiyasi. - T., 2012-y.
2. Karimov I.A . "Yuksak m a'naviyat engilm as kuch". - T., 2008-y.
3. O'zbekiston Respublikasining Oila Kodeksi. - T., 1998-y.
4. Musurmonova O. Oila ma'naviyati - milliy gurur. T., 1999-y.
5. Hasanboeva O. va boshqalar. Oila pedagogikasi. - T., 2007-y.
6. Hoshimov K., Nishonova S.va boshqalar. "Pedagogika tarixi". -T .1996-y.
7. Xidirova F. Oilada qizlarni oilaviy hayotga tayyorlash. - T., 2007-y.

2-mavzu: Chet elda oila pedagogikasifanining rivojlanishi tarixidan

Reja:

1. Qadimgi Yunon va Rim mutafakkirlarining oila tarbiyasi haqidagi qarashlari.
2. Yevropa Uyg'onish davri mutafakkirlari asarlarida oila tarbiyasining aks etishi.
3. Yan Amos Komenskiy oilada tarbiyaning o'rni haqida.
4. Ma'rifatparvar mutafakkirlarning oila tarbiyasiga oid fikrlari.
5. Rus pedagoglarining oila pedagogikasiga oid qarashlari.

Tayanch tushunchalar: *oila, oila pedagogikasi, chet el, Qadimgi Yunon va Rim mutafakkirlari, Yevropa uyg'onish davri, Yan Amos Komenskiy va rus pedagoglari.*

Darsning o'quv maqsadi: *Qadimgi Yunon va Rim mutafakkirlarining oila tarbiyasi haqidagi qarashlari. evropa Uyg'onish davri mutafakkirlari asarlarida oila tarbiyasining aks etishi. Yan Amos Komenskiy oilada tarbiyaning o'rni haqida. Ma'rifatparvar mutafakkirlarning oila tarbiyasiga oidfikrlari. Rus pedagoglarining oila pedagogikasiga oid qarashlarini o'rganish*

1. Qadimgi Yunon va Rim mutafakkirlarining oila tarbiyasi haqidagi qarashlari.

Tarixiy taraqqiyotning keyingi davrlariga kelib, ibtidoiy jamoa tuzumi o'rnini yangi ijtimoiy formatsiya - quldorlik tuzumi egalladi. Qadimiy Sharqda birinchi sinfiy jamiyatlar paydo bo'ldi hamda moddiy va ma'naviy madaniyatga asos solindi. Ayniqsa, qadimgi Yunoniston va Rim xalqlari bu madaniyatni rivojlantirishda

o‘zlarining katta hissasini qo‘shdilar.

Tarixiy taraqqiyot davomida turli mamlakatlar va xalqlar jahon madaniyatiga turlicha yondashdilar va rivojlantirdilar. Masalan, Xitoyda qog'oz ixtiro qilindi, Hindistonda hisoblashning o‘nlik tizimi kashf etildi, Mesopotamiyada esa yer kurrasini graduslarga, sutkani soatlar, minutlar va daqiqalarga bo‘lish o‘ylab topildi.

Eramiz boshlanishidan oldin O‘rta Osiyoning janubiy chekkasiga yaqin bo‘lgan joyda O‘rta dengiz bilan Hindistonni birlashtiruvchi karvon yo‘li qurildi. So‘ngra O‘rta Osiyo orqali Xitoydan O‘rta dengizga tomon «Buyuk ipak yo‘li» ochildi. Natijada O‘rta Osiyo xalqaro savdo-sotiq markaziga aylandi. Bu esa o‘z navbatida O‘rta Osiyo vohalarida madaniyatning rivojlanishiga ta’sir etdi, yozuvning tarqalishiga yordam berdi.

Ayniqsa, qadimgi Yunonistonda madaniyat, maktab va dastlabki pedagogik fikrlar boshqa mamlakatlarga nisbatan juda erta rivojlandi. Yunoniston uncha katta bo‘lmagan bir qancha quldorlik davlatlaridan tashkil topgan. Uning mo‘tabar shaharlari Lakoniya (bosh shahri Sparta) va Attika (bosh shahri Afina)dir. Bularning har qaysisida tarbiyaning alohida tizimlari vujudga kelib, Sparta usulidagi tarbiya va Afina usulidagi tarbiya deb ataladigan bo‘ldi. Ammo ikkala davlatda ham quldorlik tuzumi hukmron edi.

Yunonistonda qullarni «gapiradigan ish quroli» deb hisoblar edilar. Qullar oddiy insoniy huquqlardan ham mahrum edilar.

Lakoniya (Sparta)da kemalar to‘xtaydigan qulay gavanlar bo‘lmaganligi tufayli qullar mehnatiga asoslangan dehqonchilik hukmron edi. 9 ming oiladan iborat bo‘lgan quldorlar 250 mingdan ko‘proq aholiga hukmronlik qilardi. Spartada qullar shafqatsiz ta’qib ostiga olinar edi.

Tarbiya ishlari esa davlat ixtiyorida bo‘lib, uning asosiy maqsadi spartaliklarning bolalarini baquvvat, jismoniy sog'lom, bardoshli, chiniqqan jangchilar qilib tarbiyalash va bo‘lajak quldorlarni etkazishdan iborat edi.

Spartaliklarning bolalari 7 yoshgacha uyda yashar, keyin «agella» deb ataluvchi davlat muassasasida 18 yoshga etguncha tarbiyalanar edi. Ular «pedonom» rahbarligida jismoniy sog'lom bo'lish uchun turli mashqlar bilan chiniqtirilar, sovuqqa, ochlikka va chanqoqlikka chidashga, og'riqqa bardosh berishga o‘rgatilar

edi. Ta'limning asosiy qismini harbiy gimnastika mashqlari egallar edi.

Qadimgi yunon tarixchisi, faylasuf olim Plutarx Sparta maktablaridagi ta'lim-tarbiya haqida gapirib, shunday deydi:

«O'qish va yozishga kelganda bolalarga faqat ularning eng zaruri o'rgatilar edi, tarbiyaning qolgan qismi esa bitta maqsad: hech so'zsiz itoat qildirishni, chidamli bo'lishni va yengish ilmini o'rgatishni ko'zda tutar edi».

Spartada ta'lim-tarbiyaning yana bir muhim vazifasi yoshlarni qullarga nisbatan shafqatsiz, ularni mensimaydigan qilib tarbiyalashdan iborat edi. Shu maqsadda yoshlar «Kreptiyalar»da, ya'ni kechalari qullarni tutish mashqlarida qatnashar, shubhali bo'lib ko'ringan har qanday illatni (qulni) o'ldirar edilar.

Yoshlarga axloqiy tarbiya berishda davlat rahbarlari maxsus suhbatlar o'tkazib, shu yo'l bilan ularga axloqiy va siyosiy tarbiya berar edilar. Shuningdek, bolalarni savol-javob jarayonida aniq, qisqa va lo'nda qilib javob berishga o'rgatib borilgan.

Spartada 18—20 yoshga yetganda yigitlar «Efeblar» o'spirinlar guruhida harbiy xizmatni o'taganlar.

Spartada qizlar tarbiyasiga ham alohida e'tibor berilgan. Ularni harbiy va jismoniy tarbiya malakalari bilan qurollantirib borilgan. Chunki erkaklar jangga ketganlarida ular shaharni qo'riqlab, qullarning itoat saqlashini ta'minlar, ular hatto jangda ham qatnashar edilar.

Afinada esa hayot, tartib, intizom, maktab tizimi va undagi ta'lim-tarbiya Spartanikidan butunlay farq qilar edi. Qullar xususiy mulk hisoblanar edi. Afinada eramizdan ilgarigi V-IV asrlarda madaniyat barq urib o'sdi. Fan, me'morchilik va haykaltaroshlik taraqqiy qildi.

Afinada eng ko'rkam va barkamol inson deb ham jismoniy, ham ma'naviy jihatdan yetuk kishini o'zlarirning «ideali» deb hisoblar edilar. Bu ideal faqatgina yuqori tabaqali quldorlarga xos edi. Jismoniy mehnat esa faqat qullarning qismati deb hisoblanar edi.

Afinada bolalar 7 yoshga yetguncha uyda tarbiyalanar, o'g'il bolalar 7 yoshdan boshlab maktabga qatnar, qizlar esa oilada ona ko'magida uy-ro'zg'or ishlariga o'rgatilar edi. Afinada xotin-qizlarning hayoti uy doirasidan chiqmas, asosan. ichkarida o'tar edi.

Afinada bolalar dastlab 7 yoshdan 13-14 yoshgacha «grammatist» (savod o‘rgatish ma’nosida), «kifarist» (grekcha musiqa o‘qituvchisi ma’nosida) maktablarida tahsil olganlar. Bu maktablar xususiy bo‘lib, o‘qish pullik edi. Shuning uchun fuqarolarning bolalari bu maktablarda ta’lim ololmas edilar. Bu maktablarda «didaskol» deb atalgan o'qituvchilar mashg'ulot olib borar edilar. (men o‘qitaman, degan ma’nodagi «didasko» so‘zidan keyinroq «didaktika» — ta’lim nazariyasi kelib chiqqan).

O‘g‘il bolalarni maktabga qullardan biri boshlab borar edi, bunday qul pedagog deb atalar edi («pays» - bola, «agogeyn» - yetaklab borish degan so‘zlardan olingan). Grammatist maktabida o‘qish, yozish va hisoblash o‘rgatilar edi. O‘qishda harflarni hijjalab o‘qitish usuli, so‘ng qo‘shib o‘qish usulidan foydalanganlar. Yozuvni o‘rgatishda mum surilgan yaltiroq taxtachalardan foydalanganlar. Ular ingichka cho‘p yordamida yozganlar. Sonlarni barmoqlar, sopol toshlar, sanoq taxtasi yordami bilan hisoblaganlar. Kifarist maktabida o‘g‘il bolalarga adabiy bilim va estetik tarbiya berilar, musiqa, ashula, deklomatsiyalar o‘rgatilar edi.

O‘g‘il bolalar 13-14 yoshga yetganlaridan keyin “palestra” (“kurash maktabi”) deb atalgan o‘quv yurtiga o‘tar edilar. Bu o‘quv yurtida ular ikki-uch yil davomida jismoniy mashqlar bilan shug‘ullanar edilar. Masalan, sakrash, yugurish, kurash tushish, disk va nayza irg‘itish, suvda suzish kabilar o‘rgatilardi. “Palestra”da o‘qish tekin edi, shuning uchun ham yoshlarning ko‘pchilik qismi shu yerda o‘qish bilan cheklanib qolar edi.

Yoshlarning badavlatroq oiladan bo‘lgan qismi “palestra”ni tugatgach, gimnaziyga (jismoniy, ijtimoiy tarbiya) kirar edi. Ularga falsafa, siyosat, adabiyot fanlari o‘rgatilgan. Bu maktabni tugatgan yoshlar davlatni boshqarishda qatnashishlari mumkin edi.

Nihoyat, Spartada bo‘lgani kabi, Afinada ham 18 dan 20 yoshgacha bo‘lgan yoshlar efeblar qatoriga o‘tib, harbiy xizmatga tayyorlanar va o‘zlarining siyosiy bilimlarini oshirishni davom ettirar edilar.

Aholining ko‘pchilik qismi bolalarni maktablarda o‘qita olmaganligi sababli ularga kasb-hunar o‘rgatish odat tusiga kirgan edi. Ayrim xat-savodi bor otalar bolalariga o‘qishni o‘zlari o‘rgatar edilar. Bu kabi tartib davlat tomonidan

qonunlashtirilib qo‘yilib, bechorahol tabaqaga mansub ota-onalar o‘z bolalariga biror kasbni o‘rgatishga majbur edilar. Aks holda ularning bolalari kelgusida keksayib qolgan ota-onalari to‘g‘risida moddiy g‘amxo‘rlik qilishdan ozod etilar edi. Quldor zodagonlar mehnat bilan shug‘ullanuvchi erkin aholiga nafrat bilan qarardi. Qullarni esa «gapiradigan ish quroli» deb hisoblar edilar.

2. Qadimgi Yunonistonda pedagogik nazariyalarning tug‘ilishi

Yunonistonda maktab va madaniyatning tez rivojlanishi pedagogika nazariyasining ham tug‘ilishiga imkoniyat yaratdi. Pedagogika nazariyasiga olim va faylasuflardan Suqrot, Platon, Aristotel va Demokritlar asos soldilar. Ular o‘z qarashlari bilan ta’lim-tarbiya rivojlanishiga juda katta hissa qo‘shdilar. Quyida bu faylasuf olimlar haqida qisqacha to‘xtalib o‘tamiz.

Suqrot (eramizdan avvalgi 469-399 yillar) o‘zining demokratik ijtimoiy kelib chiqishiga qaramay (u kambag‘al hunarmand, ya’ni haykaltarosh o‘g‘li) konservativ zamindor aristokratlarning ideologi edi. Bu, albatta, uning falsafiy va pedagogik qarashlarida o‘z aksini topdi. Suqrot dunyoning tuzilishini, buyumlarning fizik holatini bilib bo‘lmaydi, odamlar faqat o‘zlarinigina bilishi, axloqni kamol toptirishi lozim deb hisoblar edi.

Suqrot faylasuf bo‘lishi bilan birga ajoyib notiq ham edi. U keng maydonlarda so‘zga chiqib, axloqqa doir masalalar yuzasidan suhbatlar o‘tkazar, tinglovchilarni savol-javob yo‘li bilan haqiqatni o‘zlari topishlariga va bilishlariga undar, shu yo‘l bilan odamlarni haqiqatni izlashga o‘rgatar edi. Suhbatning bu metodi «Suqrot metodi» deb yuritilgan. U pedagogika olamiga ana shunday savol- javob metodini, ya’ni «evristik» suhbat metodining yangi (savol berish va savolni to‘ldirish) usulini olib kirdi. Suqrot — falsafiy dialektikaning asoschilaridan biri. U bahs orqali, ya’ni muayyan masalalarni o‘rtaga qo‘yish va ularga javob topish yo‘li bilan haqiqatni aniqlash mumkin deb tushungan.

Aristotel fikricha, Suqrot mavjud haqiqatdan umumiy tushunchalarga o‘tish haqidagi induktiv ta’limotni hamda har bir narsaning mohiyatini bilishning birinchi imkoniyatini beradigan tushunchalarni aniqlash haqidagi ta’limotni yaratgan. Uning etika sohasidagi asosiy tezisi shundan iborat: ezgulik bilimdir; donishmandlik, ya’ni yaxshilikni biluvchi yaxshilik qiladi; yomonlik qiluvchi esa yaxshilikni yo bilmaydi, yoki pirovardida yaxshilikning tantanasi uchun yomonlik qiladi. Suqrotning

tushunishicha, aql bilan axloq o‘rtasida ziddiyat bo‘lishi mumkin emas. U tarbiyada axloqiy, estetik, jismoniy tarbiya mezonini ishlab chiqdi. Lekin Suqrotning axloqiy qarashlarida tengsizlikni yaqqol sezishmumkin. Uning fikricha, axloq faqat imtiyozli «mumtoz»largagina xos, «mumtoz» kishilar haqiqiy axloqning yagona egalari bo‘lganliklari uchun hokimiyat ham ularning qo‘llarida bo‘lmog‘i kerak deydi.

Suqrot demokratiyaga dushmanlikda asossiz ayblanib, o‘lim jazosiga hukm qilingan. Lekin o‘zi zahar ichib o‘lgan. Haqiqatda esa u adolatga xilof bo‘lgan davlatni boshqarishning hamma formalarini — monarxiya, tiraniya, aristokratiya, plutokratiya va demokratiyani tanqid qilgan.

Platon eramizdan ilgari (424—347 yillarda) yashagan. Qadimgi Yunonistonning mashhur - idealist faylasufi, Suqrotning shogirdi, ob'ektiv idealizm nazariyasining asosichisi edi. U «g‘oyalar dunyosi»ni birlamchi, his qiluvchi narsalar dunyosini ikkilamchi deb hisobladi.

Platon olamni hodisalar dunyosi va g‘oyalar dunyosi deb ikkiga bo‘ldi. Uning fikricha, g‘oyalar abadiy va o‘zgarmasdir. Uning nazarida, narsalar g‘oyalar olamining soyasidir, xolos.

Afina aristokratiyasining namoyandasi bo‘lgan Platon, aristokratiyaning abadiy hukmronligi haqidagi nazariyani ilgari surdi. Uning fikricha, ideal aristokratik davlat uch xil ijtimoiy guruh: faylasuflar, jangchilar, hunarmandlar va dehqonlar guruhidan iborat bo‘lishi lozim. Faylasuflar davlatni boshqaradilar, jangchilar uni har qanday dushmandan himoya qiladilar, uchinchi guruh esa mehnat qilib, mo‘l hosil yetishtirib, faylasuflar va jangchilarni boqadilar, degan fikrni olg‘a suradi. Shuningdek, u quldorlikning ham saqlanib qolishini aytib, uning tasavvuridagi ideal davlatda qullar ham, hunarmandlar ham huquqsizdirlar, pastkashlik, qanoat va itoatkorlik xislatlarigina hunarmand kosiblarga va dehqonlarga xos deb ta’kidlaydi.

Platonning fikricha, u olg‘a surgan g‘oya, bu davlatning maqsadi oliy ezgulik g‘oyasiga yaqinlashishdir: bu g‘oya, asosan, tarbiya yo‘li bilan ro‘yobga chiqishini ta’kidlaydi.

Tarbiya, - deydi Platon, - davlat tomonidan tashkil etilmog‘i va hukmron guruhlarning — faylasuflar va jangchilarning manfaatini ko‘zlamog‘i lozim. Platon

o‘zining pedagogika tizimida Sparta va Afina tizimining ba’zi bir belgilarini birlashtirishga intiladi.

Platonning fikricha, bolalar 3 yoshdan boshlab 6 yoshgacha davlat tomonidan tayinlab qo‘yilgan tarbiyachilar rahbarligida maydonchalarda turli o‘yinlar o‘ynash bilan shug‘ullanishlari muhimdir. Platon o‘yinlarni maktabgacha tarbiya vositasi deb hisoblab, ularga katta ahamiyat beradi, shuningdek, bolalarga hikoya qilib beriladigan materiallarni sinchiklab tanlash kerakligini ham uqtirib o‘tadi. U bolalarga eng yoshlik chog‘idanoq ijtimoiy tarbiya berish tarafdori edi.

Bolalar 7 yoshdan 12 yoshgacha davlat maktablariga qatnaydilar va bunday maktablarda o‘qish, yozish, hisob, musiqa va ashula o‘rgatiladi.

Bolalar 12 yoshdan 16 yoshgacha odatdagi badantarbiya mashqlari o‘rganiladigan “palestra”da, ya’ni jismoniy tarbiya maktabida o‘qiydilar. “Palestra”ni tamomlagan o‘spirinlar 18 yoshgacha hisob, geometriya va astronomiyani o‘rganadilar, bunda ko‘proq amaliy maqsadlar (ularni jangchilar qilib tayyorlash) ko‘zda tutilgan. 18 yoshdan 20 yoshgacha yigitlar «Efebiya»da tarbiyalanadilar, ya’ni harbiy gimnastika tayyorgarligini o‘taydilar. Aqliy mashg‘ulotga mayli bo‘lmagan yigitlar 20 yoshdan boshlab, jangchilar qatoriga o‘tadilar. Abstrakt tafakkurga qobiliyati borligi ochiq ko‘ringan yoshlar, ya’ni yigitlarning ozroq qismi 30 yoshga qadar falsafa, shuningdek, hisob, geometriya, astronomiya va musiqa nazariyasini o‘rganish bilan shug‘ullanib, shu tariqa ilm olishning uchinchi, oliy bosqichini o‘taydilar, ammo bunda amaliy maqsad ko‘zda tutilmasdan, balki falsafa—nazariyani mukammal o‘rganish ko‘zda tutiladi. Shu tariqa ular davlat mansablarida ishlashga tayyorlanadilar.

Iste’dodi g‘oyat o‘tkir ekanligi ma’lum bo‘lgan va juda ozchilikni tashkil etgan yigitlar falsafa ilmini o‘rganishni yana 5 yil (35 yoshga qadar) davom ettiradilar, shundan so‘ng 35 dan 50 yoshgacha davlatni boshqaradilar.

Platon xotin-qizlar tarbiyasi xususida ham fikr yuritib, Spartadagi usulni ma’qullaydi.

Umuman, Platon tarbiya tizimining butun mazmuni va mohiyati jismoniy mehnatdan g‘oyat nafratlanish ruhi bilan sug‘orilgan. Platon g‘oyasiga ko‘ra bo‘lajak faylasuflar va jangchilarning «jismoniy mehnat to‘g‘risida hatto o‘ylashlari» ham taqiqlab qo‘yilgan, shuningdek, qullarning bolalarini o‘qitmagan

ma’qul, degan g‘oya ilgari surilgan. Biroq, Platon maktabgacha tarbiya to‘g‘risida, davlat tomonidan izchillik bilan olib borilishi lozim bo‘lgan tarbiya tizimi to‘g‘risida bir qancha muhim fikrlarni aytdi, ijobiy o‘rnak namunasida tarbiyalash kabilarni talab qildi.

Platon o‘zining axloqiy tizimini yaratar ekan, ustozi Suqrotga ergashib, ob’ektiv idealizm yo‘lini tutadi. Platon etikasining asosiy nazariy tayanch nuqtasi — inson ongi chegaralaridan tashqarida bo‘lgan va mangulik g‘oyalari olamida Xudoning doimiy nazorati ostida bo‘ladigan yagona o‘zgarmas «yaxshilik» g‘oyasidir. Uning fikricha, yerdagi yaxshiliklarning hamma turi o‘zida me’yor, go‘zallik va haqiqatdan iborat uch tushunchani jamlagan oliy «yaxshilik g‘oyasi»ning in’ikosigina bo‘lishi mumkin.

Platon fikricha, odamning axloqiy hayoti shu oliy «yaxshilik g‘oyasi»ga intilishga to‘la bo‘ysungan va xushbaxtlikni tashkil etadigan, faqat oliy «yaxshilik» g‘oyasiga intilishdagina xulqning namunasini ko‘rish mumkin. Shunday qilib, Platon insonning xulqini Xudo xohishiga bo‘ysundirishga harakat qilgan.

Platon insonga xos kategoriyalar va tushunchalarni sinchiklab ishlab chiqib, ularning barqarorligi va muayyanligini isbotlagani holda ularni kishilar joriy qilishini ham e’tirof etmadi. Shu bilan, u axloqiy qonunlar kishilar uchun majburiy yoki nomaqbul bo‘lishi mumkinligi haqidagi fikrga o‘rin qoldirmadi. U bu o‘rinda aristokrat zodagonlarnigina nazarda tutgan, xolos. Xalq ommasiga kelganda, unga axloqiy hayotda arzimas o‘rin berilgan, uning fikricha, xalqqa faqat bo‘ysunish, itoatkorlik axloqigina xos. Qullar hech qanday fazilatga ega emaslar, deb

hisoblagani sababli Platon axloqiy etikasiga ko‘ra, ular umuman chinakam axloq egasi bo‘lishi mumkin emas.

Platon axloqiy tushunchalarni o‘zgarmas va barqaror deb qarashi hamda ularni mutlaqlashtirishi jamiyat siyosiy tuzilishining o‘zgarmasligi g‘oyalarini himoya qilishga va quldorlik davlatini ideallashtirishga xizmat qildi. Natijada Platon etikasi aristokratiya nazarida jozibador bo‘lib ko‘rinadi. Ular uning etikasida o‘z hayotlari tarzining in’ikosi va himoyachisini ko‘rdilar.

Arastu - Aristotel (eramizdan ilgari 384 - 322 yillar)da yashagan.

Platonning shogirdi bo‘lgan, makedoniyalik Iskandarni tarbiyalagan, Qadimgi

Yunonistoning yirik idealist-faylasufi va olimi edi.

Platon olimni g‘oyalar dunyosi va hodisalar dunyosi deb ikkiga bo‘lgan bo‘lsa, uning shogirdi Arastuning aytishicha, g‘oyani shaklga o‘xshatish mumkin. Har qanday buyumda biz uning moddasini va shaklini ko‘rishimiz mumkin. Moddada narsalar bo‘lishi uchun imkoniyatlar bor; modda biron shakl olganidan so‘nggina narsa bo‘lib qoladi. Chunonchi, marmarning o‘zi bir moddadir, ammo unga ma’lum shakl berilsa, haykal tusini olishi mumkin.

Butun hayot taraqqiyot jarayonidir, bu jarayon, Arastuning fikricha, tashqi kuchlarning ta’siri ostida sodir bo‘lmaydi, balki ichki taraqqiyotning o‘zidir. Arastu tashqi olamning mavjudligiga shubhaqilmaydi va hissiy tajribani, sezgilarni bilishning asosi deb hisoblaydi. Arastuning ta’kidlashicha, bilishdagi xatolar noto‘g‘ri tafakkurdan, ya’ni hissiy tajribani noto‘g‘ri talqin qilishdan kelib chiqadi. Eng muhimi shundaki, Arastu shakl bilan mazmunning birligini ko‘rsatib o‘tdi, taraqqiyot g‘oyasini olg‘a surdi.

Arastu olamda tana va jon bor, tana bilan jon materiya bilan shakl tariqasida bir-biridan ajralmagan holda mavjuddir, deydi. Uningcha, uch xil jon bor: o‘simlikdan tarkib topgan jon oziqlanish va urchib ko‘payishda namoyon bo‘ladi; hayvonotdan tarkib topgan jon, o‘simlik xossalaridan tashqari sezgilarda va istaklarda namoyon bo‘ladi; aqlning ifodasi bo‘lgan jon, o‘simlik va hayvonot xossalaridan tashqari, u tafakkur yoki bilish xislatlariga ham egadir. Insondagi jonning hayvoniy qismi aqlga tobe bo‘lganligi sababli, uni iroda deb atash mumkin.

Arastuning fikricha, jonning mana shu uch xiliga muvofiq uch xil tarbiya - jismoniy tarbiya, axloqiy tarbiya, aqliy tarbiya bo‘lishi kerak. Tarbiyaning maqsadi, uning fikricha jonning olim tomonlarini - aql va irodani kamol toptirishdan iborat edi. Har bir moddada rivojlanish imkoniyati bor bo‘lganidek, insonga ham tabiat faqat qobiliyatlarning boshlang‘ichinigina beradi, insonda kamol topish imkoniyati tabiatda mavjuddir va bu imkoniyat tarbiya vositasi bilan ro‘yobga chiqariladi. Tabiat jonning uch xilini bir-biri bilan chambarchas bog‘lab qo‘ygan, biz ham tarbiyada tabiat belgilab bergan yo‘ldan borib, jismoniy, axloqiy va aqliy tarbiyani bir-biri bilan chambarchas bog‘lab olib borishimiz lozimligini uqtiradi.

Arastuning fikriga ko‘ra, davlatning umumiy bitta oxirgi maqsadi bor, u ham

bo‘lsa, davlat hamma fuqarolarga bir xilda tarbiya berilishini ta’minlashi lozim, mana shunday tarbiya berish esa xususiy tashabbusning vazifasi bo‘lmasdan, balki davlatning ishi bo‘lishi lozim. U insonning yoshlik yillarini uchga bo‘lib o‘rganadi: 7 yoshgacha bo‘lgan davr; 7 yoshdan 14 yoshgacha bo‘lgan davr (jismoniy balog‘at davrining boshlanishi) va jinsiy balog‘at davrining boshlanishidan 21 yoshgacha bo‘lgan davr. Uning fikricha, bunday davrlarga bo‘lish tabiatga mos bo‘lib tushadi.

Arastu o‘g‘il bolalar 7 yoshdan boshlab davlat maktabida o‘qishi lozim, deb uqtiradi. Bolalarga aqliy tarbiya berilishi kerakligini aytib, u o‘g‘il bolalar, avvalo, badantarbiya muallimlarining qo‘liga topshirilsin, deb talab qiladi; bunda u bolalarni haddan tashqari charchatib qo‘ymaslik kerakligini aytadi va ularning jismi mustahkamlanib olguncha engil mashqlar bilan shug‘ullantirishni tavsiya etadi.

Arastu jismoniy, axloqiy va aqliy tarbiyani bir-biri bilan bog‘langan, deb qaraydi. Boshlang‘ich ta’lim vaqtida, badantarbiyadan tashqari, yana o‘qish, yozish, grammatika, rasm va musiqa o‘rgatilishi kerakligini alohida uqtirib o‘tadi. O‘smirlar maktabda jiddiy ma’lumot olishlari kerak, ular adabiyot, tarix, falsafa, hisob, falakiyot, musiqa o‘rganishlari shart. Go‘zallikni his qilishni o‘stirish uchun musiqa o‘rganmoq kerak, ammo rasm chizish singari musiqa o‘rganish ham oddiy hunarga aylanib ketmasligini kuzatib turish muhim deydi. U xotin-qizlarning tarbiyasi xususida gapirib, bu erkaklarning tarbiyasiga o‘xshab ketmasligini, chunki ularning tabiati mutloq erkaklarnikidan farq qilishini aytadi.

Arastu o‘z pedagogik qarashlarida iroda, faoliyatni asos qilib olgani holda, aqliy tarbiya sohasida axloqiy ko‘nikmalarga katta ahamiyat beradi. Tabiiy iste’dod, shu bilan birga, ko‘nikma orttirish (matlub harakatlarni o‘rganish, tez-tez takrorlab turish) va aql — bular axloqiy tarbiyaning uch manbaidir, deydi.

Fazilatlar hosil bo‘lishi uchun ezgu xulq-odatlar va ko‘nikmalarni tarkib toptiradigan, yaxshi o‘ylab o‘tkaziladigan mashqlar bo‘lishi ham zarur, bunga odatlanish, buning uchun doimiy harakat qilish lozim. Odatdan, ko‘nikishdan esa axloqiy xatti-harakat hosil bo‘ladi, deb ta’lim beradi.

Arastuning qayd etishicha, har qanday istak va faoliyatda kamchilik, ortiqchalik va o‘rtachalik bo‘ladi. Shuning uchun ham hamma narsadan faqat o‘rtachilik, faqat muvozanat yaxshi va foydalidir. Demak, hamma narsada

ortiqchalikka ham, kamchilikka ham yo‘l qo‘ymaydigan xatti-harakat yaxshilikning nishonasidir. Mana shunday xatti-harakatni hosil qilmoq uchun ko‘proq mashq qilish kerak, degan fikrlarni olg‘a surdi. Arastu Platondan farq qilib, oilani tarbiyadan chetlashtirmaydi, axloqiy tarbiya berish, asosan, oilaning zimmasida bo‘lishi kerak, deydi. Arastuning qarashlari antik pedagogikaning taraqqiyotiga katta ta’sir o‘tkazadi. Ayniqsa, uning “Nikomah etikasi” va “Siyosat” asarlari axloq masalalarini nazariy ishlab chiqishga bag‘ishlandi.

Arastu, axloqning jamiyat hayotida muhim ahamiyatga ega ekanligini ta’kidlab, “Tabiat inson qo‘liga qurol - aqliy va axloqiy kuch bergan, ammo u shu qurolni teskari tomonga nisbatan ham ishlatishi mumkin: shu sababli axloqiy tayanchlari bo‘lmagan odam eng insofsiz va yovvoyi, o‘zining jinsiy va did mayllarida eng tuban mavjudot bo‘lib qoladi”, - deydi.

Arastu antik davrining boshqa faylasuflariga qaraganda axloqiy munosabatlarning tabiatini teran tadqiq qila oldi. Uning fikriga ko‘ra, axloqiy fazilat - faoliyat, xatti-harakat demakdir. Barcha axloqiy fazilatlar adolat, do‘stlik, muhabbat, saxiylik, sulhparvarlik, xushfe’llik va hokazolar faqat inson faoliyatida namoyon bo‘lishini asoslab beradi.

Odam jamiyatda yashagani sababli uning axloqiy fazilatlari hech qachon sof, xolis holda namoyon bo‘lmaydi, balki faqat ijitimoiy faoliyatdagina amalga oshadi. Shuning uchun barcha axloqiy fazilatlar ijtimoiydir, deydi Arastu.

Inson tabiatan fazilatlarga ega bo‘lmagani, balki fazilatga o‘rgangani sababli, tarbiyaning (faqat bolalarnigina emas, shu bilan birga barcha aholini tarbiya qilish) roliga katta ahamiyat berib, hususan, hissiyotlarni tuyg‘ularda idrokli tarbiyalashga ahamiyat qaratadi. Uning fikricha, bunday tarbiya kishilarning axloqli bo‘lib yashashga o‘rganishlari uchun zarur bo‘lgan mavjud qonun-tartibotlar yordamida amalga oshiriladi. Mutafakkir fazilat deganda hamisha ota-ona o‘rnini bosishi mumkin bo‘lgan davlatga xizmat qilishni nazarda tutadi.

Arastu axloqiy fazilatlar bilan bir qatorda inson uchun muhim bo‘lgan aqliy fazilatlarga — bilim, donishmandlik, fahmlash va boshqalarga ham katta ahamiyat beradi. Ammo axloqiy fazilatlarni aqliy fazilatlarga bo‘ysundirgan holda ifodalaydi. Arastu faqat aql faoliyatini tan oladi. Shu sababdan u baxt idealini haqiqatan

intellektual mushohada etishda deb biladi. Umuman, antik faylasuflar Suqrot, Platon, Arastular o‘zlarining nazariyalarida har bir narsada me’yor bo‘lmog‘i lozimligini uqtirib o‘tganlar. Ular axloqni insonning baxtga erishish vositasi deb qaraganlar.

Atomizm nazariyasini yaratgan atoqli faylasuf - materialist Demokritning qarashlari (eramizdan avvalgi 460-370 yillar) qadimgi yunon falsafasining cho‘qqisidir. Demokrit o‘z asarlarida yuqorida nomlari qayd etilgan mutafakkir faylasuflar kabi tarbiya masalalariga katta e’tibor beradi. U o‘z nazariyasida tabiat qonunlariga, xurofotni va qo‘rquvni emirib tashlaydigan chinakam bilimlarga murojaat qiladi.

Demokrit tarbiyani tabiatga muvofiqlashtirish masalasini birinchi bo‘lib ilgari surdi. “Tabiat bilan tarbiya bir-biriga o‘xshaydi” deb yozadi u. Demokrit “ta’lim mehnat asosidagina go‘zal narsalarni hosil qiladi”, deb, tarbiya ishida mehnatning roli juda katta ekanligini ta’kidladi.

U doimo mehnat qilib turishni talab qildi, mehnatga odatlana borgan sari, mehnat yengil bo‘lib boradi, deydi. U yomon o‘rnakdan ehtiyot bo‘lish kerak, deb ta’kidlaydi va yaxshi xulq hosil qilishda mashqning ahamiyati katta, deb hisoblaydi.

Demokrit barcha tabiiy jarayonlarga, jumladan, insonning axloqiy munosabatlarida ham kishi xulqini real, bu dunyodagi asosini topishga urinadi. Demokrit axloqni odamning o‘z tabiatidan kelib chiqib asoslashga harakat qiladi. Bilish nazariyasida Demokrit moddiy olamni bilish va haqiqatga erishish mumkinligini ta’kidladi, bilish jarayonida sezgi va tafakkur rolini ko‘rsatdi. Uningcha, sezgilarimiz orqali olingan bilim «qorong‘i»; u olamning mohiyatini ochib berolmaydi; aql orqali olingan bilim «yorug‘», haqiqiy bilimdir. Tabiat sirlarini faqat fikrlash yo‘li bilan bilib olish mumkin.

Demokritning axloqiy va pedagogik qarashlari diniy qobiqdan holi edi. Shuning uchun ham o‘zidan keyingi faylasuf olimlarga katta ta’sir etdi.

Ayniqsa, ularning inson kamolotidagi nazariy qarashlari, tarbiyaning roliga bergan katta ahamiyatlari pedagogika tarixi nazariyasini yaratishda asosiy zamin bo‘lib xizmat qildi.

Nazorat uchun savollar:

1. Qadimgi Yunon va Rim mutafakkirlarining oila tarbiyasi haqidagi qarashlari haqidagi fikringiz?
2. Yevropa uyg‘onish davri mutafakkirlari asarlarida oila tarbiyasining aks etishi deganda nimani tushunasiz?
3. Yan Amos Komenskiy oilada tarbiyaning o‘rni haqida qanday fikrlarni olg'a suradi?
4. Ma’rifatparvar mutafakkirlarning oila tarbiyasiga oid fikrlari haqida gapiring.
5. Rus pedagoglarining oila pedagogikasiga oid qarashlari deganda nimani tushunasiz?

Asosiy adabiyotlar:

1. O’zbekiston Respublikasi Konstitusiyasi. - T., 2012-y.

2. Karimov I.A . “Yuksak m a’naviyat engilm as kuch”. - T., 2008-y.

3. O’zbekiston R espublikasining Oila Kodeksi. - T., 1998-y.

4. Musurmonova O. Oila ma’naviyati - milliy gurur. T., 1999-y.

5. Hasanboeva O. va boshqalar. Oila pedagogikasi. - T., 2007-y.

6. Hoshimov K., Nishonova S.va boshqalar. “Pedagogika tarixi”. -T .1996-y.

7. Xidirova F. Oilada qizlarni oilaviy hayotga tayyorlash. - T., 2007-y.

3-mavzu: O‘zbekistonda oila pedagogikasi fanining rivojlanishi tarixidan.

Reja:

1. Qadimgi davrlarda O‘rta Osiyoda oila tarbiyasiga oid qarashlar.
2. «Qur’oni Karim » va hadislar oila tarbiyasining muhim manbalari sifatida.
3. O‘rta asrlarda oila pedagogikasiga oid fikrlar. Ma’rifatparvar o‘zbek pedagog-olimlari oila tarbiyasi xususida.
4. XX asrda oila tarbiyasiga doir yondashuvlar va ularning mohiyati.
5. Mustaqillik yillarida oila tarbiyasi masalasi.

Tayanch tushunchalar: *O‘rta Osiyo, oila, «Qur’oni Karim » va hadislar, “Avesto”, mustaqillik yillari. oila, davlat siyosati, mustaqil oilaviy hayot, jamoatchilik hamkorligi.*

Darsning o'quv maqsadi: *Qadimgi davrlarda O'rta Osiyoda oila tarbiyasiga oid qarashlar. «Qur'oni Karim » va hadislar oila tarbiyasining muhim manbalari sifatida. O'rta asrlarda oila pedagogikasiga oid fikrlar. Ma'rifatparvar o'zbek pedagog-olimlari oila tarbiyasi xususida. XX asrda oila tarbiyasiga doir yondashuvlar va ularning mohiyati. Mustaqillik yillarida oila tarbiyasi masalasi.*

1.Qadimgi davrlarda O'rta Osiyoda oila tarbiyasiga oid qarashlar.

Axloq kishilarning xulq-atvor normalari va qoidalarini, ularning o'z-o'ziga boshqa kishilarga, mehnatga, jamiyatga munosabati kabi axloqiy tushunchalarni o'z ichiga oluvchi ijtimoiy ongning shakllaridan biridir. Axloq tarixiy xususiyatga ega, chunki u kishilik jamiyatida ajdodlar tomonidan to'plangan axloqiy tajribalar va munosabatlarni aks ettiradi. Axloq yaxshilik bilan yomonlik o'rtasidagi muammolar haqida ilmiy bahs yuritib, insonlarning kamolotga erishish yo'lini yoritib boradi. Har bir inson bir olam bo'lgani kabi uning axloq-odobi ham juda murakkab olam desak yanglishmaymiz. Chunki shaxsning ichki va tashqi olamini o'rganish, bilish, tahlil qilish g'oyatda murakkab bo'lib, bu ruhiyat bilan bog'liq holatdir. Axloqli, odobli komil insonda odamiylikning eng yaxshi xislatlari: mehr- muhabbat, rahm-shavqat, adolat-u diyonat, hayo-yu iffat, imon-e'tiqod kabilar mujassam bo'ladi, ayni paytda shu xislatlarning aksi beburd, axloqsiz kimsalar fe'lida ko'rinadi. Har bir xalqning nufuzi va obro'-shuhrati kishilarning axloq - odobi, yaxshi xislat-u fazilatlari bilan belgilanadi.

Qadimgi yunon faylasuflari Aflotun va Arastu bola tarbiyasini jamiyat o'z ixtiyoriga olishi, tarbiya jarayonidagi barcha zarur ishlarni davlat bajarishi lozim degan g'oyani ilgari surgan edilar. Ular o'z fikrlarini farzand tarbiyasi jamiyat ma'nfaatlari bilan bog'liq deb isbotlamoqchi bo'lganlar. Shunga ko'ra bola tarbiyasi bilan, asosan, davlat shug'ullanishi kerak, degan g'oya ilgari surilgan. Ammo, Sharq mutafakkirlari bola tarbiyasi bilan, asosan, ota-ona shug'ullanishi kerak, degan xulosaga kelganlar. Bu bilan ular oilaviy tarbiyaning roliga katta e'tibor berganlar.

Eramizdan avvalgi 528-529 yillar orasida buyuk mutafakkir Zardusht tomonidan yaratilgan "Avesto" kitobida ham ta'lim-tarbiyaga, axloq-odobga oid qator g'oya va qarashlarni ko'rish mumkin. "Avesto"da ta'kidlanishicha, tarbiya hayotning tayanchi, shu boisdan har bir yoshni yaxshi o'qish va yozishga o'rgatish

lozim. Uni yosh paytidanoq mehnat qilib, mehnatning tagi rohat ekanligini anglatish uchun daraxt ko‘chati o‘tkazishga, uy-ro‘zg‘or qurollari yasash, yerga ishlov berish va chorva bilan shug‘ullanishga o‘rgatilishi shart. Zotan uning fikricha, yaxshi va ezgu ishlar yaratish uchun kishi mehnat qilishi zarur, o‘z qo‘llari bilan moddiy noz-ne’matlar yaratmas ekan, u yashash lazzatini ham his qilmaydi, hayotning qadriga ham yetmaydi.

U yuqoridagi fikrni davom ettirib, “Inson mehnati tufayli nafaqat o‘zini va oilasini boqadi, balki unda yerga va yurtga bo‘lgan muhabbat ham paydo bo‘ladi. Zotan, har bir inson o‘zi o‘sib-ulg‘aygan zaminni, mamlakatni eng yazshi va go‘zal mamlakat deb tushunmog‘i kerak”. Uning bu fikrlaridan har bir inson faqat o‘zini emas, balki farzandlarini ham mehnatsevar qilib tarbiyalashi lozim. Chunki mehnatsevar bo‘lmasdan turib, o‘z yerini, o‘z Vatanini seva olmasligi tabiiy.

Qur’oni Karim, hadisi shariflarda oila, oilaviy munosabatlar va oilaviy tarbiyaga oid bir butun izchil qarashlar tizimi mavjud bo‘lib, u o‘z ichiga oilaning shakllanishi, rivojlanishi va mustahkamlanishiga qaratilgan barcha jihatlarni qamrab oladi. Bu qarashlar ilohiyot nuqtai nazaridan o‘rtaga qo‘yilsa- da, ular kishilarning turmush tarzi, oilaviy munosabatlari talabidan kelib chiqqanligi uchun ham kundalik turmushga muvofiqdir.

Islomda oilaviy tarbiyaning o‘ziga xos xususiyatlari ham ko‘rsatib o‘tiladi. Bu xususiyatlar musulmonchilik talablaridan kelib chiqqan bo‘lib, insonni ma’naviy-axloqiy tarbiyalash haqidagi umumiy g‘oya bilan bog‘liq. Musulmon oilalarida kuyov va kelinning avlod-ajdodlarining kelib chiqishini o‘rganish, jismoniy va ma’naviy poklikka e’tibor berish an’anaga aylangan. Islomiy ma’naviyatda bolani oilada axloqiy tarbiyalash haqidagi qarashlar insoniylik, ezgulik va yaxshlikka da’vat etgani uchun ham umuminsoniy mazmunga egadir. Shunga ko‘ra, islom musulmonlargagina xos diniy qadriyat bo‘lib qolmay, balki umuminsoniy qadriyatdir. Milliy mustaqillik natijasida dinga va diniy qadriyatlarga bo‘lgan munosabat tubdan o‘zgardi va u oilada bolalarni axloqiy tarbiyalashning muhim omillaridan biriga aylanib, oilada tarbiyaviy ishlar samaradorligini oshirishga yordam bermoqda.

Sharq mutafakkirlarining ta’lim-tarbiya, oila va oilaviy tarbiya haqidagi

qarashlari islom mafkurasi va uning qobig‘ida shakllangan. Sharq mutafakkirlari ijodida aks etgan umuminsoniy g‘oyalar islomiy ma’naviyat bilan hamohangdir.

Sharq mutafakkirlari o'z ilmiy meroslarida oila va oilada farzand tarbiyasi masalalariga katta e’tibor berganlar. Muhammad ibn Muso al- Xorazmiy, Abu Nasr Farobiy, Abu Rayhon Beruniy, Abu Ali Ibn Sino, Muhammad Qoshg‘ariy, Yusuf Xos Hojib, Kaykovus, Alisher Navoiy, Husayn Voiz Koshifiy kabi mutafakkirlarning qator asarlarida bolalarni ma’naviy-axlo- qiy tarbiyalash masalalari o‘rtaga qo‘yilgan va ularni hal etish yo‘llari ko‘rsatib berilgan.

Oilada bola tarbiyasi masalasi Muhammad ibn Muso al-Xorazmiy qarashlarida ham mavjuddir. Uning aytishicha, “Ota-onalar ikki xil: tug‘ilish otasi va ta’lim berish otasi: birinchisi jismoniy hayot sababli, ikkinchisi ruhiy hayot sababli”. Shunga ko‘ra ularni uzviy birlikda olib qarash tarbiya ishida muhim ahamiyatga molikdir. Uning quyidagi so‘zlari anchayin ibratlidir: “Zamondan yaxshiroq ta'lim beruvchi muallimni, insondan yaxshiroq ta'lim oladigan o‘quvchini ko‘rmadim”. Uning bu so‘zlaridan bir tomondan ijtimoiy muhitni bola tarbiyasi uchun hal q iluvchi ta’sirini anglasak, ikkinchi tomondan inson shaxsi ta’lim natijasida kamolotga erishib borishi mumkinligini sezamiz.

Abu Rayhon Beruniy insonning axloqiy fazilatlarini, umuman, axloqiy tushunchalarini insonning tabiati bilan bog‘laydi. Inson tabiati esa, avvalo, oilada shakllanadi. Shunga ko‘ra bola tarbiyasida ota-ona ta’siri benihoya kattadir. Masalan, u ayollarga nasihat qilib, Abdulla ibn Jafar tilidan shunday deb yozadi: “Rashkdan saqlangin. U taloqning kalitidir. Eringga tez-tez tanbeh qilishni senga ta’qiqlayman. Chunki tanbeh nafrat uyg‘otadi. O‘zingni bezab yurgin. Buning uchun yaxshi vosita surmadir. Yana xushbo‘y atirlardan foydalangin. Ularning ichida eng yaxshisi suvdir”. Uning bu fikrlari bevosita oilada farzand tarbiyasiga taalluqlidir.

Beruniy tan va ruh pokligi masalasini ham o‘rtaga tashlaydi. Oilada tozalik, poklik va tartiblilik mavjud ekan, u yerda ma’naviy poklik ham bo‘ladi. Bu fikrni tanani toza tutish bilangina cheklab bo‘lmaydi, balki ko‘p harakat qilishga chaqiradi. Bu harakat mehnat qilish demakdir. Uning qalb va harakat haqidagi fikri insonning tani bilan ruhi pokligining bir butunligi to‘g‘risidagi g‘oya bilan bog‘liqdir. Bu narsa bola tarbiyasi jismoniy sog‘lomlik bilan ma’naviy-axloqiy boylik o‘rtasidagi o‘zaro

muvofiqlik haqidagi bugungi kun talabi bilan hamohangdir. Beruniy ota-onalarga qarata bolani mo‘tadillikda saqlashni tavsiya etadi. Bunga, asosan, bolani qattiq g‘azablanishdan, qo‘rqish va hafalikdan, uyqusizlikdan saqlash orqali erishilishini aytib, ularni xohlagan va foydali narsasini topib berishga, sevmagan narsasidan uzoqlashtirishga harakat qilish kerakligini uqtiradi.

Ota-onaning bolaga turli munosabati turlicha xulqlarni keltirib chiqaradi. Mutafakkir bola xulq-atvorining mo’tadilligi natijasida tan va ruh sog‘lomligi kelib chiqishini ham ilmiy asoslab beradi. Beruniy bola tarbiyasida irsiyat, muhit va tarbiya ta’sirining birdek muhim ekanligini ta’kidlab o‘tgan edi. Beruniy axloqiy tarbiyaga musulmon diniy talablaridan kelib chiqqan holda yondashadi. Axloqiylik yaxshilik va yomonlik o‘rtasidagi kurash natijasida namoyon bo‘ladi va shakllanadi. Uning bu fikri o‘z davri uchun yangi va ilmiy bashorat edi.

Oila va oilada bola tarbiyasi masalasi Abu Ali Ibn Sinoning ilmiy merosida ham muhim o‘rin egallaydi. U o‘zining qator asarlarida bolaning salomatligi, uning tarbiyasi haqida, eng muhimi bola ruhiyatini o‘rganish borasida ko‘plab qimmatbaho fikrlarni yozadi. Ularning hammasi bir butun bo‘lib, muayyan pedagogik qarashlar tizimini tashkil etadi va u ma’naviy-axloqiy barkamol insonni shakllantirish haqidagi g‘oyaga borib taqaladi. Ibn Sinoning “Tadbiri al-manozil” nomli asarida katta bir bob oila va oilaviy tarbiya masalalariga bag‘ishlangandir.

Ibn Sino oilada bola tarbiyasi ancha murakkab va nozik bo‘lib, uni bolaning yoshligidan boshlab va izchillik bilan olib borish lozimligini uqtiradi. U ona allasining tarbiyaviy ahamiyati haqida to‘xtalib, “Alla” ikki vazifani bajaradi, deydi. Birinchisi, uni tebratish orqali bolaga jismoniy orom bag‘ishlanadi; ikkinchisi, beshikni bir maromda tebratishdan onaning mehri jo‘sh uradi, bolasiga bo‘lgan muhabbatidan onaning orzu-umidi yurak to‘ridan silqib chiqadi. Bu o‘ziga xos qo‘shiq bolasi uchun qasidadek yangraydi va u farzandining murg‘ak qalbiga singib boradi. Shu tarzda bolada o‘zi ham anglolmagan holat paydo bo‘ladi. U asta-sekin bu yorug‘ olamni anglay boshlaydi. Ana shu anglashdan o‘rganish boshlanadi. Xuddi shu o‘rganish tarbiyalanishdir, ya’ni o‘rganish sezishdan kelib chiqadi. Ibn Sino ana shu holatga e’tiborini qaratib, “Yosh bolaning sezgirlik quvvati katta odamga teng keladi”, degan fikrni bildiradi.

Ibn Sino bola tarbiyasida oila boshlig‘i otaning roliga alohida e’tibor beradi. “Agar oilada - deydi u, oila boshlig'i tajribasizlik, no'noqlik qilsa, u oila a’zolarini yaxshi tarbiyalay olmaydi va oqibatda bundan yomon natijalar kelib chiqishi mumkin”. Bola yaxshi yo‘lga qo‘yilsa, oila baxtli bo‘ladi. Oilaning eng muhim vazifasi bola tarbiyasi hisoblanadi. Ota-ona kim bo'lishidan qat'iy nazar, bu vazifani mas'uliyat bilan ado etishi lozim. Ibn Sino “Tadbiri al-manozil” asarida er va xotinning yaxshi sifatlarini sanab o‘tadi. Ularning shaxsiy namunalari bola uchun o‘rnak bo‘lib, kelajak taqdirini belgilashda muhim ahamiyatga ega ekanligini alohida uqtiriladi.

Ibn Sino oilada bolani ma’naviy - axloqiy tarbiyalashda mehnatsevarlikning roliga alohida urg‘u berib, ota-onalarni farzandlariga kasb- xunar o‘rgatishga chaqiradi, mehnatni ulug‘laydi. Mehnatsiz hayot kechirishning bolaga bo‘lgan salbiy ta’sirini ko‘rsatib beradi.

XI asrda yashab ijod etgan mutafakkir Yusuf Xos Hojib o‘zining “Qutadg‘u bilig” asarida bola tarbiyasi haqida to‘xtalib, shunday yozadi: “Farzand qanchalik bilimli, aqlli-xushli bo‘lsa, ota-onasining yuzi shunchalik yorug’ bo'ladi”. U bola tarbiyasida otaning mas'uliyatiga alohida e'tibor beradi. “Kimning o‘g‘il-qizi erka bo‘lsa, deb yozadi u, unga shu kishining o‘zi mungli bo‘lib yig'laydi. Ota bolani kichikligida bebosh qilib qo'ygan bo'lsa, bolada gunoh yo‘q. Barcha jafo otaning o‘zida: o‘g‘il-qizning xulq-atvori yaramas bo‘lsa, bu yaramas ishni ota qilgan bo‘ladi. Ota bolalarini nazorat qilib, turli hunarlarni o‘rgatsa, ular ulg‘aygach, o‘g‘il-qizim bor deb sevinadi; o‘g‘il- qizga hunar va bilim o‘rgatish kerak, toki bu hunar bilan ularning fe’l-atvorlari go‘zal bo‘lsin”. Yusuf Xos Hojib o‘z asarida shunday fikrlarni o‘rtaga tashlaydiki, ular bola tarbiyasi uchun madhiyadek yangraydi.

Yusuf Xos Hojib bolalar tarbiyasini juda murakkab jarayon deb tushunadi. U beldan madorni, tandan quvvatni, ko‘zdan nurni, dildan oromni talab qiladi. Uning ta’kidlashicha, agar insonning o‘zida go‘zal fazilatlar bo‘lsa, ularni boshqalarga o‘rgatishi lozim. Lekin odob-axloq, rasm-rusum, odat va irodani hosil qilish uchun zo‘r kuch va harakat kerak bo‘ladi. Bu narsa ta’lim-tarbiya natijasida paydo bo‘ladi. Uning bu tarzdagi pedagogik qarashlari bitta asosiy masalaga borib taqaladi. Bu barkamol inson masalasidir. Inson, uning mohiyati, jamiyatda tutgan o‘rni, ijtimoiy

vazifasi mutafakkir tomonidan turli jihatlarda tahlil qilinadi. Odam bolasi bu yorug‘ olamda ezgulik qilish uchun yaratilgan. Shunga ko‘ra uni tarbiyalashdan maqsad uning ongiga odamlar uchun yaxshilik qilish tuyg‘usini singdirishdan iborat. Bu olijanob vazifani bajarish esa ota-onaning zimmasidadir.

Sharqda keng tarqalgan pandnoma tarzida yozilgan mashhur asarlardan biri Unsurul ma-oliy Kaykovusning “Qobusnoma”sidir. Bu asar Sharq pedagogik fikr taraqqiyotida muhim o‘rinni egallaydi va qanchadan-qancha avlodlarni ma’naviy-axloqiy tarbiyalashda o‘z hissasini qo‘shib kelmoqda. “Qobusnoma” falsafiy-didaktik asar bo‘lib, shaxs shakllanishining barcha tomonlarini o‘z ichiga oladi. Uning “Farzand parvarish qilmoq zikrida” degan bobi bevosita oiladagi bola tarbiyasiga bag‘ishlanadi. “Qobusnoma”da ota- onaning qator vazifalari sanab o‘tiladi. Ular quyidagilardan iborat:

1. Bolaga yaxshi ism qo‘yish;
2. Oqil va mehribon enagaga topshirish;
3. To‘y-tomosha qilib, sunnat to‘y o‘tkazish;
4. O'qish - yozishni o'rgatib, kasb-hunar va ilmli qilish;
5. Harbiylar ahlidan bo‘lsa, sipohiylikni o‘rgatish.

Kaykovus bola tarbiyasida talabchanlik bilan mehribonlikni birga olib borish lozimligini ta’kidlaydi. “Yosh bola ilm bilan odobni tayoq bilan o‘rganur, o‘z ixtiyori bilan o‘rganmas. Ammo farzand beadab bo‘lsa va sening ul sababdan

qahring kelsa, o‘z qo‘ling bilan urmagil, muallimlarning tayog‘i bilan qo‘r qitgil. Bolalarga muallimlar adab bersinlar, toki sendan o‘g‘lingni ko‘nglida gina qolmasin”.

Kaykovusning “Qobusnoma” asari bugungi kunda ham axloqiy qadriyat sifatida yosh avlodni ma’naviy - axloqiy ruhda tarbiyalashda muhim ahamiyat kasb etib kelmoqda.

Oilada bola tarbiyasi masalasi buyuk mutafakkir shoir Alisher Navoiy merosida ham munosib o‘rinni egallaydi. Uning fikricha, jamiyatning yetukligi, uning taqdiri va kelajagi yoshlar kamoloti bilan bog‘liqdir, shunga ko‘ra bola tarbiyasi ota-onalar oldida turgan olijanob vazifadir, deydi.

A.Navoiy ota-onalarning yaxshi sifatlarini ulug‘laydi. Bunday sifatlarning

ularda jamuljam bo‘lishi bola tarbiyasida muhim rol o‘ynashini ko‘rsatib o‘tadi. Masalan, uning xotinlar haqidagi fikrlari diqqatga sazovordir: “Yaxshi xotin, - deydi Navoiy, - oilaning davlati va baxti, uy egasining xotirjam va osoyishtaligi undan, husnli bo'lsa - ko'ngil ozig'i, xushmuomala bo'lsa - jon ozig'idir. Oqila bo‘lsa, ro‘zg‘orda tartib-intizom bo‘ladi. U beandisha bo‘lsa, ko‘ngil undan ozor chekadi, yomonlik axtaruvchi bo‘lsa, undan ruh azoblanadi. Agar mayxo‘r bo‘lsa, uy obodligi yo‘qoladi, aqlsiz bo‘lsa, oila rasvo bo‘ladi”.

A.Navoiy oiladagi ayrim illatlarni va o‘zaro kelishmovchiliklarning bola tarbiyasiga salbiy ta’siri va uning buzilishiga sabab bo‘luvchi asosiy omillar haqida ham yozadi. Yaxshi va yomon xulqlar va ularning kelib chiqish sabablarini ko‘rsatib beradi. Bolada paydo bo‘ladigan yomon xulqlarning oldi olinmasa, bora- bora illatga aylanadi, - deb uqtiradi.

Yuqoridagi fikrlardan ma’lum bo‘ldiki, Sharq murafakkirlari o‘zlarining pedagogik qarashlari bilan o‘z davrlaridan ancha ilgarilab ketganlar. Ularning bu qarashlari bir necha asrlardan beri ajdodlarimiz tafakkurini boyitib kelmoqda va hozirgi kunda ham ular o‘z qiymatini yo‘qotgani yo‘q. Ular bizning ma’naviy qadriyatimizdir. Shunga ko‘ra mutafakkirlarning o‘lmas marosi oilada bolalarni ma’naviy-axloqiy tarbiyalash jarayonida muhim omil bo‘lib qoladi.

O‘zbekistonning milliy mustaqillikka erishishi va hozirgi kunda Respublikamizda amalga oshirilayotgan siyosiy, iqtisodiy, tarixiy va ma’naviy o‘zgarishlar natijasida jamiyatimiz ijtimoiy hayotida mazmunan boy ishlar qilindi. Yurtboshimiz Sh.M.Mirziyoyev va hukumatimiz oilani jamiyat negizi sifatida bilib, unga nisbatan g‘amxo‘rlik qilmoqda, uning moddiy-maishiy ravnaqi uchun butun imkoniyatlarni ishga solmoqda. Jumladan, O‘zbeksiton Respublikasi 1-Prezidenti I.A.Karimov oilaning jamiyatda tutgan o‘rni va ahamiyati to‘g‘risida shunday deydi: “Bola tug‘ilgan kundan boshlab, oila muhitida yashaydi. Oilaga xos an’analar, qadriyatlar, urf-odatlar bola zuvalasini shakllantiradi. Eng muhimi, farzandlar oilaviy hayot maktabi orqali jamiyat talablarini anglaydi, his etadi”. Bu o‘rinda ilgari surilayotgan pedagogik g‘oyaning tub mohiyati oila tarbiyasini to‘g‘ri yo‘lga qo‘yish, mustahkamlash, yanada chuqurlashtirish bilan bog‘liqdir. Oila tarbiyasi deganda ota-ona, oiladagi katta kishilar, buva-buvilar, aka-opalar tomonidan

bolalarning to‘g‘ri milliy axloq-odob normalari asosida tarbiyalanishini tushunish lozim. Ota-ona, aka-opa va boshqalarning o‘zaro muomala munosabatlariga, xulq-atvoriga bog‘liq. Xalqimiz: “qush uyasida ko‘rganini qiladi” deb bejiz aytmagan.

Oila tarbiyasi kabi katta mas'uliyat birinchi navbatda ota va ona zimmasiga tushadi. Shu o‘rinda bir narsani alohida aytish kerakki, bolalar tarbiyasida asosiy ta'sirchan kuch-qudrat bu - onadir. Ota ko'pchilik xalqlarda oilaning moddiy ehtiyojlarini qondirish va ta’minlash, qolaversa, oilaning xo‘jalik ishlari bilan band bo‘ladi. Bu o‘zbek oilalari tarixidan ma’lum bo‘lgan haqiqat va ota- bobolarimizdan meros bo‘lib qolgan an’anadir. Shunga ko‘ra, bola bilan ko‘proq ona birga bo‘ladi. Axir xalqimiz: “Sut bilan kirgan jon bilan chiqadi” deb bejiz aytmagan. Yuksak axloq-odob aqidalari bola ruhiga ko‘proq ona suti bilan kiradi.

Yosh niholning to‘g‘ri yoki egri o‘sishi bog‘bon mehnati va mahoratiga bog‘liq. Egri o‘sayotgan niholning qaddini rostlab qo‘ymasa, u noto‘g‘ri o‘sadi. Yangi tug‘ilgan go‘dak tarbiyasi bilan shu yosh nihol holati o‘rtasida qandaydir o‘xshashlik mavjud.

Bundan ko'rinib turibdiki, axloq-odob me'yorlari: kattalarga hurmat, kichiklarga shavqat, xalollik, rostgo‘ylik, mehnatsevarlik va shu kabilar oiladan

boshlanadi. Bu zikr qilingan pedagogik falsafiy tushunchalar oila rahbarining dunyoqarashi bilan chambarchas bog‘liqdir. Deylik, dehqon dunyoqarashi uning halol mehnat qilib, dastlab oila to‘kinligi, so‘ng xalq farovonligini ta’minlashda ko‘rinadi. Uning barcha faoliyati shu olijanob tuyg‘u bilan uyg‘unlashgan. Bu oilada bola mehnatsevarlik ruhida tarbiyalanadi. Turmushning hamma qiralari mehnat bilan ravshanlashadi. Shuningdek, mehnatkash inson har sohada o‘z yo‘lini topa oladi.Oilada bolaga ma’naviy axloqiy tarbiya berishning asosiy maqs adi ularda axloqiy fazilatlarni hosil qilish va ularni rivojlantirish, ularni yaxshi xul q-atvorga o‘rgatish, ularda ijobiy xatti-harakatlar ko‘nikma va odatlarni vujudga keltirishdan iborat.

Axloqiylik oiladan boshlanadi deb yuqorida ko‘rsatib o‘tdik. Inson dunyoga kelishi bilan o‘zini o‘rab olayotgan muhit ta’siriga tushadi, atrofdagi voqea-hodisalarga bog‘liq bo‘ladi. Chaqaloq gapira olmaydi. Bu tabiiy holat. Ota-onalarimiz bobo-momolarimizdan, biz esa ota-onalarimizdan, farzandlarimiz esa

bizdan o‘rganadilar. Avlodlar vorisligi ham ana shundan kelib chiqadi. Tarixiy tajriba shuni ko‘rsatadiki, avlod-ajdodlarimiz axloqiy fazilatlarni bir-birlariga o‘rgatib, bir-birlaridan o‘rganib kelgan. O‘zbekona, milliy axloqda ota-bobolarimizning tarixiy tajribalari, davrlar sinovidan o‘tgan saboqlari va bizga doim madad bo‘lib turgan ruhiy quvvatlari jamuljamdir. Ularning sharofati ila milliy-axloqiy qadriyatlarimiz asrlar osha avloddan-avlodga o‘tib kelmoqda. Chunki, bir tomchi bo‘lsa ham ularning qoni tomirimizda oqayotir. Ana shu qonni jo‘sh urdirmoq bilan yuraklarimiz uyg‘oq, dillarimiz ravshan, tafakkurimiz munavvar. Ana shunday kayfiyat bizning dilimizda ko‘p yillardan beri yashirinib kelar edi. Endilikda milliy istiqlol tufayli milliy-axloqiy qadriyatlarimiz qaytadan tiklandi. Ulardan bolalarni ma'naviy - axloqiy jihatdan tarbiyalashda foydalanish oilaviy tarbiyamiz uchun ob’ektiv pedagogik zaruriyatga aylandi. Birgina misol: o‘zbeklarda “har bir avlod o‘zining etti pushtini bilishi kerak” degan odat bor. Buning zamirida nasl-nasabning tozaligi va pokligini saqlashga da’vat bor.

Sohibqiron Amir Temur o‘z tuzuklarida yozadi: “Kelin izlamoqqa e’tibor berdim. Bu ishni davlat yumushlari bilan teng ko‘rdim. Kelin bo‘lmishning nasl-nasabini, yetti pushtini surishtirdim . . . sog‘liq . . . jismonan kamolotini aniqladim . . . barcha qusurlardan holi bo‘lsagina . . . kelin tushirdim”. Bu so‘zlarda o‘z qonining tozaligini saqlash, uning aynishiga yo‘l qo‘ymaslik va uni oldini olishga intilishini ko‘rish mumkin. Zero, qondagi, ruhdagi aynish - millatning ming yillik qadriyatlarini nobud qilishi mumkin.

Xalqimizda shunday axloqiy qoidalar mavjudki, ular o‘zbekligimizni namoyon qilib, qadrimizni boshqa xalqlar oldida ko‘tarib turadi va milliy o‘zligiga xosligi bilan ajratib turadi. Oilada bolaning ongiga go‘dakligidanoq o‘zgalar manfaatini o‘z manfaatidan ustun qo‘yish, jamiyat manfaati shaxsiy manfaatdan ustuvor ekanligini uning ongiga singdirib borish muhimdir.

Oilaviy tarbiya mahorati bolada uni o‘rab turgan dunyoni fuqaro va vatanparvar sifatida ko‘rish va anglab etishni o‘rgatishda ko‘rinadi. Toki, bola o‘z atrofida, o‘z yonida bo‘layotgan voqea-hodisalarga befarq qaramaydigan bo‘lsin, bolaligidanoq boshqalarning quvonchi va tashvishiga sherik bo‘lsin, ko‘nglidan o‘tkazsin. Shunda boladagi fuqarolik hissi axloqiy qadriyat sifatida uning tabiatiga

singib ketadi.

Fuqarolik hissini bola ongida shakllantirish, uni ma'naviy-axloqiy tarbiyalashning bugungi kungi asosiy mezoni bo‘lib qolayotganligini to‘la his qilish oilaviy tarbiyada muhim ahamiyatga egadir.

Oilada shaxsni axloqiy shakllantirish bolaning tug‘ilishidan boshlanadi. U ko‘pgina omillar ta'sirida tarkib topadi. Bu omillar oilaviy munosabatlar harakteri, ota-onalarning namunasi, ulardagi umumta'lim darajasi, umummadaniy saviyasi hamda ularning pedagogik madaniyati, va nihoyat, oilaviy hayotning tashkil etilishidan iborat. Bu omillar oilada bolani axloqiy tarbiyalashning mazmunini tashkil etadi va ular bir qator pedagogik xususiyatlarni o‘z ichiga oladi. Bular quyidagilardan iborat:

1. Ayrim oilalarda bolalarning tarbiyasi faqat onalar zimmasida, otalar esa bu ishdan o‘zlarini chetga oladilar. Go‘yo farzandlarini bog‘cha, maktab tarbiyalab berishi shart. Tarixiy tajriba shundan dalolat beradiki, qadimdan o‘g‘il bolalar tarbiyasi bilan otalar, qiz bola tarbiyasi bilan onalar shug‘ullanganlar, ammo ular, asosan, erkaklar nazoratida bo‘lgan;

2. Ota-onalar bolalarga birdek munosabatda bo‘lishlari, bir xil mehribon va g‘amxo‘r, talabchan va qattiqqo‘l bo‘lsalar bolalar hayoti butun va mukammal bo‘ladi. Biri talab qilganda, ikkinchisi yonini olsa, tarbiya buziladi. Bolalariga haddan tashqari mehribonchilik qilayotgan ota-onalar ularni hurmat qilishdan oldin, o‘zlarini ham hurmat qilishni o‘rgatishlari zarur;

3. Ko‘pgina ota-onalar bolalarini tarbiyalash borasida o‘z vazifalari va burchlarini to‘la his qilmaydilar. Boshqacharoq aytganda ularda pedagogik tayyorgarlik etishmaydi. Zotan, oilaviy tarbiya, avvalo, ota-onalarning o‘zlarini-o‘zlari tarbiyalashi demakdir. Chunki bola ayni paytda ta'sir ob'ekti va sub'ektidir. Biroq ota-ona bola ana shunday ob'ekt ekanligini sezmasligi uchun harakat qilishi kerak. Ammo barcha ota-onalar ham buni tushunib yeta olmaydilar;

4. Oila hayotini to‘g‘ri tashkil qilish, oilada sog‘lom axloqiy muhitni yaratish lozim. Bu ishda hech qanday mayda-chuydalar bo‘lmasligi kerak. Har bir narsa bolaga ta'sir qiladi. Ana shu ta'sir natijasida salbiy yoki ijobiy odatlar, turlicha xulq -atvorlar paydo bo‘ladi. Ota-onalarning har bir xatti-harakatini bolalar kuzatib

turadi. Shuning uchun bolaga u yoki bu ishni qil yoki qilma deb nasihat qabilidagi o‘rgatish yo‘li bilan tarbiyalayman, deb o‘ylamaslik kerak;

5. Har bir ota-ona bolasining barkamol inson bo‘lishini istaydi. Farzandini ana shunday inson bo‘lishidan nafaqat ularning o‘zi, balki jamiyat ham manfaatdordir. Ota-onaning fuqarolik burchi ham shuni taqozo etadi. Shunga ko‘ra har bir ota-ona, eng avvalo, mamlakat uchun bo‘lajak fuqaroni tarbiyalayotganini unutmasligi lozim;

6. Ota-ona shaxsining o‘zi bola tarbiyasida muhim rol o‘ynaydi. Ularning oqilona o‘gitlari, pand-nasihatlarining hech biri, ularning shaxsiy namunasi o‘rnini bosa olmaydi. Bolalarning axloqiy fazilatlarining tarkib topishida oiladagi o‘zaro ahillik, halollik va rostgo‘ylik, o‘zaro ishonchning mavjudligi, umuman, sog‘lom axloqiy muhit muhim ahamiyatga ega;

7. Oilada bolalarni sevish, ularning shaxsiyatini hurmat qilish va hech qachon ularning izzat-nafsiga tegmaslik zarur. Bunday jazolash usuli bola nafratini kuchaytiradi. Har qanday g‘amxo‘rlik talabchanlik bilan olib borilishi maqsadga muvofiqdir;

8. Har bir oilada uning o'ziga xos an'analari mavjud bo'lib, bu an'analar bola ongiga, uning xulq-atvoriga juda kuchli ta’sir qiladi. Masalan, oila

a’zolarining tug‘ilgan kunlarini o‘tkazish, qarindosh-urug‘lar holidan xabar olish va hokazolar;

9. Bola tarbiyasida ota-onaning ishxonadagi, mahalla va qo‘ni-qo‘shnisi oldidagi obro‘yi ham katta rol o‘ynaydi va bolalarida ularga nisbatan faxrlanish hissini uyg‘otadi. Ular shu ruhda tarbiyalanadilar.

Shunday qilib, oilaviy tarbiyaning o‘ziga xos xususiyatlari va ta’sir qilish omillari mavjud. Bularni hisobga olmasdan turib, bola tarbiyasini oilada yaxshi yo‘lga qo‘yish mumkin emas. Buning uchun, avvalo, ota-onalarning o‘zlari tarbiyalangan bo‘lishlari lozim.

Ota-onalarning butun hayoti, ularning fuqarolik qiyofasi, ma’naviy dunyosi bola tarbiyasining negizini tashkil etadi. Zotan, ota-ona bolalari uchun aziz va muqaddas kishilardir. Shu sababli ularga taqlid qiladilar, ularga o‘xshashga intiladilar.

Oiladagi tarbiyaning yuqoridagi xususiyatlarini hisobga olish, bolani axloqiy

jihatdan tarbiyalashda, milliy axloqiy qadriyatlardan foydalanishning mohiyatiga, uning oʻziga xosligi va ahamiyatini tahlil qilishga yordam beradi.

Milliy mustaqillik sharoitida jamiyatning ijtimoiy - siyosiy, iqtisodiy va ma’naviy hayotida yuz berayotgan oʻzgarishlar tabiiy ravishda va qonuniy tarzda xalq ravnaqiga yoʻl ochdi, mustaqillikni mustahkamlashga samarali ta’sir koʻrsatdi. Natijada bu tarixiy jarayonlar oilada bola tarbiyasida ham oʻz aksini topa boshladi. Buning uchun ota-onalarning oʻzida milliy qadriyatlarga nisbatan munosabat oʻzgarmogʻi lozim. Ular bolalarni ota-bobolarining pand-nasihatlari, oʻgitlari, tajribalari asosida eng yaxshi va olijanob an’analar ruhida tarbiyalab kelganlar.

Ularning dono fikrlari, turmush saboqlari davrlar gʻalviridan oʻtib, saralanib bizgacha yetib kelgan. Lekin hozirgi kunda oʻzbek oilalarida bola tarbiyasi borasida salbiy holatlarni ko'plab uchratish mumkin. Masalan, ayrim ota-onalar

farzandlarining bemehrligidan nolishadi. Yomon yoʻlga kirib ketgan farzandlari xususida koʻpchilik ota-onalarning fikrlari bir xil: “oʻz bilganidan qolmaydi, hurmat qilishni bilmaydi . . .”. Xoʻsh, oʻsha bemehr bolaning otasi 41

yoki onasini tarbiyali desa boʻlarmikan? Ishdan soʻng, dam olish kunlari ota choyxonada, ona mehmondorchilikda boʻlsa. Ayniqsa, ota ham, ona ham “ishbilarmonlik”ka sho'ng'ib ketib, goʻyo bola haqida tinmay qayg'urib, boshini har eshikka urayotgan bir paytda, oilada bola tarbiyasi bilan kim shugʻullanadi?

Tarbiyasi ogʻir bolalarning koʻpayib borayotgani sir emas. Buning ichki va tashqi sabablari mavjud. Ota-onasi, qarindosh-urugʻi boʻla turib, gohida bolalar “bolalar uyi”ga topshirilmoqda. Qachondan beri bizning xalqimiz “bolalar uyi” degan atamani qoʻllay boshladi?

“Oʻnta boʻlsa oʻrni boshqa” deya bir etak farzandni tarbiyalab voyaga etkazgan ota-bobolarimizning siri nimada ekan?

Koʻp bolali boʻlish, bolajonlik qilish oʻzbeklarga xos milliy xususiyat hisoblanadi. Bugungi kunda ana shu milliy xususiyat kelajak avlodni axloqiy jihatdan tarbiyalashda juda qoʻl keladi. Negaki, oilada aka ukasini, opa singilisini yetaklab katta qiladi, bilganini oʻrgatadi. oʻsib-ulgʻayganlarida esa bir-birini qoʻllab-quvvatlaydi, bir-biriga yordam beradi. Shaxsda jamoatchilik hissini shakllantirish ana shu koʻp bolali oilalardan boshlanadi. Kuzatishlar shuni koʻrsatadiki, koʻp bolali

oilalarda ko‘pincha mehnatsevar, o‘zaro inoq va aqlli- hushli, odobli farzandlar o‘sar ekan.

Keyingi vaqtlarda jamiyatimiz hayotida ayrim salbiy holatlar ham ko‘zga tashlanmoqda. Afsuski, bugungi bozor iqtisodiyotiga o‘tayotgan serg‘alva sharoitda ayollarimizning ma’lum qismi, tog‘ni ursa talqon qilgudek erlari uylarida turib, “ishbilarmonlik” bahonasi bilan shahrma-shahar turli-tuman ashyolarni sotib yurishmoqda. Hatto, sarson-sargardon bo‘lsalar ham ayrim xorijiy mamlakatlarga ham “sayohat” qilib borib kelyaptilar. Ularning ayrimlari yengil- yelpi yo‘llarga kirib ketyapdilar. Bu bilan o‘zbek ayollari nomiga isnod keltirmoqdalar.

Ayrim ayollarimiz “gap” o‘ynashib, tonggacha maishatga berilib ketayotganliklari, mehmonxonalar atrofidagi yengil oyoq ayollarning qilmishlari jamiyatimizning ma’naviy-axloqiy muhitini buzmoqda. Ana shunday yengil-yelpi hayot kechirish - “ishqi” bilan yashayotgan bunday ayollarning uylarida qolgan farzandlarining tarbiyasi nima bo‘ladi? Murg‘ak qalbi, jajji vujudiga nopoklik, xaromxo‘rlik ilk bor ona suti bilan birga kirgan begunoh go‘daklar kelajakda sog‘lom fikrli, ma’naviy-axloqiy inson bo‘ladilar deb hech kim kafolat bera olmaydi.

Ana shunday “yumushlar” bilan band bo‘lgan ayollarimiz kasofati tufayli gulday oilalarning buzilib ketishi, g‘aribxona hamda etimxonalarning ko‘payishi, ayollarning onalik huquqidan mahrum bo‘lishi, mayib-majruh, aqlan va jismonan nosog‘lom, nogiron farzandlarning dunyoga kelishi kabi hollar sodir bo‘lmoqda.

Bola tarbiyasini o‘z holiga tashlab qo‘yib bo‘lmaydi. Agar shunday qilinsa, uning kelajagi barbod bo‘ladi. Shaxsning ma’naviy tubanlashuvi nafaqat uning zurriyotiga zarar keltiradi, balki yon-atrofda nosog‘lom muhit paydo bo‘lishiga olib keladi. Chunki har qanday odam o‘z naslining davom etishi ko‘p jihatdan farzandlariga bog‘liq ekanligini yaxshi biladi. Unga ijobiy ma’noda katta ahamiyat berilishi esa farzandlarning salbiy ta’sirlarga berilib ketishining oldini oladi.

Har bir ota-onaning obro‘si ma’lum bir ma’noda farzandlarining kamolotiga ham bog‘liq bo‘ladi. Shunga ko‘ra oilani mustahkamlashga astoydil kirishgan va o‘z naslini pok saqlagan millatninggina istiqboli porloq bo‘ladi. Ta’lim-tarbiya ishlariga jiddiy e’tibor bermagan jamiyat, oila oxir-oqibatda ma’naviy qashshoq bo‘lib

qolaveradi.

Urf-odatlarimizga ko‘ra oq harir libosda “yor-yor” sadolari ostida boshqa bir xonadonga farzand bo‘lib kelayotgan qiz hayo, ibo, iffat, nomusi bilan kelmog‘i zarur. Shu bilan birga u ota-onadan ro‘zg‘or yuritish, oila tutishning o‘ziga xos siru asrorlaridan ta’lim olmog‘i ham kerak.

Qiz bolaning baxti uning axloq-odobi mevasidir. Shirinso‘zlik, samimiylik, sermulohazalik, go‘zal xulq, yaxshi muomala, saranjom-sarishtalik qiz bolaning ko‘rkidir. Uning ko‘rkiga ko‘rk qo‘shuvchi odamiylik fazilatlarini zebo qilib boruvchi ota-onadir. Ota-onaning pand-nasihatlarini dillariga jo qilgan yigit- qizlar hayotda qoqilmaydilar, qiyinchiliklarga sabrli, bardoshli bo‘ladilar. Ularning kelgusi hayot yo‘llari ham porloq bo‘ladi.

Bir kuni Luqmoni hakim o‘tib ketayotsalar, bir ona qiziga nasihat qilib, yaxshi odatlarni o‘rgatayotgan emish: “Qizim, sen ham balog‘at yoshiga etib qolding. Ertaga birovning xasmiga borasan, menikiga esa mehmonga kelasan, xolos. Sen yaxshi hayot kechiraman, obro‘-e’tiborli bo‘laman desang, qaynonangni hurmat qil. Hammadan erta tur! Hammadan kech yot! Qo‘ling egri bo‘lmasin, boshingga qilich kelsa ham rost gapir. Yolg‘onchi, chaqimchi, ikkiyuzlamachi, g‘iybatchi bo‘lma, qo‘lingdan keladigan xizmatingni ayama, kelgan mehmonning izzat-hurmatini joyiga qo‘yib kuzat. Oila a’zolaringni birovga yomonlama, ziyrak, dono, aqlli bo‘l! Kuyovingning hurmatini joyiga qo‘y, ko‘chadan kelganida kutib ol! Ketganida kuzatib qo‘y. Boriga shukur qil, sabr-toqatli, chidamli bo‘l! Salomni kanda qilma. Shundagina baxt sening yo‘ldoshing, g‘am-tashvish esa kundoshing bo‘ladi”,- debdi.

Shunda Luqmoni hakim “Ona ko‘rib qiz ol, qirg‘oq ko‘rib bo‘z ol!” deganlari shu bo‘lsa kerak deb, yo‘llarida davom etgan ekanlar.

Xulosa qilib aytganda, farzand ko‘rib, ularni tarbiyalab, kishilarga, jamiyatga halol va fidoiylarcha xizmat qilishga qadar shaxslarni shakllantirish har bir ota-onaning ijtimoiy, ma’naviy burchi sanaladi.

Oilada bolalarni axloqiy tarbiyalashning usullarini xalq pedagogikasi manbalaridan o‘rganishimiz lozim. Jumladan, tushuntirish, namuna ko‘rsatish, odatlantirish, iltimos qilish, tilak-istak bildirish, yolvorish-iltijo qilish, maslahat

berish, ko‘ndirish, undash, ma’qullash, rahmat aytish, duo qilish, olqish, ta’na qilish, koyish, qarg‘ash, qo‘rqitish, uzr so‘rash, la’natlash, so‘kish, urish, kaltaklash kabilar. Lekin insonni axloqiy tarbiyalashda eng kuchli tarbiyaviy vosita sifatida o‘git-nasihat, ibrat ko‘rsatish, ma’qullash va maqtash, mukofotlash kabilardan foydalanish samarali natijalar berishi kuzatishlardan ma’lum. Xalq pedagogikasi materiallarida uchraydigan axloqiy tarbiya vositalari ichida:

1. bolalar o‘yinlari;

1. choyxo'rlik - choyxona gurungi;

3. bolalar gapi - gap - gashtak;

4. bolalarga kattalar bilan birgalikda:

a) to‘y marosimlari: beshik, to‘yi, sunnat to‘yi, nikoh to‘yi, hovli to‘yi.

b) sayllar - dala sayli, gul sayli, qovun sayli

c) yig‘in-tomosha, tug‘ilgan kunni nishonlash, yigit bazmi, qiz bazmi, kelin salom, uloq , poyga, kurash

d) aza ma’rakasi

e) safarga chiqish

kabilar haqida ma’lumot berish va ana shu vositalar asosida farzandlarimizni axloqiy tarbiyalash katta ahamiyatga ega. Chunki bolaning ijobiy yoki salbiy xatti-harakati ko‘pchilikning ko‘z o‘ngida namoyon bo‘ladi va ular tomonidan baholanadi. Bir qancha ota-onalar ham o‘z o‘g‘il- qizlarining to‘y- hasham va ma’rakalarga aralasha boshlaganidan keyingina ulardagi salbiy yoki ijobiy sifatlarni payqay boshlaydilar. Bunday hol ota-onalarning bolalariga singdirilgan tarbiyalariga xulosa yasashga yordam beradi.

Oilada bolalarni insonparvarlik ruhida tarbiyalashda qo‘llaniladigan eng xarakterli usullardan biri, hal qilinishi kerak bo‘lgan muammoni xalq donishmandligining axloq va odob yuzasidan aytiladigan hikmatli so‘zlari, maqollari, ertaklari orqali dalillashidir. Aniqrog’i axloq-odob masalalariga bag‘ishlangan xalq maqollarining naqadar hayotiy ekanligini ma’lum bir ertak, rivoyatlar orqali aytib berilishidir.

Ko‘pchilik ertak, dostonlarda ota-ona va keksalarning turmush tajribalarini ifodalash bilan birga yoshlarni ularga bevosita amal qilishlariga undaydigan maslahat va pand-nasihatlar ham asosiy o‘rinlardan birini egallaydi. Masalan:

“Qorasoch pari” ertagida ona o‘z o‘g‘li Nodirni safarga jo‘natishdan oldin: “Mening uch nasihatimni esingdan chiqarma, birichisi - birovga xiyonat q ilma, ikkinchisi - birovning dilini og‘ritma, uchinchisi - qaysi shaharga borma, eng avval, o‘sha shaharning qariyalari bilan suhbatlashib ish qil”,- mazmunida nasihat qiladi. Ona nasihatiga amal qilgan farzand bir umrga murod-maqsadiga etib yashaydi. Demak, xalq og‘zaki ijodiyotining barcha janrlarida bolani atrofidagi kishilarga yordamlashish, hamdardlik qilish ruhida tarbiyalash g‘oyalari o‘rtaga tashlanganini ko‘ramiz.

O‘zbek xalqi o‘rtasida kundalik ehtiyojga aylangan amaliy san’at turlaridan o‘ymakorlik - yog‘och, ganch va mis o‘ymakorligi, zargarlik, zardo‘zlik, kashtado‘zlik, kulolchilik, milliy liboslarni tikish kabilar o‘zbek oilalarida birinchidan, moddiy ehtiyojni qondirish bo‘lsa, ikkinchidan, farzandlarni mehnatga o‘rgatishda, bo‘sh vaqtdan unumli foydalanishni tarbiyalashda muhim tarbiya vositasi sifatida foydalanib kelingan.

Tajribadan ma’lumki, bolalarni ma’naviy-axloqiy tarbiyalashda milliy musiqa, qo‘shiqlar muhim o‘rinni egallaydi. Chunki barchaga ayonki, musiqa tarbiya manbaidir. Masalan: alla o‘zbek xalqining qadimiy, muhim tarbiyaviy xarakterga ega bo‘lgan qo‘shiq turlaridan biridir. Ona allasidan bahramand bo‘lmagan bola qalbida ota-onaga, Vatanga nisbatan mehr-muhabbat hissi bo‘lishi qiyin. Alla aytmagan yoki alla eshitib katta bo‘lmagan qiz bola bo‘lmasa kerak. Alla tinglab katta bo‘lgan bolada ota-onaga nisbatan o‘zgacha muhabbat, hurmat hissi shakllanadi. Keksalarning aytishicha, san’at insonlarni yovuzlikdan saqlab qolar ekan.

Ota-bobolarimizdan meros qolgan chiroyli va ramziy ma’noga ega bo‘lgan urf-odatlarni bilish, bevosita ularda ishtirok etish va aynan ana shu urf-odatlarni o‘tkazish tartibini bilish yoshlarni ma’naviy-axloqiy shakllanishida muhim tarbiyaviy ahamiyat kasb etadi.

Bunday malaka va ko‘nikmalarni yoshlarda tarkib toptirish vazifasi, avvalo, ota-onaga, oilaga yuklatiladi. Oilada ota-onalar farzandlariga mehmonnavozlik malakalarini o‘rgatish bilan birga, bevosita mehmonda o‘zini qanday tutish, ovqatlanish, so‘zlashuv odoblarini ham o‘rgatib boradilar. Ayniqsa ovqatlanish

odobini o‘rgatishlari juda muhimdirki, bu birinchidan, bolaning salomatligini ta’minlasa, ikkinchidan me’yorga qarab ovqatlanishga o‘rgatadi, uchinchida,n badnafslikdan qaytaradi, to‘rtinchidan, tejamkorlikka o‘rgatadi. Shu bilan birga insonlarni axloqiy jihatdan tarbiyalaydi.

Xalqimizda bolalarni axloqiy tarbiyalashda dasturxon atrofi eng qulay joy sanalgan. Bu yerda katta yoshlilar farzandlariga pand-nasihatlar qilganlar. Nima yaxshi-yu, nima yomon ekanligi tushuntirilgan. An’anaga ko‘ra ota-ona nasihatlarini bajarmaslik katta gunoh hisoblangan. Otaga tik boqma, oxirating kuyib ketadi, ota-onani rozi qilish kerak, deb bolaning ongiga singdirib borilgan. Oxirgi o‘n-o‘n besh yillar ichida ota-onalar bilan bolalar o‘rtasidagi munosabat buzila boshladi, keksalarni, ota-onalarni hurmat qilish zarurligi borasidagi qadriyatlarimizga e’tibor berilmay qo‘ydi. Ayrim bolalar ota-onalaridan moddiy yordam ko‘rayotganligi uchun “hurmat” qiladigan bo‘lib qolishdi. Ota-onalarga nisbatan axloqsizlik qilish, ularni xo‘rlash, qarovsiz qoldirish hollari ham uchrab turibdi. O‘zbek oilalarida bolani to‘g‘ri tarbiyalashda, ularga axloq-odob qoidalarini tushuntirishda ota-onalar oldiga avloddan-avlodga o‘tib kelayotgan qator talablar qo‘yilgan:

- bolani hech kimga yomonlik qilmaslikka, qo'lidan kelgancha yaxshilik qilishga ko‘niktirish, uning ko‘ngliga muruvvat tuyg‘ularini solishga intilishning kuchli bo‘lishi;
- bolani to‘g‘ri yo‘lga yo‘naltirib, o‘zlari ham shu yo‘ldan ketishlari; ota-onaning yaxshi odob, xulq egasi ekanligi, har bir xatti-harakatidan ko‘rinib turishi, bolalarga namuna sifatida xizmat qilishi;
- yaxshi deb bilgan ishni o‘zlari ishlab ko‘rsatishlari va bu ishning yaxshiligiga bolani ishontirishlari;
- bolani tarbiya qiladigan ota-onaning o‘zi to‘g‘ri so‘zli bo‘lishi;
- bolaning qilayotgan yaxshi ishlariga qarab, o‘z darajasiga loyiq mukofotlash, xatoga yo‘l qo‘ysa tanbeh berish;
- bolalar ota-onasining yuzlaridagi norozilik alomatlarini ko‘rib, buning jazo ekanligini bilishi, rag‘batlantirish ham me’yorida bo‘lishi kerakligi;
- bolaning oldida odillik bilan, ustozlarcha ish olib borish axloqiy tarbiyaning eng muhim asoslaridan hisoblanadi.

Umuman, ota-onalar oilada bolalarga axloqiy tarbiya berishda milliy an’analarni to‘g‘ri tushunib olishlari, qaysi an’analar qanday maqsad uchun hizmat qilishini yaxshi anglab yetishlari juda muhim. Chunki talqin etilgan an’analar, urf-odatlar mazmunini, avvalo, ota-onalarning o‘zlari yaxshi o‘zlashtirib, kundalik hayotda qo‘llay olsalargina, farzandlariga uning ta’siri samaraliroq bo‘ladi. Mana shu ma’noda oilalarda o‘rnashib qolgan, o‘rganilgan, xalqimiz turmush tarzida eng ko‘p qo‘llaniladigan an’analar bilan birga, mustaqillik sharoiti talablaridan kelib chiqib, ijobiy samara berishi mumkin bo‘lgan an’analardan - o‘z xalqi va ona Vatani bilan faxrlanish, o‘z Vataniga mehr- muhabbat bilan qarash, o‘z Vatanining o‘tmishi va tarixiga cheksiz hurmat, o‘z xalqining milliy an’analarini e’zozlash, milliy ongi shakllangan, milliy e’tiqodli vatanparvarlarni tarbiyalash zarurdir.

Umuman olganda, tarbiya so‘zi aytilishi bilan inson ko‘z oldida oila namoyon bo‘ladi. Zero, oila tarbiya maskanidir. Shunday ekan, ma’naviy-axloqiy tarbiya oiladan boshlanadi. O'zbek oilasining ma'naviyati - o'zbekning milliy g‘ururidir.

Nazorat uchun savollar:

1. Qadimgi davrlarda O‘rta Osiyoda oila tarbiyasiga oid qarashlar.
2. «Qur’oni Karim » va hadislar oila tarbiyasining muhim manbalari sifatida.
3. O‘rta asrlarda oila pedagogikasiga oid fikrlar. Ma’rifatparvar o‘zbek pedagog-olimlari oila tarbiyasi xususida.
4. XX asrda oila tarbiyasiga doir yondashuvlar va ularning mohiyati.
5. Mustaqillik yillarida oila tarbiyasi masalasi.

Asosiy adabiyotlar:

1. O’zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi. - T., 2012-y.
2. Karimov I.A. “Yuksak ma’naviyat- engilmas kuch”. - T., 2008-y.
3. Abdurauf Fitrat. “Oila yoki uni boshqarish tartiblari”. - T., 1999-y.
4. Musurmonova O. Oila ma’naviyati - milliy gurur T., 2000-y.
5. Karimova O. Oilaning huquqiy asoslari. - T., 2003-y.

4-mavzu: O‘zbekistonda oila pedagogika fanining rivojlanishining ijtimoiy- iqtisodiy,me’yoriy-huquqiy asoslari

Reja:

1.Oila - mustaqillik yillarida davlat siyosatidagi ustuvor masala sifatida.

2.Oilada yoshlarni mustaqil oilaviy hayotga tayyorlash.

3.Oilada yoshlarni mustaqil oilaviy hayotga tayyorlashda oila va jamoatchilik hamkorligi.

Tayanch tushunchalar: M*ustaqillik yillari. oila, davlat siyosati, mustaqil oilaviy hayot, jamoatchilik hamkorligi.*

Darsning o'quv maqsadi: *Oila - mustaqillik yillarida davlat siyosatidagi ustuvor masala sifatida. Oilada yoshlarni mustaqil oilaviy hayotga tayyorlash. Oilada yoshlarni mustaqil oilaviy hayotga tayyorlashda oila va jamoatchilik hamkorligi.*

1.Oila - mustaqillik yillarida davlat siyosatidagi ustuvor masala sifatida.

1998-yili O‘zbekistonda 3,8 million oila bo‘lib, shundan 58,7 foizini 5 va undan ko‘p bolali oilalar tashkil etgan. Keyingi 35 yil ichida oilalar soni 1,8 milliontaga ko‘paygan, uning 1 mln.ga yaqini shahar, 950 mingtasi qishloq oilalariga to‘g‘ri kelgan. Yoki so‘nggi 10-15 yil davomida yiliga 250 ming atrofida yosh oilalar vujudga kelgan. Bugungi kunda Respublikamizda har bir oilaga taxminan 4-5 farzand to‘g‘ri keladi. O‘zbekiston oilalarining 35 foizdan ortig‘ini yosh oilalar tashkil qiladi. Yosh oilalar deganda, er va xotinning yoshi mos ravishda 26—30 yoshdan oshmagan, 5 yilgacha nikohda bo‘lgan, bolali yoki bolasiz oilalar tushuniladi. Mamlakat aholisining 43 foizini 15 yoshgacha bo‘lganlar tashkil etadi. Oilalar soni o‘sib borishida, ayniqsa, Qashqadaryo, Jizzax, Xorazm va Namangan viloyatlari alohida o‘rin tutadi.

Umuman, oila va jamiyat bir-biriga chambarchas bog‘liq tushuncha bo‘lib, jamiyatning o‘zi ham oilalardan tashkil topadi. Oila esa o‘z o‘rnida jamiyat bag‘rida vujudga keladi, rivojlanadi.

Ayni paytda oilaning jamiyatda o‘z vazifalari mavjud. Oilaning mohiyati va vazifalari dunyodagi barcha xalqlar uchun bir xildir. Lekin uning tashkil topishi, taraqqiy etishi va oiladagi vazifalarni bajarish jarayonlari har bir xalqda alohida, o‘ziga xos xususiyatga ega.

Mustaqillik munosabati bilan o‘zbeklarning oilaviy hayotida istibdod yillarida

ta’qiq ostida bo‘lgan ba’zi xususiyatlarni tiklash masalasi hal qilinmoqda. Masalan, tarixan tashkil topgan hovlining tashqi va ichki hovliga bo‘linishi — xalqning milliy ruhini, iymon-u e’tiqodini, toat-u ibodatini aks ettirgan.

Hovlilarning ichki va tashqiga bo‘linishi ayollarda farosat va malohat tuyg‘ularini shakllantirishga, farzandlarning har xil odamlar nigohidan yiroqroq bo‘lishiga, ortiqcha gap-so‘zlarni eshitmaslikka, kattalarning ishiga aralashmaslikka imkon bergan. Ayniqsa, bu milliy odat to‘y va ma’rakalarni o‘tkazishga katta qulayliklar tug‘dirgan. Yevropa madaniyatining ko‘r-ko‘rona targ‘ib qilinishi oilada ham o‘z aksini topdi, tarbiyaviy ta’sirning kamayishiga, ojizlanishiga olib keldi, ma’naviy qashshoqlanish kuchaydi. Mamlakatimiz milliy istiqlolga erishgach, xalqning oilaviy qadriyatlari asta-sekin tiklanmoqda, sun’iy ravishda turmushga kiritilgan ayrim oilaviy marosimlar xalq nazaridan qolib bormoqda.

O‘zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasida «Oila jamiyatning asosiy bo‘ginidir hamda jamiyat va davlat muhofazasida bo‘lish huquqiga ega» deyiladi. Yangi «Oila Kodeksi» ga va Konstitutsiyamizning 63-modda, 2-qismiga binoan «Nikoh tomonlarning ixtiyoriy roziligi va teng huquqliligiga asoslanadi.

BMTning 1948-yil 10-dekabrda qabul qilingan «Inson huquqlari Umumjahon Deklaratsiyasi» ning 16-moddasida shunday bandlar mavjud:

1. Balog‘at yoshiga etgan erkaklar va ayollar irqi, millati va diniy belgilari bo‘yicha hech qanday cheklashlarsiz nikohdan o‘tishga va oila qurishga haqli.

Ular nikohdan o‘tishda, nikohda turgan vaqtlarida va uni bekor qilish vaqtida bir xil huquqdan foydalanadilar.

2. Nikohdan o‘tayotgan har ikki tomonning erkin va to‘liq roziligi asosidagina nikoh tuzilishi mumkin.

3. Oila jamiyatning tabiiy va asosiy hujayrasi sanaladi va jamiyat hamda davlat tomonidan himoya qilinishga haqli.

Shu bilan birga oila huquqi — nikoh tuzish va nikohni bekor qilish tartibi va shartlari; er-xotin, ota-ona bilan bolalar o‘rtasida vasiylik va homiylik, bola asrab olish tufayli kelib chiqadigan munosabatlar; fuqarolik holati dalolatnomalarini qayd qilish tarzini belgilaydigan huquqiy me’yorlar yig‘indisidan iborat. O‘zbekiston Respublikasi 1-Prezidenti Islom Karimov o‘zining

«O‘zbekistonning o‘z istiqlol va taraqqiyot yo‘li» asarida qayd qilganidek, «Bizning davlatimizni ham katta bir oila deb tushunish mumkin va lozim. Bunda o‘zaro hurmat va qattiq tartib bo‘lmasa, oilaning barcha a’zolari o‘z burchlarini ado etmasa, bir-biriga nisbatan ezgulik bilan mehr-oqibat ko‘rsatmasa, yaxshi va munosib tarzda yashash mumkin emas. Oila turmush va vijdon qonunlari asosiga quriladi, o‘zining ko‘p asrlik mustahkam va ma’naviy tayanchlariga ega bo‘ladi, oilada demokratik negizlarga asos solinadi, odamlarning talab-ehtiyojlari va qadriyatlari shakllanadi.

O’zbeklarning aksariyati o‘zining shaxsiy farovonligi to‘g‘risida emas, balki oilasining, qarindosh-urug‘lari va yaqin odamlarining, qo‘shnilarining omon-esonligi to‘g‘risida g‘amxo‘rlik qilishni birinchi o‘ringa qo‘yadi. Bu esa eng oliy darajadagi ma’naviy qadriyat, inson qalbining gavharidir».

Fransuz yozuvchisi Viktor Gyugo (1802—1885)ning bu haqdagi quyidagi fikri juda o‘rinli bayon etilgan: «Kimki ayol huquqini himoya qilsa, bola huquqini himoya qilgan bo‘ladi, boshqacharoq aytganda, u kelajakni himoya qilgan bo‘ladi».

Keyingi vaqtlarda mamlakatimiz ijtimoiy hayotida ayollar mavqeini o‘z o‘rniga qo‘yishga yo‘naltirilgan nodavlat tashkilotlari ham yuzaga kela boshladi.

Shu jihatdan 1997-yili Toshkentda «Ayol va jamiyat» instituti tashkil topishi bilan bog‘liq bo‘lgan masalalarni bayon etmoq lozim. Adliya boshqarmasi ro‘yxatidan o‘tkazilgan bu institutning tadqiqodchilik va siyosiy ta’lim bo‘limlari mavjud.

Mamlakatimizda ijtimoiy-iqtisodiy va ma'naviy-madaniy jabhalarda amalga oshirilayotgan tub islohotlar jarayonida oila masalasiga e'tibor davlat siyosati darajasiga ko'tarildi. Albatta, bu bejiz emas, chunki porloq ertamiznnng ta'mal toshlari oilada qo'yiladi. 1-Prezidentimiz Islom Karimov aytganlaridek: «Xaldimiz qadim-qadimdan oilani muqaddas deb bilgan. Axir oila ahil va totuv bo‘lsa, jamiyatda tinchlik va hamjihatlikka erishiladi, davlatda osoyishtalik va barqarorlik hukm suradi. Oila farovonligi - milliy farovonlik asosidir».

Demak, mamlakatimizda oila farovonligini ta'minlash davlatimizning asl maqsadidir. Mamlakatimizda 1998-yilning «Oila yili» deb e’lon qilinishi va shu munosabat bilan «Oila manfaatlarini ta'minlash borasida 1998-yilda amalga oshiriladigan chora-tadbirlar Davlat Dasturi»ning qabul qilinishi va amaliyotga

tatbiq etilishi, Oliy Majlisning XI sessiyasida keng umumxalq muhokamasidan so'ng «Oila Kodeksi»ning bir ovozdan qabul qilinishi, Vazirlar Mahkamasining 2018-yil 26-martdagi 230-sonli qaroriga binoan Respublika «Oila» ilmiy-amaliy Markazining tashkil etilganligi hukumatimiz tomonidan oila farovonligi, tinch- totuvligi va barqarorligini ta'minlashga bo'lgan e'tiboridan dalolatdir.

Mamlakatimizda oila, onalik va bolalikni ijtimoiy muhofaza qilish davlatimiz siyosatining ustuvor yo'nalishlaridan biri ekan, u quyidagi asosiy yo'nalishlarni o‘z ichiga qamrab oladi:

—oilaviy munosabatlarning huquqiy asoslarini takomillashtirish, oila manfaatlari huquqiy himoya qilinishini ta'minlash, onalik va bolalik huquqlarini muhofaza qilish;

—oilaning ijtimoiy manfaatlarini ta'minlash uchun shart-sharoitlar yaratish, oila a'zolarining sog'ligini muhofaza qilish va ta’lim darajasini oshirish uchun shart-sharoitlarni yaxshilash;

— oilaning iqtisodiy manfaatlarini ta'minlash uchun shart-sharoitlar yaratish, oilaning daromadlarini, oila a'zolarining ish bilan ta'minlash darajasini oshirish, ro'zg'or yumushi va turmush sharoitlarini yaxshilash, kam ta'minlangan oilalarni davlat tomonidan qo'llab-quvvatlash;

— oilaning ma'naviy-axloqiy asoslari va madaniy manfaatlarini takomillashtirsh uchun shart-sharoitlar yaratish; oilaning sog'lom, aql-zakovatli yosh avlodni tarbiyalashdagi rolini oshirish har tomonlama kamol topgan avlodni tarbiyalashda oila va jamiyatning vazifalarini takomillashtirish;

— oila muammolarini ilmiy va ijtimoiy tadqiq etish, oila, xotin-qizlar va bolalarning iqtisodiy va ijtimoiy ahvolini ko'rsatuvchi statistika hisobotini to'plash va takomillashtirish.

Vatanimiz mustaqilligining qisqa davri ichida oila, onalik va bolalikning huquqiy manfaatlarini qonuniy muhofaza qilish, fuqarolarning huquqiy madaniyatini oshirish, oilaning ijtimoiy-iqtisodiy manfaatlarini ta'minlash, uy mehnati va madaniy-maishiy turmush sharoitini yaxshilash, oilaning ma'naviy-axloqiy asoslarini takomillashtirish, ko‘p bolali, kam ta'minlangan, nochor oilalarni, nogironlarni, qarovchisiz keksalar, yolg'izlarni, yetim-yesirlarni ijtimoiy qo'llab-

quvvatlash, oilada ma'naviy va jismoniy barkamol shaxsni shakllantirish borasida keng qamrovli ishlar amalga oshiriladi.

Darhaqiqat, oila a'zolarining huquqiy savodxonligi va ma'naviy madaniyatini shakllantirish; har tomonlama sog'lom turmush tarzini qaror toptirish; oilaning ijtimoiy va iqtisodiy barqarorligi, farovonligiga erishish; oilada tadbirkorlikni keng yo'lga qo'yish; nogironlikning turli ko'rinishlari oldini olish chora-tadbirlarini belgilash; oilada komil insonni tarbiyalash; yoshlarni umuinsoniy va milliy qadriyatlar mushtarakligida mustaqil hayotga tayyorlash tizimini yaratish va amalga oshirish zamirida oila masalalari bilan shug'ullanuvchi mutasaddi davlat va jamoat tashkilotlari, oila, mahalla, maktab va jamoatchilik hamkorligini mustahkamlash; oilada sog'lom psixologik muhit yaratish, axloqsizlikning turli ko'rinishlarga yo‘l qo'ymaslik kabi masalalar bugungi kunda oilalarning jamiyat talablari darajasida shakllanishi uchun zamindir.

Mamlakatimizda adolatli, huquqiy, demokratik jamiyat qurish jarayoni shahdam qadamlar bilan borayotgan bir sharoitda qonun ustuvorligini ta'minlash zamirida oila a'zolarining huquqiy madaniyatini shakllantirish oila manfaatlarini ta'minlash borasida amalga oshirilayotgan ustuvor yo'nalishlardan biriga aylanib qoldi.

O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi tomonidan qabul qilinayotgan qonunlar, Prezident Farmonlari, Vazirlar Mahkamasining qarorlari, oila-nikoh munosabatlari, xotin-qizlar va bolalar huquqlari bo'yicha Xalqaro Konvensiya, deklaratsiya va boshqa huquqiy xujjatlarning mohiyatini chuqur anglash hamda o‘z faoliyati jarayonida amal qilishga erishish jamiyatning huquqiy savodxonligini oshirish garovidir. Buning uchun oilaning turli qatlamli a'zolari huquqiy ongi va dunyoqarashi darajasini o'stirish mexanizmini yaratish va amaliyotga keng tatbiq etish zarur. Chunki, huquqiy madaniyat darajasi yuksak jamiyatda oila, ona, ota va bola huquq va burchlari hamma vaqt Konstitutsiya bilan himoya qilinib, oila ajrimlariga, oilada uchraydigan sharqona axloq normalariga zid sodir etiladigan ba'zi xatti-harakatlarga yo‘l qo'yilmaydi.

Bu borada davlatimiz tomonidan amalga oshirilayotgan ishlar butun dunyo tinchliksevar xalqlarning diqqat-e’tiborini jalb qilmoqda. Jumladan,

mustaqilligimizning qisqa davri ichida Respublikamizda inson huquqlari bo'yicha Milliy Markaz, Oliy Majlis huzuridagi amaldagi qonun hujjatlari monitoringi instituti, Adliya vazirligi qoshidagi huquqiy yordam ko'rsatish Markazi, Oliy Majlisning inson huquqlari bo'yicha vakili - Ombudsmanning tashkil etilganligi oila, ota-ona va bola huquqiy manfaatlarini himoya qilishga qaratilgan muhim qadamlardir. Inson huquqlarini himoya qilish institutlarining asosiy maqsadi oila deb atalmish kichik jamiyatning huquqiy madaniyatini oshirish, ularning huquqiy manfaatlarini himoya qilishdan iboratdir.

Mamlakatimizda oila huquqlari xalqaro huquq normalariga mos ravishda muhofaza etilmoqda. Mustaqillik yillarida hukumatimiz tomonidan oila-nikoh munosabatlari, xotin-qizlar va bolalar huquqlari bo'yicha xalqaro hujjatlar va deklaratsiyalarning ratifikatsiya qilinishi buning yaqqol namunasidir. Jumladan, Inson huquqlari umumiy deklaratsiyasi (BMT Bosh Assambleyasining 1948-yil 10-dekabrdagi 217-rezolyutsiyasi), Xotin-qizlarning siyosiy huquqlari to'g'risidagi konvensiya (BMT Bosh Assambleyasining 1952-yil 20-dekabrdagi 640-son rezolyutsiyasi), Bir xil qiymatdagi ish uchun erkaklar va xotin-qizlarga teng haq to'lash to'g'risidagi (100) Konvensiya (XMT Bosh Konferensiyasining 34-sessiyasida 1951-yil 29-iyunda qabul qilingan), Onalikni himoya etishga qaratilgan (103) konvensiya (Jeneva, XMT tomonidan 1952-yil 28-iyunda qayta ko'rib chiqilgan), Bolalar huquqlari to'g'risidagi Konvensiya (BMT 43-Bosh Assambleyasi tomonidan 1989-yil 20-noyabrda), Fuqarolik huquqlari va siyosiy huquqlar to'g'risidagi Xalqaro Pakt (BMT Bosh Assambleyasining 1966-yil 16-yanvardagi 2200-rezolyutsiyasi), Xotin-qizlarga nisbatan kamsitishning barcha shakllarini tugatish to'g'risidagi Konvensiya (BMT Bosh Assambleyasining 1979- yil 18-dekabrdagi 34-, 180-son rezolyutsiyalari), Bolalarning yashashi, himoyalanishi va rivojlanishini ta'minlash to'g'risidagi umumjahon Deklaratsiyasi, boshqa mamlakatlarga bolalarni o'g'irlab ketishning fuqarolik jihatlari to‘g‘risidagi Gaaga konvensiyasi (Gaaga 1980-yil 25-oktyabr), 1995-yilda Pekinda 4-Butunjahon xotin-qizlar konferensiyasida qabul qilingan xotin- qizlarning ahvoli bo'yicha asosiy harakatlar dasturi mamlakatimizda oila, onalik va bolalikni xalqaro huquq normalariga mos holda muhofaza qilish borasidagi dastlabki muhim qadamlardir,

maqsad har bir fuqaroning, har bir oila a'zosining huquqlari himoya etilishi xalqaro huquq normalari doirasida yo‘lga qo'yishga erishishdir.

Oila a'zolarining huquqiy savodxonligi, uning huquqiy himoya qilinishi huquqiy jamiyat barpo etishning negizidir.

Buning zamirida:

- aholi, shu jumladan, oila a'zolarining yosh tabaqalariga mos huquqiy bilim berish dasturlarini yaratish, ularning huquqiy ong va tafakkurini shakllantirishning samarali shakl va metodlarini aniqlash, bu borada noan'anaviy ta’lim-tarbiya usullaridan keng foydalanish;

- o'quv yurtlari, idora va tashkilotlarda huquqiy mavzuni yorituvchi burchaklar, xonalar tashkil etish, huquqiy bilim kunlari o'tkazish, radio o'quvlari uyushtirish;

- huquqiy mavzuga bag'ishlangan ommabop risolalar, gazeta va jurnal maqolalari, mutaxassis maslahatlarini chop etishni kuchaytirish, ruknlar rang-barangligiga erishish;

- oila huquqi bo'yicha mutaxassis kadrlar tayyorlash tizimini takomillashtirish;

- joylarda baxt va nikoh uylari qoshida bo'lajak kelin-kuyovlar uchun

maxsus o'quv kurslari, «Oila» klublari, «huquqiy maslahat» telefonlari tashkil etish va targ'ibot-tashviqot guruhlarinini tayyorlash;

- oilalarda huquqiy bilim berishni takomillashtirishga yordam beruvchi sotsiologik tadqiqot ishlari olib borish va uning natijalari asosida metodik tavsiyalar ishlab chiqish va amaliyotga keng tatbiq etish, bu borada huquqni muhofaza qilish tashkilotlari bilan boshqa mutasaddi davlat va jamoat tashkilotlarining hamkorligini mustahkamlash kabi masalalarga alohida e'tibor berish yotadi.

Jamiyatda yuz beradigan barcha o'zgarishlar oilaga, oiladagi ma'naviy muhit, uning ijtimoiy-iqtisodiy, madaniy darajasi esa jamiyatning ijtimoiy- iqtisodiy va ma'naviy taraqqiyotiga ta'sir qiladi.

Har bir davrning o'z dardi, talabi va ehtiyojlari bo'ladi. Mustaqillik odamlar va jamiyat taqdiriga taalluqli juda ko'p jumbOqlarni yechish bilan barobar ma'naviyatimizning qator muammolarini ko'ndalang qilib qo‘ydi. Ayniqsa, axloq-odob masalalari katta ahamiyat kasb etib qoldi. Buning sabablari ko‘p: bir tomondan, inson deb atalmish hayot gultojiga bo'lgan munosabat o'zgardi, uni azaliy

va abadiy pok ma'naviyat yo'liga qaytarish rejalari tuzila boshlandi; katta yoki kichik, yaxshi yoki yomon, ilg‘or yoki johil millat bo'lmasligi, yomonlikning millati-yu yaxshilikning chegarasi yo'qligiga qanoat hosil qildik. Inson o‘z millati an'analari va umumbashariy qadriyatlar asosidagina kamolotga erishishi qog'ozda emas, amalda tan olindi; ikkinchidan, soxta baynalmilalchilik, qog'ozdagi xalqlar do'stligi g'oyalari odamlar orasida uzoq zamonlardan buyon shakllanib, rivojlanib kelayotgan birodarlik tuyg'ulariga rahna solib qo'ygani, odamlarning millat ajratmasligi uchun, bir-biriga mehrli-oqibatli bo'lishi uchun urush yoki qahatchilik, zilzila yoki tabiiy ofatlarni boshidan kechirishlari shart emasliti, ijtimoiy adolat o'rnatilgan joyda xalqlar va millatlarning chin insoniy fazilatlari gurkirab unishiga ishonch hosil qila boshladik. Ayrim odamlarni aldash mumkin bo'lsa ham, millatlarni uzoq vaqt laqillatib bo'lmasligiga endi hamma tushunib etdi.

Totalitar tuzum davrida Respublikamizda sharqona qadriyatlar asosida oilani barpo etish, shakllantirish va barqarorligini ta'minlashga yetarli e'tibor berilmadi. Oilani jamiyatning asosiy yacheykasi sifatida har tomonlama muhofaza etish masalasi davlat siyosati darajasiga ko'tarilmadi.

Xalqimizning axloq, andisha, sharm-hayo, halollik va pokizalik, inson qadr-qimmati to‘g‘risidagi tasavvurlariga zid bo'lgan o‘zga madaniyat an'analari yoshlar ongi, dunyoqarashi va shuuriga salbiy ta’sir etishi natijasida salbiy hollarning paydo bo'lishi yuz berdi.

Milliy an’analar ma’naviy sog‘lom oilani barpo etadi

Sog'lom milliylik barq urgan joyda umumbashariy fazilatlarning qadriga yetish ham ortadi, millatlar o'rtasidagi do'stona munosabatlar ham kamol topadi. O'zimizga ham, boshqalarga ham go'zallik va odob timsoli bo'ladigan kelin tushirish odatimizni olaylik. Karnay-surnay sadolari yangragan ko'chada to'y, shodlik, mahalla ahli to'planadi. Agar to'y kechasini olib boradigan shilqim nasihatgo'ylarning har bir to‘yda takrorlayverib siyqasi chiqqan so'zlarini e'tiborga olmasak, quloqlarni kar qiladigan darajadagi baland pardalarda ayuhannos ko'taradigan ansambllarning «Bari gal», «Ey sanam», «Qora ko’z bo‘y- bo‘y», «Chakra-chakidan girad», «Guloyim» singari xonishlarini mustasno qilganda, to'ylarimiz chinakam jamoatchilik ramzidir.

Turmushimizda shunaqa voqealar ham uchrab turadi: to‘y qiluvchining ahvoli nochorroq, hali uy-joyi bitmagan, ro'zg'orida kamchiliklari ko‘p, bolalar oyoqqa turmagan. Lekin u mahallani va yor-birodarlarini nahorgi oshga taklif qiladi. Shunda ba'zi birovlar «ahvoling shu-ku, topganingni bola-chaqangga sarf qilsang bo'lmaydimi?» degan fikrga boradilar. To‘g‘ri, shunday qilish mumkin edi. Lekin men bu oilaning kamtarona oshini xalqimizga xos kamtarlik va o‘z bolalarini jamoa orasiga olib kirib, ularda ko'pchilik bilan bahamjihat hayot kechirishga o'rgatish deb bilaman. Nahorgi oshga ketadigan sarf bilan ro‘zg‘orni batamom tiklab bo'lmaydi. Lekin biror kishi yoki oilaning obro'si, insoniyligi, milliy tuyg'usi tiklanadi. Bu ham yaxshi fazilatlarni ro'yobga chiqarish va tarbiyalashning o'zbekona yo'lidir. Men o‘z boyligini va mavqeini ko‘z-ko‘z qilish niyatida qilinadigan hashamatli to'ylarni ko‘zda tutayotganim yo'q. Bunaqa isrofgarchilikka va manmanlikka asoslangan to'ylar obro' emas, nafrat keltiradi. O'zbek to‘y marosimlari haqida gapirsak, quda-andalarning nozik muomalalari, kelin va kuyovga ko'rsatiladigan mulozamatlar, iliq bordi-keldilarni ko‘rib, nihoyatda ta'sirlanib ketasan, kishi. Ko'chani to'ldirib karnay-surnay sadolari ostida kelayotgan kuyov va uning jo'ralarini tomosha qilish uchun yosh-yalang tashqariga otiladi, derazalarning pardalari orqasidan kelinchaklar nigoh tashlaydi. Kelin darvozasi oldida ikki tomonga saf tortgan qarindosh-urug'lar, qo‘ni- qo'shnilar qo‘li ko'ksida, ota ko'zlarida yosh qalqigan. Hatto «kuyovning bo'yi past ekan», «kuyov sariqmi?», «kuyov baland bo'yli ekan-a» singari so'zlarning mahalla oralab tarqalishida ham ajib bir hosiyat bor. Mahalla birgalashib kuyovga baho berayotgandek, uni o'z farzandi qilib qabul qilayotgandek bo'ladi. Mahalla shu daqiqadan boshlab bitta qarindoshga ko'payganday tuyuladi. U shu mahallaning, shu ko'chaning, qo'yingki, hammaning kuyovi.

Keyinroq biror joyda uni uchratib qolganda ham «kuyov» deb samimiy murojaat qilamiz. Ana shunday go‘zal an'analarimizni ba’zan bachkanalashtiradigan qiliqlar ham paydo bo‘lib qolmoqda. Kuyovjo'ralarning o‘ynab-kulib qaynota darvozasiga kelishi yaxshi. Lekin biroz «qizishib» olgan yoshlarning haddan ortiq qichqirishlari-chi? Kuyovjo'ralar qatorida avtobusni to'ldirib keladigan «zumrasha»lar-chi? Ayniqsa, darvozadan kirishdagi ur- to‘polon-chi? Bu xunuklik va adabsizlikning alomati emasmi? Yoki nikohga jo'nash paytida kelin uyi oldidan

jilgan engil mashinalarning signallarini qo'shni mashallaga yetgudek muntazam chalinishi ham madaniy bezorilikning bir alomati emasmi? Ajoyib milliy an'analarimizni bunday bema'ni zamonaviylashtirishning oldini olsa bo'ladi. Buning uchun mahalla ahli maslahat chog'i kelishib olishlari mumkin. Axir o'zbek xonadonlarida kechadigan har bir ma'raka tarbiyaviy yo'nalishi bilan ajralib turadi-ku?

O'zbek xonadonlarida asrlar mobaynida hukm surib kelayotgan ertalabki kelin salom, kelinlarning barvaqt turib hovli va darvoza oldilarini supurib-sidirib qo'yishlari va keksa qaynona-qaynotalarga nonushta tayyorlab, tavoze bilan choy uzatishlari milliy-ma’naviy qadriyatlarimizga yorqin misol emasmi?

Yaqinda bir oilaviy janjalga guvoh bo'ldim. Kuyovning o‘ta injiq va tirnoq ichidan kir qidirish odatlarini bir yoqqa qo‘yib, yoshgina umr yo'ldoshi oldiga qo'yayotgan talablarga quloq tutilsa, uning gaplarida ham jon borligi sezildi. Uning xotiniga e'tirozlari quyidagicha edi: «Ertalab ishga ketayotganimda «yaxshi boring», kechqurun xizmatdan qaytsam, «yaxshi keldingizmi?» demaydi. Biror qarindosh-urug'larim kelsa «xush kelibsizlar», ketishayotganda «yaxshi boringlar» demaydi. Piyolaga choy quyib uzatmaydi, har kimning oldidagi piyolaga sharillatib choy quyadi. Shimlarimga vaqtida dazmol urilmaydi, oq ko'ylagimning yirtilgan joyini sariq ip bilan chatib qo'yibdi» va hokazo. Ana shu sabablar bahona yigit yosh bolali xotinini uydan haydab yuborish arafasida ekan.

Ikki tomonga nasihat qilindi. Yigitning injiqligi, noo'rin gumonsirashi, «erkakcha» muomalasi, uy-ro‘zror ishlariga aralashmasligi aytib o'tildi. Rus maktabini bitirgan kelin tabiatidagi ayrim sifatlar ham ko'rsatildi. Biror jiddiy sababsiz buzilish oldida turgan oila mahalla oqsoqollari aralashuvi bilan saqlab qolindi. Kattalarning aqlli maslahati yoshlarga malhamdek zarur.

Nazorat uchun savollar:

1.Oila - mustaqillik yillarida davlat siyosatidagi ustuvor masala sifatida.

2.Oilada yoshlarni mustaqil oilaviy hayotga tayyorlash.

3.Oilada yoshlarni mustaqil oilaviy hayotga tayyorlashda oila va jamoatchilik hamkorligi

Asosiy adabiyotlar:

6. O’zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi. - T., 2012-y.
7. Karimov I.A. “Yuksak ma’naviyat- engilmas kuch”. - T., 2008-y.
8. Abdurauf Fitrat. “Oila yoki uni boshqarish tartiblari”. - T., 1999-y.
9. Musurmonova O. Oila ma’naviyati - milliy gurur T., 2000-y.
10.Karimova O. Oilaning huquqiy asoslari. - T., 2003-y.

5-mavzu: Oila va uning vazifalari.

Reja:

1. Oila tushunchasi.
2. Oilaning vazifalari.
3. Jamiyatga munosabati bo‘yicha oilaning vazifalari.
4. Odamlarga munosabati bo‘yicha oilaning vazifalari.

Tayanch tushunchalar: *oila, jamiyat, oila vazifalari, jamiyatga munosabat, odamlarga munosabat. oila, tarixiy turlari, shakllari, o‘zaro munosabatlari, ijtimoiy maqom.*

Darsning o’quv maqsadi: *Oila tushunchasi. Oilaning vazifalari. Jamiyatga munosabati bo‘yicha oilaning vazifalari. Odamlarga munosabati bo‘yicha oilaning vazifalari. Oilaning tarixiy turlari. Hozirgi vaqtda oilalarning xilma-xil shakllari. O‘zaro munosabatlar xarakteri bo‘yicha oilalarning turlarini o’rganish.*

1. Oila tushunchasi.

Oila haqida bir necha xil tushunchalar mavjud: birinchidan, oila - bu nikoh va qon-qaridoshchilikka asoslangan kichik ijtimoiy guruh, uning a’zolari birgalikda yashaydilar va uy ishlarini bajaradilar, bir-biriga nisbatan o‘zaro majburiyatlar bilan birlashganlar. Ikkinchidan, oila bu-ijtimoiy institut bo‘lib, unda odamlar o‘rtasida o‘zaro munosabatlar barqaror mustahkam shaklda bo‘ladi. Ana shu o‘zaro munosabatlar doirasida odamlarning kundalik hayoti asosiy qismi amalga oshiriladi: intim munosabatlari, farzand ko‘rish va bolaning boshlang‘ich ijtimoiylashish, tarbiyalash, tibbiy hizmat ko‘rsatish va boshqalar.

Oila - nikoh munosabatlari insoniyatga qadim davrlardan ma’lum. Neolit davridayoq (15-20 ming yij ilgari) ongli inson paydo bo‘lganda, odamlar jamoasi

paydo bo‘lgandayoq ularning birgalikda xo‘jalik yuritishdagi va bola tarbiyalashdagi vazifalari tabiiy jinsiyligi, yoshiga qarab (erkak, ayol) ajratilishiga asoslangan. Tarixda qayd etilgan oilaviy munosabatlarda farqlar bo‘lishiga qaramay hamma oilalarni birlashtiradigan qandaydir umumiylik bor. Bu oilaviy tarzda hayot kechirishdir, bunda insoniyat yashashning yagona imkoniyatini topgan. Olimlar oilaning turli vazifalarini ko‘rsatadilar. Biz birinchi navbatda bolani tarbiyalash va rivojlantirishga taalluqlilarigagina to‘xtalib o‘tamiz.

Reproduktiv vazifasi - (“produktio” lotincha so‘z - qayta ishlab chiqarish, ko‘payish) oilaning muhim bo‘lgan vazifalaridan biri (jamiyatning biologik uzluksizligini ta’minlash, bolalarni dunyoga keltirish). Reproduktiv vazifasi inson zotini davom ettirish zaruriyati sababini asoslaydi. Hozirgi kunda 2-3 odamdan tashkil topgan oilalar soni ortib bormoqda. Bunday oilalarning aytishlaricha, bolalar ota-onalarining erkinliklarini cheklaydialr: ta’lim olish, ishlash, malaka oshirish, o‘z qobiliyatini yuzaga chiqarishda.

Afsusuki, bolaga ega bo‘lmaslik mavjud bo‘libgina qolmay, farzand ko‘rishga layoqatli bo‘lsalar-da, farzand orttirmay shunday o‘tadiganlar soni Yevropa mamlakatlari oilalarida ortib bormoqda. Buning sabablarini quyidagicha izohlash mumkin: tug‘ilishning kamayishi, yosh oilalarning ota-onalaridan alohida yashashlari, ajralishlari o‘sib borishi sababli bir ota yoki onali oilalar soni ortib bormoqda, aholining sog‘lig‘i sifati mamlakatda sog‘likni saqlash rivojlanish darajasi. Ekspertlarning baholashlari bo‘yicha yomon, noqulay ekologik sharoit, axloqsiz hayot kechirish, yomon ovqatlanish, kasalligi va boshqa turli xil sababli yoshi katta aholining 10-15 %i sog‘ligining holati sababli bolaga ega bo‘lish imkoniyati mavjud emas.

Iqtisodiy va xo‘jalik-turmush vazifalari - qadimdan oila har doim jamiyatning boshlang‘ich xo‘jalik tashkiloti bo‘lib kelgan. Ov qilish va don etishtirish, hunarmandchilik va savdo kabilar oilada har doim vazifalar taqsimlangan bo‘lgani uchun mavjud bo‘la olgan. Qadimdan ayollar butun uy ishlari bilan mashg‘ul bo‘lganlar, erkaklar kasb-hunar bilan shug‘ullanganlar. Ilmiy-texnika taraqqiyoti asriga kelib odamlar hayotiy yumushlarining ko‘plari (ovqat tayyorlash, kir yuvish, uy tozalash, kiyim tikish va boshqalar) qisman maishiy hizmat sohasida

yuklatilgan. Iqtisodiy vazifalar oila-azolari uchun boylik to‘plash bilan bo‘g‘liq bo‘lgan kelin uchun sovg‘lar, kuyov uchun qalin, avlodlarga qoldiradigan buyumlar, to‘yga, voyaga etish yoshiga sug‘urta qilish mablag‘lari to‘plash. Bizning jamiyatimizda sodir bo‘layotgan ijtimoiy-iqtisodiy o‘zgarishlar oilaning mol-mulk to‘plash, xususiy mulkka ega bo‘lish, turar joyni xususiylashtirish, meros qilib qoldirish va shu kabi masalalardagi iqtisodiy vazifasi yanada faollashib bormoqda.

Boshlang‘ich ijtimoiylashtirish vazifasi - oila bola shaxsi shakllanishida faol ta’sir ko‘rsatadigan birinchi va asosiy ijtimoiy guruhdir. Oila ijtimoiy mikromuhit bo'lib, ijtimoiy ta’sir ko'rsatish omilaridan biridir.

U bolaning jismoniy, ruhiy va ijtimoiy rivojlanishiga ta’sir ko‘rsatadi. Oilaning vazifasi bolaning tabiatiga mos ravishda rivojlanib borishi uchun uni asta -sekin jamiyatga kiritib borishdan iboratdir.

Insoniyat to‘plagan ijtimoiy tajribalarga, u tug‘ilib o‘sayotgan mamlakat madaniyatiga, uning ma’naviy-axloqiy qoidalariga, xalq an’analariga bolani orgatish ota-onalarining majburiy vazifasidir.

Tarbiyaviy vazifasi - boshlang‘ich ijtimoiylashtirish jarayonida bolani oilada tarbiyalash muhim ahamiyatga ega bo‘ladi. Ota-onalar bolaning birinchi tarbiyachilari bo‘lganlar va shunday bo‘lib qoladi. Bolani oilada tarbiyalash murakkab ijtimoiy-pedagogik jarayondir. Oiladagi sharoit va muhit bola shaxsi shakilanishiga ta’sir ko‘satadi. Ota va ona o‘z bolasini ardoqlaydilar, erkalaydilar, tashvish va qiyinchiliklardan asraydilar. Ota-onalarning shaxsiy ibratlari - bolaning tarbiyasiga ta’sir ko‘rsatishning muhim vositasidir. Uning tarbiyaviy ahamiyati bolaning taqlid ttishga qiziqishi, havasmandligiga asoslangan. Bilim va tajribaga ega bo‘lmay turib bola kattalar qilganini takrorlaydi, ularning harakatlariga ta'qlid qiladi. Ba’zan bolaning oilada olgan tajribasi atrof -odamlarga nisbatan yagona o‘lchov belgisi bo‘lib qoladi. To‘g‘ri, ba’zi oilalarda ota-onalari bemor bo‘lganida, buzuq axloqli hayot kechirganlarida, pedagogik ma’daniyatga ega bo‘lmagalarida va shu kabilarda tarbiya buzilishi mumkin. Albatta, oila shaxs tarbiyasiga shunchki o‘zining borligi bilan ta’sir ko‘rsatmaydi, balki qulay ma’naviy-psixologik muhit, uning a’zolari o‘rtasidagi sog‘lom munosabatlar ta’sir ko‘rsatadi

Rekreativ va psixoterapevtik vazifasi - rekreativ funksiyasi - o‘zaro jismoniy,

moddiy, ma'naviy va psixologik yordam ko'satish, bir-birining salomatligini mustahkamlash, oila azolarining dam olishini tashkil etish demakdir. Buning mazmuni oilada inson o'zini to'la himoyalangan deb his etadiki, to'la qabul qilgan uning mavqei, tashqi ko'rinishi, hayotdagi muvaffaqiyatlaridan, moddiy ahvolidan qat'iy nazar oila uni qabul qiladigan boshpana bo'lishidan iborardir. «**Menning uyim-menning qasrim**» iborasi sog'lom oila - dunyodagi hamma notinchliklardan vaqtinchalik bo'lsa ham yashirinishiga, dam olib, o'z kuchlarini to'plab olishga eng ishonchli va eng yaxshi boshpana degan ma'noni yaxshi ifoda etib beradi. Xotin o'z uyida o'zining hokimi, hamma kamsitishlar va tahkirlashga indamay chidab kelgan ana'naviy model endi o'tmishda qolib ketmoqda. Ko'pchilik ayollar ham endi ishga boradilar va uyga charchab, toliqib qaytadilar. Oilaviy sharoitda yaqinlari bilan munosabatlarda, bolalari bilan bo'lganda kuchi ancha yaxshi tiklanadi.

6-mavzu: Oila va uning vazifalari.

Reja:

1. Oilaning tarixiy turlari.
2. Hozirgi vaqtda oilalarning xilma-xil shakllari.
3. O'zaro munosabatlar xarakteri bo'yicha oilalarning turlari.

Tayanch tushunchalar: *oila, jamiyat, oila vazifalari, jamiyatga munosabat, odamlarga munosabat. oila, tarixiy turlari, shakllari, o'zaro munosabatlari, ijtimoiy maqom.*

Darsning o'quv maqsadi: *Oilaning tarixiy turlari. Hozirgi vaqtda oilalarning xilma-xil shakllari. O'zaro munosabatlar xarakteri bo'yicha oilalarning turlarini o'rganish.*

1. Oilaning tarixiy turlari.

Jamiyatda oilaning rolini o'z kuchi bo'yicha boshqa hech bir ijtimoiy institutlar bilan tenglashtirib bo'lmaydi. Aynan, oilada insoning shaxsi shakllanadi va rivojlanadi; bola jamiyatda qiyinchiliklarsiz moslashib ketishi uchun u oilada ijtimoiy vazifalarni egallaydi. Oila birinchi tarbiyaviy institut sifatida ishtirok etadi, inson o'zining u bilan bog'liqligini butun hayoti davomida his etadi. Oilada inson ma'naviyatiga asos solinadi, xulqi qoidalari yuzaga keltiriladi, shaxsning ichki dunyosi, individual sifatlari ochib boriladi. Statistikaning ko'rsatishicha, xo'jalik

yuritishning bozor siyosatiga o‘tishi ijtimoiy institut sifatida oila holatiga ancha salbiy ta’sir ko‘rsatdi. Demograflar tug‘ilish kamayganini qayd etadilar. Sotsiologlar asotsial oilalar sonining o‘sib borishini qayd etadilar va turmush darajasining pasayishini taxmin qiladilar.

Hamma davrlarda ham oila o‘zining bolalarini tarbiyalashda yordam olishga talabni his etgan. Tarix ko‘rsatishicha, odamlar katta oilalar bilan yashaganlarida oilaviy hayotning zarur bo‘lgan bilim va ko‘ikmalari avloddan- avlodga tarbiyaviy ravishda va oddiy kundalik jarayonda o‘tib kelgan.

Zamonaviy rivojlangan jamiyatda avlodlar o‘rtasidagi oilaviy aloqalar buzilmoqda. Shuning uchun jamiyat oilani tashkil etish va bolalarni tarbiyalash haqidagi zarur bilimlarni yetkazish bo‘yicha ishlarni o‘z zimmasiga oladi. Hozirgi

paytda ota-onalarga mutaxassis psixologlar, ijtimoiy ishlar xodimlari, ijtimoiy pedagoglar va bolalarni tarbiyalash bo‘yicha boshqa mutaxassislarning yordami zarur. Ana shu mutaxassislar yordamiga faqat notinch, yomon sharoitdagi oilalar emas, bugungi kunda tinch, yaxshi oilalar ham muhtoj.

Oilaning ijtimoiy maqomi va uning turlari

Oila yaxlit sistemali tashkilotdir. Hozirgi zamonda oila oldida turgan muammolardan biri - bu oilani jamiyatda moslashtirishdir (lotincha adapto - moslashish), yani oilaning zamonaviy muhitda (jamiyatda) hayot sharoitlariga moslashishi hisoblanadi. Moslashish jaroyonining asosiy harakteri oilaning jamiyatdagi ijtimoiy maqomiga bog'liq. Moslashish jarayonidagi holati. Oilaning ijtimoiy maqomini aniqlash uchun uning bir qator funksional harakterlari la azolarning individual xususiyatlarini bilish kerak.

Oilaning tuzilishi xarakteristikalari

1. Nikohli sheriklarning mavjudligi (to‘la, rasman to‘la,,to‘la emas).

2. Oilaning hayotiy sikli bosqichi (yosh, yetuk, qari).

3..Nikoh tuzish tartibi (birinchi, takroriy...).

4..Oiladagi avlodlar soni (bitta, yoki bir necha avlodlar).

5. Bolalar soni (ko‘p bolali, kam bolali...).

Oila a’zolarining individual xususiyatlari.

Bularga ijtimoiy-demografik, fiziologik, psixologik, oila katta a’zolarining

patologik odatlari kiradi hamda bolaning xarakteristikasi kiradi: yoshi, bola yoshiga munosib nutqi rivojlanganligi, jismoniy va psixologik rivojlanish darajasi; uning qiziqishlari va qobiliyati; u boradigan ta’lim tashkilotlari, munosabat va o‘qitishdagi muvaffaqiyatlari: o‘zini tutishdagi chetlashishlar, patologik odatlari, ruhiy va psixik buzilishlar mavjudligi.

Oila a’zolarining individual xususiyatlari uning tuzilishi va funksional ko'rsatkichlari bilan birgalikda kompleks xarakteristikasini tashkil etadi - oila statusi (lotincha status-holati, vaziyati).

Oilaning ijtimoiy moslashishi birligi tashkil etuvchisi - oilaning moddiy ahvoli.

Oilaning moddiy farovonligi, uning ta’minlanganligi bir necha miqdorli va sifatli ko‘rsatkichlar bilan baholanadi. Bular oilaning daromad darajasi, uning hayotiy sharoitlari, buyumlari mavjudligi (ya’ni oila ega bo‘lgan buyumlar) hamda uning a’zolarining ijtimoiy-demografik xususiyatlaridan iborat, bu oilaning ijtimoiy-iqtisodiy mavqeini tashkil etadi. Oilaning daromadlari darajasi hamda turar joyi sharoitlari belgilangan normadan past bo‘lsa, (tirikchilik minimumi va boshqalar) buning oqibatida oila eng kerakli hisoblangan yegulik, kiyim, turar joyi uchun haq to‘lash talablarini qondira olmaydi, bunday oila kambag‘al hisoblanadi va uning ijtimoiy-iqtisodiy statusi (maqomi) - past hisoblanadi Agarda oilaning moddiy ta'minlanishi ijtimoiy normalar minimumiga mos kelsa, ya’ni ongli hayot kechirish uchun asosiy talablarni qondira olsa, lekin moddiy mablag‘i dam olish, ta’lim va boshqa talablarni qondirishga etmasa, bunday oila kam ta'minlangan hisoblanadi. Daromadi darajasi va yashash sharoiti yuqori bo‘lib (ijtimoiy normalardan ikki barobar ko‘p va undan ortiq) faqatgina asosiy talablarini qondirib qolmay, yana turli xil xizmatlardan foydalanish imkoni bo‘lsa, bu oila moddiy ta’minlangan hisoblanadi, ijtimoiy-iqtisodiy mavqega ega bo‘ladi.

Oilaning ijtimoiy moslashishi ikkinchi tashkil etuvchisining psixologik muhiti-oila azolari kayfiyati ularning hayotiy kechinmalari, bir-biriga munosabati, boshqa odamlarga, ishga, atrofdagi xodimlarga qarashlari natijasi sifatida yuzaga keladigan barqaror mustahkam emotsional kayfiyatdir.

Oilaning psixologik kayfiyati holatini baholash uchun er-xotinlar o‘rtasidagi,

bolalar va ota-onalar hamda yaqin qarindoshlar o‘rtasidagi o‘zaro munosabatlarini hisobga olish kerak bo‘ladi. Oilaning psixologik kayfiyati holati ko‘rsatkichlari quyidagilar hisoblanadi. Emotsional erkinligi darajasi, havotirlanish darajasi bir-birini tushinish, hurmat qilish, qo‘llash, yordam ko‘rsatish, hamdardligi, bir-

biriga ta'siri darajasi, dam olish joyi (oilada yoki undan tashqarida) oilaning yaqin atrofdagilar bilan munosabatlari ochiqligi. Teng huquqlilik va hamkorlik tamoyillari asosiga qurilgan munosabatlar ma’qul hisoblanadi. Oilada bir-birining huquqlarini hurmat qilishadi, bir-biriga bog‘langanlik, mavjud emotsional yaqinlik his etiladi.

Oilaning har bir a’zosi o‘zaro munosabatlar sifatidan xursand. Bular mavjud bo‘lgan holatda - oilaning ijtimoiy-psixologik mavqei yuqori baholanadi. Oilada nosog‘lom psixologik muhit er-xotinlar yoki ota-onalar va bolalar o‘rtasidagi doimiy qiyinchiliklar va janjallar bo‘lgan holatda yuzaga keladi, oila a’zolari doim havotirda bo‘ladilar, o‘zlarini erkin his eta olmaydilar; oila a’zolari o‘rtasida begonalik hissi hukmron bo‘ladi. Bularning hammasi oilaning asosiy vazifalaridan biri bo'lgan - psixoterapevtik, ya'ni stressni yo'qotish, jismoniy va ma’naviy kuchlarni tiklab olish kabi vazifalarni bajarishga harakat qilinadi. Bunday holatda ijtimoiy-psixlogik muhit past darajali bo‘ladi. Shu bilan birga yomon munosabatlar inqirozni, butunlay bir-birini tushunmaslik, bir-biriga dushmanlik, jahl bilan kuch ishlatish (jismoniy, seksual), ajratish istagi paydo bo‘lishi bilan ifodalanuvchi holatlarga aylanishi mumkin. Inqirozli munosabatlarga: ajralish, bolaning uydan qochib ketishi, qarindoshlari bilan munosabatlari bo‘sh ifoda etilganda, doimiy bo‘lmaganda, oilaning oraliq holatda bo‘lganida oilaning ijtimoiy-psixlogik mavqei o‘rtacha hisoblanadi.

Ijtimoiy moslashish tuzilishi uchinchi tashkil etuvchisi - ijtimoiy- madaniy moslashish. Oilaning umumiy madaniyatliligini aniqlashda uning katta yoshdagi a’zolari bilim darajasini hisobga olish zarur. Kattalarning bilim darajasi bolalarni tarbiyalashda muhim omillardan biri hisoblanadi. Bundan tashqari oila a’zolarining turmushi va o‘zini tutish madaniyatini ham hisobga olish kerak.

Agarda oila odatlar va an’analarni davom ettiruvchisi, saqlovchisi rolini bajara olsa, (oilaviy bayramlar saqlanib qolinsa, xalq og‘zaki ijodi saqlansa), oilaning madaniy darajasi yuqori hisoblanadi, qiziqishlari keng bo‘ladi.

Ma’naviy talablari rivojlangan bo‘lsa, oilada turmush to‘g‘ri tashkil etilgan, dam olish turli xillarda bo‘ladi, shu bilan birga dam olish va turmush faoliyati birgalikda olib boriladi; oila bolani har tomonlama (estetik, jismoniy, emotsional, mehnat) tarbiyalash bilan mashg‘ul bo‘ladi va sog‘lom turmush tarzini ta’minlaydi.

Agarda oilaning ma’naviy talablari rivojalanmagan, qiziqishlar doirasi tor bo'lsa, turmushi to'g'ri tashkil etilmagan, uyushmagan, oilani birlashtiruvchi birgalikda madaniy hordiq chiqarish va mehnat faoliyati bo‘lmasa, oila a’zolarining odobini boshqarish bo‘sh bo‘lsa, (huququy boshqarishda majburiyat metodlari ustun bo‘ladi): oilada nosog‘lom turmush tarzi olib borilsa, uning madaniyat darajasi past bo‘ladi. Agarda oila madaniyati yuqori darajaliligining to‘la to‘plamiga ega bo‘lmasa-yu, lekin o‘zining madaniy darajasi muammolarini tushunib yetsa va uni oshirish yo‘nalishida faollik ko‘rsatsa, unda oilaning ijtimoiy-madaniy mavqei o‘rtachaligi haqida gapirish mumkin bo‘ladi.

To'rtinchi ko'rsatkich - vaziyatli - rolli moslashish. Bu moslashish oilada bolaga munosabat bilan bog‘liq bo‘ladi. Bolaga oqilona ijobiy munosabatda bo‘lganda bolaning muammosini hal qilishda oilaning yuksak madaniyatliligi va faolligi bo‘lgan holda uning vaziyatli - rolli mavqei yuqori bo‘ladi: agarda bolaga haddan tashqari e’tiborlilik, uning muammolariga aralashish ko‘p bo‘lsa, unda o‘rtacha bo‘ladi: agarda bolaga haddan tashqari e’tibor berilmasa va undan ham yomoni bolaga yomon munosabatlar bo‘lsa, bu oilaning past madaniyati va faolligi bilan birga vaziyatli - rolli mavqei past bo‘ladi.

Oila tipologiyasi.

Oilaning ko‘plab tipologiyalari mavjud: psixologik, pedagogic, sotsiologik. Ijtimoiy pedagogikaning faoliyati, vazifalari kompleks tipologiyasi javob beradi, u jamiyatda ijtimoiy moslashuvi darajasi bo‘yicha farq qiladigan oilaning 4 kategoriyadagi tiplarini ajratishni ko‘zda tutadi:

1. Yuqori darajasi - mustahkam oilalar.
2. O'rtacha darajasi - xavfi bor oilalar guruhi.
3. Past darajasi - notinch (baxtsiz) oila.
4. Juda past darajasi - asotsial oilalar.

1. **Tinch, baxtli oilalar** -o‘z vazifalarini bajara oladilar; ijtimoiy pedagog

yordamiga deyarli muhtoj emas. Bunday oilalar moslashish qobiliyati hisobiga, ya'ni moddiy, psixologik va boshqa ichki imkonoyatlariga aoslangan qobiliyatihisobiga o'z bolasining talab-ehtiyojlariga tezlikda moslashib oladi va uni tarbiyalash, rivojlantirish masalalarini muvaffaqiyatli hal etadi. Muammolar paydo bo'lgan hollarda ularga ijtimoiy pedagogning bir martalik yordami (maslahati) etarlibo'ladi.

2. **Xavfi bor guruhi oilalari** - qoidalardan bir qancha chetlanishi bilan ifodalanadi (to'la bo'lmagan oila, kam ta'minlangan oila va shu kabilar) bular oilaning moslashish qobiliyatini pasaytiradi. Ular bolalarni tarbiyalash vazigfasini ko'p kuch ishlatib bajaradilar, shuning uchun ijtimoiy pedagog oila holatini kuzatib borishi kerak va kerak bo'lganda o'z vaqtida yordamini taklif etishi zarur.

3. **Notinch oilalar** - bu hayot faoliyati biror bir sohasida yoki bir vaqtda bir nechtasida past ijtimoiy mavqe'ga ega bo'lgan oilalar, masalan, oila daromadi past darajada, yomon psixologik muhit, oilada madaniyat darajasi past. Bunday oilalar ularga yuklatilgan vazifalarni bajara olmaydilar, ularning moslashish qobiliyati past, bolani oilaviy tarbiyalash jarayoni katta qiyinchiliklar bilan o'tadi, natijasi kam bo'ladi. Bunday turdagi oila uchun ijtimoiy pedagog tomonidan faol davomiy yordam kerak bo'ladi.

4. **Asotsional oilalar** - bu ota-onalari xulqi buzuq, qonunga xilof ravishda hayot kechirayotgan oilalar va bu oilalarda yashash -turmush sharoitlari eng oddiy sanitary-gigienik talablarga javob bermaydi. Bunday oilalarda odatda bolalar qarovsiz qoladilar, yarim och, yarim yalang'och bo'lib rivojlanishda ortda qoladilar, ota-onalar, boshqalar tomonidan ham jabrlanadilar, ijtimoiy pedagoglarning bunday oilalar bilan birgalikda hamda vasiylik qilish hamkorlikda olib borilishi kerak.

Nazorat uchun savollar:

1. Oilaning tarixiy turlari.
2. Hozirgi vaqtda oilalarning xilm a-xil shakllari.
3. O'zaro munosabatlar xarakteri bo'yicha oilalarning turlari.

Asosiy adabiyotlar:

1. O’zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi - T., 2012-y.
2. O’zbekiston Respublikasi Oila Kodeksi. - T., 1998-y.
3. Hasanboeva O. va boshqalar. Oila pedagogikasi. - T., 2007-y.
4. Hoshimov K., Nishonova S. va boshqalar. “Pedagogika tarixi” -T.,1996.
5. Abdurauf Fitrat. “Oila yoki uni boshqarish tartiblari” -T.,1996-y.
6. Musurmonova O. O‘quvchilarning ma'naviy madaniyatini shakllantirish.

7-mavzu: Zamonaviy oilalar rivojining o‘ziga xos xususiyatlari.

Reja:

1. Zamonaviy oilalar rivojining pedagogik xususiyatlari.
2. Zamonaviy oilalarning o‘ziga xosliklari.
3. Zamonaviy oilalar rivojining ijtimoiy xususiyatlari.
4. Zamonaviy oilalar rivojining psixologik xususiyatlari.

Tayanch tushunchalar: *oila, zamonaviy oila, pedagogik xususiyatlar, ijtimoiy xususiyatlar. oila, yaxlit tizim, axloqiy tarbiya, estetik tarbiya, jismoniy tarbiya, iqtisodiy savodxonlik.*

Darsning o’quv maqsadi: *Zamonaviy oilalar rivojining pedagogik xususiyatlari. Zamonaviy oilalarning o‘ziga xosliklari. Zamonaviy oilalar rivojining ijtimoiy xususiyatlari. Zamonaviy oilalar rivojining psixologik xususiyatlari. Oila tarbiyasi yaxlit tizim sifatida. Oilada axloqiy tarbiya. Oilada bolalarni estetik ruhda tarbiyalash. Oilada jismoniy tarbiyani yo‘lga qo‘yish. Oilaning bolalar iqtisodiy savodxonligini oshirishdagi o‘rni.*

1. Zamonaviy oilalar rivojining pedagogik xususiyatlari.

1998-yili O‘zbekistonda 3,8 million oila bo‘lib, shundan 58,7 foizini 5 va undan ko‘p bolali oilalar tashkil etgan. Keyingi 35 yil ichida oilalar soni 1,8 milliontaga ko‘paygan, uning 1 mln.ga yaqini shahar, 950 mingtasi qishloq oilalariga to‘g‘ri keladi. Yoki so‘nggi 10-15 yil davomida yiliga 250 ming atrofida yosh oilalar vujudga kelgan. Bugungi kunda Respublikamizda har bir oilaga taxminan 4-5 farzand to‘g‘ri keladi. O‘zbekiston oilalarining 35 foizdan ortig‘ini yosh oilalar tashkil qiladi. Yosh oilalar deganda, er va xotinning yoshi mos ravishda 26—30 yoshdan oshmagan, 5 yilgacha nikohda bo‘lgan, bolali yoki bolasiz oilalar

tushuniladi. Mamlakat aholisining 43 foizini 15 yoshgacha bo‘lganlar tashkil etadi. Oilalar soni o‘sib borishida, ayniqsa, Qashqadaryo, Jizzax, Xorazm va Namangan viloyatlari alohida o‘rin tutadi.

Umuman, oila va jamiyat bir-biriga chambarchas bog‘liq tushuncha bo‘lib, jamiyatning o‘zi ham oilalardan tashkil topadi. Oila esa o‘z o‘rnida jamiyat bag‘rida vujudga keladi, rivojlanadi. Ayni paytda oilaning jamiyatda o‘z vazifalari mavjud.

Oilaning mohiyati va vazifalari dunyodagi barcha xalqlar uchun bir xildir. Lekin uning tashkil topishi, taraqqiy etishi va oiladagi vazifalarni bajarish jarayonlari har bir xalqda alohida, o‘ziga xos xususiyatga ega.

Mustaqillik munosabati bilan o‘zbeklarning oilaviy hayotida istibdod yillarida ta’qiq ostida bo‘lgan ba’zi xususiyatlarni tiklash masalasi hal qilinmoqda. Masalan, tarixan tashkil topgan hovlining tashqi va ichki hovliga bo‘linishi — xalqning milliy ruhini, iymon-u e’tiqodini, toat-u ibodatini aks ettirgan.

Hovlilarning ichki va tashqiga bo‘linishi ayollarda farosat va malohat tuyg‘ularini shakllantirishga, farzandlarning har xil odamlar nigohidan yiroqroq bo‘lishiga, ortiqcha gap-so‘zlarni eshitmaslikka, kattalarning ishiga aralashmaslikka imkon bergan. Ayniqsa, bu milliy odat to‘y va ma’rakalarni o‘tkazishga katta qulayliklar tug‘dirgan. Yevropa madaniyatining ba’zida ko‘r- ko‘rona targ‘ib qilinishi oilada ham o‘z aksini topdi, tarbiyaviy ta’sirning kamayishiga, ojizlanishiga olib keldi, ma’naviy qashshoqlanish kuchaydi. Mamlakatimiz milliy istiqlolga erishgach, xalqning oilaviy qadriyatlari asta-sekin tiklanmoqda, sun’iy ravishda turmushga kiritilgan ayrim oilaviy marosimlar xalq nazaridan qolib bormoqda.

O‘zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasida «Oila jamiyatning asosiy bo‘ginidir hamda jamiyat va davlat muhofazasida bo‘lish huquqiga ega» deyiladi. Yangi «Oila Kodeksi»ga va Konstitutsiyamizning 63-modda, 2-qismiga binoan «Nikoh tomonlarning ixtiyoriy roziligi va teng huquqliligiga asoslanadi.

BMTning 1948-yil 10-dekabrda qabul qilingan «Inson huquqlari Umumjahon Deklaratsiyasi»ning 16-moddasida shunday bandlar mavjud:

1. Balog‘at yoshiga yetgan erkaklar va ayollar irqi, millati va diniy belgilari bo‘yicha hech qanday cheklashlarsiz nikohdan o‘tishga va oila qurishga haqli.

2. Ular nikohdan o‘tishda, nikohda turgan vaqtlarida va uni bekor qilish vaqtida

bir xil huquqdan foydalanadilar;

3. Nikohdan o‘tayotgan har ikki tomonning erkin va to‘liq roziligi asosidagina nikoh tuzilishi mumkin;

4. Oila jamiyatning tabiiy va asosiy hujayrasi sanaladi va jamiyat hamda davlat tomonidan himoya qilinishga haqli.

Shu bilan birga oila huquqi — nikoh tuzish va nikohni bekor qilish tartibi va shartlari; er-xotin, ota-ona bilan bolalar o‘rtasida vasiylik va homiylik, bola asrab olish tufayli kelib chiqadigan munosabatlar; fuqarolik holati dalolatnomalarini qayd qilish tarzini belgilaydigan huquqiy me’yorlar yig‘indisidan iborat.

O‘zbekiston birinchi Prezidenti Islom Karimov o‘zining «O‘zbekistonning o‘z istiqlol va taraqqiyot yo‘li» asarida qayd qilganidek, «Bizning davlatimizni ham katta bir oila deb tushunish mumkin va lozim. Bunda o‘zaro hurmat va qattiq tartib bo‘lmasa, oilaning barcha a’zolari o‘z burchlarini ado etmasa, bir-biriga nisbatan ezgulik bilan mehr-oqibat ko‘rsatmasa, yaxshi va munosib tarzda yashash mumkin emas. Oila turmush va vijdon qonunlari asosiga quriladi, o‘zining ko‘p asrlik mustahkam va ma’naviy tayanchlariga ega bo‘ladi, oilada demokratik negizlarga acoc solinadi, odamlarning talab-ehtiyojlari va qadriyatlari shakllanadi. O‘zbeklarning aksariyati o‘zining shaxsiy farovonligi to‘g‘risida emas, balki oilasining, qarindosh-urug‘lari va yaqin odamlarining, qo‘shnilarining omon-esonligi to‘g‘risida g‘amxo‘rlik qilishni birinchi o‘rniga qo‘yadi. Bu esa eng oliy darajadagi ma’naviy qadriyat, inson qalbining gavharidir».

Fransuz yozuvchisi Viktor Gyugo (1802—1885) ning bu haqdagi quyidagi fikri juda o‘rinli bayon etilgan: «Kimki ayol huquqini himoya qilsa, bola huquqini himoya qilgan bo‘ladi, boshqacharoq aytganda, u kelajakni himoya qilgan bo‘ladi».

Keyingi vaqtlarda mamlakatimiz ijtimoiy hayotida ayollar mavqeini o‘z o‘rniga qo‘yishga yo‘naltirilgan nodavlat tashkilotlari ham yuzaga kela boshladi. Shu jihatdan 1997-yili Toshkentda «Ayol va jamiyat» instituti tashkil topishi bilan bog‘liq bo‘lgan masalalarni bayon etmoq lozim. Adliya boshqarmasi ro‘yxatidan o‘tkazilgan bu institutning tadqiqotchilik va siyosiy ta’lim bo‘limlari mavjud.

Sharqda oila muqaddas deb sanalgan va nikohsiz er-xotin bo‘lish man etilgan. Millat ko‘payishining birdan-bir yo‘li erkak va ayolning nikoh va oila munosabatida

bo‘lishidir. Fapb oilasini g‘oyalar dunyosi boshqarsa, Sharqda oila urf-odat va diniy qoidalar bilan tartibga solingan. Sharqda oilaviy munosabatlar o‘zida diniy, milliy, umuminsoniy madaniyatni shakllantirgani, har qanday sharoitda ham insoniy qadr-qimmatni ustuvor bilgani, milliy axloq-odobga asoslanganligi bilan farqlanadi. Sharq oilasiga xos xususiyat oilalarning mustahkamligi, kishilarning oilaviy hayotdan tashqarida yashashni tasavvur qila olmasligi, oilaparvarligi, jamoa bo‘lib yashashning ustunligi, serfarzandligi, bolajonligi, oilani muqaddas bilishida namoyon bo‘ladi.

Oila qurmoqchi bo‘lgan har bir yigit-qiz o‘ziga umr yo‘ldoshi tanlashda bo‘lajak farzandlarining otasi yo onasining shaxsiy fazilatlariga e’tibor berishi kerak. Chunki otaning axloqi, odobi, onaning fazilatlari bolaga o‘tishi isbot talab qilmas haqiqatdir. Xullas, o‘g‘il ham, qiz bola ham, eng avvalo, oila muhitida g‘uncha ochadi. Ana shu g‘uncha uning ma’naviyatida, qalbida bir umr yo‘lchi yulduz kabi nur sochib turadi. Rizouddin ibn Faxriddinning «Oila» risolasida: «Tarbiyali xotin ota-onasini, eri hamda bolasini, butun oila ahlini oilaga munosabati bo‘lgan do‘st-u qo‘shnilarini, xodim-u xodimalarini xulqi bilan mamnun qilur», — deyiladi.

Amoma binti Xoris ismli ayol tajribasidan misol. U o‘z qizlarini kelin bo‘lib, kuyovning uyiga ko‘chirilishidan oldin saodatli oila asoslarini bayon qiluvchi nasihatlari bilan kuzatgan ekan: «Ey qizginam, agar ahli fazl va ahli odoblarga nasihat kerak bo‘lmaganida edi, senga nasihat qilmas edim. Lekin nasihat — g‘ofilga eslatma, oqilga yordamdir. Agar qiz bola ota-onasining kambag‘alligi sababli erga berilishi kerak bo‘lganida, sen hech qachon uzatilmagan bo‘lur eding. Chunki otangning boyligi ham, martabasi ham etarli. Lekin hayot qonunlariga ko‘ra ayollar erkaklar uchun va, aksincha, erkaklar ayollar uchun yaratilgandir.

Ey qizginam, endi o‘zing o‘sgan havodan ayrilding. O‘zing yayrab- yashnagan oshiyondan chiqding va notanish joyga borib, avval o‘zing bilmagan sherikka uchraysan. U endi sening xojang, do‘sting, mahbubingdir. Sen unga cho‘ri bo‘lsang, u senga qul bo‘ladi. Sen unga yer bo‘lsang, u senga osmon bo‘ladi. Sen uning uchun 10 xislatni ado qilsang, oilada mas’ud va baxtiyor hayot kechirasizlar:

1. Qanoat sohibasi bo‘l, undan xayiqib tur, ering uyga nima ko‘tarib kelsa,

xushfe’llik va odob-nazokat bilan qabul qilib ol va tashakkur ayt.

2. Eringga hamisha itoatda bo‘l, amrlarini yaxshilab tingla va bajar.

3. Eringning nazari tushadigan joylarga e’tibor qil. Uy ichi va hovlini nihoyatda ozoda va tartibli tut.

4. Eringning burniga hushyor bo‘l, dimog‘iga yomon hid kirmasin, hushbo‘ylik sezsin.

5. Ovqatni vaqtida tayyorla, aslo kechiktirma, kelishi bilan dasturxon yoz.

6. Uning ovqatlanish va uyg‘onish paytini bilib ol, chunki ochlik va uyquning buzilishi erkaklarning g‘azabini qo‘zg‘aydi.

7. Xojangning moli va ashyosiga e’tiborli bo‘l, isrof qilma. Avaylab-asra, chunki uning mol-u dunyosi senikidir.

8. Eringning yaqinlari va qarindoshlarini hurmat qil. Bu bilan xojangni hurmat qilgan bo‘lasan.

9. Eringning sirlarini boshqalarga aytuvchi bo‘lma, uning ishonchini yo‘qotasan.

10. Xojangning amriga osiy bo‘lma, uning diniga to‘g‘ri keladigan barcha buyruqlarini ado qil. Shuni yaxshi bilib olginki, xojang xafa bo‘lganda xursand ko‘rinishdan, quvongan paytida g‘amgin bo‘lishdan o‘zingni ehtiyot qil.

O‘zbekistonda 1980-yilda 173 ming 628 ta, 1989-yilda 200 ming 661 ta, 1996-yilda esa 171 ming 700 ta nikoh qayd etilgan. Bunda qishloqlarda shaharlarimizga nisbatan salkam 2 baravar ortiq yoshlar nikohdan o‘tishgani ma’lum.

1. Demak, inson zotining shakllanishida oilaning o‘rni katta. Chunki ma’naviyat, insonga ona suti, ota namunasi, ajdodlar o‘giti bilan birga singadi. Har bir kishi tajribasi, bilimi, odob-axloqi, xatti-harakati bilan o‘zining ruhiy olamini boyitib boradi. Aqlan, axloqan va jismonan kamol topib borgan sari u o‘z oldiga turli maqsad qo'yib, unga erishish uchun harakat qiladi. Insonning mavjudligi uning jisman borligi bilan emas, balki ma’naviy boy ekanligi bilan belgilanadi.

2. Keyingi paytlarda xalqimizning ma’lum tabaqalari o‘rtasida soxta shuhrat ketidan quvib, nom chiqarish, o‘zini ko‘z-ko‘z qilish, keragidan ortiq dabdaba bilan nikoh to‘yi o‘tkazish, isrofgarchilikka yo‘l qo‘yish hollari ko‘payib qolgan edi. Bu esa muqaddas an’analarimizni obro‘sizlantirishga olib kela boshladi va oddiy

odamlarning nafsoniyatiga tegar edi. Oqibatda koʻp oilalar buzilib ketdi.

3. Mamlakatimiz 1-Prezidenti Islom Karimovning 1998-yil 28-oktyabrda qabul qilgan farmoni toʻy-hashamlar, oilaviy tantanalar, ma’raka va marosimlarni, marhumlar xotirasiga bag'ishlangan tadbirlarni o'tkazishda dabdababozlik, isrofgarchilikka yoʻl qoʻyish kabi illatlarga barham berishni katta vazifa qilib qoʻyadi.

Toʻylarda yangicha tartib, yangicha rasm-rusumlarni joriy qilishda mahalla qoʻmitalari, xotin-qizlar faollarining ta’siri kuchli boʻlmogʻi zarur. Har bir mahallada iqtidorli ayollardan laparchilar, musiqachilar guruhini tashkil etish, toʻyni qiziqarli, bir umrga esda qoladigan qilish uchun turli-tuman dasturlar tayyorlash, toʻy ishtirokchilarining faolligini oshirish yoʻllarini oʻylab topish lozim.

Nazorat uchun savollar:

1. Zamonaviy oilalar rivojining pedagogik xususiyatlari.
2. Zamonaviy oilalarning oʻziga xosliklari.
3. Zamonaviy oilalar rivojining ijtimoiy xususiyatlari.
4. Zamonaviy oilalar rivojining psixologik xususiyatlari.

Asosiy adabiyotlar:

1. O’zbekiston Respublikasi Konstitusiyasi. -T., 2012-y.
2. Karimov I.A. “Y uksak m a’naviyat engilm as kuch”. - T., 2008 y.
3. Oʻzbekiston Respublikasining Oila Kodeksi. - T., 1998-y.
4. Musurmonova O. Oila ma'naviyati - milliy g'urur (o'quv qo'llanma). - T., 1999-y.
5. Hasanboeva O. va boshqalar. Oila pedagogikasi. - T., 2007-y.
6. Kulikova T.A. Semeynaya pedagogika i domashnoe vospitaniye: M., 2000-

8-mavzu: Oila tarbiyasi mazmuni va mohiyati

Reja:

1. Oila tarbiyasi yaxlit tizim sifatida.
2. Oilada axloqiy tarbiya.
3. Oilada bolalarni estetik ruhda tarbiyalash.
4. Oilada jismoniy tarbiyani yoʻlga qoʻyish.

5. Oilaning bolalar iqtisodiy savodxonligini oshirishdagi o‘rni.

Tayanch tushunchalar: *oila, yaxlit tizim, axloqiy tarbiya, estetik tarbiya, jismoniy tarbiya, iqtisodiy savodxonlik.*

Darsning o’quv maqsadi: *Oila tarbiyasi yaxlit tizim sifatida. Oilada axloqiy tarbiya. Oilada bolalarni estetik ruhda tarbiyalash. Oilada jismoniy tarbiyani yo‘lga qo‘yish. Oilaning bolalar iqtisodiy savodxonligini oshirishdagi o‘rni.*

1. Oila tarbiyasi yaxlit tizim sifatida.

1. Oila ikki ustundan iborat:

Birinchisi - iqtisod, ikkinchisi - ma’naviyat. Oilani shu ikki ustundan birisiz tasavvur etib bo‘lmaydi. Lekin iqtisodda imkoniyatdan, ma’naviyatda sharoitdan kelib chiqmoq kerak. Shunda oila mustahkam qo‘rg‘onga aylanadi. «Eng do‘zaxi ayol — erining imkoniyati darajasidan ortiq talab etuvchi ayoldir», — deb uqtiriladi muborak hadislarda.

Oila tutishda ma’naviyatning sharoit taqozo etgan tomonlari borki, bu haqda allomalarimiz eslatib o‘tishgan. Beruniy oila qurayotgan qizlarga ota- onaning pand-nasihatlarini keltirib, oiladagi tinch-totuvlik ko‘proq ayollar zimmasiga tushishini ta’kidlab shunday yozadi: «Ey qizim! Sen o‘rgangan uyingdan ketib, notanish xonadonga tushmoqdasan. Sen bo‘lajak kuyovingning hamma hislatlarini bilmaysan. Sen yer bo‘l, u esa osmon bo‘ladi. Demak, sen u bilan shunday yo‘l tutki, uning oldida yer kabi kamtar bo‘lsang, u osmon kabi olijanob bo‘ladi. Osmon shifobaxsh yomg‘iri bilan yerni ko‘kartirgani kabi u ham o‘z mehru shafqati ila seni xushnud etadi. Ering sendan faqat yumshoq va shirin so‘zlar eshitsin, yaramaydigan va eski libosda yoki sochlaring tartibga solinmagan holda uning oldida o‘tirma. Qizim, kuyovingdan kuchi etmagan va sotib olishga qudrati etmagan narsalarni talab qilma. Bunday qilsang orada totuvlik yo‘ qoladi, turli xil janjallar paydo bo‘ladi. Qizim, rashk qilishdan saqlangin, chunki u ajralib ketishning kalitidir. Eringga hadeb gina qilaverishni man etaman. Yaxshisi, sen u bilan xushmuomalada, shirin so‘zli bo‘lgin, bu ishing har qanday sehr-u jodudan yaxshidir. O‘zingga xushbuy narsalar bilan oro bergil. Pokizalik hamisha yo‘ldoshing bo‘lsin».

82 yoshli Lev Tolstoy 1910-yil oktyabr oyining qorli, sovuq tunlaridan birida injiq ayolidan (ayoli boylikka berilgan edi) qutulish maqsadida uyini tark etib, boshi

oqqan tomonga jo‘naydi. Oradan o‘n bir kun o‘tgach, kichkinagina temir yo‘l stansiyasida o‘pka shamollashidan vafot etgan yozuvchining so‘nggi so‘zi shu bo‘ldi: «Xotinimni yonimga yo‘latmanglar».

«Be’mani injiqlik — zahri qotil»,— deydi Deyl Karnegi. «Oqila rafiqam! Agar ering yoningda bo‘lishini istasang, shuning payiga tushginki, toki u hech yerda sening huzuringdagi kabi rohat-farog‘at va muloyimlikka duch kelmasin»,— deb yozganida buyuk olim Pifagor ming karra haqli edi.

2.Axloq kishilarning xulq-atvor normalari va qoidalarini, ularning o‘z- o‘ziga boshqa kishilarga, mehnatga, jamiyatga munosabati kabi axloqiy tushunchalarni o‘z ichiga oluvchi ijtimoiy ongning shakllaridan biridir. axloq tarixiy xususiyatga ega, chunki u kishilik jamiyatida avlodlar tomonidan to‘plangan axloqiy tajribalar va munosabatlarni aks ettiradi.

Axloq ilmiy yaxshilik bilan yomonlik o‘rtasidagi muammolar haqida bahs yuritib, insonlarning kamolotga erishish yo‘lini yoritib boradi. har bir inson bir olam bo‘lgani kabi uning axloq-odobi ham juda murakkab olam desak yanglishmaymiz. Chunki shaxsning ichki va tashqi olamini o‘rganish, bilish, tahlil qilish g‘oyatda murakkab, bu ruhiyat bilan bog‘liq holatdir.

Axloqli, odobli komil insonda odamiylikning eng yaxshi xislatlari: mehr-muhabbat, rahm-shafqat, adolat-u diyonat, hayo-yu iffat, imon-u e’tiqod kabilar mujassam bo‘ladi, ayni paytda shu xislatlarning aksi - beburd, axloqsiz kimsalar fe’lida ko‘rinadi. Har bir xalqning nufuzi va obro‘-shuhrati kishilarning axloq-odobi, yaxshi xislat-fazilatlari bilan belgilanadi.

O‘zbeksitonning milliy mustaqillikka erishishi va hozirgi kunda Respublikamizda amalga oshirilayotgan siyosiy, iqtisodiy, tarixiy va ma’naviy o‘zgarishlar jamiyatimiz ijtimoiy hayotida mazmunan boy ishlar qilindi. O‘zbekiston Respublikasining 1-Prezidenti I.A.Karimovning tashabbuslari bilan 1998-yil “Oila” yili deb e’lon qilindi. O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining 63-moddasida “Oila jamiyatning asosiy bo‘g‘inidir hamda jamiyat va davlat muhofazasida bo‘lish huquqiga ega” deyiladi.

Oila tarbiyasi kabi katta mas'uliyat birinchi navbatda ota va ona zimmasiga tushadi. Shu o‘rinda bir narsani alohida aytish kerakki, bolalar tarbiyasida asosiy

ta'sirchan kuch-qudrat bu - onadir. Ota ko'pchilik xalqlarda oilaning moddiy ehtiyojlarini qondirish va ta’minlash, qolaversa, oilaning xo‘jalik ishlari bilan band bo‘ladi. Bu o‘zbek oilalarining tarixidan ma’lum bo‘lgan haqiqat va ota-bobolarimizdan meros bo‘lib qolgan an’anadir. Shunga ko‘ra bola bilan ko‘proq ona birga bo‘ladi. Axir xalqimiz: “Sut bilan kirgan jon bilan chiqadi” deb bejiz aytmagan. Yuksak axloq-odob aqidalari bola ruhiga ko‘proq ona suti bilan kiradi.

Oila tarbiyasida to‘g‘ri yoki egri o‘sishga bog‘bon mehnati va mahoratiga bog‘liq. Egri o‘sayotgan niholning qaddini rostlab qo‘ymasa, u noto‘g‘ri o‘sadi. Yangi tug‘ilgan go‘dak tarbiyasi bilan shu yosh nihol holati o‘rtasida qandaydir o‘xshashlik mavjud.

Bundan ko‘rinib turibdiki, axloq-odobning normalari - kattalarga hurmat, kichiklarga shafqat, xalollik, rostgo‘ylik, mehnatsevarlik va shu kabilar oiladan boshlanadi. Bu zikr qilingan pedagogik falsafiy tushunchalar oila rahbarining dunyoqarashi bilan chambarchas bog‘liqdir.

Axloqiylik oiladan boshlanadi deb yuqorida ko‘rsatib o‘tdik. Inson dunyoga kelishi bilan o‘zini o‘rab olayotgan muhit ta’siriga tushadi, atrofdagi voqea-hodisalarga bog‘liq bo‘ladi. Chaqaloq gapira olmaydi. Bu tabiiy holat. Ota-onalarimiz bobo-momolarimizdan, biz esa ota-onalarimizdan, farzandlarimiz esa bizdan o‘rganadilar. Avlodlar vorisligi ham ana shundan kelib chiqadi. Tarixiy tajriba shuni ko‘rsatadiki, avlod-ajdodlarimiz axloqiy fazilatlarni bir-birlariga o‘rgatib, bir-birlaridan o‘rganib kelgan. o‘zbekona, milliy axloqda ota-bobolarimizning tarixiy tajribalari, davrlar sinovidan o‘tgan saboqlari va bizga doim madad bo‘lib turgan ruhiy quvvatlari jamuljamdir. Ularning sharofati ila milliy-axloqiy qadriyatlarimiz asrlar osha avloddan-avlodga o‘tib kelmoqda. Chunki, bir tomchi bo‘lsa ham ularning qoni tomirimizda oqayotir. Ana shu qonni jo‘sh urdirmoq bilan yuraklarimiz uyg‘oq, dillarimiz ravshan, tafakkurimiz munavvar. Ana shunday kayfiyat bizning dilimizda ko‘p yillardan beri yashirinib kelar edi. Endilikda milliy istiqlol tufayli milliy-axloqiy qadriyatlarimiz qaytadan tiklandi. Ulardan bolalarni ma'naviy - axloqiy jihatdan tarbiyalashda foydalanish oilaviy tarbiyamiz uchun ob’ektiv pedagogik zaruriyatga aylandi. Birgina misol: o‘zbeklarda “har bir avlod o‘zining etti pushtini bilishi kerak” degan odat bor.

Buning zamirida nasl-nasabning tozaligi va pokligini saqlashga da'vat bor.

Sohibqiron Amir Temur o'z tuzuklarida yozadi: "Kelin izlamoqqa e'tibor berdim. Bu ishni davlat yumushlari bilan teng ko'rdim. Kelin bo'lmishning nasl-nasabini, yetti pushtini surishtirdim . . . sog'liq . . . jismonan kamolotini aniqladim . .. barcha qusurlardan holi bo'lsagina...kelin tushirdim". Bu so'zlarda o'z qonining tozaligini saqlash, uning aynishiga yo'l qo'ymaslik va buning oldini olishga intilishini ko'rish mumkin. Zero, qondagi, ruhdagi aynish - millatning ming yillik qadriyatlarini nobud qilishi mumkin.

Xalqimizda shunday axloqiy qoidalar mavjudki, ular o'zbekligimizni namoyon qilib, qadrimizni boshqa xalqlar oldida ko'tarib turadi va milliy o'zligiga xosligi bilan ajratib turadi. Oilada bolaning ongiga go'dakligidanoq o'zgalar manfaatini o'z manfaatidan ustun qo'yish, jamiyat manfaatini shaxsiy manfaatdan ustuvor ekanligini uning ongiga singdirib borish muhimdir. Oilaviy tarbiya mahorati bolada uni o'rab turgan dunyoni fuqaro va vatanparvar sifatida ko'rish va anglab etishni o'rgatishda ko'rinadi. Toki, bola o'z atrofida, o'z yonida bo'layotgan voqea va hodisalarga befarq qaramaydigan bo'lsin, bolaligidanoq boshqalarning quvonchi va tashvishiga sherik bo'lsin, ko'nglidan o'tkazsin. Shunda boladagi fuqarolik hissi axloqiy qadriyat sifatida uning tabiatiga singib ketadi.

Fuqarolik hissini bola ongida shakllantirish, uni ma'naviy-axloqiy tarbiyalashning bugungi kungi asosiy mezoni bo'lib qolayotganligini to'la his qilish oilaviy tarbiyada muhim ahamiyatga egadir.

Oilada shaxsni axloqiy shakllantirish bolaning tug'ilishidan boshlanadi. U ko'pgina omillar ta'sirida tarkib topadi. Bu omillar oilaviy munosabatlar xarakteri, ota-onalarning namunasi, ulardagi umumta'lim darajasi, umummadaniy saviyasi hamda ularning pedagogik madaniyati va nihoyat, oilaviy hayotning tashkil etilishidan iborat. Bu omillar oilada bolani axloqiy tarbiyalashning mazmunini tashkil etadi va ular bir qator pedagogik xususiyatlarni o'z ichiga oladi. Bular quyidagilardan iborat:

1. Ayrim oilalarda bolalar tarbiyasi faqat onalar zimmasida, ota esa bu ishdan o'zini chetga oladi. Go'yo, farzandlarini bog'cha, maktab tarbiyalab berishi shart. Tarixiy tajriba shundan dalolat beradiki, qadimdan o'g'il bolalar tarbiyasi bilan ota,

qiz bola tarbiyasi bilan ona shug‘ullangan, ammo ular asosan erkaklar nazoratida bo‘lgan;

2. Ota-onalar bolalarga birdek munosabatda bo‘lishlari, bir xil mehribon va g‘amxo‘r, talabchan va qattiqqo‘l bo‘lsalar bolalar hayoti butun va mukammal bo‘ladi. Biri talab qilganda, ikkinchisi yonini olsa tarbiya buziladi. Bolalariga haddan tashqari mehribonchilik qilayotgan ota-onalar ularni hurmat qilishdan oldin, o‘zlarini ham hurmat qilishni o‘rgatishlari zarur;

3. Ko‘pgina ota-onalar bolalarini tarbiyalash borasida o‘z vazifalari va burchlarini to‘la his qilmaydilar. Boshqacharoq aytganda, ularda pedagogik tayyorgarlik yetishmaydi. Oilaviy tarbiya, avvalo, ota-onalarning o‘zlarini-o‘zlari tarbiyalash demakdir. Chunki bola ayni paytda ta’sir ob’ekti va sub’ektidir. Biroq, ota-ona bola ana shunday ob’ekt ekanligini sezmasligi uchun harakat qilishi kerak. Ammo barcha ota-onalar ham buni tushunib yeta olmaydilar;

4. Oila hayotini to‘g‘ri tashkil qilish, oilada sog‘lom axloqiy muhitni yaratish lozim. Bu ishda hech qanday mayda-chuydalar bo‘lmasligi kerak. Har bir narsa bolaga ta’sir qiladi. Ana shu ta’sir natijasida salbiy yoki ijobiy odatlar, turlicha xulq-atvorlar paydo bo‘ladi. Ota-onalarning har bir xatti-harakatini bolalar kuzatib turadi. Shuning uchun bolaga u yoki bu ishni qil yoki qilma deb nasihat qabilidagi o‘rgatish yo‘li bilan tarbiyalayman, deb o‘ylamaslik kerak;

5. Har bir ota-ona bolasining barkamol inson bo‘lishini istaydi. Farzandini ana shunday inson bo‘lishidan nafaqat ularning o‘zi, balki jamiyat ham manfaatdordir. Ota-onaning fuqarolik burchi ham shuni taqozo etadi. Shunga ko‘ra har bir ota-ona, eng avvalo, mamlakat uchun bo‘lajak fuqaroni tarbiyalayotganini unutmasligi lozim;

6. Ota-ona shaxsining o‘zi bola tarbiyasida muhim rol o‘ynaydi. Ularning oqilona o‘gitlari, pand-nasihatlarining hech biri ularning shaxsiy namunasi o‘rnini bosa olmaydi. Bolalar axloqiy fazilatlarining tarkib topishida, oiladagi o‘zaro ahillik, halollik va rostgo‘ylik, o‘zaro ishonchning mavjudligi, umuman, sog‘lom axloqiy muhit muhim ahamiyatga ega;

7. Oilada bolalarni sevish, ularning shaxsiyatini hurmat qilish va hech qachon ularning izzat-nafsiga tegmaslik zarur. Bunday jazolash usuli bola nafratini kuchaytiradi. Har qanday g‘amxo‘rlik talabchanlik bilan olib borilgani maqsadga

muvofiqdir;

8. Har bir oilada uning o'ziga xos an'analari mavjud bo'lib, bu an'analar bola ongiga, uning xulq-atvoriga juda kuchli ta’sir qiladi. Masalan: oila a’zolarining tug‘ilgan kunlarini o‘tkazish, qarindosh-urug‘lar holidan xabar olish va hokazolar;

9. Bola tarbiyasida ota-onaning ishxonasidagi, mahalla va qo‘ni-qo‘shnisi oldidagi obro‘yi ham katta rol o‘ynaydi va bolalarida ularga nisbatan faxrlanish hissini uyg‘otadi. Ular shu ruhda tarbiyalanadilar.

Shunday qilib, oilaviy tarbiyaning o‘ziga xos xususiyatlari va ta’sir qilish omillari mavjud. Bularni hisobga olmasdan turib, bola tarbiyasini oilada yaxshi yo‘lga qo‘yish mumkin emas. Buning uchun, avvalo, ota-onalarning o‘zlari tarbiyalangan bo‘lishlari lozim.

Ota-onalarning butun hayoti, ularning fuqarolik qiyofasi, ma’naviy dunyosi bola tarbiyasining negizini tashkil etadi. Ota-ona bolalari uchun aziz va muqaddas kishilardir. Shu sababli ularga taqlid qiladilar, ularga o‘xshashga intiladilar.

Oilada tarbiyaning yuqoridagi xususiyatlarini hisobga olish, bolani axloqiy jihatdan tarbiyalashda milliy axloqiy qadriyatlardan foydalanishning mohiyatiga, uning o‘ziga xosligi va ahamiyatini tahlil qilishga yordam beradi.

Milliy mustaqillik sharoitida jamiyatning ijtimoiy - siyosiy, iqtisodiy va ma’naviy hayotida yuz berayotgan o‘zgarishlar tabiiy ravishda va qonuniy tarzda xalq ravnaqiga yo‘l ochdi, mustaqillikni mustahkamlashga samarali ta’sir ko‘rsatdi. Natijada bu tarixiy jarayonlar oilada bola tarbiyasida ham o‘z aksini topa boshladi. Buning uchun ota - onalarning o‘zida milliy qadriyatlarga munosabat o‘zgarmog‘i lozim. Ular bolalarni ota-bobolarining pand-nasihatlari, o‘gitlari, tajribalari asosida eng yaxshi va olijanob an’analar ruhida tarbiyalab kelganlar.

Ularning dono fikrlari, turmush saboqlari davrlar g‘alviridan o‘tib, saralanib bizgacha etib kelgan. Lekin hozirgi kunda o‘zbek oilalarida bola tarbiyasi borasida salbiy holatlarni uchratish mumkin. Masalan: ayrim ota-onalar farzandlarining bemehrligidan nolishadi. Yomon yo‘lga kirib ketgan farzandlari xususida ko‘pchilik ota-onalarning fikrlari bir xil: “o‘z bilganidan qolmaydi, hurmat qilishni bilmaydi...”. Xo‘sh, o‘sha bemehr bolaning otasi yoki onasini tarbiyali desa bo‘larmikan? Ishdan so‘ng, dam olish kunlari ota choyxonada, ona

mehmondorchilikda bo‘lsa. Ayniqsa, ota ham, ona ham “ishbilarmonlik”ka sho'ng'ib ketib, go‘yo bola haqida tinmay qayg'urib, boshini har eshikka urayotgan bir paytda, oilada bola tarbiyasi bilan kim shug‘ullanadi?.

Tarbiyasi og‘ir bolalarning ko‘payib borayotgani sir emas. Buning kelib chiqishining ichki va tashqi sabablari mavjud. Ota-onasi, qarindosh-urug‘i bo‘la turib, gohida bolalar “bolalar uyi”ga topshirilmoqda. Qachondan beri bizning xalqimiz “bolalar uyi” degan atamani qo‘llay boshladi?

“O‘nta bo‘lsa o‘rni boshqa” deya bir etak farzandni tarbiyalab voyaga etkazgan ota-bobolarimizning siri nimada ekan?

Ko‘p bolali bo‘lish, bolajonlik qilish o‘zbeklarga xos milliy xususiyat hisoblanadi. Bugungi kunda ana shu milliy xususityat kelajak avlodni axloqiy jihatdan tarbiyalashda juda qo‘l keladi. Negaki, oilada aka-ukasini, opa-singlisini yetaklab katta qiladi, bilganini o‘rgatadi. O‘sib ulg‘ayganlarida esa bir-birini qo‘llab-quvvatlaydi, bir-biriga yordam beradi. Shaxsda jamoatchilik hissini shakllantirish ana shu ko‘p bolali oilalardan boshlanadi.

Kuzatishlar shuni ko‘rsatadiki, ko‘p bolali oilalarda ko‘pincha mehnatsevar, o‘zaro inoq va aqlli-xushli, axloq-odobli farzandlar o‘sar ekan.

Keyingi vaqtlarda jamiyatimiz hayotida ayrim salbiy holatlar ham ko‘zga tashlanmoqda. Afsuski, bugungi bozor iqtisodiyotiga o‘tayotgan serg‘alva sharoitda ayollarimizning ma’lum qismi, tog‘ni ursa talqon qilgudek erlari uylarida turib, “ishbilarmonlik” bahonasi bilan shaharma-shahar turli-tuman ashyolarni sotib yurishmoqda. Hatto sarson-sargardon bo‘lsalar ham ayrim xorijiy mamlakatlarga ham “sayohat qilib”, borib kelayaptilar. Ularning ayrimlari yengil- yelpi yo‘llarga kirib ketyapdilar. Bu bilan o‘zbek ayollari nomiga isnod keltirmoqdalar.

Ayrim ayollarimiz “gap” o‘ynashib, tonggacha maishatga berilib ketayotganliklari, mehmonxonalar atrofidagi yengiloyoq ayollarning qilmishlari jamiyatimizning ma’naviy-axloqiy muhitini buzmoqda. Ana shunday yengil-yelpi hayot kechirish - “ishqi” bilan yashayotgan bunday ayollarning uylarida qolgan farzandlarining tarbiyasi nima bo‘ladi? Murg‘ak qalbi, jajji vujudiga nopoklik, xaromxo‘rlik ilk bor ona suti bilan birga kirgan begunoq go‘daklar kelajakda sog‘lom fikrli, ma’naviy-axloqiy inson bo‘ladilar deb hech kim kafolat bera

olmaydi.

Ana shunday “yumushlar” bilan band bo‘lgan ayollarimiz kasofati tufayli gulday oilalarning buzilib ketishi, g‘aribxona hamda yetimxonalarning ko‘payishi, ayollarning onalik huquqidan mahrum bo‘lishi, mayib-majruh, aqlan va jismonan nosog‘lom, nogiron farzandlarning dunyoga kelishi kabi hollar sodir bo‘lmoqda.

Bola tarbiyasini o‘z holiga tashlab qo‘yib bo‘lmaydi. Agar shunday qilinsa, uning kelajagi barbod bo‘ladi. Shaxsning ma’naviy tubanlashuvi nafaqat uning butun zurriyotiga, balki yon-atrofda nosog‘lom muhitning paydo bo‘lishiga olib keladi. Chunki har qanday odam o‘z naslining davom etishi ko‘p jihatdan farzandlariga ham bog‘liq ekanligini yaxshi biladi. Unga ijobiy ma’noda katta ahamiyat berilishi esa farzandlarning salbiy ta’sirlarga berilib ketishining oldini oladi.

Har bir ota-onaning obro‘si ma’lum bir ma’noda farzandlarining kamolotiga ham bog‘liq bo‘ladi. Shunga ko‘ra oilani mustahkamlashga asoydil kirishgan va o‘z naslini pok saqlagan millatninggina istiqboli porloq bo‘ladi. Ta’lim-tarbiya ishlariga jiddiy e’tibor bermagan jamiyat, oila oxir-oqibatda ma’naviy qashshoq bo‘lib qolaveradi.

Urf-odatlarimizga ko‘ra oq harir libosda “yor-yor” sadolari ostida boshqa bir xonadonga farzand bo‘lib, kelayotgan qiz hayo, ibo, iffat, nomusi bilan kelmog‘i zarur. Shu bilan birga u ota-onadan ro‘zg‘or yuritish, oila tutishning o‘ziga xos sir-u asrorlaridan ta’lim olmog‘i ham kerak. Qiz bolaning baxti uning axloq-odobi mevasidir. Shirinso‘zlik, samimiylik, sermulohazalilik, go‘zal xulq, yaxshi muomala, saronjom-sarishtalilik qiz bolaning ko‘rkidir. Uning ko‘rkiga ko‘rk qo‘shuvchi odamiylik fazilatlarini zebo qilib boruvchi ota-onadir. Ota- onaning pand-nasihatlarini dillariga jo qilgan yigit-qizlar hayotda qoqilmaydilar, qiyinchiliklarga sabrli, bardoshli bo‘ladilar. Ularning kelgusi hayot yo‘llari ham porloq bo‘ladi.

Bir kuni Luqmoni hakim o‘tib ketayotsalar, bir ona qiziga nasihat qilib, yaxshi odatlarni o‘rgatayotgan emish: “Qizim sen ham balog‘at yoshiga yetib qolding. Ertaga birovning xasmiga borasan, menikiga esa mehmonga kelasan, xolos. Sen yaxshi hayot kechiraman, obro‘-e’tiborli bo‘laman desang, qaynonangni hurmat qil.

Hammadan erta tur! Hammadan kech yot! Qo‘ling egri bo‘lmasin, boshingga qilich kelsa ham rost gapir. Yolg‘onchi, chaqimchi, ikkiyuzlamachi, g‘iybatchi bo‘lma, qo‘lingdan keladigan xizmatingni ayama, kelgan mehmonni izzat-hurmatini joyiga qo‘yib kuzat. Oila a’zolaringni birovga yomonlama, ziyrak, dono, aqlli bo‘l! Kuyovingning hurmatini joyiga qo‘y, ko‘chadan kelganida kutib ol! Ketganida kuzatib qo‘y. Boriga shukur qil, sabr-toqatli, chidamli bo‘l! Salomni kanda qilma. Shundagina baxt sening yo‘ldoshing, g‘am-tashvish esa kundoshing bo‘ladi”,- debdi.

Shunda Luqmoni hakim “Ona ko‘rib qiz ol, qirg‘oq ko‘rib bo‘z ol!” deganlari shu bo‘lsa kerak deb, yo‘llarida davom etgan ekanlar.

Xulosa qilib aytganda, farzand ko‘rib, ularni tarbiyalab, kishilarga, jamiyatga halol va fidoyilarcha xizmat qilishga qadar shaxslarni shakllantirish har bir ota-onaning ijtimoiy, ma’naviy burchi sanaladi.

Oilada bolalarni axloqiy tarbiyalashning usullarini xalq pedagogikasi manbalaridan o‘rganishimiz lozim. Jumladan, tushuntirish, namuna ko‘rsatish, odatlantirish, iltimos qilish, tilak-istak bildirish, yolvorish - iltijo qilish, maslahat berish, ko‘ndirish, undash, ma’qullash, rahmat aytish, duo qilish, olqish, ta’na qilish, koyish, qarg‘ash, qo‘rqitish, uzr so‘rash, la’natlash, so‘kish, urish, kaltaklash kabilar. Lekin insonni axloqiy tarbiyalashda eng kuchli tarbiyaviy vosita sifatida o‘git-nasihat, ibrat ko‘rsatish, ma’qullash va maqtash, mukofotlash kabilardan foydalanish samarali natijalar berishi kuzatishlardan ma’lum. Xalq pedagogikasi materiallarida uchraydigan axloqiy tarbiya vositalari ichida:

1. bolalar o‘yinlari;

1.choyxo'rlik - choyxona gurungi;

3. bolalar gapi - gap - gashtak;

4. bolalarga kattalar bilan birgalikda:

- to‘y marosimlari - beshik to‘yi, sunnat to‘yi, nikoh to‘yi, hovli to‘yi;
- sayllar - dala sayli, gul sayli, qovun sayli;
- yig‘in tomosha, tug‘ilgan kunni nishonlash, yigit bazmi, qiz bazmi, kelin salom, uloq, poyga, kurash;
- a’za ma’rakasi;

- safarga chiqish kabilar haqida ma’lumot berish va ana shu vositalar asosida farzandlarimizni axloqiy tarbiyalash katta ahamiyatga ega. Chunki bolaning ijobiy yoki salbiy xatti-harakati ko‘pchilikning ko‘z o‘ngida namoyon bo‘ladi va ular tomonidan baholanadi. Ayrim ota-onalar o‘z o‘g‘il-qizlarining to‘y-hasham va ma’rakalarga aralasha boshlaganidan keyingina ulardagi salbiy yoki ijobiy sifatlarni payqay boshlaydilar. Bunday hol ota-onalarning bolalariga singdirgan tarbiyasiga xulosa yasashga yordam beradi.

4. Oilada bolalarni jismoniy mashqlarni bajarishga o‘rgatib borish zarurdir. Chunki jismoniy mashqlar bolalarni sog‘lomlashtirishga, ularni chiniqtirishga va jismoniy mehnatga tayyorlashga yordam beradi.

Jismoniy mashqlar inson o‘zida bo‘lajak mehnat faoliyati (ov, turli mehnat qurollari yasash va hokazo) arafasida oldindan jismoniy tayyorgarlik ko‘rish ehtiyojini anglagan davrda paydo bo‘lgan. Tajriba insonga ov oldidan bo‘ladigan tayyorgarlik va uning natijalari o‘rtasida aloqa o‘rnatishga va to‘plangan harakat tajribasini avloddan-avlodga berish muhimligi baholashga imkon berdi. Inson ov qilishdan ancha oldin bo‘lajak faoliyatini mashq qiladi: hayvon tasvirini, (suratlar, tulup va hokazo) mo‘ljalga olishga harakat qiladi. Bunday harakatlarni ko‘p marta takrorlash natijasida insonda nishonga tekizish malakasi shakllangan, ko‘z bilan chamalash, kuch va boshqa fazilatlar rivojlangan. Shunday qilib, jismoniy mashqlar dastavval mehnatda jismoniy qo‘llaniladigan harakatlardan tashkil topgan. Keyinchalik jismoniy mashqlarning rivojlanishiga harbiy ish, fan va san’at sezilarli ta’sir ko‘rsatdi.

Jamiyatning va jismoniy tarbiyaning rivojlanishi bilan mehnat harakatlari formalari va jismoniy mashqlar o‘rtasidagi farq yo‘qolib bordi. Bu murakkab harakat faoliyatidan ayrim mashqlar (turli masofalarga yugurish, uzoqqa uloqtirish, uzunlikka sakrash va boshqalar)ni ajratib olish va ulardan jismoniy tarbiya maqsadlarida foydalanish imkonini berdi. Jismoniy tarbiya nazariyasi va amaliyotining rivojlanishi jarayonida ayrim muskul gruppalari uchun maxsus (predmetlarsiz va predmetlar bilan, predmetlarda, gimnastika snaryadlari va boshqalarda) bajariladigan mashqlar shuningdek, o‘yinlar (voleybol, basketbol, futbol, xokkey va boshqalar) uchun maxsus mashqlar yaratildi. Hozirgi vaqtda

jismoniy mashqlarning katta miqdori mavjud va ularning rivojlanishi davom etmoqda.

Oilada bolalarni jismoniy mashqlarga oʻrgatish orqali ularda sportning biror bir turi bilan mustaqil holda shugʻullanish malakalarini tarbiyalash mumkin.

Sport jismoniy mashqlarning biror turida yuqori muvaffaqiyatga erishishga yoʻnaltirilgani bilan xarakterlanadi, kishining maʼnaviy va jismoniy kuchlariga yuksak talablar qoʻyadi. Shuning uchun u faqat muayyan yosh bosqichining rivojlanish darajasidagina qoʻllanishi mumkin. Bu esa jismoniy tayyorlik va sogʻligʻiga muvofiq keladigan sharoitni talab qiladi.

Sport jismonan kamol topishga xizmat qiladi va maʼnaviy irodaviy fazilatlarni tarbiyalashga yordam beradi. Shuning uchun sport bilan shugʻullanish ayniqsa, kishi organizmining hamda inson shaxsining shakllanish davrida foydalidir.

5. Oilaning bolalar iqtisodiy savodxonligini oshirishdagi oʻrni.

Oila byudjeti oilaning maʼlum muddatda kutadigan daromadlari va harajatlarining hisob-kitobi. Oila byudjetining daromadi barcha oila aʼzolarining ish haqi, turli mukofotlari, nafaqa, stipendiya, pensiya, shaxsiy yordamchi xoʻjaliklardan olinadigan foyda va boshqalar yigʻindisi hisoblanadi.

Oila byudjetining sarflanishi quyidagi yoʻnalishlarda boʻlishini oʻrgangan edik:

1. Uy-joy harajatlari
2. Oila uchun oziq-ovqatlar, kiyim-kechaklar, transport harajatlari
3. Roʻzgʻor uchun jihozlar
4. Oila miqyosidagi anʼanaviy tadbirlar oʻtkazish uchun sarf-harajatlar
5. Oilaga qoʻshimcha daromad keltiruvchi xoʻjalikka qaratilgan sarf- harajatlar (yem-xashak, kunjara, siylos, don va boshqalar).
6. Oila uchun texnikaviy jihozlar.

Sanab oʻtilgan sarf-harajatlar katta va kichik, doimiy va takrorlanuvchi boʻlishi mumkin. Harajat turlari:

Uy-joy, avtomobil, zamonaviy texnika, anʼanaviy tadbir kabilarga sarflanadigan mablagʻ katta harajat hisoblanadi.

Turli uy-roʻzgʻor anjomlari (bolgʻa, tesha, supurgi, changyutgich, qozon, idish-tovoq va boshqalar), roʻzgʻorga oid, zarur kichik jihozlar, mayda- chuydalarga sarflanadigan mablagʻ kichik harajat deb ataladi.

Oziq-ovqat mahsulotlari uchun, oilaga qo‘shimcha daromad keltiruvchi xo‘jalikka yo‘naltirilgan sarflar hamda kundalik ehtiyoj uchun ajratiladigan mablag‘lar doimiy harajat sanaladi.

Uy-hovli soliqlari, radio, telefon, gaz, suv, elektr kabilarga to‘lovlar, mavsumiy kiyim-kechaklar, o‘quv qurollari va boshqalarga sarflanadigan mablag‘lar takrorlanuvchi harajat deb yuritiladi.

Oila byudjetini to‘liq va to‘g‘ri tushunishdan iqtisodning tub ma’nosini anglash, shuningdek, «Iqtisod» qasrining sehrli kalitini topish boshlanadi. Gap shundaki, oila va uning a’zolari ehtiyoji chegaralanmagan. Masalan: hamma oila hashamatli uy-joy, zamonaviy avtotransport, texnikaviy jihozlarga, eng yaxshi kiyim-kechak, sifatli oziq-ovqat, ko‘rkam dala hovli kabilarga ega bo‘lishni istaydi. Ammo, oila byudjeti doim chegaralangan. Demak, chegaralangan imkoniyatdan samarali foydalangan holda chegaralanmagan ehtiyojni qondirish muammolarini yechish iqtisodiyotni keltirib chiqaradi.

Oila byudjetini sarflash yo‘nalishlari turining ahamiyatiga qarab o‘zgaradi. Masalan, oila a’zolarining avtomobil olishga bo‘lgan ehtiyoji birinchi o‘ringa qo‘yilsa, qolgan yo‘nalishlardagi sarf-harajatlar avtomobil sotib olish maqsadiga erishgunga qadar kamaytiriladi.

Shuningdek, yuqoridagi yo‘nalishlarda ko‘rsatilgan katta harajatlarga bo‘lgan ehtiyoj maqsadga aylansa, qolgan yo‘nalishlarga sarflanadigan mablag‘ o‘z-o‘zidan kamayadi. Pul va molni kerakli, zarur narsalarga sarflagandan keyin qolgan puldan bir qismini kelgusi kunlar uchun saqlash lozim. Shunday qilinsa, doimo iqtisod qilib borilsa, katta sarmoya hosil bo‘ladi.

Iqtisod qilishga, tejashga odatlangan odamlar saodat va tinchlik bilan umr kechiradilar. To‘g‘ri, yaxshi yeyish, ichish, kiyish kerak, ammo «ko‘rpangga qarab oyoq uzat» naqliga amal qilinsa, boshqalarning narsalariga ta’ma qilinmaydi, ko‘ngil ham xotirjam bo‘ladi. Qo‘lida bo‘lgan pulga, mulkka qanoat qilmagan odamning nafsi butun dunyo moliga ham qanoat qilmaydi.

Isrof - o‘rinsiz, foydasiz ishlarga pul va mol sarflashdir. Qo‘ldagi pul va molnii kerakli joylarga sarflash, yaxshi idora qila olish, isrofgarchilikdan saqlanish lozim. Shuhrat qozonish uchun to‘y va ziyofatlar qilib, pul sarflash nodonlikdir. Isrof

natijasida yo‘qchilik, keyin har kimning mol, davlatiga ta’ma va hasad qilish kelib chiqadi.

Bayt:

Sen agar isrof etishni tashlading,

Ul zamon davlat etagin ushlading.

Har qanday oila ma’lum bir daromad hisobiga yashaydi. Davlatimiz oilalarning iqtisodiy quvvatini oshirishga yaqindan yordam berish maqsadida yildan-yilga mehnatkashlarning oylik ish haqlarini oshiryapti, pensioner, talaba, yolg‘iz ona ham davlat e’tiboridan chetda qolayotgani yo‘q. Davlatimiz oilaga ma’naviy, iqtisodiy jihatdan yordam berar ekan, oilada kelajak yaratuvchisining xarakteri, mehnatga munosabati, axloqi, g‘oyaviy-madaniy saviyasi o‘sishini ko‘zda tutadi, oilalarning kundalik ro‘zg‘or uchun zarur narsalar, uy-joy bilan ta’minlashni, ayolning mehnatini yengillatishni o‘z oldiga vazifa qilib qo‘yadi. Bu esa mustaqil davlat oilasining mustahkamlanishida, byudjeti va xo‘jaligi rivojida muhim ahamiyat kasb etadi.

Yosh oilalar faqat bir-birlarini tushunmasligi tufayligina emas, balki iqtisodiy sharoitni yo‘lga qo‘ya olmasligi tufayli ham ajraladigan hollar uchraydi.

Shunday oilalar borki, qiyinchilik bilan topilgan pulni osongina sovuradilar, ular oilaning iqtisodiy masalalari bilan yuzaki shug‘ullanadilar. Ammo bu borada o‘ylab ko‘radigan ko‘p muammolar bor. Oila a’zolari oyiga qancha ish haqi olishi aniq, lekin bu pulni qaysi maqsadlarga qanday sarflayotganlari haqida aniq hisob-kitob yo‘q.

Oila byudjeti - oila a'zolarining oylik ish haqi hisobidan to'planib, daromad va harajatlar yig‘indisidir. Xo‘sh, tabiiy va maishiy ehtiyojga sarflanganidan qolgan mablag‘ni nimaga sarflash kerak? Turistik sayohat uchunmi? Kitob sotib olishgami? Qimmatbaho kiyimlar uchunmi? Mashina harid qilishgami? Buni oila a’zolari hal qilishi kerak.

Oilada bolalarni yoshligidanoq oilaning iqtisodiy masalalarini hal qilishga jalb etish, birinchidan, bolaning ota-ona oldidagi qadrini oshiradi, bolaning o‘ziga ishonchini kuchaytiradi, ikkinchidan, pul sarflash madaniyatiga, hisob-kitobga, tejamkorlikka o‘rgatadi. Oila xo‘jaligining iqtisodiy masalalari, hamma oila a’zolari

ishtirokida o‘tadigan oilalalarda pul-mablag‘ sababli janjallar ro‘y bermaydi, balki, oila a’zolarini oila kollektiviga yanada jipslashtiradi.

Doimiy ravishda pul yetmay qolishi ko‘pgina oilalarda urish-janjalga sabab bo‘ladi. Ular pulni rasamadi bilan harajat qilishni bilmaydilar. Pulni hisob-kitob bilan harajat qilish haqida o‘quvchilarga bir topishmoq aytish mumkin:

Ota o‘g‘liga chaqa pul berib:

- O‘zimizga, sigirimizga, tovuqlarimizga yegulik biror narsa xarid qil, - dedi.

O‘g‘li bozorga bordi, o‘ylab-o‘ylab bir narsa xarid qilib keldi. Bundan ota xursand bo‘ldi. O‘g‘il nima sotib olgan edi?

- Qovun.

O‘qituvchi javobni izohlab, davom etadi.

Oila byudjetini, xo‘jaligini to‘g‘ri boshqarish uchun yil boshida er-xotin bir yil davomida qilinadigan harajatlarni hisoblab chiqadi. Bu umumiy daromadga nisbatan olinadi. Harajatlar uch qismga ajratiladi:

1. Har oyda takrorlanadigan joriy harajatlar: oziq-ovqat, turar joy haqi, transport, gigiyenaga sarflanadigan mablag‘.

2. Aniq hisob-kitobsiz, taxminiy sarflanadigan (kitob xarid qilishga, gazeta-jurnalga) mablag‘.

3. Uzoq muddat saqlanadigan buyumlar sotib olishga sarflanadigan mablag‘.

Yillik umumiy daromaddan sug‘urtaga, oilaning katta a’zolari sarf qiladigan ba’zi harajatlarni chiqarib tashlaymiz. Harajatni rejalashtirishni kunda bo‘ladigan jarajatlarning aniq miqdorini belgilashdan boshlash kerak, shunda undan ortgan daromad uzoq muddat saqlanadigan buyumlar sotib olishga sarflanadi.

Kundalik xarajatlar oilaning umumiy daromadiga hamda yashash usuliga qarab belgilanadi. Bunda uy-ro‘zg‘or ishlarini boshqaradigan ayolga ham ko‘p narsa bog‘liq, shunday ayollar borki, hech qachon ovqati aynimaydi, nonni isrof qilmaydi, hammayoq saranjom- sarishta, hech shoshib qolmaydi, ro‘zg‘orida doim hamma narsa etarli bo‘ladi. Boshqa bir ayol buning mutlaqo teskarisi. Bu esa ayolning qizligida uyida olgan tarbiyasiga ham bog‘liq.

Ba’zi oilalar kayf-safoni, to‘kin-sochin dasturxon atrofida mehmon kutishni, sovg‘a-salom bilan mehmonga borishni, boshqalari sayohatni, yana ba’zilari

kutubxonalari uchun kitob yig‘ishni sevadilar. Harajat ham shunga qarab bo‘ladi.

Ayrim bolalar ota-onalarining oylik daromadlari qancha ekanligini bilmagani uchun ba’zi qimmatbaho narsa olib berishni talab qilib turib oladi. Oylik daromadni bilganida u bunday qilmasdi. Shuning uchun Makarenko bolani oila xo‘jaligini yuritish ishlaridan xabardor qilib turish kerakligini uqtirgan edi.

Agar oila yaxshi ta’minlangan bo‘lsa, bu haqda bolaning o‘rtoqlariga maqtanishiga yo‘l qo‘ymaslik kerak.

Oila o‘z ehtiyojlarini qiyinchilik bilan (ma’lum bir sabablarga ko‘ra) qoplayotgan bo‘lsa, shunday qilish kerakki, bola boshqalarga hasad bilan qaramasin. Bola mehnatsiz keladigan daromaddan ko‘ra, qiyinchilik bilan, mehnat bilan oila hayoti yaxshilanishidan faxrlansin.

Agar oilada pul mablag‘lari to‘g‘ri sarflansa, bu oiladagi bola bosiq, tejamkor, pulning qadrini biladigan bo‘lib ulg‘ayadi.

Shunaqa oilalar borki, oylik olishi bilan bolalarga shirinliklar, o‘yinchoqlar sovg‘a qilishadi-yu, keyin tang holga tushib qolishadi. Bunday oilalardagi bolalar pul va buyumlarning qadriga etmaydi, borgan sari katta talablar qo‘ya boshlaydi. Ota-ona qiyinchilik bilan bo‘lsa-da, bolaning xarxashasidan qutulish uchun aytgan narsasini olib beradi. Bundan bolada boqimandalik kayfiyati, isrofgarchilik odati, xudbinlik paydo bo‘ladi. U haqiqiy yurt farzandi, mehnatkashi bo‘la olmaydi.

Bundan bolaga umuman sovg‘a bermaslik kerak, degan ma’no chiqmaydi, sovg‘a bolaga katta xursandchilik baxsh etadi va u sovg‘a kutadi! Puxta o‘ylab qilingan sovg‘aning tarbiyaviy ahamiyati katta bo‘ladi.

Bolaning oila xo‘jaligi ishlarida qatnashishi o‘zining ortiqcha talablarini tiyishga, isrofgarchilikka qarshi kurashga o‘rgatadi. Bola 8-9 yoshga yetganda harajatlarni hisobga olgan holda oldindan pul berib turish mumkin. Bola bunga o‘rgangandan keyin uni muntazam ta’minlab turish zarur. Bolaning mehnati yoki o‘ qishi uchun hech qachon pul bilan rag‘batlantirmaslik kerak.

9-mavzu: Oila tarbiyasi metod, shakl va vositalari.

Reja:

1. Tarbiya metodlari va oila.
2. Oilada bolalarni tarbiyalash metodlari.
3. Ota-onalarning tarbiya metodlarini tanlash va qo‘llash shart-sharoitlari.
4. Tarbiya shakllari va oila.
5. Oilada bolalarni tarbiyalash shakllari.
6. Ota-onalarning tarbiya shakllarini tanlash va qo‘llash shart-sharoitlari.
7. Tarbiya vositalari va oila.
8. Oilada bolalarni tarbiyalash vositalari.

Tayanch tushunchalar: *oila, oila tarbiyasi, tarbiya metodlari, tanlash, ota-onalar , shart-sharoitlar. oila, tarbiya shakllari, bola tarbiyasi, ota-onalar tarbiyalash shakllari, shart-sharoitlar. oila, tarbiya vositasi, vatanparvarlik, xalq og‘zaki ijodi, milliy meros, an’analar*

Darsning o’quv maqsadi: *Tarbiya metodlari va oila. Oilada bolalarni tarbiyalash metodlari. Ota-onalarning tarbiya metodlarini tanlash va qo‘llash shart-sharoitlari. Tarbiya shakllari va oila. Oilada bolalarni tarbiyalash shakllari. Ota-onalarning tarbiya shakllarini tanlash va qo‘llash shart-sharoitlari. Tarbiya vositalari va oila. Oilada bolalarni tarbiyalash vositalari.*

1. Tarbiya metodlari va oila.

Inson kamolotining ko'rinishlaridan biri - obro'-e'tiborga ega bo'lishdir.

Obro‘ bir kun yoki bir yil mobaynida hosil bo‘ladigan jarayon emas. Obro‘ni inson hayot mazmunidagi faoliyati jarayonida asta-sekin shakllanib boradi. Ota-onaning oiladagi obro‘si tarbiya vositasi sifatida xizmatqiladi. Obro‘ oilaviy munosabatlar jarayonida shakllanadi.

Ma’naviy axloqiy hislatlarni, zamon ruhiga moc tushadigan fazilatlarni shakllantirishgaqaratiladi. Mazkur toifadagi oila a’zolari davrasidagi suhbatlar, munozaralar, baxslar mulohazalar o‘zaro tenglik, hurmat ruhiga bo‘ysundiriladi. Oilaviy munosabatlarining ushbu ko‘rinishda turli yoshdagi, jinsdagi bolalarga maqsadga muvofiqtarbiyaviy ta’sir o‘tkazish imkoniyati mavjuddir.

Shu boisdan tasodifiy voqea va xodisalarning sodir bo‘lish turli tarzda baxolanadi va ularga bevosita aloqador oila a’zolari turmush tajribasidan kelib

chiqqan xolda yo rag‘batlantiriladi yoki tanbeh beriladi, jazolanadi. Bunday odilona amalga oshirilgan muloqot ta’sirida o‘gil-qizlar ruhiy dunyosida ota-onaga nisbatan dilkashlik, xushmuomalalik, o‘z faoliyati uchun javobgarlik, o‘z-o‘zini boshqarish kabi muhim insoniy fazilatlar paydo bo‘ladi.

Oilada munosabatning yana bir turi «avtoritar» -- yoki «obro‘talab» munosabat deb atalib, bunda ota-onaning obro‘si shaxslararo muloqotda xalqiluvchi, etakchi rol o‘ynaydi. SHaxslararo teng huquqlilik, erkin hatti- harakatqilish, tashabbuskorlik bunda o‘z ahamiyatini yuqota boshlaydi. Oila a’olarining yurish-turishi, hatti-harakati ko‘pincha kattalar tomonidan cheklabqo‘yiladi.

Ota-ona tomonidan tarbiyaviy ta’sir o‘tkazishning asosiy usuli bu jazolash hisoblanadi, biroq, onda-sonda rag‘batlantirish usulidan foydalanilganda ham ma’naviy rag‘batlantirish imkoniyatiga ega bo‘lmaydi, munosabatdagi bunday noxushlik ota-ona ko‘zlagan tarbiyaviy maqsadni amalga oshirmaydi va past samara beradi. Buning oqibati natijasida oila a’zolari o‘rtasida, mehr-oqibat hissi pasayadi. Ushbu paydo bo‘lgan salbiy nuqtai nazar ota-onaga nisbatan qo‘llaniladi.

Farzandlarda ota-onaga yaqinlik mehr-muxabbat hissi bir oz bo‘lsada kamayadi, keyinchalik bu tuyg‘u uzoqlashishi «begonalashish» tomoniga o‘sib o‘tadi.Oilaviy turmush munosabati ichida «liberal» (murosasozlik) toifasi ham ko‘zga tashlanib turadi. Oila davrasida ota yoki ona murosasoz, ko‘ngilchang bo‘lishlik tashqi ko‘rinishidan iliqruhiy iqlimini o‘ziga aks ettirganday bo‘lib tuyulsa ham, aslida unda hamjihatlik, o‘zaro tushunish etishmaydi. Murosozlik tasirida farzandlar fe’l-atvorida munofiqlik, ikkiyuzlamachilik, kelishuvchilik kabi illatlar tarkib topishi mumkin.

Ota-ona obro‘si oiladagi axloqiy tarbiyaning garovi hisoblanadi.

Buyuk allomalarning mulohazalariga ko‘ra, tarbiyada hazilga yo‘lqo‘yuvchi jiddiylik hukm surishi lozim, lekin hamma ish hazilga, ermakka, sertakalluflikka, adovat, tirnoq orasidan Kir izlashga aylanib ketmasligi kerak.

Shu boisdan muayyan pedagogik-ruhiyatqonun-qoidalariga rioyaqilingan holda ota-onalar tarbiya tamoyillari, usullari, vositalari bilanqurollangandagina haqiqiy nazokatga va odobga erishish mumkin. Bu narsa ulardan chuqur izlanishlarni talabqiladi. Oilada farzandlarga tarbiyaviy ta’sir ko‘rsatishining iltimos, maslahat,

ishontirishi, talabqilish, buyruqva tanbeh berish, jazolash, rag‘batlantirish singariqator usullaridan o‘z o‘rnida va me’yorida foydalanilmasa, ko‘zlangan maqsadga erishib bulmaydi.

Mezon tuyg‘usi va me’yor hissiga amalqilish ota-ona ruhiy dunyosiga, ma’naviyatiga singib borsa, u holda farzandlaridan uzoqlashishi, begonalashish, bordi-keldiga borish, anglashilmov-chilik g‘ovining vujudga kelishi, bachkanalashish, badjaxllik, asabbuzarlik hulq-atvori namoyon bo‘lmaydi.

Tarbiyaning muhim roli nutq hisoblanadi, shuning uchun ota-ona o‘z nutqida yoqimsiz ohang bilan, mantiqsiz va qaytariq so‘zlarini ishlatish vaqo‘llash bilan farzandlarni ranjitmaslik, ularda ishonch hissini so‘ndiradigan, hazil-mutoyiba, samimiy bo‘lmagan fikr va mulohazalardan saqlanish kerak.

Hayotda muloyimlikka, shirinsuxanlikka, samimiylikka, sof vijdonligi, dilkashlik va hotamtoylikka hamdardlikka nima etsin!

Odatda, ota-ona nazokatli bo‘lgandagina haqiqiy obro‘-e’tiborga erishadi. Bundan tashqari obro‘li bo‘lmoquchun ishonch har tomonlama rivojlangan bo‘lishi, shuningdek aqliy, axloqiy estetik jihatdan muayyan cho‘qqiga erishgan bo‘lishi darkor. Bularning barchasi ota-onadan aql-zakovatli, milliy udum va urf-odatlarni mukammal egallagan shaxs bo‘lishni talab qiladi.

Oilaviy turmushda farzand kamol topishini to‘g‘ri yulgaqo‘yishning asosiy vositasi bolada e’tiqodni shakllantirishdir. Buni bolani faqat ishontirish yo‘li bilan amalga oshirsa bo‘ladi. Shuning uchun ota-ona o‘g‘il -qizlarni voyaga etkazishda ularni ko‘r qilishga yoki asosiz buyruqberishga tayanmasligi kerak. Xo‘sh, ota-ona obro‘si farzandlarda qachon paydo bo‘ladi?

Oilaviy turmush tajribalaridan shu narsa ma’lumki, ota-onaning obro‘si davlat va oila a’zolari oldida javobgarlikni his qilishdan boshlanadi. Mabodo ota-ona o‘z ishi, o‘z burchi uchun javobgar ekanligini tasavvurqila olsa va unga amaliyotda rioya qilsa, mana shu narsa ularning obro‘-e’tibor kozonishi uchun asosiy zamin hisoblanadi. Ularning ruhiy dunyosi, ma’naviyati oilaviy iliq muhit uchun etarli va ta’mirchan bo‘lsa, o‘z-o‘zidan obro‘ qozonilaveradi, oila a’zolari o‘rtasida mehr-muhabbatga erishadi.

Agarda ota-onalar o‘zlarining hulq-odob hislatlari, his-tuyg‘ulari, hatti-

harakatlarida bularga rioya qilsalar, oila a’zolari hamda jamoatchilik o‘rtasida etarli darajada obro‘ qozona oladilar. Lekin, obro‘qozonish shaxsning tezkorlik bilan amalga oshiriladigan sifati emas. Ota-ona obro‘si butun h.ayot davomida kundalik ibratli hulqi, axloqi, intizomi, aql-zakovati, kamtarinligi, ishbilarmonligi bilangina qo‘lga kiritishadi. Ibrat, namuna, chekilgan zahmat, zakovat, chin ezgu niyat, hayrli ish, samimiylik evaziga yuzaga kelgan obro‘ haqiqiy obro‘ bo‘ladi.

Bunday obro‘ farzanddar hayrixohligi va hamdardligiga sazovor bo‘ladi. Natijada oila a’zolari totuv, osoyishta, inoq, ahil, xotirjam, hamjixat turmush kechiradilar. Oiladagi farzanddar yuksak his-tuyg‘uli, ma’naviyatli, madaniyatli inson sifatida ruhiy ozuqa oladilar, ular ota-onalari bilan bexad faxrlanadilar, his-hayajonga to‘ladilar va shu bilan yashaydilar, asta- sekin eng zarur shaxsiy fazilatlarini egallab boradilar.

Oilaviy turmushda ayrim ota-onalar faqat tazyiq o‘tkazish yo‘li bilan farzandlari hamda boshqa oila a’zolari davrasida obro‘ orttirishni xohlaydilar, bu narsani yashashning asosiy vositasi deb hisoblaydilar. Bunda ular qo‘rqitish, buyruqberish, ruhan ezish, tahqirlash, u tazyiq o‘tkazish usullarini qo‘llaydilar. Goho ular zaxarxandalik va badjaxllikni bola tarbiyasining eng muhim usuli deb biladilar. Qo’rqinch asosida bolada vujudga kelgan «tobelikni», «bo‘ysunishni» ular o‘zlaricha farzandlari davrasida erishgan obro‘si deb o‘ylaydilar, tarbiyaning bu usuli yuqorida aytib o‘tilganidek avtoritar deb aytiladi.

Ayrim ota-onalar esa o‘z farzandlari bilan kamroqmuloqotda bo‘lishni, o‘zlarini ulardan uzoqroq olib yurishni shu yo‘l bilan obro‘ orttirishni ham hayolqilishadi. Ularning nazarida go‘yo farzand bilanqancha kam uchrashishsa, ma’lum masofadan muomalaqilishsa, shuncha ko‘proqobro‘qozonish mumkin emish. Bu noto‘g‘ri tushuncha, yuzakiqarorga kelish hisoblanadi. Aksincha ota- ona o‘z farzandi bilanqancha kam muloqotda bo‘lishsa, ularning ruhiyati bilan yaqindan tanishmasa, o‘z ta’sirini o‘tkazmasada, ular o‘rtasida begonalashish, befarqbo‘lish, his-tuyg‘ulari, ishonishlari, xohishlari kelib chiqadi.

Hozirgi paytda shunday ota-onalar ham uchraydiki, ular bolaga faqat rasmiyatchilik bilan munosabatda bo‘lish orqali obro‘ orttirishga harakatqilishadi.

O‘z maqsadlarini amalga oshirish uchun ularqildanqiyiqqidirishadi, xatti-

harakatlarni keltirib chiqargan asl sababdan ko‘z yumishadi. Bolaga hadeb tanbeh berishadi, begonalar davrasida kalakaqilishadi. Uning yurish-turishlarini cheklabqo‘yishadi, bo‘lar-bo‘lmasga tanbeh berishadiyu, arzimas harakat uchun jerkib, siltab tashlashadi. Farzandlariga ko‘p pand-nasihatqilaverish ham shaxslararo munosabatda noxush kechinmalarni vujudga keltiradi. Ota-onalar arzimagan mayda-chuyda muammo, mulohaza, ko‘mak uchun ham uzundan- uzoqo‘git-nasihatqiladilar. Farzand erkini poymol etib, mustaqil fikr yuritishi, intilishini oyoqostiqilishgacha borib etadilar. Ular o‘zlarining nasihatgo‘yliklarini ota-onalik burchi deb baholaydilar.

Mayda gaplik, ezmalik bilan o‘g‘il-qizlar o‘rtasida haqiqiy obro‘ qozonib bo‘lmaydi.

Turmushda soxta yaxshilikqilish orqali farzandlari oldida obro‘ orttirishmoqchi bo‘ladigan ota-onalar ham bor. Bunday ota-onalar o‘zlarining yumshoqmuomalaligi, beozorligi, kechiruvchanligi, yon beruvchanligi, kam talabchanligi bilan farzandlarini o‘zlariga romqilib olishni istaydilar. Ularning fe’l-atvorida, na ma’naviyatida qat’iyatlilik, na talabchanlik, na barqarorlik mavjud. Tilyog‘lamachilik, soxtalik, sun’iylik bilan bolada yuksak insoniy hislatlarni, olijanob his-tuyg‘ularni, irodaviy sifatlarni tarkib toptirib bo‘lmaydi.

Ota-ona obro‘sini orttirishda ibrat ko‘rsatish usuli muhim rol o‘ynaydi, oilada tarbiya ishini muvaffaqiyatli amalga oshirish uchun ota-ona tinmay o‘zlarini ham pedagogik, ham ruhiy jihatdan tarbiyalab borishlari kerak, ular o‘zlarida etishmaydigan sifatlarni egallab borib, mavjud illatlarni batamom tugatishlari lozim. Chunki ota-onaning tarbiya jarayonidagi iste'dodi - bu farzandlarga nisbatan muhabbat va sadoqatdan iboratdir.

Ota-onalar o‘z farzandlari o‘rtasida obro‘ga ega bo‘lishlari uchun qator chora tadbirlarni amalga oshirishlari zarur. Farzandlarni yoshiga mos holdaqator tarbiyaviy ishlar olib borishlari darkor.

• Ota-onalar farzandlari davrasida obro' orttirish uchun ularning ruhiy dunyosiga kirib borishlari ayni muddaodir. Chinki obro‘ga ega bo‘lmoqchi bo‘lgan har bir ota-ona qimmat vaqtlarini o‘z norasidalaridan x.ech mahal ayamasliklari kerak.

• Oila davrasida ota-onalarning kuzatuvchanligi, ziyrakligi, sezgirligi, fahmliligi, hozirjavobliligi, samimiyligi muhim ahamiyat kasb etadi.

• Ota-onalarning oʻz farzandlariga va oilaning boshqa a’zolariga (buva, buvi, kelin va boshqalar)ga mehribonligi obroʻ orttirishning eng muhim yoʻlidan biridir. Farzandlarining kuchiga,qobilyatiga, aql-zakovatiga xotirasiga, diqqat-e’tiboriga, irodaviy hislatiga,qiziqish-lariga, koʻnikma va malakalariga qarab aqliy va jismoniy topshiriqlar berilishi va oʻz vaqtida, uzluksiz ravishda ularning natijasini tekshirish va oqilona baho berish, ragʻbatlantirish bolalarda qat’iylik va dadillik fazilatini vujudga keltiradi, mustaqil intimini, tashabbus koʻrsatish sari chorlaydi, kattalarga nisbatan ixlosi ortadi.

- ixlos, hurmat, intilish, tirishqoqlik obroʻning uzviy zanjirlari hisoblanadi.
- ota-onalarning ijtimoiy muhitda, jamoatchilik urtasida va oila davrasidagi samimiyligi va gʻamxoʻrligi ularga katta obroʻkeltirishi mumkin.

Ulardagi samimiylik, gʻamxoʻrlik fazilatlari farzandlar ruhiy dunyosiga katta ta’sir etadi, ruhlanish, toʻlqinlanishi, shijoat, ehtirosni vujudga keltiradi. Ularning ibratli hislatlari, shaxsiy fazilatlari, irodaviy sifatlari, oʻz-oʻziniqoʻlga olish kabi jihatlari yigit vaqizlarqalbida oʻchmas izqoldiradi.

Ota-onaga nisbatan ishonch, intilishi moyillik hamdardlik sifatlari shakllana boradi. Oilada ruhiy muhit, totuvlik mavjud boʻlishi uchun ota-onalarda haqiqiy ma’nodagi nazokat hamda obroʻ mustahkam shakllangan boʻlishi kerak.

5. Oilada bolalani tarbiyalash shakllari.

Oilada sog'lom turmush tarzini shakllantirish, uning ma'naviy va tibbiy salomatligi negizidir.

Sog'lom turmush tarzi kishilarning hayot darajasi bilan, sihat-salomatligi, kayfiyati, intilishlari, ishonchi, kundalik o'zgarishlar bilan, bu o'zgarishlar qay darajada xalqimizning ehtiyojini qondirishi bilan, jamigyatning ijtimoiy-iqtisodiy va ma'naviy taraqqiyoti darajasi bilan, eng muhimi, yosh avlod tarbiyasinin yuksak samaradorligini ta'minlaydigan chora-tadbirlar bilan bog'liqdir.

SOG'LOM turmush tarzi oilaning farovonlik darajasi, sog'ligi, maishiy xizmatga bo'lgan ehtiyojlarini to'la qondirish demografik jarayonlarni maqbul holatga keltirish, oila a'zolarining ma'naviy madaniyati, ongliligi, axloqiy jihatlari va

ijtimoiy mehnatdagi faolligi bilan belgilanadi.

Oilada turmush tarzi jismonan sog'lom va aqlan barkamol yangi avlodni shakllantirish, mehnat qilish, dam olish va ijtimoiy faoliyat ko'rsatishga yordam beruvchi oqilona hayot tarzini tashkil etadi.

Sog'lom turmush tarzini shakllantirish, uy-joy sharoitini yaxshilash, oila byudjetini to'g'ri taqsimlash, to'g'ri va sifatli ovqatlanish, spirtli ichimliklar, giyohvandlik, chekishni qat'iyan man etish, muntazam ravishda jismoniy tarbiya bilan shug'ullanish, sanitariya-gigiena qoidalariga to'la rioya qilish, ma'naviy intellektual shaxs bo'lishni talab etadi. Oilaning moddiy imkoniyatlarini yaratish, ota-onalarning ongliligi, ma'naviyati darajasi farzandlarni jismonan sog'lom, ma'nan boy qilib o'stirishga imkoniyat yaratadi.

Atrof-muhitning ekologik musaffoligini ta'minlash, ekologik ong va tafakkurni shakllantirish ham aynan oilada amalga oshirilgandagina oilada sog'lom turmush tarzini shakllanishida o'zining ijobiy samarasini beradi.

Juda ko'p eshitamiz, anemiya, kamqonlik bilan ona bo'lishmoqda degan gaplarni. Lekin xotin-qizlardagi ekstrogenetal va surunkali kasalliklarning oldini olish, bemor onalarga tibbiy yordam kor'satish borasida hukumatimiz tinimsiz chora-tadbirlar ko'rayotganligi ham ayon. Bugun biz shu holatni ko‘z oldimizga keltirib, bo‘lg‘usi onaning taqdiri to'g'risida ko'proq qayg'urishimiz kerak. Tibbiyot xodimlari bilishadi, ko'pinchalik onalar u yoki bu infeksiyaning tashuvchilari sifatida ona bo'lishadi, u xomiladan bolaga o‘tadi, natijada, go'daklar o'rtasida, kichik yoshli bolalar o'rtasida turli kasalliklar aniqlanmoqda. Shuning uchun ham, eng avvalo, 2003-yil avgust oyida qabul qilingan Vazirlar Mahkamasining 365-qarorinnng mohiyatini maktablarning yuqori sinf o'quvchilari, kollej va litseylarning qizlariga tushuntirishimiz, kasalliklarning oldini olib, qizlarni sog'lom onalikka tayyorlashimiz kerak. Bu ham yosh onalarga, bo'lg'usi avlodga g‘amxo‘rligimiz bo'ladi.

Bugungi kunda Respublika «Oila» ilmiy-amaliy markazi xodimlarining ustuvor maqsadlaridan biri ham mutaxassislar, tibbiyot xodimlari, mahalla faollari, xotin-qizlar qo'mitalari faollari ishtirokida ushbu yo'nalishdagi mavjud muammolar va ularning yechimini aniqlashdir. Zero, o'tkazilgan tadqiqotlarimizga ko‘ra, 1,5 foiz

texnik yo'nalishdagi va 1,8 foiz gumanitar yo'nalishda ta’lim olayotgan talabalarda reproduktiv madaniyat va huquqqa oid elementar tasavvur va bilimlar bor, xolos. Buning oqibatida:

a) onalikka tayyor bo'lmasa-da, yosh qizcha qo'rqmay tug'adi;

b) anemiya bo'lishiga qaramay, tanasini qiynab turgan boshqa xastaligi bo'lsa-da, tavakkal qilib, tug'ish holatlari kuzatilmoqda;

v) yosh ayol tug'ish intervaliga rioya etmasdan turmush o‘rtog‘i yoki qarindoshlar tazyiqi bilan ikkinchi, hattoki uchinchi farzand ko'ryapti. Talabalar o'rtasida o'tkazilgan izlanishda ular orasida ham bakalavriat o'qishi davridayoq 2-3 ta farzandning onasi bo'lgan talaba qizlar uchraydi. Salomatligi tekshirilganda, deyarli nogiron bo'lib qolgan onalar borligi aniqlandi.

Bu vaziyat qizlarimizning, ayniqsa, talaba qizlarimizning reproduktiv huquqlari va ularni anglashlari borasida katta muammo borligini isbot etmoqda. Ya'ni, ayolning, kelinchakning o’z salomatligi holatidan kelib chiqib, ongli ravishda ona bo'lishni rejalashtirishi, tug'ilajak bolaning sog' tug'ilishiga shaxsiy mas'uliyatini anglatish, reproduktiv madaniyatning, renroduktiv huquqlarini bilishning ajralmas bo'lagi. Aks holda o'zbekona andisha bilan qizlarimiz hayotlarida ham qiz uchun, ham bolasi uchun tavakkal qilib, ona bo'laveradilar, salbiy oqibati yana oilaga, jamiyatga ta’sir qilaveradi.

Bu maqsadga erishishda tibbiyotimiz taraqqiyoti va moddiy-texnik ta'minlanishi, ayollarimizning tibbiy ma'rifati darajasi va aholi ma'naviyatining yuksalib borishi muhim rol o'ynaydi.

Bu o'rinda oila a'zolari o'rtasida targ'ibot va tashviqot ishlarini kuchaytirish ijobiy natijalar garovidir. Ularda faqatgina sog'lom ota-onadan sog'lom farzand tug'ilishini, yoshlarning tug'ilgandan boshlab, muntazam o‘z salomatligiga ahamiyat berishlari lozimligi, jinsiy tarbiyani oilada, maktabda to‘g‘ri tashkil qilish zarurligi, qarindosh-urug‘ o'rtasidagi nikohning zararli oqibatlari, 15-16 yoshli qizlarni turmushga chiqishi qonun yo‘li bilan ta'qiqlanishi, sog'lom onadan sog'lom farzand tug'ilishi oilaning balog'at yoshidagi har bir a’zosi, tug'ish yoshidagi ayollar ongiga singdiriladi.

Darhaqiqat, demografik vaziyat murakkab bo'lgan O'zbekiston uchun oilani

mustahkamlash, uni rejalashtirish - bugungi kunda shunchaki oddiy bir masala emas, balki uning yechimini to‘g‘ri topish - Respublika taraqqiyotini ta'minlashning omilidir.

Albatta, oilani rejalashtirish haqida gap borar ekan, gap bu yerda tug'ishni cheklash haqida emas, balki tug'ish oralig'ini uzaytirish hisobiga sog'lom va jismonan baquvvat bolani dunyoga keltirish, onaning salomatligini tiklash nazarda tutiladi. Bu o‘z vaqtida oilaning iqtisodiy barqarorligini ta'minlanis hida ham muhim rol o'ynaydi. Oilani rejalashtirishning o'ziga xos xususiyatlari, nazariy va amaliy jihatlari haqida o'smirga, butun aholiga berilayotgan axborotlar mazmunini boyitish va takomillashtirish davr talabidir.

Respublikamizdagi demografik vaziyatni inobatga olib, oilani rejalashtirish, oila a'zolari salomatligining tibbiy-biologik asoslarini ilmiy-amaliy tatbiq etish, uslubiy tavsiyalar ishlab chiqish va ularni amaliyotga keng tatbiq etish hozirgi ijtimoiy-iqtisodiy va demografik sharoitda mustahkam oilaning shakllanishi uchun zarurdir.

Oila jamiyatdagi iqtisodiy, ma'naviy va madaniy munosabatlardan tashqari tabiiy-biologik munosabatlarni ham ifodalaydi. Ya'ni, oilada avlod davom ettiriladi. Jamiyat erkak va ayol o'rtasidagi tabiiy munosabatlar madaniyatini tarbiyalash orqali ular o'rtasidagi ahillikni mustahkamlashga ko'maklashadi. Bu munosabatlar madaniyatini shakllantirish oila hayotiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi, bolalar salomatligi, soni va tug'ilish muddatlarini maqsadga muvofiqlashtirishni, oilaning rivojlanish jarayonini ongli ravishda boshqarishni ta'minlaydi.

Tabiiyki, jamiyat tug'ilish muammosiga befarq qaray olmaydi, bu holat uning ijtimoiy-iqtisodiy taraqqiyotiga katta ta'sir ko'rsatadi. Respublikamiz aholisi tez sur'atlar bilan o'sayotgan mamlakatlar qatoriga kiradi. Uning asosiy sabablarini quyidagi omillar bilan izohlash mumkin: nikohlanish ko'rsatkichlarining yuqoriligi, barvaqt nikohanish, migratsion harakatning pastligi, xalqimizning serfarzandligi va bolajonligi kabi.

Tug'ish yoshidagi ayollarning salomatligini mustahkamlash, tug'ilajak farzandning hech qanday asoratsiz sog'lom tug'ilishni ta'minlash maqsadida tug'ilgan farzandlar oralig'i 2 yoki 3 yil bo'lishi tibbiy nuqtai nazardan tavsiya etilmoqda. Bu

esa kelajagi buyuk O'zbekistonimizni taraqqiy etgan davlatlar qatoridan o'rin olishda o'zining ma'naviy va jismoniy barkamolligi bilan ulush qo'shadigan farzandlar dunyoga kelishi, millatimiz genafondining saqlanishi uchun zamin hisoblanadi.

Qizlarning balog'atga yetmasdan turmushga chiqishi yoki juda kech turmushga chiqib ona bo'lish holatlari ona va bola salomatligi uchun zararli oqibatlar keltirishi, shubhasiz. Buning oldini olishda xotin-qizlar qo'mitalari «Sog‘lom avlod uchun», «Bolalar», «Mahalla» jamg'armalarining faoliyati onalar va bolalarning salomatligini ta'minlashga, aholining tibbiy ongini shakllantirishga qaratilgandir.

Insoniyat tarixida oilaning paydo bo'lishi, shakllanishi va rivojlanishi tarixi, uning etnopedagogikasi va etnopsixologiyasi - mohiyatini davr talabi nuqtai nazaridan chuqur o'rganish, ilg'or g'oyalarni amaliyotga tatbiq etish oila farovonligi va barqarorligini ta'minlash uchun zamindir. Shuningdek, xalqaro hamkorlik asosida umumjahon ilg'or tajribalardan o'zbek oilasi mentalitetiga mos foydalanish O'zbekiston oilasini jahonga namoyon etishda muhim ahamiyat kasb etadi.

Oilada ma'naviy va jismoniy barkamol avlodni tarbiyalash, yoshlarni oilaviy hayot qurishga tayyorlash, ularni zamonaviy kasb-hunar sirlari bilan qurollantirish bilan bir qatorda, xalqimizning asrlar davomida shakllanib kelgan kasb-hunar, qadriyatlarga hurmat va e'zozni shakllantirish oilaning iqtisodiy va ijtimoiy manfaatlarini himoya qilishda muhim omil hisoblanadi.

Jamiyatning asosiy tayanchi hisoblanmish oila barqarorligi, farovonligi, tinch-totuvligi va mustakamligini ta'minlash bilan bog'liq masalalarni hal etishda jamiyatning ushbu masalaga daxldor barcha institutlarining hamkorligini ta'minlash oila manfaatlarini ta'minlashda ijobiy samaralar garovidir.

Oila - mahalla - bog'cha - maktab - oliy va o'rta maxsus ta'lim - jamoatchilik tizimida amalga oshiriladigan barcha ta'limiy-tarbiyaviy, ma'rifiy- madaniy targ'ibot va tashviqot ishlari sistemalilik, mustahkam hamkorlik, izchillik, uzviylik, ketma-ketlik tamoyillari asosida tashkil etilgan taqdirdagina jamiyat rivojida oila o'zining ijtimoiy vazifalarini to'la ado etish imkoniyatiga ega bo'ladi.

Mustaqil Respublikamiz iqtisodiy, ijtimoiy-siyosiy va ma'naviy yuksalishining muhim omillaridan biri oila, mahalla, maktabning hamkorlikda olib boradigan tarbiyaviy jarayonning amalga qaratilgan faoliyati hisoblanadi. O'zbekiston

Respublikasining Ta'lim to'g'risidagi qonunida oilaning jamiyat, davlat oldidagi mas'uliyatini anglab yetadigan komil insonni tarbiyalashdagi roliga alohida e'tibor berildi. By borada «Oila- mahalla-maktab» dasturining yaratilishi muhimdir.

Oilada bola tarbiyasini yo'lga qo'yishda mahallaning roli kattadir. Qadimdan o'zbek xalqi mahalla-jamoatchilik bilan hamjihatchilikda yashab, oilaviy urf-odat va an'analarni ular ishtirokida, ular bilan bamaslahat o'tkazganlar.

Mahalla kishilarni birlashtiradigan, ijtimoiy-siyosiy, madaniy-ma'rifmy va tarbiyaviy ahamiyatga ega bo'lgan jamoa vazifasini bajarib kelgan.

Maktab aholining, birinchi navbatda, ota-onalarning pedagogik uquvini amalga oshiradi, har bir oilada o'zaro hurmat, bir-biriga yordam, insoniy munosabatlar muhiti yaratilishini qo'llab-quvvatlaydi, ko‘p bolali va kam ta'minlangan oilalarning bolalariga moddiy yordam ko'rsatish yo'lida fuqaro mehr-shafqat dasturini amalga oshirishda o'zining tarbiyaviy imkoniyatlarini ochib beradi.

Oila esa, o‘z navbatida o'quv-tarbiya jarayonini qayta qurishda maktabga yaqindan yordam berib, o'quvchilarning ta'lim-tarbiyaning barcha jabhalarini egallashlari uchun maktab jamoasiga yaqindan ko'maklashadi. Shuning uchun ham oila, maktab va mahalla hamkorligi masalasi hozirgi davrning asosiy talabidir.

Maktab tarbiyaviy ta'sir ko'rsatishning pedagogik jihatdan malakali, maqsadga muvofiq omillariga hamda keng imkoniyatlariga ega. Maktabdan tashqarida olib boriladigan tarbiyaviy ishlar pedagogik-psixologik qoidalarga amal qilinmagan, maktab, oila va jamoatchilikning tarbiyaviy jarayondagi talabi bir xilda bo'lmagan taqdirda oilada ayrim hollarda tarbiyasi og'ir bolalar paydo bo'ladi, murakkab muammolar yuzaga keladi. Bunday holatning oldini olishning muhim vositasi oila-mahalla va maktabning hamkorlik dasturi asosida ta'lim- tarbiyaviy ish olib borishni ta'minlashdan iboratdir.

Bunday mushtarak tarbiya asosida avlodlar vorisligi yotmog'i lozim. Vorislikni ta'minlashning muhim omili oila qadriyatlariga asoslanishdan iboratdir. Eng muhimi, yoshlar ongiga, shuuriga kattalarga hurmat, ishda, o'qishda odamlar bilan munosabatda ota-onadan o'rnak olish, tarbiya, mehnat, insonparvarlik, vatanparvarlik qadriyatlarini chuqurroq o'rganish va ularga amal qilish, umrboqiyligini ta'minlashdek muhim ishni amalga oshirish bugungi kunda ijtimoiy

ehtiyojga aylanib qolmog'iga erishish zarur.

Yana bir muhim masala - bu qizlarning, onalarning jismoniy salomatligi. Bu masala oilaviy sportni rivojlantirish, uni ommalashtirish masalasi bilan bog'liq. Jismonan chinniqqan qiz bola ertaga ona bo'lganda, uncha-muncha infeksiyaga yoki xastalikka bardoshli, uning bolasida ham immunitet kuchli bulishi fanda isbotlangan.

Hammaga ma'lumki, bugun yurtimizda sportga va, aynan, bolalar sportini rivojlantirishga mamlakat rahbarining o'zi bosh-qosh bo‘lib turibdi. Demak, jismoniy chiniqish va sport bilan shug‘ullanishning ma’naviy-ma’rifiy imkoniyatlari cheksiz. Agar yigit va qizlarimiz ilk yoshlikda sport bilan shug‘ullansa, uni o‘zining turmush tarzidagi muhim, ajralmas odat va ko‘nikma tarzida ongiga singdira olsa, bu narsa uning inson sifatida shakllanishi, faoliyati uchun muhim bo‘lgan boshqa mashg‘ulotlarni ham qiyinchiliklarsiz yenga olishga, salomatligiga qadriyat sifatida qarashga o‘rgatadi.

Masalan, bir xonadonda oila boshlig‘i bo‘lgan ota bolasi ilk yoshligidan shug‘ullanishi uchun oddiy trenajyorni o‘z qo‘li bilan yasab berdi va kuniga shug‘ullanish odatini farzandida shakllantirdi, deylik. Bola katta bo‘lgan sari u endi bu mashg‘ulotni hovlida, bog‘chasida, so‘ngra maktabida davom ettiradi. Shu kabi o‘zbek mentalitetimizga mos sport turlarini qizlar orasida keng quloch yozdirish, millat onasining sog‘lom bo‘lishiga yordam beradi.

Demak, bugun sportni rivojlantirish, u orqali millatning ham qizi, ham o‘g‘lini tarbiyalash masalasi o‘zbek oilasini mustahkamlash, jamiyatni poklash, ma'naviyatni barqarorlashtirish kabi muhim ishlarning asoslari bilan bog'lanmoqda. Yoshlar orasida bu borada targ'ibot - tashviqot qilganimizda uning mohiyatini to‘g‘ri tushuntirish, bola sport bilan faqat o'zining jismoniy quvvatini tiklash va bo‘sh vaqtini maroqli o'tkazish uchun emas, balki u orqali sog'lom turmush tarziga amal qilish, ma'naviy va jismoniy kamolga intilish, turli salbiy ta'sirlar va zararli odatlardan xalos bo'lish, kuchli xarakterni shakllantirish uchun shug'ullanish zarurligini uqtirishimiz kerak. Demak, ana shunday fazilatlarga ega bo'lgan qizlar bugun bizga, hammamizga kerak - ota-onaga ham, ustoz- murabbiyga ham, mahalla faollariga ham, ishlab chiqarishni tashkil etuvchi mutasaddilarga ham. Eng muhimi -

bu qadriyatlardan shaxsning o‘zi - bo'lg'usi onalarning o'zlari birinchi navbatda manfaatdor.

Demak, ushbulardan mantiqan jismoniy madaniyat va tibbiy-reproduktiv madaniyatni oshirishga umumxalq tadbiri deb qarashimiz to'g'ri bo'lishi fikri kelib chiqadi. Bu xulosa uchun yana ikkita kuchli asos bor. Birinchisi - sportning, ayniqsa, qizlar sportining o‘zi ommaviy tus olgandagina samarali bo'lishini tushunishimiz lozim.

Ya'ni, bu ishga qizlarimiz yoshlikdan faqat tilda emas, balki dildan yaxshi ko'radigan mashg'ulotga qaraganday munosabatda bo'lgandagina ommaviy tus oladi. Bu strategik maqsadimiz - milliy genofondni yaxshilash, barkamol va sog'lom avlod tarbiyasi borasida amalga oshirayotgan ishlarimizni sifat pog'onasiga ko'taradi. Olimlardan biri - F.Naytingeyl yozgan ekan: «Hozir hamshiralar bemorlarga qaramoqdalar, lekin shunday vaqtlar keladiki, ularning qaramog'idagilar sog'lom bo'lib, hamshiraning vazifasi faqat ularning betob bo‘lib qolmasliklari uchun qayg'urish bo‘lib qoladi». Bugun bolalar sportini rivojlantirishga qo'shayotgan hissamiz, onalar va qizlarning jismonan baquvvat va sog'lom bo'lishlariga qayg'urayotganimiz kelajakda, albatta, bemor onalar kam bo‘lib, faqat o'zlarini chiniqtirish uchun ongli tarzda sog'lom turmush tarzini shakllantira oladigan insonlar jamiyatiga kelishimizga imkon beradi.

7. Tarbiya vositalari va oila

Har bir xalqning ijtimoiy-madaniy hayotida azaliy an’ana, urf-odat, marosim, bayramlar alohida o‘rin tutadi. Ular kishilar turmush tarzining o‘ziga xos hodisasi sifatida namoyon bo‘ladi. “An’ana”, “odat”, “marosim” bevosita “bayram” tushunchasi bilan bog‘liq.

“An’ana” - tarixiy taraqqiyot jarayonida va ijtimoiy ehtiyojlar orasida vujudga keladigan, avloddan-avlodga meros bo‘lib o‘tadigan, kishilar ma’naviy hayotiga ta’sir ko‘rsatadigan madaniy hodisadir. An’ana o‘ziga xos ijtimoiy majmua hisoblanadi. Xalq an’analari - uzoq taraqqiyot jarayonida etnoslarning ijtimoiy-ma’naviy ehtiyojlari asosida vujudga kelib, ularning aqliy - ijodiy faoliyati asosida, atrof - muhit, tabiat, mehnat jarayoniga bog‘liq holda avloddan- avlodga o‘tib, taraqqiy etgan va asrlararo ajdodlar fikri, orzu-o‘ylari, tajribalari, yutuqlari va

boshqa qadriyatlarini mujassamlashtirgan bebaho ijtimoiy-madaniy merosga aylangan.

Urf - odat kishilarning turmushiga singib ketgan, ma'lum muddatda takrorlanib turuvchi xatti-harakat, ko'pchilik tomonidan qabul qilingan xulq-atvor qoidalari ko'nikmasidir. Masalan: kichiklarning kattalarga salom berishi, uy- hovlini tartibga keltirish, mehmonlarga alohida hurmat ko'rsatish, bayram arafasida keksa qariyalar, kasal, ojiz, qiynalgan kishilar holidan xabar olish, qo'ni- 107

qo'shnilarning biror ishiga yordam berish, hasharga borish kabilar o'zbek xalqiga xos yaxshi odatlar hisoblanadi.

Urf-odat degan tushuncha psixologiyada ham mavjud bo'lib, u ma'lum sharoit ta'sirida vujudga kelib, kishining fe'l-atvorida mustahkamlanib qolgan va keyinchalik o'z-o'zidan beixtiyor bajariladigan harakat ma'nosini bildiradi.

An'ana ijtimoiy hayot, mehnat, madaniyatining barcha sohalariga xos hodisa sifatida juda keng doirani qamrab oladi. Urf-odat esa muayyan bir kishining turmush tarzi, xatti-harakati, xulq-atvori, muloqoti va oilaviy munosabatlarida namoyon bo'ladi.

Marosim - inson hayotidagi muhim voqealarni nishonlashga qaratilgan, rasmiy va ruhiy ko'tarinkilik vaziyatida o'tadigan, tartib-qoidalarga amal qilinadigan tadbir sanaladi. Masalan: ism qo'yish, nikohdan o'tish, dafn qilish, xotiralash, urug'qadash marosimlari.

Urf-odat kundalik hayotda kuzatilsa, marosim esa inson hayotidagi muhim hodisalar sodir bo'lganida vujudga keladi. Marosim kishilar hayotidagi eng muhim voqealarni rasmiylashtiradi. Marosimlarni o'tkazishda avloddan-avlodga o'tadigan ramziy va rasmiy an'analar, qoidalarga amal qilinadi. Marosimga bo'layotgan voqeaga "guvoh" sifatida odamlar chaqiriladi. Odamlar kimningdir g'ami yoki quvonchiga sherik bo'lishadi, kelajak uchun yaxshi niyatlar qilishadi. Har bir marosimning o'ziga xos umum qabul qilingan tuzilishi bo'ladi. Inson hayotida bo'lib o'tayotgan muhim voqealarni nishonlash jarayonida an'ana ham, urf-odat ham, marosim ham mujassamlashadi.

Buni quyidagi bir misolda ko'rish mumkin: yoshlar voyaga yetganda yigitlar uylanadi, qizlar turmushga chiqadi. Bu avloddan-avlodga o'tib keladigan an'ana

sanaladi. Yigit va qizning oila qurishi uchun nikoh to‘yi o‘tkaziladi. Nikoh to‘yini o‘tkazish esa insoniyat hayotiga singib ketgan qoidaga ega bo‘lgan urf-odat hisoblanadi. Nikoh to‘ylarining asosiy shartlaridan biri kuyov va kelinning nikohdan o‘tishidir. Har bir davrda bu to‘y bilan bog‘liq o‘ziga xos urf-odatlar vujudga keladi. Masalan: hozirgi paytda maxsus bezatilgan mashinalarda ko‘chalarda yurish, guvohlar bilan baxt uyiga borish, kerakli hujjatlarga imzo chekish, nikoh uzuklarini almashish kabi odatlarga amal qilinadi. Bu rasmiy va tantanali ravishda o‘tadigan marosimdir.

“An’ana”, “urf-odat”, “marosim” bir-biri bilan bevosita bog‘liq hodisa sanaladi. Shu bois an’analarning tarkibiy qismi urf-odat, urf-odatning tarkibiy qismi esa marosim ham bo‘lishi mumkin.

Ba’zi holatlarda “an’ana”, “odat” va “marosim” tushunchalari alohida ishlatilsa, ular mavhum ma’noni anglatishi ham mumkin. Bunday paytda ularga aniqlovchi so‘zlar qo‘shilib, masalan “an’anaviy bayram”, “mukofotlash marosimi”, “to‘y marosimi”, “nafaqaga kuzatish marosimi” tarzida qo‘llaniladi. Marosim so‘zi jamoatchilik ishtirokida o‘tkaziladigan katta tadbir ma’nosini bildiradi.

Eng qadimiy odamlarning turmushi bilan bog‘liq an’analar: to‘da bo‘lib yashash udumlari; sardorlik, oqsoqollik uchun olishuvlar; bolalikdan o‘spirinlikka; o‘spirinlikdan erkaklikka o‘tish marosimlari; turli ko‘rinishli dafn odatlari;

qurbonlik marosimlari, oila va to‘y marosimlarining poydevori bo‘lgan pomgam, egzogam, monogam odatlari kabilar ibtidoiy jamoa taraqqiyotida jiddiy rol o‘ynagan. Ular ibtidoiy odamlarning mashaqqatli hayotida erishilgan tajribalarni asrash va ko‘paytirishida katta ahamiyatga ega bo‘lgan.

Qadimiy odatlarni o‘rganishda “Avesto” kitobi eng qadimiy manbalardan biri hisoblanadi. Zardushtiylik diniga xos odatlar hozirgi paytgacha ham saqlanib qolgan. Ular ichida eng kattasi Navro‘z bayramidir. Kasallikning oldini olish yoki undan saqlanish uchun isiriq tutatish, tongda hovlini tozalash, yuvinish, o‘choqqa olov yoqish kabilar zardushtiylardan o‘tib kelayotgan odatdir.

Oilaviy marosimlar oila paydo bo‘lishi bilan vujudga kelgan. Shu bilan birga o‘zgargan, rivoj topgan. Taraqqiyot, zamon talabiga javob bermagan odat, marosimlar unutilgan. Ularning o‘rnini esa oila ehtiyojlarini qoniqtiradigan yangi

marosimlar egallagan.

O‘zbek xalqining oilaviy marosimlari ham tarixiy zaruriyat asosida vujudga kelgan va zamon chig‘iriqlaridan o‘tib, muhim ma’naviy qadriyat sifatida ravnaq topgan. Sho‘rolar davrida har bir kishi yaxshi yashay olmasa, butun jamiyat ham yaxshi yashay olmasligi uqturiladi. Bu davrda asosiy e’tibor umumdavlat ishlariga qaratildi. Shaxs, oila ehtiyojlari esa diqqat markazidan tushib qoldi. Jumladan, katta davlat bayramlari birinchi darajali, oilaviy - maishiy bayramlar ikkinchi darajali bo'lib qoldi. Xalqning asrlar mobaynida to'plangan bebaho boyligi - shaxs va oila hayoti bilan bog‘liq marosim va bayramlar unutila bordi.

Hozirgi paytda jamiyatimiz oldida shaxs, oila turmush tarzini yaxshilash va u bilan bog‘liq oilaviy an’analar, urf-odatlar, marosimlarga e’tibor qaratish muhim muammo bo‘lib turibdi. Xalqimizning avloddan-avlodga o‘tib kelayotgan oilaviy marosimlari sho‘rolar davrida jiddiy to‘siqlarga uchragan bo‘lsa ham, mustaqillikka erishilgandan so‘ng ular qayta tiklana boshladi. Bu an’ana, urf-odat va marosimlar to‘g‘risida qator kitoblar chop etildi.

Oilaviy marosimlar xalq ma’naviyatining tarkibiy qismi, muhim axloqiy qadriyati, ta’sirchan tarbiya vositasi sanaladi. Oilaviy marosimlar jarayonida namoyon bo‘ladigan axloq-odob, mehr-oqibat kabi xislatlar yoshlar ma’naviyati shakllanishida muhim ahamiyatga ega. Xalq an’analari qadrlanadigan oilalarda tarbiya topgan yoshlar ibratli, axloqi bilan boshqalardan ajralib turadi. Bunday oilalardan jinoyatchi, bezori kishilar chiqmaydi. Shu bois xalq an’analari va oilaviy urf-odatlar yordamida yoshlarni tarbiyalash muhim ahamiyat kasb etadi.

Ma’lumki, jamiyat asosini oila va uning a’zolari tashkil qiladi. Jamiyatning taraqqiyoti oila, shaxs rivojlanishi bilan belgilanadi. Marosim va bayramlar inson hayotining uzviy qismi hisoblanadi. Har bir kishining shaxsiy hayotida shunday muhim voqealar, bosqichlar mavjudki, ular alohida e’tiborni, xursandchilikni taqozo etadi. Bu hodisalar o‘ziga xos tantana va bayram tarzida nishonlanadi.

Farzandning tug‘ilgan kuni, unga ism qo‘yish, bolaning ilk qadam bosishi, o‘g‘il-qizning birinchi bor maktabga borishi, maktabni bitirishi, nikoh to‘yi, kumush, oltin va olmos to‘ylari, nafaqaga kuzatish kabilarni tantanali tarzda nishonlash inson hayotida ijtimoiy harakterga ega bo‘lgan ko‘pgina hayajonli

hodisalar ham yuz beradiki, ular ham bayramona yoki tantanali kayfiyat yaratadi. Oliy va o‘rta maxsus o‘quv yurtiga kirib, talaba bo‘lish, uni tugatish, ishga kirish,

40, 50, 60, 70, 80 yoshini nishonlash marosimlari kishi hayotida shunday voqealar sirasiga kiradi.

Insonlarning quvonch va qayg‘usini atrofdagi kishilarga ma’lum qilish insonlar o‘rtasida hamjihatlik qaror topishiga sabab bo‘ladi. Farzandning dunyoga kelishi har bir oila uchun quvonch bag‘ishlovchi holatlardan biridir. Oila a’zolari chaqaloq tug‘ilganini qarindosh-urug‘lari, yor-u do‘stlariga xabar qilgani borishgan. Ular esa bu quvonchli xabar uchun suyunchi berishgan. Chaqaloqqa ota-onasi, qarindosh-urug‘lari chiroyli ism tanlashadi. Chaqaloqning dunyoga kelishi tantanali va quvonchli oilaviy bayram sifatida nishonlanadi. Nikoh to‘ylari, kumush, oltin to‘ylar va boshqa oilaviy marosimlar oilaviy bayramlar sirasiga kiradi.

Oilaviy marosimlar kishilik jamiyati madaniyatining tarkibiy qismi sanaladi. Shu boisdan ularda insonlarga xos bo‘lgan axloq me’yorlari aks etadi. Mamlakatimizda sog‘lom turmush tarzi qaror topayotgani sari shaxs va oila hayoti bilan bog‘liq ilg‘or an’analar shakllanib, tobora takomillashib bormoqda. Oilaviy an’analarni, oila hayotidagi muhim bosqichlarni, voqea va sanalarni bayram tarzida nishonlash muhim ijtimoiy-madaniy va tarbiyaviy ahamiyatga ega bo‘lgan, xalq turmush tarzini takomillashtiradigan vosita hisoblanadi.

Xalq an’analari kishilar dunyoqarashini shakllanishiga ta’sir etuvchi muhim omildir. O‘zbek oilalarida chaqaloq tug‘ilganidan to voyaga yetib, o‘zi yangi oila qurguncha quyidagi urf-odat va marosimlar o‘tkaziladi:

1. Homilador ayol va tug‘ilajak chaqaloqni asrash bilan bog‘liq urf-odatlar;
2. Chaqaloqning dunyoga kelishi bilan bog‘liq urf-odatlar (suyunchi);
3. Chaqaloq sog‘lig‘ini saqlashga qaratilgan urf-odatlar (chilla davri);
4. Ism berish urf-odatlari;
5. Chaqoloqni beshikka solish marosimi (beshik to‘yi);
6. Soch olish marosimi (soch to‘yi);
7. Tish chiqishi bilan bog‘liq urf-odatlar (tish to‘yi);
8. Bolaning birinchi qadam qo‘yishi bilan bog‘liq urf-odatlar;
9. O‘qil farzandlarni sunnat qilish urf-odatlari.

10. Bolani 12 yoshi bilan bog‘liq bo‘lgan urf-odatlar (muchal to‘yi);

11. Yangi oila qurish urf-odatlari (Nikoh to‘yi);

12. Kumush, oltin va olmos to‘ylari;

13. 50, 60, 70 yoshlarni nishonlash marosimlari.

Farzand tug‘ilmasdan avval qilinadigan urf-odatlar. Xalqimiz homilador ayolni asrab-avaylaydi. Bu ota-onalarimizdan bizgacha etib kelgan odat. Homilador ayolga yomon gapirish, qo‘pollik qilish eng katta gunoh sanaladi. Homilador ayollarning asabiylashishi, og‘ir yuk ko‘tarishi, zo‘riqishiga aslo yo‘l qo‘yish mumkin emas.

Qadimdan homilador ayolga murdani ko‘rish, axlat tashlangan joylardan yurish, mol so‘yilgan yerlardan o‘tish, supurgi, tayoq, arqon, suv ustidan sakrab o‘tish taqiqlangan. Homilador ayol amal qilishi kerak bo‘lgan qadimiy o‘gitlarda katta ma’no bor. Ularning o‘ziga xos asosga ega ekanligini zamonaviy ilm-fan ham tasdiqlaydi. Xalqimizning barcha qadimiy odatlari homilador ayol va uning tug‘ilajak farzandining jismoniy, ruhiy xavfsizligini saqlash, chaqaloqning sog‘-omon tug‘ilishini ta’minlashga qaratilgan. Ajdodlarimiz bola tarbiyasi ona qornida boshlanishini o'sha zamonlardayoq tushunib yetishgan.

Shunday ekan, homilador ayol hayoti bilan bog'liq xalq urf-odatlarini chuqur o‘rganish, tahlil qilish, ulardan unumli foydalanish millatning kelgusi bo‘g‘ini uchun jiddiy zamin yaratadi.

Chaqaloq va onasi uchun chilla davri. Xalqimizning urf-odatlari orasida farzandning dunyoga kelishi bilan bog'liq marosimlar mavjud bo'lib, ularning har biri yaxshi niyatlar bilan amalga oshiriladi.

Bu chaqaloq tug‘ilganda yaqin kishilardan “suyunchi olish”, “kindik kesish”, bolani cho‘miltirish, chaqaloqqa ism qo‘yish, qulog‘iga azon aytish, kichik va katta chilla davrini o‘tkazish, chaqaloqni beshikka solish kabi tadbirlardan iborat. O’tmish odatlariga ko‘ra ona va chaqaloqni har tomonlama asrash taqozo etilgan. Chilla davri uchun xarakterli xususiyatlar: ona va bolani yolg‘iz qoldirmaslik, ular yashayotgan xonaga hech kimni kiritmaslik, chaqaloqni tuzli, tuproqli suvlarda tez-tez cho‘miltirish, onaga og‘ir yumushlar qildirmaslik, tunda tashqariga chiqmaslik, bolani qorong‘u joyda saqlamaslik, ona-bola asabini buzmaslik, qo‘rqitmaslik ular salomatligini saqlash garovidir. Sharqda qadimdan emizikli ayol taomnomasiga

alohida ahamiyat berib kelingan. Yosh bo'shangan ona sut keltiruvchi kuchli taomlar iste'mol qilishi, sutning sifatini buzmaslik uchun piyoz, sarimsoq, garmdori, spirtli ichimliklar iste’mol qilmasligi zarur. Bular bola tanasi uchun - og'irdir.

Toshkentda chilla davrida “aqiqa” degan marosim o‘tkaziladi. U farzand 7, 14, 21, 28 kunlik bo‘lganda qo‘y so‘yib, osh damlab, qarindosh-urug‘, qo‘ni- qo‘shnilar ishtirokida tashkil etiladi. U ikki jon - ona va bolaning eson-omon bo‘lishi niyatida, Ollohga shukonalik ramzi sifatida o‘tkaziladi.

Xulosa qilib aytganda, chaqaloq “chilla” davomida ona maxsus gigienaga rioya qilgan, u o‘z bolasini kasallik, “yovuz kuchlar”dan, “yomon ko‘z”lardan asrab-avaylagan. U o‘z farzandini bu yorug‘ dunyoga moslashishi uchun zamin yaratgan. Tibbiyot xodimlari fikricha, chilla davrida kasal bo‘lmagan chaqaloq ulg‘ayganda ham sog‘lom bo‘ladi.

Ism qo‘yish odatlari. Chaqaloqqa ism qo‘yish inson hayotidagi eng muhim voqealardan hisoblanadi. Qadimdan bolaga ism qo'yish mas'uliyatli ish sanalgan. Ism bola tabiatiga mos kelmasa, undan yaxshi inson chiqmaydi yoki u kasallikka chalinaveradi deyilgan. Chaqaloqqa ism qo‘yish vazifasini har kimga ham ishonilmagan. Buning uchun maxsus marosim uyushtirilib, unga eng obro‘li dono qariyalar taklif etilgan. Ana shu marosimga yig‘ilganlar o‘zaro maslahatlashib, bolaga ism qo‘yishgan.

Islom diniga e’tiqodi baland kishilar mulla - eshon chaqirib, chaqaloqning qulog‘iga azon aytdirib, so‘ng unga ism qo‘ydirishgan.

Xalqda “ismi jismiga mos” degan ibora bor. Kishilar bolaga qo‘yilgan ism ulg‘ayishi jarayonida uning odobiga ta’sir qiladi, deyishgan. Kishining ismiga mos bo‘lishga intilishi uning ma’naviy ulg‘ayishiga samarali ta’sir qiladi.

Tug‘ilgan kun. Bolalarning tug‘ilgan kunini oilada nishonlash kichkintoylarning o‘zi uchun ham katta bayram hisoblanadi. Bunday tantanaga bolaga uning yoshiga mos keladigan sovg‘alar, shirinliklar, o‘yinchoqlar berilishi sabab bo‘ladi. Tug‘ilgan kunga bolaning o‘rtoqlari taklif etiladi. Bolalar uchun alohida dasturxon yozilib, ular mehmon qilinadi. Shu asosda bolalarning mehmon kutish va mezbonlik malakalari shakllana boradi. Bolalarning tug‘ilgan kunlarini nishonlashda turli qiziqarli o‘yinlar tashkil qilish muhim tarbiyaviy ahamiyatga

egadir. Bu o‘yinlarning asosiy mazmuni bolalarda ziyraklik, nutq madaniyati kabi ijodiy fazilatlarni rivojlantirishga yo‘naltirilishi lozim.

Qadimda kishilarning tug‘ilgan kunlarini nishonlash odati keng tarqalmagan. Ilgari ko‘p sharq xalqlarida, o‘zbeklarda ham “yil boshi” (navro‘z)da kishining umriga yosh qo‘shiladi deb hisoblangan. Shu sababli “Navro‘z” tabiatning yangilanish bayrami bo‘libgina qolmay, u barcha uchun “yosh oshdi” tantanasi hisoblangan. Hozirgi paytda tug‘ilgan kun bilan tabriklash oilada, do‘stlar davrasida, ish joylarida ham odat tusiga kirdi. Ko‘pgina muassasalarda yubileylarni nishonlash yaxshi an’ana bo‘lib qolmoqda. Tug‘ilgan kunni nishonlash o'zbeklar uchun yangi odat. Ammo 12 yosh - muchal to'yini, 63 yosh - “payg'ambar yoshi”ni nishonlash an'anasi qadimdan mavjud.

Beshik to‘yi. Qadim zamonlardan har bir oilada o‘tkazib kelingani tufayli, bu marosim xalq madaniy hayotining ajralmas qismiga aylanib qolgan. Beshik to‘yi haqida ma’lumot berishdan oldin beshikni o‘ziga ta’rif bersak o‘rinli bo‘lardi. Beshik insoniyat tarixida yaratilgan buyuk kashfiyotlardan biridir. Beshik bolaning 2-3 yoshgacha ulg‘ayishi uchun juda foydalidir. U kichik, ixcham bo‘lgani uchun istalgan joyga ko‘chirib olib brish mumkin. Beshik go‘dakni ovutish, erkalash, uxlatish uchun o‘taqulay tuzilishga ega.

Beshik bolani tashqi ta’sirlardan himoya qiladi (sovuqdan, issiqdan, zaxdan). Beshik bolaning qo‘l-oyoq harakatlaridan bexos cho‘chimay, biror narsaga urilmay, yotgan joyida ag‘darilib ketmay, quruq, osoyishta uxlashiga imkon beradi.

Chaqaloq tug‘ilgandan keyingi muhim tadbirlardan biri - bolani beshikka solish marosimi va beshik to‘yidir. Toshkentda farzand tug‘ilganiga 7 yoki 9 kun to‘lganda bolani beshikka solish marosimi o‘tkaziladi. Go‘dakning chillasi chiqgach, qudalarning kelishuvi asosida beshik to‘yini o‘tkazish odat tusiga kirgan. Beshik to‘yidan oldin kelinning onasi o‘z nabirasi uchun sarpolar tayyorlaydi. Qarindosh-urug‘lar ham beshik to‘yida chaqaloqqa atab sovg‘alar keltirishadi.

Bolaning ilk tishi chiqishi ham oilada quvonchli voqeaga aylanadi. Bolaning ota-onasi, qarindoshlari buni katta xursandchilik bilan nishonlaganlar: bug‘doy qovurmoch tayyorlab, bolalarga tarqatishgan, kampirlarni chaqirishib guruchli taomlar bilan siylashgan.

O‘zbeklarda soch to‘yi bolanig sochini ilk bor olish ham ma’lum tartib asosida amalga oshirilgan. Bolaning sochini ilk bor buvisi yoki bobosi yaxshi niyatlar bildirib olganlar.

Birinchi qadam bayrami. O‘zbek xalqining farzandlar tarbiyasiga alohida e’tibor berishi bolaning ilk bor mustaqil qadam qo‘yishiga bag‘ishlangan marosimda ham o‘z aksini topgan. Ota - bobolarimiz bu marosimda “bolaning beli baquvvat bo‘lsin deb, beliga belbog‘ bog‘lashgan”, “to‘qlik bo‘lsin, bola ocharchilikni bilmasin!” deb mazali kulchalarni kichkintoylarga tarqatishgan, “suvdek serob bo‘lsin!” deb marosim o‘tkazilgan vaqtda bolaning qadam bosgan erlariga suv sepishgan, “bolaning hayoti shirin bo‘lsin!” deb bolaning boshidan shirinliklar sochishgan, “chiroyli bo‘lsin!” deb bola yura boshlaganda yo‘llariga gullar sochilgan, “boy bo‘lsin!” deb bolaning ustidan pullar sochilgan, “kasalga chalinmasin!” deb isiriq tutatishgan, “omon bo‘lsin!” deb duolar o‘qishgan.

Bolaning birinchi qadam qo‘yishini marosim sifatida nishonlashning o‘ziga xos ramziy ma’nosi ham bor. Birinchi qadam bolaning shunchaki oddiy harakati bo‘lib qolmay, kelajakda qilinadigan ko‘plab ishlarning debochasi deb ham qaralgan. O‘zbekistonning turli hududlarida “birinchi qadam” marosimi turlicha o‘tkazib kelingan. Ayrim joylarda bu tadbir faqat ayollar va bolalar ishtirok etadigan kichik oilaviy marosim sifatida uyushtirilgan, unda erkaklar qatnashmagan. Tog‘li qishloqlarda esa “Birinchi qadam” katta anjumanga aylanib ketgan.

“Birinchi qadam” marosimi madaniyat uylari, bolalar bog‘chalari va oilalar bilan hamkorlikda keng doirada o‘tkazilsa, yanada qiziqarli bo‘ladi.

Sunnat to'yi. O'g'il bolalar hayotida eng muhim marosimlardan biri sunnat to'yidir. Sunnat to‘yi turli joylarda turlicha - “xatna to‘yi”, “qo‘lni halollash”, “o‘g‘il to‘yi” kabi nomlar bilan yuritiladi. Sunnat islom dini paydo bo‘lishidan ham ilgari mavjud bo‘lgan. Sunnat qilish qadimiy zamonlarda o‘g‘il bolalarning bolalikdan o‘spirinlikka o‘tish davrida o‘tkazilgan. Xatna paydo bo‘lishi haqida “Injil”da shunday fikrlar bildirilgan: Olamning paydo bo‘lishi davrida Ibrohim payg‘ambarga Xudodan vahiy kelgan. Unga ma’naviy poklanish ramzi sifatida xatna qildirish buyurilgan ekan. 100 yoshli Ibrohim payg‘ambar o‘zini, uch yoshli o‘g‘li Ismoilni, shuningdek qul va xizmatkorlarni xatna qildirgan. O'tgan asrning 50-70 yillarda

xatna rasmiy doiralarda reaksion odat deb qabul qilingan bo‘lsa-da, bu xususida norasmiy tortishuvlar yaqin yillargacha davom etdi. Faqat 1988- yildan boshlab xatna foydali deb tan olinib, O‘zbeksiton Sog‘liqni saqlash vazirligi buyrug‘i bilan shifoxonalarning jarrohlik, urologiya bo‘limlari xodimlariga xatna qilishga rasmiy ruxsat berildi. Shundan so‘ng xatna qilish ochiqchasiga rasmiy o‘tkaziladigan bo‘ldi.

Muchal to'yi. Xalqimizda muchal yoshini nishonlash an'anaviy marosimga aylangan. Muchal yoshini nishonlash umrning bir davridan ikkinchisiga o‘tish - bolalikdan o‘smirlikka o‘tish tantanasi sifatida bayram qilingan. Chunki bu davrdan so‘ng bola vujudida jiddiy tabiiy o‘zgarishlar sodir bo‘ladi. U jisman va ma’naviy ulg‘ayadi.

Inson hayotiga kun, oy, fasl, yil o'z ta'sirini ko'rsatadi. Inson vujudida ham o‘n ikki yil ichida jiddiy o‘zgarish sodir bo‘ladi. 12 yil ichida yosh bola organizmida jiddiy o‘zgarish va rivojlanish sodir bo‘ladi. 13 yoshdan o‘g‘il bolalar organizmida erkaklik unsurlari, qizlarda esa ayollarga xos xususiyatlar faol rivojlana boshlaydi. Muchal yoshiga bag‘ishlangan marosim oilada ikki quda ishtirokida karnay-surnay navolari, to‘y bolaga maxsus oq liboslar kiydirish, uning bo‘yi barobar oq mato o‘lchash, oq toam va shirinliklar ulashish, isiriq tutatish, duolar o‘qish kabi an’analar asosida o‘tkazilgan. Qadimda muchal yoshiga bag‘ishlangan marosim Navro‘z bayrami tadbirlariga qo‘shib o‘tkazilgan. “Oq libosli” muchal yoshini nishonlayotgan yoshlar Navro‘z o‘tkazilayotgan joyga kirib kelishganida barcha ularni qutlashgan. Kichik yoshli bolalar ularga bahor gullarini taqdim etishgan. Muchal to‘yining yakunida 7-8 muchal yoshini yashagan qariyalar (taxminan 70 yoshdan oshgan) o‘smirlarni duo qilganlar.

Mustaqillikka erishilib, milliy qadriyatlar tiklana boshlagandan so‘ng “Muchal yoshi” nafaqat oila a’zolari davrasida, balki maktablarda ham ota-onalar ishtirokida Navro‘z bayrami arafasida nishonlanmoqda. Bu kabi yangi tadbirlar ko‘pgina maktablarning an’anaviy bayramlariga aylanib bormoqda.

To‘y - hayotning katta shodiyonasi, oila baxt-saodati va farovon turmush ramzi, hayotning eng quvonchli damlaridir. Xalqimizda qadimdan “Beshik to‘yi”, “Nikoh to‘yi”, “Payg‘ambar yoshi to‘yi” kabilar bo‘lgani ma’lum. Hozirda nikoh to‘ylarining yangicha, zamonaviy shakllari qaror topmoqda. To‘ylarni o‘ziga xos

bayram tarzida tashkil etish, ularni tartibga solish, ixchamlashtirish, ayniqsa, badiiy jihatdan boyitish davr talabidir. 1998-yil 28-oktyabrdagi to‘y-hashamlar, oilaviy tantanalar, ma’raka va marosimlarni o‘tkazishni tartibga solishga bag‘ishlangan farmon ajdodlarimizning oilaviy qadriyatlarini tiklash, mazmun va mohiyatini bozor iqtisodi talablari darajasida shakllantirishda metodologik asos bo‘lib xizmat qiladi.

Nikoh to‘ylari. Har bir kishining hayotida yangi sahifa ochadigan, muhim burilish yasaydigan eng muhim voqeaning tantanali nishonlanishidir. Nikoh to‘yi oilaviy marosimlar ichida eng yirigi bo‘lib, uni tashkil qilish va o‘tkazish uzoq muddatni o‘z ichiga oladi. Nikoh to‘yi bilan bog‘liq odatlar, irim, rasm-rusmlar ham juda ko‘p. O‘zbeksitonning turli shahar, qishloqlarida o‘tkaziladigan nikoh to‘ylarining umumiy jihatlari bo‘lganidek, har bir hududdagi to‘ylarning o‘ziga xos tomonlari ham mavjuddir.

O‘zbek nikoh to‘ylari uch bosqichli jarayonni o‘z ichiga oladi. Birinchi bosqich - kelin tanlash, unga sovchi yuborish, non sindirish fotiha qilish kabi marosimlardan iborat. Xalqmizning to‘y marosimi bilan bog‘liq “sovchilik” udumi haqida ikki og‘iz so‘z.

Sovchilar ko‘pni ko‘rgan obro‘-e’tiborga sazovor bo‘lgan kishilar bo‘ladilar. Sovchilar bo'lg'usi kelinning ota-onasini, oilaviy hayotini, hovli-joyining ozodaligini, ota-onasining muomalasini kuzatadilar. Ayniqsa, bo‘yiga yetgan qizning uyiga sovchi kelganda, sovchilar birinchi galda shu xonadonning oshxonasiga va hojatxonasiga e’tibor berganlar. Agar oshxona sarishta bo‘lsa, hojatxona ham toza bo‘lsa, sovchilar bu xonadonning qizi farosatli, mehnatsevar ekan degan tasavvurga ega bo‘lganlar. Ayniqsa, qizning onasiga e’tibor berganlar, “Onasini ko‘rib, qizini ol” degan maqol shu ma’noda ishlatiladi. Sohibqiron Amir Temur o‘z tuzuklarida shunday vasiyat qiladi: “O‘g‘illarim, nabiralarim va yaqinlarimni uylantirmoq tashvishida kelin izlamoqqa e’tibor berdim. Bu ishni davlat yumushlari bilan teng ko'rdim”, - deya farzandlarga juft tanlash masalasiga katta e’tibor bergan.

Ikkinchi bosqich - kelinni kuyovning uyiga olib kelish, nikohlash, to‘y-tomosha, bazm kabi tadbirlarni o‘z ichiga oladi.

Uchinchi bosqich - nikoh to‘yidan so‘ng o‘tadigan “yuz ochdi”, “kelin salom”,

“kuyov chaqirdi” kabilardan iborat.

Nikoh to‘ylarida o‘zbek xalqining eng yaxshi ma’naviy fazilatlari namoyon bo‘ladi; to‘yga barcha oldindan tayyorlanadi, hamma o‘zining yaxshi ko‘rgan liboslarini kiyadi, barchada ko‘tarinki ruh, xursandchilik hukm suradi.

Hhozirgi paytda nikoh to‘ylarida ijobiy o‘zgarishlar yuz bermoqda. Bugungi nikoh to‘ylari yigit-qizning roziligi, o‘zaro muhabbati asosida o‘tkazilmoqda. Balog‘atga yetmagan yoshlarni nikohdan o‘tkazish butunlay yo‘qoldi. “Qalin”, “sut puli” kabi ortiqcha harajat talab qiladigan qadimiy udumlar deyarli barham topdi. Ortiqcha harajatlar butunlay yo‘q bo‘lmasa-da, ular o‘rnini yangi oila uchun zarur bo‘lgan jihozlarni olib berish an’anasi egalladi. Mustaqillik sharofati bilan yoshlarni nikoh oldidan tibbiy ko‘rikdan o‘tkazish yaxshi an’anaga aylandi. O‘zbekiston Respublikasi Oila Kodeksining 17-moddasida ko‘zda tutilgan: “Nikohlanuvchi yoshlar tibbiy ko‘rikdan faqat ularning roziligi bilan o‘tkaziladi” - degan qoidadan kutilgan maqsad-muddao g‘oyat qutlug‘dir. Bu qoida mohiyatan jamiyatda sog‘lom oilani shakllantirish, sog‘lom avlodni dunyoga keltirish va ularni barkamol bo‘lib tug‘ilishini ta’minlashga qaratilgan an’anadir.

O‘zbek nikoh to‘ylari hozirgi paytda, asosan, uchta marosimdan iborat bo‘lmoqda:

1. “Non sindirish” marosimi - kelin va kuyovning ota-onasi, qarindoshlarining nikoh to‘yini o‘tkazish rejasini tuzib olishlari uchun zarur bo‘lgan muloqot - kengash vazifasini o‘taydi;
2. Kelin-kuyovning FHDYo byurosi ro‘yhatidan o‘tishi. Bu an’ana oilaning huquq va majburiyatlarini qonunlashtirish vazifasini bajaradi;
3. To‘y marosimi yosh yigit-qiz oila qurganligini tantanali nishonlash uchun xizmat qiladi.

Oilaviy marosimlarni o‘tkazish jarayonida namoyon bo‘ladigan insonparvarlik, mehribonlik, mehmondo‘stlik kabi fazilatlar yoshlar tarbiyasiga ijobiy ta’sir etadi. Bu tadbirlar davomida avloddan-avlodga o‘tib kelayotgan xalq odatlari, folklor janrlari, lapar, yor-yor, o‘lan marosim qo‘shiqlari, o‘yin- musobaqalar, duolardan foydalanish - yoshlarning ma’naviy kamol topishida katta ahamiyatga ega.

Kumush, oltin va olmos to‘ylar. Hayotimiz farovonlashib borgani sari

to‘ylarning yangi ko‘rinishlari paydo bo‘lmoqda. Er-xotinning 25 yil, 50 yil, 75 yil birga oilaviy hayot kechirganiga bag‘ishlangan kumush, oltin va olmos to‘ylarini o‘tkazish bilan bog‘liq yangi tantanali tadbirlar vujudga keldi. Xalqimizning yoshi kattalarni, ayniqsa, qariyalarni hurmat qilish kabi qadimiy an’analari hamda o‘zbek oilalarining mustahkamligi ana shunday yubiley to‘ylarini o‘tkazish uchun asos bo‘ladi. Shuni alohida aytish joizki, bunday yubiley to‘ylarini, ayniqsa, olmos to‘yini nishonlash hammaga ham nasib etavermaydi. Shuning uchun oltin to‘y kumush to‘yga nisbatan tantanaliroq, olmos to‘y oltin to‘yga qaraganda yanada yuksak tayyorgarlik darajasida tashkil qilinishi kerak.

Azaldan mustahkam an’analarga ega bo‘lgan o‘zbek oilalari hayotiga 60-yillardan boshlab oltin, kumush va olmos to‘ylari kirib keldi.

80-yillar oxirida esa “oila bayrami” degan yangi to‘y shakli paydo bo‘ldi. Endigina nikohdan o‘tgan yosh kelin-kuyovlar ham, kumush, oltin va olmos to‘y egalari ham birgalikda sharaflanadi. Ushbu to‘ylar endilikda o‘lkamizning turli shahar-qishloqlarida ham o‘tkaziladigan bo‘ldi. Ular oilalarni mustahkamlashga xizmat qiladi.

Diniy bayramlar. Dunyodagi barcha dinlar o‘ziga xos bayramlarga ega. Har bir dinning rivojlanib borishida bayramlarning ahamiyati kattadir.

Islom dinida ikki asosiy hayit “Qurbon hayiti”, “Ro‘za hayiti” ko‘p asrlardan buyon nishonlab kelinmoqda. Ro'za hayiti. Ramazon - hijriy yil hisobining 9-oyi bo‘lib, islom aqidalari bo‘yicha bu oyda Olloh Muhammad alayhis-salomga Qur’oni Karimni vahiy qilgan ekan. Shuning uchun ham islom dunyosida Ramazon muqaddas hisoblanib, bu oyda musulmonlar ro‘za tutishadi. Ramazon yakunida esa islomning katta bayramlaridan biri - Ro‘za hayiti boshlanadi. Qurbon hayiti. “qurbonlik” - “yaqinlik” ma’noni bildiradi. Shuningdek, qurbonlik Ollohning rahm-shafqatiga sazovor bo‘lish, unga minnatdorchilik bildirishni ifodalovchi marosimdir. Islom dini taraqqiy etgan sari Qurbon hayiti musulmonlar birlashadigan, hamdard bo‘ladigan kunga ham aylana borgan. Shuning uchun musulmonlarga farz bo'lgan beshinchi rukn - hajni ado etadigan, ya'ni Islomning muqaddas joylarini ziyorat etadigan asosiy kunga ham aylangan. Qurbon hayiti munosabati bilan 1991-yil O‘zbekiston Prezidenti Farmoni asosida ilk bor mamlakatimizdan 500 kishi Saudiya

Arabistonidagi Makka va Madinaga borib, haj qilish sharafiga muyassar boʻldi. Islom odatiga koʻra, hajga borgan, yaʼni muqaddas Kaʼbani ziyorat qilgan kishilar Vataniga xoji faxriy unvoniga ega boʻlib qaytishadi.

Islom hayitlarining bosh marosimi tong saharda namozgohlarda, masjidlarda oʻqiladigan “hayit namozi”dir. Musulmonlar hayit namoziga toza, chiroyli kiyimlar kiyib, xushboʻy atir-upalarni sepib, yaxshi kayfiyat va ezgu niyatlar bilan chiqishadi. Avval “Bomdod namozi” oʻqiladi, soʻng imom-xatiblar kishilarni ezgulikka da'vat etuvchi ma'ruzalar o'tkazadilar. Undan keyin esa asosiy “hayit namozi” oʻqiladi. Namoz oʻqish marosimidan keyin hamma bir-biri bilan koʻrishib, hayit bilan qutlaydilar. Hayit namozidan chiqqanlar yaxshi kayfiyatda uylariga borib, oila aʼzolari, ota-onalari, farzandlarini hayit bilan qutlab, “hayitliklar” sovgʻa qilishadi. Bu ulugʻ ayyomda ustozlar ziyorat qilinadi, marxumlarni xotirlab duolar oʻqiladi, qarindoshlar, bemorlar, keksalar holidan xabar olinadi. Hayit kunlari odamlar orasidagi gina va arazlar unutiladi, kambagʻal, beva-bechora, yetim- yesirlarga hayriya va sadaqa berish savob hisoblanadi.

Hayit kunlarida Toshkent shahrida, Toshkent viloyatining baʼzi joylarida “kelin koʻrish” yoki “kelin salom” deb nomlangan marosim oʻtkaziladi. Bu marosim quyidagicha oʻtkaziladi. Yolgʻon arafa kuni kelinning ota-onasi qizi kelin boʻlib tushgan xonadanga yoʻqlov yuborishadi. Bu bilan ular qudalarni, kuyovni, qizlarini muborak ayyom bilan qutlaydilar. Oʻz navbatida kuyov xonadonidagilar ham oʻzlari pishirgan shirinliklardan qudalarinikiga berib yuborishadi. Toshkentda hayit kunlarida yangi kelinchak tushgan xonadonda dasturxon yuksak mahorat bilan bezatiladi.

Hayit kuni erta tong turgan kelinchak yuvinib-taranib, eng chiroyli liboslarini kiyadi, boshiga harir mato yopib, xonadon aʼzolariga salom beradi va dasturxonga taklif etadi. Shundan soʻng kelin koʻrish marosimi boshlanib ketadi. Qarindosh-urugʻlar, tanish-bilishlar, qoʻni-qoʻshnilar birin-ketin “kelin koʻrgani” kela boshlashadi.

Kelinchak ularning har biriga alohida salom beradi. Mehmonlar bu salomga javoban “Koʻp yashang”, “Baxtli boʻling” deb aytishadi. Bu marosim ishtirokchilari xotin-qizlar hisoblanadi. Keluvchilarning soni koʻp bo'lgani uchun mehmonlar kelin

qo‘lidan bir piyola choy ichib, yaxshi niyatlar aytib, fotiha qilishgach, o‘rinlaridan turadilar. Turmushga chiqmagan qizlar bu marosimdan uy ichini qanday bezatish, shirinliklar pishirish, kelinlarga xos uyatchanlik, xayolilik, muomala, kiyinish madaniyatini o‘rganadilar.

Ayollar esa kelinlik damlarini yodga olib, kelinchak bilan yaqindan tanishadilar. Oxirgi paytlarda bu marosimda ham kim o‘zarga tarzida “oshir-oshir” yo‘qlovlar rusumga aylanib bormoqda. Bu marosimdan ko‘zlangan maqsad, boylikni ko‘z-ko‘z qilish emas, balki qizlarimizni turmushga tayyorlash, kelinchaklarni pazandalikka, uy tutishga, mehmon kutishga o‘rgatishdir.

Sho‘rolar davrida diniy odat va bayramlar ta’qiqlanib kelindi. Mustaqillik tufayligina jamiyatmizda ro‘y bergan mafkuraviy o‘zgarishlar bois yurtimizda diniy bayramlar hayit marosimlari erkin - ochiqchasiga o'tkaziladigan bo'ldi. 1992-yil 27-martda O‘zbekiston Prezidentining “Ro‘za hayitini dam olish kuni deb e’lon qilish to‘g‘risida”gi Farmoni e’lon qilindi. 1992-yildan boshlab, “Ro‘za hayiti” bilan birga “Qurbon hayiti”ning birinchi kuni dam olish kuni deb e’lon qilindi.

Navro‘z yangilanish bayrami. Tabiatda tun va kunning teng bo‘lishi, bahorning kirib kelishi, dalalarda ish boshlanishidan darak beruvchi, xalq tomonidan keng nishonlanuvchi Navro‘z bayrami o‘tgan davrlarda to‘siqlarga duch kelsa-da, xalqning istagi bilan qayta tiklandi va 1990-yildan boshlab mamlakatimizda katta quvonchlar bilan o‘tkaziladigan bayram sifatida nishonlanmoqda. Navro‘z hayot abadiyligining, tabiatning ustuvor qudrati va cheksiz saxovatining, shu bilan birga bizning necha ming yillik milliy qiyofamizning, urf-odatlarimizning mangulik ifodasi, tasdig‘idir. “Navro‘z” so‘zi fors tilidan olingan bo‘lib, “Nav”-yangi, “ro‘z”-kun - “Yangi kun” degan ma’noni anglatadi. 21 mart kecha va kunduz tenglashgan kun - yangi yil - Navro‘z bayrami sifatida Sharq xalqlari tomonidan keng nishonlanadi. Navro‘z juda qadimiy bayramdir. Uning juda qadimiy bayram ekanligi buyuk mutafakkir allomalarimiz ijodlarida namoyon bo‘lgan. Abu Rayhon Beruniyning “Qadimgi xalqlardan qolgan yodgorliklar”, Umar Hayyomning “Navro‘znoma”, Abulqosim Firdavsiyning “Shohnoma”, Xoja Ali Termiziyning “Navro‘znoma”, Alisher Navoiyning “Saddi Iskandariy” asarlari Navro‘z, uning paydo bo‘lish tarixi, u bilan bog‘liq urf-odatlar haqida muhim ma’lumotlarni

beruvchi qimmatli manbalardir.

Navro‘z mehr-muruvvat, insonparvarlik, insonlarni ruhan birlashtiruvchi bayramdir. Navro‘z bayrami munosabati bilan mamlakatlararo urush-janjallar to‘xtatilgan, urushgan kishilar yarashgan, ota-onalar, qarindosh-urug‘lar, keksalar sovg‘alar bilan yo‘qlangan. Turli-tuman Navro‘z taomlari tayyorlangan, uy, hovli, ko‘chalar supurib-sidirilgan, katta-katta maydonlarda o‘yin-kulgular, askiyabozlik, qo‘chqor, xo‘roz urushtirish, kurash, teatr tomoshalari tashkil etilgan. Odamlar bir-birlarinikiga mehmonga borishgan, yerga birinchi urug‘ qadash marosimlari o‘tkazilgan. Navro‘z yoshlarni barkamol inson qilib tarbiyalashda muhim vositadir. Navro‘z yosh avlod uchun tarbiya maktabidir. Navro‘z xotin-qizlarga alohida ko‘rk beruvchi bayramdir. Bayram munosabati bilan xotin-qizlar qo‘llariga xina, qoshlariga o‘sma qo‘yadilar. Arg‘imchoqlarda uchishib, she’rxonlik kechalarini o‘tkazadilar.

Navro'z - tan sihatlik bayramidir. Chunki bayram dasturxoni, taomnomasi inson tanasi uchun shifo manbaidir. Navro‘z munosabati bilan o‘ziga xos turli iaomlar, shirinliklar tayyorlanib, bayram dasturxoni bezatilgan. Ya’ni, sumalak, halim, ko‘k somsa, ko‘k chuchvara navro‘z dasturxoni uchun asosiy taomlar hisoblangan.

Sumalak - Navro‘zning shoh taomi bo‘lib, u ko‘klam darakchisi, to‘kin-sochinlik, ahillik, ezgulik timsolidir. “Sumalak sayli” o‘ziga xos tarzda uyushtiriladi. Bu, asosan, ayollar bazmi hisoblanadi. Sumalak tayyorlanayotgan doshqozonlar atrofida xotin-qizlar, bolalar o‘yin-kulgi, aytishuv, askiya, lapar, latifalar aytishadi, childirma, dutor chalib, raqsga tushishadi. Sumalak sayliga kelgan har bir inson yaxshi niyat bilan qozon kovlaydi. Balog‘at yoshidagi yigit- qizlarga baxtli-saodatli, farzand ko‘rmaganlarga farzandli bo‘lishlarini niyat qildirib qozon kovlatiladi. Sumalak bir kecha-kunduz davomida tayyor bo‘ladi. U har bir oilaning soniga qarab taqsimlanadi. Bemorlar, yolg‘iz qariyalar, nogironlar sumalak bilan yo‘qlanadi. Sumalak bir oilada tayyorlansa-da, uni tayyorlash jarayonida butun qishloq yoki mahalla ahli, qarindosh-urug‘lar hamjihatlik bilan qatnashadilar.

Navro‘z har bir kishini insonparvarlikka, mehr-muruvvatga, bag‘ri kenglikka, saxovatga, go‘zallikka, ezgulikka da’vat etadi. Xalqni, jamiyatni poklikka,

mehnatga, yaxshilikka undovchi g‘oya abadiydir.

Oilaviy marosimlar tarixiy jarayonda xalq pedagogikasi va donishmandligi bilan uyg‘unlashib ketib, asrlar davomida yoshlarni tarbiyalashdagi asosiy shakllardan biri bo‘lib kelgan. Shu sababli, hozirgi davrda ham xalq an’analarini qadrlagan, turli marosimlarni o‘tkazishda ma’noviy-estetik jihatlarga alohida e'tibor bergan oilalarda voyaga etgan yoshlar odob-axloqli bo'lib ulg'ayadi.

Ispaniyalik bir faylasuf olim butun umrini jahon xalqlarining urf-odatlari, axloq-odobini o‘rganishga bag‘ishlagan ekan. O‘sha olim bizning yurtimizga tashrif buyurib, urf-odatlarmizni o‘rganibdi. Yurtiga borib: “Butun bir amalga oshirgan ishlarim va o‘rgangan bilimlarimni 15 yoshli o‘zbek qizalog‘ining o‘rnidan turib, qo‘lini ko‘ksiga qo‘ygancha choy uzatishidagi odobi, nazokatiga almashtirishga rozi edim”- degan edi.

Ajdodlarmiz asrab-avaylab kelgan urf-odatlarmizni, sharqona odobimizni, naslimiz pokligini, buyukligimizni asrab-avaylab kelgusi avlodga etkazish siz-u bizning qo‘limizdadir.

Nazorat uchun savollar:

1. Tarbiya metodlari va oila.
2. Oilada bolalarni tarbiyalash metodlari.
3. Ota-onalarning tarbiya metodlarini tanlash va qo‘llash shart-sharoitlari.
4. Tarbiya shakllari va oila.
5. Oilada bolalarni tarbiyalash shakllari.
6. Ota-onalarning tarbiya shakllarini tanlash va qo‘llash shart-sharoitlari.
7. Tarbiya vositalari va oila.
8. Oilada bolalarni tarbiyalash vositalari.

Asosiy adabiyotlar:

1. O’zbekiston Respublikasi Konstitusiyasi - T., 2012-y.
2. Karimov I.A. “Yuksak m a’naviyat engilmas kuch” - T., 2008 y.
3. O‘zbekiston Respublikasining Oila Kodeksi. - T., 1998-y.
4. Musurmonova O. Oila ma'naviyati - milliy g'urur. - T . , 1999-y.
5. Hoshimov K., Ochilv S. O‘zbek pedagogikasi antologiyasi. -T ., 1995-y.
6. Abdurauf Fitrat. “Oila yoki uni boshqarish tartiblari”- T., 2000-y.

10-mavzu: Oilada bolalar bilan muloqotni yo‘lga qo'yishning pedagogik-psixologik shart-sharoitlari

Reja:

1. Muloqot tushunchasi.
2. Oilada muloqot uslublari va ularning o‘ziga xosliklari.
3. Avtoritar uslub.
4. Liberal uslub.
5. Demokratik uslub.

Tayanch tushunchalar: *oila, muloqot, muloqot uslublari, avtoritar, liberal, demokratik uslub, oiladagi muloqot.*

Darsning o’quv maqsadi: *Muloqot tushunchasi. Oilada muloqot uslublari va ularning o‘ziga xosliklari. Avtoritar uslub. Liberal uslub. Demokratik uslub.*

1. Muloqot tushunchasi.

Muloqot - yunoncha so‘z bo'lib, suhbatlashuv, shaxslararo suhbat va o'zaro fikr almashuv ma’nosini bildiradi hamda ikki yoki undan ortiq kishilarning so‘zlashuvida paydo bo‘ladi. Inson muloqot jarayonida ijtimoiy tajriba, ta’lim-tarbiya, turli munosabatlar, axloqiy me’yorlar g‘oya va mafkura omillari ta’sirida yashab ijtimoiylashadi va shaxs sifatida kamolotga etadi. Kishilar o‘rtasidagi o‘zaro muloqot pedagogik-psixologik fanlarning asosiy kategoriyalaridan biri hisoblanib, u o‘z ichiga shaxslararo munosabatning eng muhim mexanizmlarini qamrab oladi.

Psixologiya fanida muomala kategoriyasi keng ma’noda tushuniladi hamda hamkorlik faoliyatining ichki aloqasini mujassamlashtirib, o‘zaro ta’sir va o‘zaro munosabatni aks ettiradi va ijtimoiy protsessual faoliyatni ifodalaydi.

Pedagogikada muloqot o‘qituvchi va o‘quvchilar jamoasining o‘zaro ta’sir malakasi, usuli va tizimini anglatib uning mohiyati, o‘zaro axborot almashishida, ta’lim va tarbiyaviy ta’sir o‘tkazishida, o‘zaro bir-birlarini tushunishga erishishlarida namoyon bo‘ladi hamda quyidagi xususiyatlarga ega:

• muloqot o'qituvchining pedagogik faoliyatida eng muhim kasbiy qurol hisoblanadi;

• muloqot jarayonida uni maqsadga muvofiq amalga oshirishni ta’minlash uchun ijtimoiy nazorat va ijtimoiy qonuniyatlar muhim ahamiyatga ega;

• o‘qituvchi va o‘quvchi munosabatlarining eng muhim tarkibiy qismi muloqot sanalib, motivatsiyada motiv qanday ahamiyat kasb etsa, u ham xuddi shunday muhim rol o‘ynaydi;

• pedagogikada muloqot - o'qituvchining o'quvchilarga ta'sir o'tkazish asosida o‘zaro munosabatini faol tashkil qilishi, muayyan bir maqsadni dastur asosida amalga oshirishning rejalashtirilgan funksiyasini bajarishidir;

• muloqot - hamkorlik faoliyatining ehtiyojidan vujudga kelib chiqadi va shaxslararo munosabat rivojlanishining ko‘p qirrali jarayoni hisoblanadi;

• noto‘g‘ri pedagogik muloqotdan o‘quvchilarda qo‘rquv, o‘z kuchiga ishonchsizlik paydo bo‘ladi, ularning diqqat-e’tibori, ishchanlik harakati susayadi, nutq dinamikasi buziladi, mustaqil va erkin fikrlash qobiliyati pasayadi.

Pedagogik muloqot- bu o qitlnvchinng o qnvchnlcn' bilan darsda va darsdan tashqari faoliyatda eng qulay psixologik muhitni vujudga keltirib, ijobiy ruhiy iqlimni yaratishi uchun imkoniyat beruvchi kasbiy munosabatidir.

O‘qitivchigigg o‘qivchilcr bilcg o‘zcro ycqig miloqotidcg csosiy mcqscd:

• salbiy holatlarni vujudga keltiruvchi barcha jarayonlarga barham berish;

• o‘qivchilcrdc mistcqil fikr yiritish ko‘gikmclcrigi hosil qilish;

• o‘qivchilcrgi fcollikkc, erkig fikrlcshgc, o‘z fikr milohczclcrigi cho‘chimcsdcg bcyog qilib iggc tcycgishgc o‘rgctish;

• o‘qivchilarning yashirin qobiliyatlarini rivojlantirish;

• dars va darsdan tashqari jarayonlarda quvonch va shodlik kayfiyatini paydo qilish.

A.S.Makarenkoning fikricha, o‘qituvchi muloqoti hurmat va talabchanlikka asoslangan munosabat shaklida bo‘lishi lozim.

V.D.Suxomlinskiy o'qituvchining "...maktab hovlisida gapirgan har bir so‘zi pixtc o‘ylcggcg, cql vc milohczclcrgc boy, mc’lim bir tcrbiycviy mcqscdgc qaratilgag bo‘lishi kerak",- deb ta’kidlaydi. O‘qituvchining har bir so‘zi olimning fikricha, nafaqat o‘quvchi qulog‘iga aytiladi, balki uning qalbiga ham qaratilgan bo‘lishi shart. Umuman, ilg‘or o‘qituvchilarning fikricha, ta’lim va tarbiya faqat

o‘qituvchi va o‘quvchining o‘zaro hamkorlik pozitsiyasi asosidagi muloqot jarayonida quriladi.

O‘qituvchining pedagogik muloqoti ijtimoiy-psixologik jarayon bo‘lib, quyidagi funksiyalar bilan xarakterlanadi:

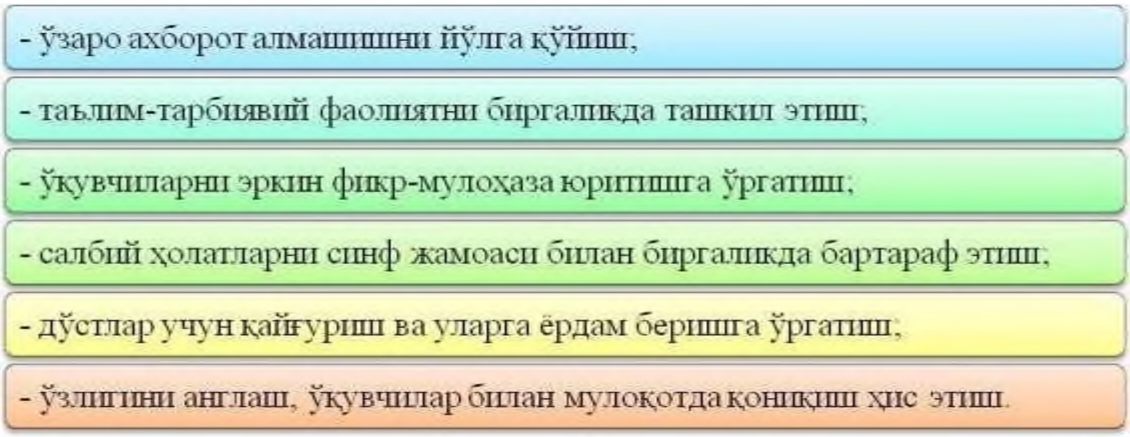

11-chizma.

Muloqot jarayonida o‘qituvchi qisqa muddatda o‘zining psixologik bilimlariga tayanib o‘quvchilarning psixik xususiyatlarini mukammal bilishga harakat qilishi lozim. O‘quvchilarning ichki dunyosiga, ruhiy holatiga kirib bormasdan, unga nisbatan turli tarbiyaviy jazolar qo‘llash, tanbeh berish mumkin emas. Bu holat o‘quvchilar bilan o‘zaro muloqotni tuzatib bo‘lmas darajada buzilishiga, o‘quvchilarning yashirin holatga, o‘z “qobig‘i”ga kirib olishiga sabab bo‘ladi.

O‘qituvchilarning o‘zaro axborot almashishi bilan bog‘liq xususiyatlari, uning sinf jamoasiga singib keta olish qobiliyati bilan bog‘liq. Sinf jamoasida ro‘y berayotgan har qanday voqea va hodisalar o‘qituvchilar nazoratida bo‘lishi, ularning oqibatini o‘qituvchilar tez va adolatli tahlil qilishi va oldini olishi lozim. Bu faqat faol o‘quvchilar bilan axborot almashib turish natijasida amalga oshiriladi.

Shundagina, o‘qituvchining o‘quv-tarbiyaviy jarayondagi faoliyati uchun qulay sharoitlar yaratiladi va ijobiy natijalar beradi.

O'qituvchi ta'lim - tarbiyaviy faoliyatni o'quvchilar bilan birgalikda tashkil etadi. Bunda sinfning faol o‘quvchilari hamda norasmiy liderlari bilan o‘zaro muloqotning adolatli bo‘lishi muhim ahamiyatga ega: o‘quvchilarni tarbiyaning turli elementlarini ongli ravishda mustaqil bajarishga jalb etish, bunda o‘quvchilarga tashkilotchilik va ijro etish rollarini bajarishga imkoniyat yaratib berish lozim.

O‘qituvchining to‘g‘ri tashkil etilgan muloqoti o‘quvchining o‘zligini anglash funksiyasini takomillashtiradi. Bunda o‘qituvchining vazifasi muloqot asosida o‘quvchilarga o‘zining "Men"ligini anglashni, shaxs sifatida o‘z fikrini dadil va erkin gapirishni, jamoada o‘z o‘rnini bilishni, o‘z-o‘zini baholashni o‘rgatishi kerak.

Pedagogik muloqot tuzilishi jihatidan o‘qituvchi ijodkorligining noyob namunasidir. Pedagog olimlar o‘qituvchining o‘quvchilar bilan muloqotiga ko‘plab tavsiflarni ilmiy asarlarda bayon etsalar-da, muloqot, avvalo, o‘qituvchining shaxsiy psixologik xususiyati sifatida namoyon bo‘ladi. Olimlar esa, muloqot uchun o‘qituvchiga yo‘nalish beradi, xolos. Jumladan, rus pedagogi V.A.Kan-Kalikning fikricha, o‘qituvchining pedagogik muloqoti tuzilishi quyidagi yo‘nalishlarda amalga oshiriladi:

1. Prognostik bosqich (modellashtirish): O‘qituvchi tomonidan sinf jamoasi bilan bo‘lajak muloqotni modellashtirish.

2. Kommunikativ aloqa: O‘quvchi bilan dastlabki o‘zaro tanishuv jarayonida bevosita muloqotni tashkil etishga erishish.

3. Pedagogik jarayon: O‘qituvchining xatti-harakati, pedagogik mahorati bevosita muloqotni boshqarishga qaratilgan bo‘lishi kerak.

4. Natijalar tahlili: Amalga oshirilgan muloqotni tahlil etish, yutuq va kamchiliklarni xolisona baholab kelgusi faoliyat uchun modellashtirish.

Olimning fikrlari asosida muloqotning ushbu yo‘nalishlarini quyidagicha ta’riflash mumkin:

Modellashtirish bosqichida auditoriyaning barcha andozalarga javob berishi, har bir o‘quvchining psixologik xususiyatlarini o‘rganish, ta’lim-tarbiyaviy jarayonda uchrashi mumkin bo‘lgan qiyinchiliklar dinamikasini oldindan ko‘ra olish va bartaraf etish, muloqotning o‘zaro hamkorlik asosiga qurilishi, ya’ni muloqot o‘qituvchi shaxsiga emas, balki o‘quvchi shaxsiga ham mos kelishini ta’minlash zarur.

Kommunikativ aloqa bosqichida sinf jamoasini o'zaro muloqotga tez jalb etadigan suhbat texnikasini puxta bilish, ularning barcha qiziqishlariga javob bera olish, erkin fikr bildirishlariga imkoniyat yaratish va o‘quvchilar ongiga ijobiy ta’sir etishning turli usullarini qo‘llash metodlarini egallash lozim.

Pedagogik jarayon bosqichida o'qituvchining faoliyati bevosita ta'lim-tarbiyaviy ishlarni ma’lum bir yo‘nalishga solish, o‘quvchilar tashabbusini qo‘llab-quvvatlash, sinf jamoasining rasmiy va norasmiy liderlari bilan adolatli muloqotni tashkil etish, o‘z fikrlarini jamoa fikrlari bilan real sharoitga moslashtira olish ko‘nikmalarini yaratish kabi faoliyat olib boriladi.

Natijalar tahlilida o'qituvchi o‘z faoliyatiga xolisona baho berishi, yutuq va kamchiliklarni inobatga olib, kelgusi ta’lim-tarbiyaviy faoliyatida tanqidiy qo‘llashni bilishi lozim, ushbu yo‘nalishda maqsad, reja va natijalarning birligi ta’minlanadi, o‘quv-tarbiya jarayonida o‘qituvchi o‘quvchilar bilan muloqotni tashkil etish va boshqarishda rahbarlikni, tashabbuskor bo‘la olishni bilishi kerak.

O‘quvchilarning axloqiy jihatdan tarbiyalanganligi uning atrof muhitga nisbatan bo‘lgan munosabatlarida ham namoyon bo‘ladi. Axloqiy tarbiyalanganlik o‘quvchining his-tuyg‘ularida, ichki kechinmalarida ifodalanadi va xulq-atvorida, o‘qituvchi bilan muloqot jarayonida yuzaga qalqib chiqadi. O‘quvchilar bilan yaqin munosabatda bo‘lish va mehribonlikni namoyish etish, o‘qituvchining sinf jamoasi bilan munosabatda to‘g‘ri va odilona muloqotni tashkil etishda asosiy zamin bo‘ladi.

Muloqot turli rollar orqali shaxs faoliyati uchun ijtimoiy maydon yaratadi, shaxsning ijtimoiy xulq-atvorini shakllantiradi. O‘qituvchi ta’lim-tarbiya jarayonida o‘zining shaxsiy tashabbuskor va rahbarlik rolini namoyish etadi. Dars jarayonida esa o‘qituvchi o‘quvchilarni tashkilotchi va ijrochi rollarida bo‘lishiga imkoniyat yaratishi kerak. Muloqot asosida shaxs o‘zligini tanishni o‘rganadi.

O‘qituvchi darsni rejalashtirar ekan, faqat o‘rganilayotgan dars mavzusi to‘g‘risidagi ma’lumotlar asosida o‘quvchilarni axborot ko‘lamiga jalb etishni o‘ylamasligi kerak, balki o‘qituvchining yordamiga muhtoj bo‘lgan o‘quvchilarni topishi, ularga yordam berish uchun sharoit yaratishi, har bir o‘quvchining qiziqishini ta’minlovchi sharoitlarni ko‘ra olishi va o‘zaro hamkorlikni ta’minlashi lozim.

Pedagogik faoliyatda o‘qituvchi muloqot asosida o‘quvchilar bilan yaxshi munosabatni tashkil eta olishi, demokratik talablarni qo‘llashi va birgalikda ijodiy faoliyat olib borishi kerak. Pedagogik muloqot esa, bu o‘qituvchi kasbiy faolligining bir ko‘rinishi bo‘lib, bunda ta’lim va tarbiya muammolari o‘qituvchi hamda o‘quv-tarbiya jarayonining boshqa ishtirokchilari o‘rtasidagi o‘zaro ta’sir vositasi bilan hal

qilinadi. Bu vaziyatda o‘qituvchi baho beruvchi rolida namoyon bo‘ladi hamda uning o‘zi baho oluvchi hisoblanadi. Bunday hollarda pedagogik ta’sir ko‘rsatish vazifalari va vositalari hamda o‘qituvchining o‘quvchilar bilan pedagogik muloqoti quyidagi tamoyillarda namoyon bo‘ladi:

Kommunikativ muloqot.

Interaktiv muloqot.

Perseptiv muloqot.

1. KommumkaHv muloqotda bir tomonlama axborot uzatiladi. Muomala o‘z ichiga hamkorlik faoliyatining qatnashchilari bilan o‘zaro axborot almashuvini qamrab olgan bo‘lib, kommunikativ muloqot sifatida tavsiflanishi mumkin. O‘qituvchi va o‘quvchi bir - birlari bilan muloqotga kirishishi jarayonida muloqotning muhim vositalari bo‘lmish til va nutq faoliyati bevosita muhim ahamiyat kasb etadi.

2. Interaktiv muloqotning muhim jihati ikki tomonlama bir-biriga ta'sir etishdir. Muloqotga kirishuvchi o‘qituvchi o‘zaro ta’sir etishda, o‘quvchilarning tarbiyaviy faoliyatiga nafaqat so‘z orqali, balki fikr almashinuv, hatti - harakat va xulq atvori bilan o‘zaro ta’sir o‘tkazishi tushuniladi.

3. Perseptiv muloqotda o'qituvchi va o'quvchilar jamoasi o'zaro bir-birlarini idrok qilishi, anglashi tushuniladi. Bunda muloqotga kirishuvchilar o‘zaro bir-birlarini idrok qilish asosida ulardan biri ikkinchisining ishonchini qozonadi, aqlli, farosatli, tajribali, yuksak tayyorgarlikka ega barkamol inson sifatida idrok qilinadi.

Muloqotning har uchala tomonini yaxlit olib qaraganda, o‘zaro hamkorlik faoliyatini tashkil qilishning usullari va unda ishtirok etuvchilarning munosabatlari yaqqol namoyon bo‘ladi. Pedagogik muloqot muvaffaqiyatli tashkil etilishi uchun, o‘qituvchi o‘quvchilar bilan hamkorlik faoliyatiga chuqur kirishib keta olishi, shaxsni har tomonlama shakllantirishning maqsad va vazifalarini chuqur anglab, faoliyat olib borishi lozim.

Zero, sinf jamoasini boshqarish - pedagogik jamoa, ota-onalar oldida o'qituvchining obro‘-e’tibori qay darajada ekanligini ko'rsatuvchi mezon. O‘qituvchining axloqiy saviyasini, bilimini muloqot asosida sinf jamoasini boshqarishda erishayotgan yutuqlari belgilaydi. Odatda o‘qituvchilarning xarakteri,

individual xususiyatiga qarab: tashabbuskor, ijodkor, tashabbussiz, o‘z fikriga ega bo‘lmagan, barcha ishlarga befarq qarovchilar toifasiga ajratishadi. Pedagog va psixolog olimlarning ko‘p yillik ilmiy izlanishlari, kuzatishlari va ilmiy tajribalariga asoslangan holda o‘qituvchilarning rahbar sifatida sinf jamoasini boshqarishida qo‘llaydigan muloqot uslublari quyidagicha tavsiflanadi:

1. Avtoritar uslubda faoliyat ko‘rsatuvchi o‘qituvchilar.
2. Demokratik uslubda faoliyat ko‘rsatuvchi o‘qituvchilar.
3. Liberal uslubda faoliyat ko‘rsatuvchi o‘qituvchilar.

Avtoritar uslubda faoliyat olib boradigan o‘qituvchi ish faoliyati va xarakterida quyidagi xususiyatlar mujassamlashgan bo‘ladi:

- o‘zi yakka holda guruh faoliyatining yo‘nalishlarini belgilaydi;
- o‘zi o‘quvchilarga ko‘rsatmalar va buyruqlar beradi;
- ta’lim-tarbiyaviy jarayonga javobgarlikni o‘z zimmasiga oladi;
- o‘quvchilarning unga so‘zsiz bo‘ysunishini da’vo qiladi;
- qattiq intizom asosida ish olib boradi;
- topshiriqlarning to‘liq bajarilishini talab qiladi;
- gap qaytargan, fikr bildirgan o‘quvchini yoqtirmaydi;
- aytgan tashakkuri ham buyruqdek chiqadi, so‘zlari qattiq va qo‘pol;
- o‘quvchilarga biror muammoni to‘liq tushuntirmasdan talab qiladi.

Avtoritar uslublarda pedagogik faoliyat olib boruvchi o‘qituvchi “Mening aytganim aytgan, deganim degan” shaklidagi tamoyil asosida pedagogik faoliyat olib boradi. U sinf jamoasi bilan muloqotga kirishishda quyidagi uslublarni qo‘llaydi: buyruq, ko‘rsatma berish, qattiqqo‘llik bilan ishlash, tarbiyaviy jazo turlarini tez-tez qo‘llash. O‘qituvchi o‘quvchilar bilan muloqot jarayoniga qo‘pol, dag‘al, do‘q-po‘pisa, majbur etish, qo‘rqitish, cho‘chitish orqali kirishadi. Ushbu uslub o‘qituvchi asab tizimini doimiy taranglashib yurishiga sabab bo‘lib, uning sog‘ligiga putur etkazishi mumkin. Natijada o‘qituvchi tez charchaydi. Avtoritar usulning ijobiy tomonlari ham bor: ya’ni, ular faqat favqulodda vaziyatlar jarayonida ishlatilishi (yong‘inda, suv toshqinida, aholini evakuatsiya qilishda) mumkin. O‘qituvchi muloqotining ushbu uslubda boshqarilishi sinf jamoasini tarqoqlikka, hamjihatlikning buzilishiga olib keladi.

Demokratik uslub asosida faoliyat olib boradigan o‘qituvchining bosh shiori

o‘quvchilarda mustaqil va erkin fikr yuritish ko‘nikmalarini va ongli intizomni hosil qilishdan iborat. O‘qituvchining muloqoti barcha demokratik talablar asosiga quriladi. Zero, «Demokratik jamiyatda bolalar, umuman, har bir inson erkin fikrlaydigan etib tarbiyalanadi» . Ushbu uslubni mukammal egallagan o‘qituvchi o‘z pedagogik faoliyati va xarakterida quyidagi xususiyatlarni mujassamlashtiradi:

- pedagogik faoliyatda sinf jamoasining fikr-mulohazalariga tayanib ta’lim-tarbiyaviy ishlarni tashkil etadi;
- sinf jamoasining tashabbusini ma’qullaydi, rivojlantiradi, o‘quvchilarning erkin fikr bildirishlariga imkoniyat yaratadi;
- muloqot jarayonida o‘quvchilar fikr-mulohazalarini inobatga olib, pedagogik faoliyatida qo‘llaydi;
- muloqotga kirishishning asosiy shakllari: iltimos, maslahat berish, samimiy muomala.

Demokratik uslubda muloqotni tashkil etuvchi o‘qituvchi hozirgi zamon talablariga, ta’lim sohasida olib borilayotgan islohotlardan kutilayotgan maqsadlarga javob bera oladi. O‘qituvchining vazifasi barkamol inson tarbiyasini davlat siyosatining ustuvor sohasi deb bilgan holda, yuksak ongli, mustaqil fikrlay oladigan, xulq-atvori bilan tengdoshlariga namuna bo‘ladigan bilimli, ma’rifatli, aql-zakovatli, yuksak ma’naviyatli o‘quvchilarni tarbiyalash uchun qizg‘in pedagogik faoliyat olib borishi lozim. Muloqot jarayonida o‘quvchilarning jamoa bo‘lib birlashishlari, ularda o‘zaro yordam tuyg‘usini o‘stirishga xizmat qilishi kerak. Samarali demokratik tarbiyaviy jarayon, sinf jamoasi a’zolarining qobiliyat va iste’dodlarini yuzaga chiqaradi, o‘quvchining jamoada har tomonlama rivojlanishi uchun keng imkoniyatlar paydo qiladi. O‘quvchilar bilan muloqotning erkin demokratik asosda tashkil etilishi sinfning ahil jamoa bo‘lib birlashib, tarbiyaviy ishlarni amalga oshirishda muvaffaqiyatlarga erishishiga zamin yaratadi. Yaxshi uyushgan jamoada har bir o‘quvchining fikri ulkan tarbiyaviy kuchga ega.

Liberal uslub asosida faoliyat olib boruvchi o‘qituvchi xususiyatlariga sho‘rolar zamonidan qolgan ta’lim-tarbiya tizimiga xos mafkuraviy qarashlar mujassamlashgan. O‘qituvchining pedagogik faoliyati va xarakterida quyidagi xususiyatlar mavjud:

- tashabbussiz, eski qolipda pedagogik faoliyat olib boradi;
- sinf jamoasining tarbiyaviy faoliyatiga aslo aralashmaydi;
- ta’lim-tarbiyaga oid muammolarga yuzaki qarab chiqadi;
- o‘z mustaqil fikriga ega emas, javobgarlikdan o‘zini olib qochadi;
- o‘quvchilarga berilgan topshiriqlarning natijalari bilan qiziqmaydi;
- o‘quvchilar kelajagiga, taqdiriga e’tiborsiz, beg‘am qaraydi;
- o‘z pedagogik faoliyatiga sovuqqonlik bilan munosabatda bo‘ladi.

Biroq, yillar o‘tib, zamonlar o‘zgargan sari, XXI asrda jamiyatning ijtimoiy talablaridan kelib chiqib, o‘qituvchining xulq-atvori, pedagogik va psixologik bilimlar saviyasi, o‘z kasbiy faoliyatiga nisbatan munosabati, pedagogik va axborot informatsion texnologiyalarini puxta o‘zlashtirish saviyasi ham o‘zgarmoqda. Shu sababli, o‘qituvchilar o‘z bilim va tafakkurlari nuqtai nazaridan kelib chiqib, sinf jamoasini boshqarishning turli shakl va metodlarini amalda qo‘llamoqdalar. Sinf jamoasining har qanday boshqaruv uslubi o‘qituvchi muloqoti asosida tashkil etiladi. Muloqotdan kutilayotgan natija, tarbiya asosida o‘quvchining ongini va tafakkurini boyitish va o‘zgartirishdir.

Nazorat uchun savollar:

1. Muloqot tushunchasi.
2. Oilada muloqot uslublari va ularning o‘ziga xosliklari.
3. Avtoritar uslub.
4. Liberal uslub.
5. Demokratik uslub.

Asosiy adabiyotlar:

6. O’zbekiston Respublikasi Konstitusiyasi - T., 2012-y.
7. Karimov I.A. “Yuksak m a’naviyat yengilmas kuch” - T., 2008 y.
8. O‘zbekiston Respublikasining Oila Kodeksi. - T., 1998-y.
9. Musurmonova O. Oila ma'naviyati - milliy g'urur. - T . , 1999-y.
10. Hoshimov K., Ochilv S. O‘zbek pedagogikasi antologiyasi. -T ., 1995-y.
11. Abdurauf Fitrat. “Oila yoki uni boshqarish tartiblari”- T., 2000-y.

11-mavzu: Ta’lim muassasasi o'quvchilarning ota-onalari bilan olib

boradigan ishlari shakl va metodlari

Reja:

1. Ta'lim muassasasi o'quvchilar ota-onalari bilan olib boradigan ishlari shakl va metodlari haqida tushuncha.
2. Pedagogik lektoriyalar.
3. Guruhlar bo'yicha pedagogik majburiy ta'lim.
4. Yillik yakuniy ilmiy-amaliy konferensiya.
5. Ochiq eshiklar kuni.
6. Guruh ota-onalar majlisi.
7. Pedagogik maslahat.

Tayanch tushuchalar: *ta'lim muassasasi, o'qituvchi, sinf rahbari, oila, hamkorlik, ochiq eshiklar kuni, ota-onalar majlisi, pedagogik maslahat.*

Darsning o'quv maqsadi: *Ta'lim muassasasi, o'qituvchilar,guruh rahbarining o'quvchilar ota- onalari bilan olib boradigan ishlari shakl va metodlari haqida tushuncha. Pedagogik lektoriyalar. Guruhlar bo'yicha pedagogik majburiy ta'lim. Yillik yakuniy ilmiy-amaliy konferensiya. Ochiq eshiklar kuni.Sinf (guruh) ota-onalar majlisi. Pedagogik maslahat.*

1.Ta'lim muassasasi o'quvchilar ota- onalari bilan olib boradigan ishlari shakl va metodlari haqida tushuncha.

Oila muhiti farzand tarbiyasida eng muhim va dastlabki bo'g'in hisoblansa-da, u shaxsni to'liq tarkib toptira olmaydi. Ana shunda maktab va jamoatchikka ehtiyoj seziladi. Bola maktabga kelgunga qadar ham, maktabda o'qish davrida ham, asosan, oilada tarbiyalanadi. Oila davlatning asosiy kurtagi sifatida bolalarning dunyoqarashi, xulqi, didiga ta'sir ko'rsatadi. Oila a'zolarining ma'naviy birligi yoshlarni har tomonlama kamol toptirishning dastlabki va asosiy omillaridan biri hisoblanadi. Oilada kundan-kun kamolga yetib borayotgan farzand atalmish ne'mat, eng avvalo, shu oilaning azaliy qadriyatlariga, urf-odat va an'analariga to'la amal qilmog'i, qolaversa, ota-onaning o'zi farzandiga ibrat bo'la olishi lozim.

Bolalarni barkamol inson qilib tarbiyalashda maktabni oila bilan mustahkam bog'lamay turib tarbiya sohasidagi butun ishlarni muvaffaqiyatli amalga oshirib bo'lmaydi. Estetik, axloqiy va tarbiyaviy sifatlar kundalik hayot ehtiyojiga aylanib,

ular oilaviy ijtomoiy tarbiya orqali tarkib toptiriladi va kamol topadi. Oilaviy tarbiya mazmunining tashkil etilishiga dastlabki ta' sirni maktab belgilaydi.

Maktabgina oilaviy tarbiya samaradorligini oshirish yuzasidan rahbarlik qiladi. Bu vazifani muvaffaqiyatli bajarishda, ijobiy hal etishda ota-onalar o'rtasida olib boriladigan tarbiyaga oid targ'ibotlarning roli benihoyadir. Chunki ota-onalar zamonaviy, ruhiy, ta'lim-tarbiyaviy bilimlar bilan qurollantirilmay turib, oilaviy tarbiyani yo'lga qo'yib bo'lmaydi. Oilaviy-tarbiyaviy targ'ibotda eng yaxshi oilalar namunasida ta'sir ko'rsatish eng maqbul yo'ldir.

Maktab mukammal tashkilot sifatida barcha tarbiyaviy ishlarni maqsadga muvofiq tashkil etishi lozim. O'z o'quvchilar jamoasini uyushtira olgan, jamoatchilikni bolalar tarbiyasiga yo'naltira olgan, ularning ota-onalarini yaxshi bilgan maktab ma'muriyatigina tarbiyaviy yutuqlarni qo'lga kirita oladi.

O'qituvchi ota-onalarning faol yordamisiz bolalar barkamolligini ta'minlay olmaydi. Bu o'rinda tarbiyachining o'zini-o'zi tarbiyalashi lozimligini ham esdan chiqarmaslik kerak. O'ziga nisbatan talabchan muallim ota-onalar bilan hamkorlikda o'quvchilarda mustaqil fikrlash, yangilikni sezish, tashabbuskorlik hamda ijodkorlik qobiliyatini shakllantirish maqsadida ularga qat'iy talablar qo'yish uchun ma'naviy huquqqa ega bo'ladi.

Maktabni oila bilan bog'lovchi vosita bu o'qituvchidir. O'quvchilar bilan ishlash, ularning ilmiy dunyoqarashini shakllantirish, ijtimoiy faolliklarini ta'minlash orqali ota-onalarga ta'sir ko'rsatish usullarini ishlab chiqish maqsadga muvoviqdir. Bu borada maktab va oila aloqasini ta'minlovchi Ota-onalar majlislari, bolalar tarbiyasiga aloqador muammolarni jamoa bo'lib hal etish kabilarning rolini inkor etib bo'lmaydi. Jumladan, “Bolangiz qanday o'qishini bilasizmi?”, “Bolangizning odobi haqida suhbatlashaylik.”, “Mustaqil hayot bo'sag'asida" kabi mavzularda olib boriladigan suhbatlar ota-onalarning o'z bolalari haqida, ularning kelajagi haqida qayg'urishlariga sabab bo'ladi.

Maktabda o'qitiladigan darslar, ularning mazmuni va eng asosiysi, shu ma'lumotni o'quvchiga etkazib beruvchi o'qituvchi xulq-atvori, kiyinishi, hattoki har bir xatti-harakati ham bola dunyoqarashi shakllanishiga ta' sit etuvchi omildir.

Bola insoniy xislatlar: ezgulik, odamiylik, yaxshilikni ham, yomonlikni ham,

eng avvalo, oiladagi kattalarning, ustozlarining xatti-harakatidan o'rganadi. Ota-onalar bilan bir qatorda tarbiyachi-o'qituvchilar o'z xulq-atvori bilan bolalar hurmatiga sazovor bo'lishlari, ularning hayot yo'lida o'rnak ko'rsatishlari kerak. Shunday muhitda tarbiyalangan bolagina ota-onani, qolaversa o'z ustozlarini hurmat qiladigan, mahalla-ko'yda o'zidan kichikni izzatlash, kattalarni hurmatlashni o'z o'rniga qo'yadigan, xulqparvar bo'lib voyaga yetishadi.

Har bir tarbiyachi tarbiya san'atkori bo'lmog'i lozim. Bu bolalarni sevish san'atidir. Tarbiyasi og'ir, qarovsiz qolgan bolalarning ota-onalari bilan ishlash, ularni jamoatchilik kengashlariga olib chiqish, foydali mehnatga jalb qilish, to'garaklarga qatnashtirish, hunarmandchilikka o'rgatishni ta'minlash, har bir tarbiyasi og'ir bolaga jamoatchilik faollarini biriktirish, vaqti-vaqti bilan ularning hisobotlarini tinglash lozim.

Maktabda o'qitiladigan har bir dars, ayniqsa. “Milliy g'oya va ma'navayat asoslari” fani mavzularini yoritishda, ma'naviyat soatlarida o'quvchilarga oila ma'naviyatiga oid berayotgan har qanday ma'lumotimiz puxta o'ylangan va chuqur mulohazali bo'lmog'i darkor, zero, bolalar ayni shu yoshda har qanday bilimning dastlabki poydevorini qo'yadilar.

Xalq ta'limi vazirligining 2004-yil 26-fevraldagi 26-sonli hay'at majlisi qarori billan “Oila, mahalla, maktab” konsepsiyasi qabul qilindi. Bu konsepsiyada belgilab bergan vazifalarni hal qilish uchun: Vazirlikning tashabbusi bilan Respublikamizdagi har bir davlat va nodavlat tashkilotlari bilan hamkorlikda “Jamoatchilik maslahat kengashi” tuzilib, joylarda tarbiyasi og'ir, xulqi buzuqlikka moyil hamda daydib yurgan bolalar bilan ishlash, ularning ta'lim-tarbiyasiga va “Oila, mahalla, maktab” konsepsiyasini amalda joriy etishga e'tibor qaratildi.

Kengash o'z oldiga:

♦ mahallalarda bolalarning dam olishlari, qiziqarli ish bilan shug'ullanishlariga imkoniyat yaratish;

♦ mahallalarda tarbiyaning ta'sirchanligini oshirish;

♦ homiy tashkilotlar yordamida mahallalarda sport sog'lomlashtirish maydonchalarini tashkil etish;

♦ mahallalarda qizlar hayosi, turmushga tayyorlash haqida bahs-munozaralar o'tkazish;

- ♦ yoshlarga milliy urf-odatlar, azaliy udumlar, tarixiy an'analarni o'rgatish;
- ♦ maktab, jamoatchilik, mahalla ahli hamkorligida tadbirlar o'tkazish;
- ♦ joylardagi hokimiyatlar, “Mahalla", “Yoshlar ittifoqi” va boshqa tashkilotlar bilan hamkorlikda yordam berishni maqsad qilib qo'ygan.

Oilada bolani to'g'ri tarbiyalashning asosiy shartlaridan biri - tarbiyadagi birlikdir. Bunday ulkan ma'suliyatni, sharafli ishni oila, maktab, mahalla, keng jamoatchilik bilan hamkorlikda olib borish muhim o'rin egallaydi.

Umumta'lim maktablarida o'quvchilarning bo'sh vaqtini mazmunli tashkil qilishda quyidagilarga e'tibor qaratish lozim:

- ♦ O'quvchilar o'rtasida kitobxonlik darajasini ko'tarish;
- ♦ Kino, teatr, konsert va ko'rgazmalarga borish;
- ♦ Sayohatlar, sayillar, sport musoboqalari tashkil etish;
- ♦ Tanlovlar, tarbiyaviy tadbirlar, bayramlarda ishtirok etish yaxshi samara beradi.
- ♦ Milliy xalq hunarmanchiligi to'garaklari tarmoqlarini kengaytirish, xalq ustalarini to'garak ishiga jalb qilish, ushbu to'garaklarni ko'proq maktablar, mahallalar hamda ijodiy ustaxonalar qoshida tashkil etish ishlariga alohida e'tibor berish;
- ♦ novvoylik, kashtachilik, naqqoshlik, duradgorlik va boshqa hunarlarga bolalarni qiziqtirish, mahallalarda imkon bo'lsa, hunar o'rgatadigan markazlar tashkil qilish;
- ♦ o'quvchilarning qiziqishlarini o'rganib, ijodiy imkoniyatlarini rivojlantirishga mo'ljallangan turli to'garaklar, klub yoki seksiyalar tashkil etish;
- ♦ yoshlar o'rtasida jismoniy tarbiya, sportni rivojlantirishga alohida e'tibor qaratish;
- ♦ ta'lim muassasalaridagi kutubxonalarini badiiy adabiyotlar bilan boyitish;
- ♦ o'quvchilarning qiziqishlariga qarab, to'garaklar, yozgi dam olish oromgohlariga ko'proq o'quvchilarni jalb etishni yo'lga qo'yish;
- ♦ barcha o'quv fanlari asosida to'garaklar tashkil etish va unga tarbiyasi

og'ir bolalarni jalb qilish orqali ma'lum samaraga erishish;

♦ o'quvchilar iqtidorini yanada takomillashtirish maqsadida turli ommaviy tadbirlar, musobaqalar va ko'rik-tanlovlar o'rkazish yo'li bilan boy madaniy merosimizga hurmat, ona Vatanga, uning ramzlariga sadoqat ruhida tarbiyalash muhim rol o'ynaydi.

Bunda sinf rahbarlari, ma'naviy-ma'rifiy, tarbiyaviy ishlar bo'yicha direktor o'rinbosarlari, maktab direktorlari, bolalar yetakchilari o'z faoliyatlarida bu yo'nalishga e'tibor bilan qarashlari lozim bo'ladi. Chunki ular maktab mikrohududida ijtimoiy-pedagogik, tarbiyaviy ishlarni olib borishda o'tkaziladigan tadbirlarning tashkilotchilaridirlar.

Ota-onalar bilan hamkorlikda amalga oshiriladigan ishlarni tahlil qilib, ular bilan bog'liq bo'lgan shakl va usul asosida rejali va izchil ishlarni olib borish maqsadga muvofiqdir. Ana shunda bog'cha xodimlari, maktab jamoasi a'zolari, ota-onalar va mahalla-ko'y hamkorligi ishlarining keng tarqalgan shakli va usullari mavjud. Bular:

1. Ota-onalar, oilalar bilan yakkama-yakka ishlash. Tarbiya jarayonida bu tur katta ahamiyat kasb etib, yaxshi natijani qo'lga kiritish imkonini beradi. Bunda tarbiyachi oila va bolalarning shaxsiy xususiyatlarini o'rganib, tarbiyaviy jarayonda inobatga oladi. Buning natijasida tarbiyachi va ota-ona o'rtasida o'zaro ishonch, hurmat va do'stlik munosabatlari o'rganiladi.

2. Ota-onalar bilan jamoa tarzida tashkil qilinadigan ishlar, bularga ota-onalarning guruhli va umumiy majlisi, anjumanlar, tadbirlar kiradi.

3. Tarbiya ishlarida atrof-muhit va mahalla bilan hamkorlikda ish olib borish. Bunda tarbiyalanuvchi bolaga yetti mahalla ota-ona deganidek, mahallalar bilan hamkorlikda olib boriladigan ishlar yaxshi samara beradi.

Bolalar tarbiyasida jamoaning o'rni ham beqiyosdir. Jamoa haqida gap ketganda, biz turli jamoalarni ko'rishimiz mumkin. Masalan: maktab jamoasi, odamlar jamoasi, mehnat brigadasi jamoasi, sayohatchilar, tashkilotchilar jamoasidan iborat. Bola bir vaqtning o'zida har bir jamoaning a'zosi bo'lishi mumkin. U jamoalarning har qaysisida muayyan vazifani bajaradi, ulardan o'ziga xos tarbiya oladi, hayot tajribasi boyib boradi.

Hozirgi kunda jamiyatimizda maktab jamoasining asosiy vazifasi “ongli va uyushgan ijtimoiy tuyg'ularga, puxta o'ylangan dunyoqarashga ega bo'lgan, har tomonlama rivojlangan bolalarni tarbiyalashni o'z oldiga maqsad qilib qo'ygan”.

Xulosa qilib aytadigan bo'lsak, tarbiya masalasi bo'yicha ota-onalar, mahallalar va jamoalarning hamkorlikdagi harakatlari yaxshi samaraga olib keladi. Oiladagi axloq-odob tarbiyasi o'z-o'zidan amalga oshmaydi, albatta, buy yo'lda o'ziga xos murakkab ijtimoiy -iqtisodiy, psixologik muammolar bor

“Bu muqaddas zaminda yashayotgan har bir inson o 'z farzandlari baxtu-saodati, faz-lu kamolotini ko'rish uchun butun hayoti davomida kurashadi, o'zini ayamaydi. Bola tug'ilgan kundan boshlab oila muhitida yashaydi. Oilaga xos an'analar, qadriyatlar, urf-odatlar bola zuvalasini shakllantiradi. Eng muhimi, farzandlar oilaviy hayot maktabi orqali jamiyat talablarini anglaydi, his qiladi”. (I.A.Karimov)

Biz oila ma'naviyati haqida fikr yuritar ekanmiz, uning ehtiyoj, manfaat va mafkuraviy jarayonlar bilan bog'liq yana bir jihatini, ya'ni tarbiya jarayonida yoshlar va o'smirlarning ruhiy ehtiyojlarini inobatga olishni ham unutmaslik kerak. Ayni mana shu ehtiyojlarning shakllanishiga mahalla muhiti bevosita ta'sir qilsa, jamoatchilik bu ehtiyojlarni tartibga soladi.

Mahalla-ko'y, qo'ni-qo'shnilar hamkorligi, hamdardligini ko'rsatuvchi mahallalarimizdagi to'y, katta yig'inlar, a'za marosimlari - xalqimizning jamoatchilik fikri ta'sirida shakllangan qadriyatlari namoyon bo'ladi. Aynan shu qadriyatlar ta'sirida yoshlarimiz o'zi yashab turgan mahalladagi insonlarga nisbatan mehr-muhabbatli, oilasiga sadoqatli bo'lib tarbiyalanadi.

4. Tosh DPU doktaranti M.Hamdamova uzluksiz ta'lim tizimi jarayonida barkamol shaxsni shakllantirish jarayonini quyidagicha qo'llashni tavsiya etadi:

- Maktabgacha ta'lim muassasalarida:

Bunda tarbiyachilardan bolalarga onalarcha mehr berishlari, ularga muntazam ravishda muhabbat ko'rsatishni asosiy maqsad qilib qo'yishlari shart. Tarbiyachilar kundalik va yillik rejalarida barkamol shaxsni shakllantiruvchi maqsad va vazifalarni alohida ta'kidlab, bajariladigan ishlarni bayon etib borishlari shart.

Odatda, tarbiyachilar o'z rejalari asosida o'zbek xalq ertaklaridan keng

foydalanib kelishadi. Ertaklaridagi yaxshilik va yomonlik, mehribonlik, rahmdillik va toshbag'irlik, ezgulik va yovuzlikning o'zaro farqlari mazmun- mohiyatini kichkintoylarga yetkazib berishga harakat qiladilar. Shuningdek, ertak qahramonlarini chizish, yasash, musiqiy ohanglarni eshitish, raqs va bolalar qo'shiqlarini o'rgatish ham shu bosqichning tarbiyaviy qismi sanaladi.

- Umumiy o'rta ta'lim maktablarining bashlang'ich sinflarida:

Bu 7-11 yoshli bolalar bo'lib, odatda, ular juda qiziquvchan/ o'yinqaroq, quvnoq va diqqatsizroqdir. Bu bolalar maktab ostonasiga qadam qo'ygan kundan boshlab savodxonlik darajasida faqatgina ustozining so'zini so'z deb tan oladi. Ularning fikrini ota-onalar ham o'zgartirishlari mushkul. Shu sababli barcha o'qituvchilarimiz quyidagi savodxonlik turlarini bilishlari va bu haqda yetarli malakaga ega bo'lishlari lozim:

- Savodiy savodxonlik;
- Nutqiy savodxonlik;
- Ijodiy savodxonlik;
- Mantiqiy savodxonlik;
- Ilmiy savodxonlik;
- Kasbiy savodxonlik;
- Umumiy o'rta ta'lim maktablarida:

Bu yoshdagi o'smirlarni yildan yilga atrof muhitga, voqealarga qiziqishi ortib boradi. Ular ko'proq o'zlari qiziqqan ishni kattalardan yashirincha bajarishga harakat qilishadi. Yolg'on so'zlash, qilgan aybini yashirin va kattalar oldida o'zini aqli raso qilib ko'rsatishga urinishadi. Bu yoshdagi bolalarning barkamollik darajasini oshirib borish uchun barcha o'qituvchi-murabbiylar, ota-onalar, mahalla-ko'y, nazorat inspeksiyasi hamkorligida tarbiyaviy ishlarni yo'lga qo'yib borilmog'i lozim.

Bolalarni teatr, muzeylarga olib boorish, asosan, maktab zimmasida qolgan. Ammo shunga yarasha ota-onalar “Bugun teatrga boribsan, nima ko'rding, nimani tushunding” deb, besh daqiqa vaqt sarflash ota-onalarning vazifasidir.

- O'rta maxsus kasb-hunar ta'limi muassasalarida:

Bu ta'lim dargohiga o'qish uchun kelgan talabalar asta-sekin maktabdan, oiladan va ko'cha-ko'ydan o'rgangan tarbiyasini namoyish eta boshlaydi. Chunki ta'limning bu bosqichida o'qituvchi-murabbiylar ilmiy savodxonlikni kuchaytirish,

kasbiy savodxonlikka erishish uchun talabalar bilan tinimsiz muloqot qiladilar. Sergak tarbiyachi o'smirlarning yosh xususiyatlaridan kelib chiqib unga to'g'ri ta' sir eta bilishi lozim.

Umuman, ta'limning qaysi bosqichida bo'lmasin, tarbiyachi-o'qituvchi yuksak pedagogik, psixologik va metodik tayyorgarlik darajasiga ega bo'lgan holda, ularning yosh xususiyatlarini inobatga olib ta'lim-tarbiya jarayonini to'g'ri tashkil etishlari lozim.

Nazorat uchun savollar:

1. Ta’lim muassasasi, o‘qituvchilar, sinf(guruh) rahbarining o‘quvchilarning ota-onalari bilan olib boradigan ishlari shakl va metodlari haqida tushuncha.
2. Pedagogik lektoriyalar.
3. Guruhlar bo‘yicha pedagogik majburiy ta’lim.
4. Yillik yakuniy ilmiy-amaliy konferensiya.
5. Ochiq eshiklar kuni.
6. Guruh ota-onalar majlisi.
7. Pedagogik maslahat.

Asosiy adabiyotlar:

1. O’zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi. - T., 2012-y.

3. O’zbekiston Respublikas Oila Kodeksi. - T., 1998-y.

4. Musurmonova O. Oila ma'naviyati - milliy g'urur -T ., 1999-y.

5. Hasanboeva O. va boshqalar. Oila pedagogikasi. - T., 2007-y.

6. Karimova O. Oilaning huquqiy asoslari. - T., 2003-y.

7. Sodiqova T. O‘g‘lim, senga aytaman, qizlarga atalgan so‘zlar .-T.,2005-y.

SEMINAR MASHG’ULOTLARI

1-Mavzu: Chet elda va O‘zbekistonda oila pedagogikasi fanining rivojlanish tarixidan.

Mavzuga oid nazorat savollari yozma javob yuzishga:

1. Qadimgi Yunon va Rim mutafakkirlarining oila tarbiyasi haqidagi qarashlari.
2. Yevropa Uyg'onish davri mutafakkirlari asarlarida oila tarbiyasining aks etishi.
3. Yan Amos Komenskiy oilada tarbiyaning o‘rni haqida.
4. Ma'rifatparvar mutafakkirlarning oila tarbiyasiga oid fikrlari.
5. Rus pedagoglarining oila pedagogikasiga oid qarashlari.
6. Qadimgi davrlarda O‘rta Osiyoda oila tarbiyasiga oid qarashlar.
7. «Qur’oni Karim» va hadislar oila tarbiyasining muhim manbalari sifatida.
8. O‘rta asrlarda oila pedagogikasiga oid fikrlar.
9. Ma'rifatparvar o'zbek pedagog-olimlari oila tarbiyasi xususida.

*10.*XX asrda oila tarbiyasiga doir yondashuvlar va ulaming mohiyati.

11.Mavzuni konspektlashtirish, internet ma’lumotlaridan foydalangan xoldataqdimot tayyorlash,

“BUMERANG” metodini o’tkazish

(Raqamli kartochkalar orqali kichik guruhlarni shakllantirish)

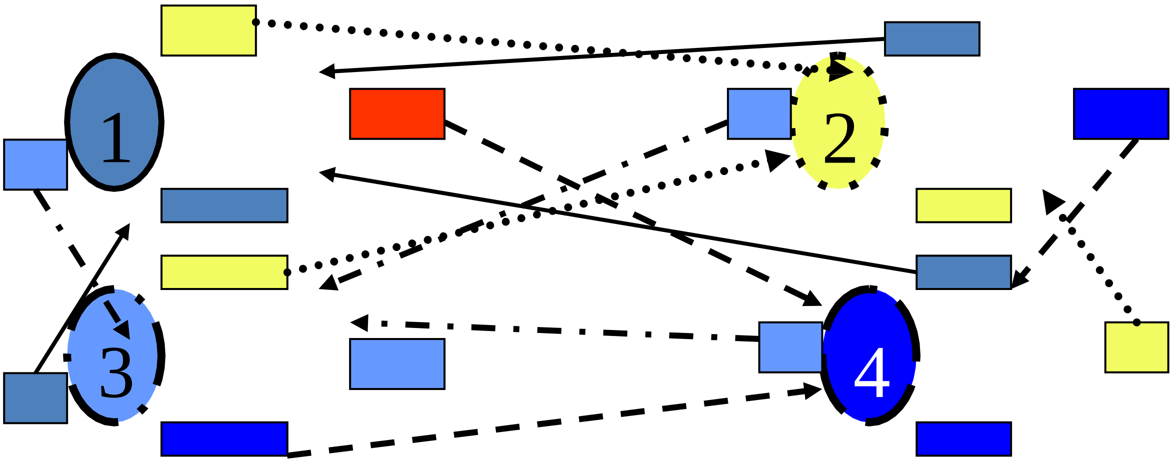

Test savollari mavzu yuzasidan

Qaysi olimlar tomonidan mijozning 9ta tarkibiy qismini ta`kidlab

o`tishgan hamda ularning yangi tug`ilgan chaqaloqlarda ham mavjud bo`lishini, keyinchalik rivojlanib borishini aniqlashgan?

a) Chess va Tomas
b) Vigotskiy va Vlasova
c) Shtern va Morbe
d) Sechenov va Pavlov

Chess va Tomas nazariyasiga ko`ra faollik darajasi mijoziga ta`rif bering.

a) Farzand tug`ilishi bilanoq unda o`ziga xos fazilatlarning vujudga kelishi
b) Och qolish, ovqatlanish, organizmni bo`shatish va uyquga ketishning ketma-ketligi
c) Bolaning notanish odamlarga, oziq-ovqatlarga, o`yinchoqlarga nisbatan bo`lgan tabiiy reaksiyasi
d) Tashqi sharoitlarning o`zgarishiga nisbatan bolaning tez yoki uzoq vaqt mobaynida moslashishi

Chess va Tomas nazariyasiga ko`ra tadrijiylik (izchillik) mijoziga ta`rif bering.

a) Och qolish, ovqatlanish, organizmni bo`shatish va uyquga ketishning ketma-ketligi
b) Farzand tug`ilishi bilanoq unda o`ziga xos fazilatlarning vujudga kelishi
c) Bolaning notanish odamlarga, oziq-ovqatlarga, o`yinchoqlarga nisbatan bo`lgan tabiiy reaksiyasi
d) Tashqi sharoitlarning o`zgarishiga nisbatan bolaning tez yoki uzoq vaqt mobaynida moslashishi

Chess va Tomas nazariyasiga ko`ra yaqinlashish va uzoqlashish mijoziga ta`rif bering.

a) Bolaning notanish odamlarga, oziq-ovqatlarga, o`yinchoqlarga nisbatan bo`lgan tabiiy reaksiyasi
b) Och qolish, ovqatlanish, organizmni bo`shatish va uyquga ketishning ketma-ketligi
c) Farzand tug`ilishi bilanoq unda o`ziga xos fazilatlarning vujudga kelishi.
d) Tashqi sharoitlarning o`zgarishiga nisbatan bolaning tez yoki uzoq vaqt mobaynida moslashishi

Chess va Tomas nazariyasiga ko`ra moslashish mijoziga ta`rif bering.

a) Tashqi sharoitlarning o`zgarishiga nisbatan bolaning tez yoki uzoq vaqt mobaynida moslashishi

b) Bolaning notanish odamlarga, oziq-ovqatlarga, o`yinchoqlarga nisbatan bo`lgan tabiiy reaksiyasi

c) Och qolish, ovqatlanish, organizmni bo`shatish va uyquga ketishning ketma-ketligi

d) Farzand tug`ilishi bilanoq unda o`ziga xos fazilatlarning vujudga kelishi.

Qiyinlik darajasi – 1 Chess va Tomas nazariyasiga ko`ra reaksiya izchilligi mijoziga ta`rif bering.

a) Kayfiyatni ifodalashga ketgan energiya miqdori

b) Bolaning notanish odamlarga, oziq-ovqatlarga, o`yinchoqlarga nisbatan bo`lgan tabiiy reaksiyasi

c) Och qolish, ovqatlanish, organizmni bo`shatish va uyquga ketishning ketma-ketligi

d) Farzand tug`ilishi bilanoq unda o`ziga xos fazilatlarning vujudga kelishi

ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Enzo Catarsi. Pedagogy o f the family. Italy, I libri di Emil, 2012.
2. Ўзбекистон Республикаси Конституцияси - Т.: Ўзбекистон, 2014.-466.
3. Karimov I.A. "Yuksak ma'naviyat engilmas kuch" - T.: "Ma'naviyat", 2008 y^
4. Ўзбекистон Республикаси Оила кодекси. - Т.: Адолат, 1998Й.
5. Мухсиева А.Ш. Оила педагогикаси. - Т.: Адабиёт учкунлари нашриёти, 2018 й.
6. Hasanboeva O. va boshqalar. Oila pedagogikasi. - T.: Aloqachi, 2007 y.
7. Куликова Т.А. Семейная педагогика и домашное воспитания: Учебное пособия. 2-издания. М.: Аадемия, 2000-232 с.

3-Mavzu:Diniy ta'limotlarda oila masalalari

Mavzuga oid nazorat savollari yozma javob yuzishga:

1. «Qur'oni Karim» va hadislar oila tarbiyasining muhim manbalari sifatida.

2. “Qur’oni Karim” va Hadisi sharifda oila masalalariga qanday qaralgan ?
3. Sharq mutafakkirlarining ma’naviy merosida bola tarbiyasiga qanday o’rin berilgan ?
4. Oilada farzandlar tarbiyasini tashkil etishda qanday usullardan foydalanilgan ? 5.Mutafakkirlarning ma’naviy merosida oila masalasiga qanday e’tibor berilgan

Mavzuni konspektlashtirish, internet ma’lumotlaridan foydalangan xolda taqdimot tayyorlash

1 guruh uchun topshiriq

“Tarbiyalash samaradorligini oshirishda an’ana va urf – odatlarning roli qanday?” savolini FSMU texnologiyasi yordamida tahlil qiling:

Savol	Tarbiyalash samaradorligini oshirishda an’ana va urf – odatlarning roli qanday?
(**F**) Fikringizni bayon eting	
(**S**) Fikringiz bayoniga sabab ko’rsating	
(**M**) Ko’rsatgan sababingizni isbotlovchi dalil keltiring	
(**U**)Fikringizni umumlashtiring	

2 guruh uchun topshiriq

“Tarbiya jarayonining texnologiyasi va asosiy vazifalariga” klaster tuzing

ADABIYOTLAR RO’YXATI:

8. Enzo Catarsi. Pedagogy o f the family. Italy, I libri di Emil, 2012.

9. Ўзбекистон Республикаси Конституцияси - Т.: Ўзбекистон, 2014.-466.

10. Karimov I.A. “Yuksak ma’naviyat engilmas kuch” - T.: “Ma’naviyat”,2008 y^

11.Ўзбекистон Республикаси Оила кодекси. - Т.: Адолат, 1998Й.

12. Мухсиева А.Ш. Оила педагогикаси. - Т.: Адабиёт учкунлари нашриёти, 2018 й.

13. Hasanboeva O. va boshqalar. Oila pedagogikasi. - T.: Aloqachi, 2007 y.

14. Куликова Т.А. Семейная педагогика и домашное воспитания:Учебное пособия. 2-издания. М.: Аадемия, 2000-232 с.

3-Mavzu: O‘zbekistonda oila pedagogika fanining rivojlanishining ijtimoiy-iqtisodiy, me’yoriy-huquqiy asoslari.

Mavzuga oid nazorat savollari yozma javob yuzishga:

5. «Qur’oni Karim» va hadislar oila tarbiyasining muhim manbalari sifatida.
6. O‘rta asrlarda oila pedagogikasiga oid fikrlar.
7. Ma'rifatparvar o'zbek pedagog-olimlari oila tarbiyasi xususida.
8. XX asrda oila tarbiyasiga doir yondashuvlar va ulaming mohiyati.
5. .Mustaqillik yillarida oila tarbiyasi masalasi.
6.Oila - mustaqillik yillarida davlat siyosatidagi ustuvor masala sifatida.
7.Oilada yoshlarni mustaqil oilaviy hayotga tayyorlash.
8.Oilada yoshlarni mustaqil oilaviy hayotga tayyorlashda oila va jamoatchilik hamkorligi.

Mavzuni konspektlashtirish, internet ma’lumotlaridan foydalangan xolda taqdimot tayyorlash,

“BUMERANG” metodini o’tkazish

(Raqamli kartochkalar orqali kichik guruhlarni shakllantirish)

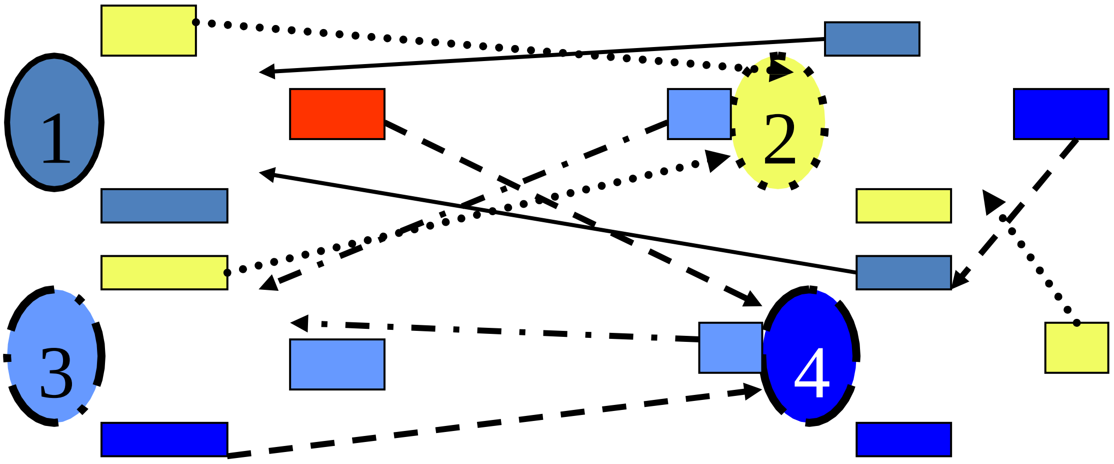

ADABIYOTLAR RO’YXATI:

a. Enzo Catarsi. Pedagogy o f the family. Italy, I libri di Emil, 2012.
b. Ўзбекистон Республикаси Конституцияси - Т.: Ўзбекистон, 2014.-466.
c. Karimov I.A. “Yuksak ma’naviyat engilmas kuch” - T.: “Ma’naviyat”, 2008 y^
d. Ўзбекистон Республикаси Оила кодекси. - Т.: Адолат, 1998Й.
e. Мухсиева А.Ш. Оила педагогикаси. - Т.: Адабиёт учкунлари нашриёти, 2018 й.
f. Hasanboeva O. va boshqalar. Oila pedagogikasi. - T.: Aloqachi, 2007 y.

g. Куликова Т.А. Семейная педагогика и домашное воспитания: Учебное пособия. 2-издания. М.: Аадемия, 2000-232 с.

4-Mavzu: Oila va uning vazifalari.

Mavzuga oid nazorat savollari yozma javob yuzishga:

1. Oilaning vazifalari: jamiyatga munosabati bo‘yicha oilaning vazifalari; odamlarga munosabati bo‘yicha oilaning vazifalari.
2. Oila pedagogikasi fanining predmeti, maqsad va vazifalari.
3. Oila pedagogikasining boshqa fanlar bilan bog‘iiqligi.
4. Oila pedagogikasining ilmiy- tadqiqot metodlari.

Mavzuni konspektlashtirish, internet ma’lumotlaridan foydalangan xolda taqdimot tayyorlash,

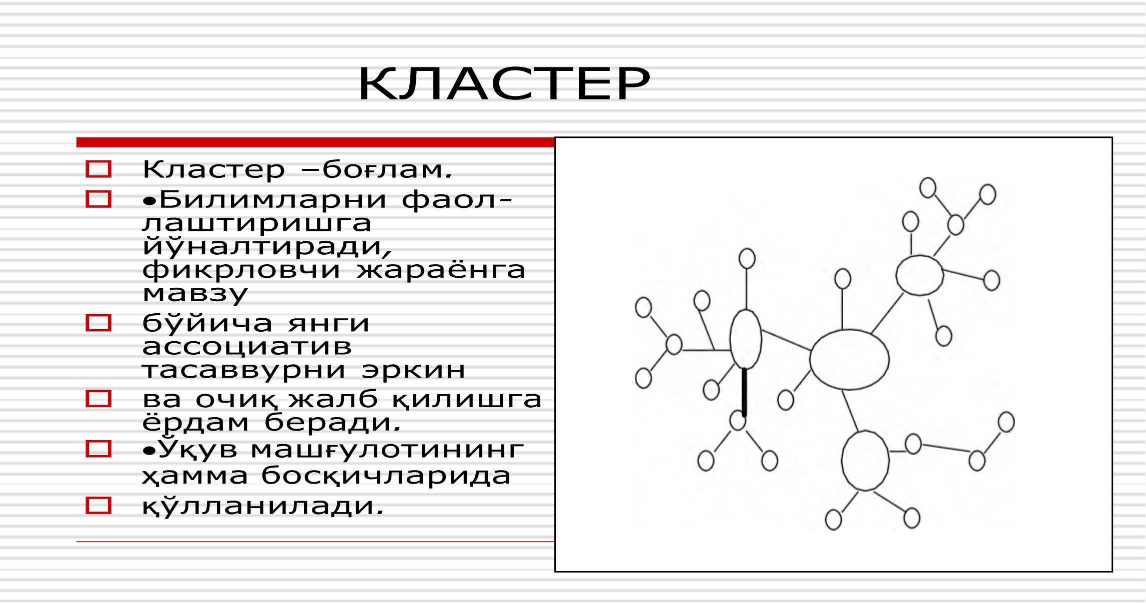

Test savollari mavzu yuzasidan

“Mijoz va bolalar intizomining buzulishi” asar muallifi kim?

a) Chess va Tomas

b) Vigotskiy va Vlasova

c) Shtern va Morbe

d) Sechenov va Pavlov

Javhar Zamindarga tegishli bo`lgan so`zlar qaysi bandda to`g`ri ko`rsatilgan?

a) Ota-ona behad bo`ladi xursand, Farzand bo`lolsa munosib farzand.

b) Namozi bamdoddan keyin volidangni Ziyorat qil va hizmatida bo`l.

c) Kishining bor ersa ota-onasi G`animatdur unga alarming rizosi Xudoning qoshida qabul ekandur Ota onaning baloga duosi.

d) Al-hosil, tarbiya biz uchun yo hayot, yo mamot, yo najot, yo halokat, yo saodat, yo falokat masalasidur.

ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Enzo Catarsi. Pedagogy o f the family. Italy, I libri di Emil, 2012.
2. Ўзбекистон Республикаси Конституцияси - Т.: Ўзбекистон, 2014.-466.
3. Karimov I.A. "Yuksak ma'naviyat engilmas kuch" - T.: "Ma'naviyat", 2008 y^
4. Ўзбекистон Республикаси Оила кодекси. - Т.: Адолат, 1998Й.
5. Мухсиева А.Ш. Оила педагогикаси. - Т.: Адабиёт учкунлари нашриёти, 2018 й.
6. Hasanboeva O. va boshqalar. Oila pedagogikasi. - T.: Aloqachi, 2007 y.
7. Куликова Т.А. Семейная педагогика и домашное воспитания: Учебное пособия. 2-издания. М.: Аадемия, 2000-232 с.

5-Mavzu: Oilaning turlari. Zamonaviy oilalar rivojining

Mavzuga oid nazorat savollari yozma javob yuzishga:

1. Oilaning tarixiy turlari.
2. Hozirgi vaqtda oilalaming xilma-xil shakllari.
3. O'zaro munosabatlar xarakteri bo'yicha oilalaming turlari.
4. Zamonaviy oilalarning o'ziga xosliklari.
5. Zamonaviy oilalar rivojining ijtimoiy xususiyatlari.
6. Zamonaviy oilalar rivojining psixologik xususiyatlari.
7. Zamonaviy oilalar rivojining pedagogik xususiyatlari.

Mavzuni konspektlashtirish, internet ma'lumotlaridan foydalangan xolda taqdimot tayyorlash,

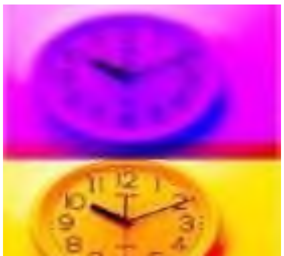

Т- жадвал
Концепцияга, воқейликка,

объектга нисбатан муносабат билдириш учун қўллаш мумкин.

- Талабалар ушбу схемани тузиш қоидалари билан таништирилади
- Якка, жуфтликда ёки гуруҳ ичида схема асосида таққослаш фаолияти ташкил этилади
- Ягона жадвалга туширилади.

Test savollari mavzu yuzasidan

Qiyinlik darajasi – 2 Rushtiyga tegishli bo`lgan so`zlar qaysi bandda to`g`ri ko`rsatilgan?

a) Namozi bamdoddan keyin volidangni Ziyorat qil va hizmatida bo`l
b) Ota-ona behad bo`ladi xursand, Farzand bo`lolsa munosib farzand.
c) Kishining bor ersa ota-onasi G`animatdur unga alarming rizosi Xudoning qoshida qabul ekandur Ota onaning baloga duosi
d) Al-hosil, tarbiya biz uchun yo hayot, yo mamot, yo najot, yo halokat, yo saodat, yo falokat masalasidur.

Munavvar Qoriga tegishli bo`lgan so`zlar qaysi bandda to`g`ri ko`rsatilgan?

a) Kishining bor ersa ota-onasi, G`animatdur unga alarming rizosi, Xudoning qoshida qabul ekandur, Ota onaning baloga duosi
b) Namozi bamdoddan keyin volidangni Ziyorat qil va hizmatida bo`l
c) Ota-ona behad bo`ladi xursand, Farzand bo`lolsa munosib farzand.
d) Al-hosil, tarbiya biz uchun yo hayot, yo mamot, yo najot, yo halokat, yo saodat, yo falokat masalasidur.

A.Avloniyga tegishli bo`lgan so`zlar qaysi bandda to`g`ri ko`rsatilgan?

a) Al-hosil, tarbiya biz uchun yo hayot, yo mamot, yo najot, yo halokat, yo saodat, yo falokat masalasidur.
b) Kishining bor ersa ota-onasi, G`animatdur unga alarming rizosi, Xudoning qoshida qabul ekandur, Ota onaning baloga duosi
c) Namozi bamdoddan keyin volidangni Ziyorat qil va hizmatida bo`l
d) Ota-ona behad bo`ladi xursand, Farzand bo`lolsa munosib farzand.

“Oila a’zolari” darslik muallifi kim?

a) Munavvar Qori

b) A.Avloniy

c) M.Behbudiy

d) A.Qodiriy

A.Fitrat oilaning ijtimoiy vazifalari deb, …. kabi qismlarga bo`ladi.

a) Avlod tarbiyasi, Fikriy tarbiya, Axloqiy tarbiya

b) Avlod tarbiyasi, Fikriy tarbiya, Jismoniy tarbiya

c) Avlod tarbiyasi, Fikriy tarbiya, Mehnat tarbiyasi

d) Avlod tarbiyasi, Fikriy tarbiya, Jinsiy tarbiya

Qiyinlik darajasi – 2 A.Fitrat 1916-yilda … nomli falsafiy asar yozgan.

a) Oila pedagogikasi

b) Oila psixologiyasi

c) Oilaviy munosabat

d) Avlod tarbiyasi, Fikriy tarbiya, Jinsiy tarbiya

“ulamo va sulaho va mutaffakirlarga mushfiq va mehribon” Muhammad Tarag`aydan olgan saboqlarini bir umr unutmadi. Ushbu so`zlar kimning qalamiga mansub.

a) Sh.Yazdiy

b) Z.Bobur

c) A.Temur

d) M.Tarag`ay

ADABIYOTLAR RO’YXATI:

1. Enzo Catarsi. Pedagogy o f the family. Italy, I libri di Emil, 2012.

2. Ўзбекистон Республикаси Конституцияси - Т.: Ўзбекистон, 2014.-466.

3. Karimov I.A. “Yuksak ma’naviyat engilmas kuch” - T.: “Ma’naviyat”, 2008 y^

4. Ўзбекистон Республикаси Оила кодекси. - Т.: Адолат, 1998Й.

5. Мухсиева А.Ш. Оила педагогикаси. - Т.: Адабиёт учкунлари нашриёти, 2018 й.

6. Hasanboeva O. va boshqalar. Oila pedagogikasi. - T.: Aloqachi, 2007 y.

7. Куликова Т.А. Семейная педагогика и домашное воспитания: Учебное пособия. 2-издания. М.: Аадемия, 2000-232 с.

6-mavzu. Oila tarbiyasi mazmuni va mohiyati.

Mavzuga oid nazorat savollari yozma javob yuzishga:

1. Oila tarbiyasi yaxlit tizim sifatida.
2. Oilada axloqiy tarbiya.
3. Oilada bolalarni estetik ruhda tarbiyalash.
4. Oilada jismoniy tarbiyani yo‘lga qo‘yish.
5. Oilaning bolalaming iqtisodiy savodxonligini oshirishdagi o‘rni.
6. Oilada bolalarni tarbiyalash metodlari.
7. Ota-onalaming tarbiya metodlarini tanlash va qo'llash shart-sharoitlari.
8. Oilada bolalani tarbiyalash shakllari.
9. Oilada bolalami tarbiyalash vositalari.

Mavzuni konspektlashtirish, internet ma’lumotlaridan foydalangan xolda taqdimot tayyorlash,

Test

Balog`at yoshiga yetgan erkaklar va ayollar irqi millati va diniy belgilari bo`yicha hech qanday cheklashlarsiz nikohdan o`tishga va oila qurishaga haqli. Ushbu keltirilgan qonun va qoidalar qaysi huquqiy hujjatda belgilangan.

a) Inson huquqlari Umumjahon Deklaratsiyasi
b) O`zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi
c) Oila kodeksi
d) BMT qarorlari

Nikohdan o`tayotgan har ikki tomonning erkin va to`liq roziligi asosidagina nikoh tuzilishi mumkin. Ushbu keltirilgan qonun va qoidalar qaysi huquqiy hujjatda belgilangan.

a) Inson huquqlari Umumjahon Deklaratsiyasi
b) O`zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi

c) Oila kodeksi

d) BMT qarorlari

Nikohdan o`tayotgan har ikki tomonning erkin va to`liq roziligi asosidagina nikoh tuzilishi mumkin. Ushbu keltirilgan qonun va qoidalar qaysi huquqiy hujjatda belgilangan.

a) Inson huquqlari Umumjahon Deklaratsiyasi

b) O`zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi

c) Oila kodeksi

d) BMT qarorlari

Oila jamiyatning tabiiy va asosiy hujayrasi. Ushbu keltirilgan qonun va qoidalar qaysi huquqiy hujjatda belgilangan.

a) Inson huquqlari Umumjahon Deklaratsiyasi

b) O`zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi

c) Oila kodeksi

d) BMT qarorlari

Kimki ayol huquqini himoya qilsa, bola huquqini himoya qilgan bo`ladi, boshqacharoq aytganda, u kelajakni himoya qilgan bo`ladi. Yuqoridagi

a) V.Gyugo

b) Suqroq

c) Arastu

d) N.Kopernik

ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Enzo Catarsi. Pedagogy o f the family. Italy, I libri di Emil, 2012.
2. Ўзбекистон Республикаси Конституцияси - Т.: Ўзбекистон, 2014.-466.
3. Karimov I.A. "Yuksak ma'naviyat engilmas kuch" - T.: "Ma'naviyat", 2008 y^
4. Ўзбекистон Республикаси Оила кодекси. - Т.: Адолат, 1998Й.

5. Мухсиева А.Ш. Оила педагогикаси. - Т.: Адабиёт учкунлари нашриёти, 2018 й.

6. Hasanboeva O. va boshqalar. Oila pedagogikasi. - T.: Aloqachi, 2007 y.

7. Куликова Т.А. Семейная педагогика и домашное воспитания: Учебное пособия. 2-издания. М.: Аадемия, 2000-232 с.

7-Mavzu:Oila tarbiyasi metod, shakl va vositalari

Mavzuga oid nazorat savollari yozma javob yuzishga:

1. Tarbiya shakllari va oila.
2. Oilada bolalarni tarbiyalash shakllari.
3. Ota-onalarning tarbiya shakllarini tanlash va qo‘llash shart-sharoitlari.
4. Tarbiya vositalari va oila.
5. Oilada bolalarni tarbiyalash vositalari.
6. ***«Birgalikda o’qiymiz» texnikasi***
7. **Birgalikda o‘qish:** o‘quv guruhi kichik guruhlarga bo‘linadi. Har bir kichik guruh o‘rganilayotgan mavzuning ma’lum bir sohasida ekspert bo‘ladi va bosh-qalarni o‘rgatadi.
8. Har bir guruhning maqsadi boshqa barcha guruhlar ishtirokchilari mavzu savollarini to‘la hajmda egallab olishdan iborat.
9. «Birgalikda o‘qiymiz» texnikasidan foydalangan holda guruhlarda ishni tashkil etish jarayonining tuzilishi
10. 1. Bilim darajasiga qarab 3-5 kishidan iborat bo‘lgan har xil turdagi guruhlar tuziladi.
11. 2. Har bir guruhga bitta topshiriq beriladi –umumiy mavzuning bir qismi, uning ustida butun o‘quv guruhi ish olib boradi hamda tayanchlar – ekspert varaqlari – taqdim etiladi.
12. 3. Har bir guruh ichida umumiy topshiriq taqsimlanadi.
13. 4. Hamma yakka tartibdagi topshiriqni bajaradi.
14. 5. Barcha guruh a’zolarining mini-ma’ruzalari tinglanadi. Umumiy natija (butun ekspert varag‘i bo‘yicha savollar javobi)ni shakllantiradi va uni taqdimotga tayyorlashadi.
15. 6. Spiker yoki guruh barcha a’zolari birgalikda bajargan ish natijalarini taqdimot etish

ADABIYOTLAR RO’YXATI:

8. Enzo Catarsi. Pedagogy o f the family. Italy, I libri di Emil, 2012.

9. Ўзбекистон Республикаси Конституцияси - Т.: Ўзбекистон, 2014.-466.

10. Karimov I.A. “Yuksak ma’naviyat engilmas kuch” - T.:

“Ma’naviyat”,2008 y^

11.Ўзбекистон Республикаси Оила кодекси. - Т.: Адолат, 1998Й.

12. Мухсиева А.Ш. Оила педагогикаси. - Т.: Адабиёт учкунларинашриёти, 2018 й.

13. Hasanboeva O. va boshqalar. Oila pedagogikasi. - T.: Aloqachi, 2007 y.

14. Куликова Т.А. Семейная педагогика и домашное воспитания:Учебное пособия. 2-издания. М.: Аадемия, 2000-232 с.

8-Mavzu: Oilada bolalar bilan muloqotni yo‘lga qo'yishning pedagogik-psixologik shart-sharoitlari

Mavzuga oid nazorat savollari yozma javob yuzishga:

1. Muloqot tushunchasi.
2. Oilada muloqot uslublari va ularning o'ziga xosliklari.
3. Avtoritar uslub.
4. Liberal uslub.
5. Demokratik uslub.

Mavzuni konspektlashtirish, internet ma’lumotlaridan foydalangan xolda taqdimot tayyorlash,

Test savollari mavzu yuzasidan

1997-yilda Toshkentda ….. instituti tashkil topdi.

a) Ayol va jamiyat
b) Oila ilmiy amaliy tadqiqot
c) O`zMU

d) TTA

…….oilaviy munosabatlarning bir turi hisoblanib, bunda ota-onaning obro`si shaxslararo muloqotda hal qiluvchi, yetakchi rol o`ynaydi.

a) Avtoritar

b) Demokrat

c) Liberal

d) Loqaydlikka asoslangan

…….oilaviy munosabatlarning bir turi hisoblanib, bunda oila davrasida ota yoki ona murosasiz, ko`ngilchang bo`lishlik tashqi ko`rinishdan iliq ruhiy iqlimni o`ziga aks ettirganday bo`lib tuyulsa ham, aslida unda hamjihatlik, o`zaro tushunish yetishmaydi.

a) Liberal

b) Avtoritar

c) Demokrat

d) Erkinlikka asoslangan

1994-yildan boshlab bolali oilalarga necha xil nafaqa berish tasis etilgan

3

4

5

2

Tarbiyali xotin ota-onasini, eri hamda bolasini, butun oila ahlini oilaga munosabati bo`lgan do`stu qo`shnilarini, xodimu xodimalarini xulqi bilan mamnun qilur" bu so`zlar kimning qaysi asaridan keltirilgan?

a) Rizouddin ibn Faxriddinning "Oila"

b) A.Fitratning "Oila"

c) A.Navoiyning "Xamsa"

d) Kaykovusning "Qobusnoma"

Manba: «Oila pedagogikasi" O.Hasanboeva va boshqalar. Toshkent, 2007 Qiyinlik darajasi – 2 Tarbiyali xotin ota-onasini, eri hamda bolasini, butun oila ahlini oilaga munosabati bo`lgan do`stu qo`shnilarini, xodimu xodimalarini xulqi bilan mamnun qilur" bu so`zlar kimning qaysi asaridan keltirilgan?

a) Rizouddin ibn Faxriddinning "Oila"

b) A.Fitratning "Oila"

c) A.Navoiyning "Xamsa"

d) Kaykovusning "Qobusnoma"

Qiyinlik darajasi – 2 Oilaning asosiy ikki ustuni to`g`ri ko`rsatilgan javobni ko`rsating.

a) Iqtisod, ma`naviyat

b) Ma`naviyat,madaniyat

c) Iqtisod, madaniyat

d) Iqtisod,siyosat

ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Enzo Catarsi. Pedagogy o f the family. Italy, I libri di Emil, 2012.
2. Ўзбекистон Республикаси Конституцияси - Т.: Ўзбекистон, 2014.-466.
3. Karimov I.A. "Yuksak ma'naviyat engilmas kuch" - T.: "Ma'naviyat", 2008 y^
4. Ўзбекистон Республикаси Оила кодекси. - Т.: Адолат, 1998Й.
5. Мухсиева А.Ш. Оила педагогикаси. - Т.: Адабиёт учкунлари нашриёти, 2018 й.
6. Hasanboeva O. va boshqalar. Oila pedagogikasi. - T.: Aloqachi, 2007 y.
7. Куликова Т.А. Семейная педагогика и домашное воспитания: Учебное пособия. 2-издания. М.: Аадемия, 2000-232 с.

9- mavzu: Abdullo Avloniyning "Turkiy guliston yoxud axloq" asaridagi oilaviy tarbiyaga oid g'oyalari

XIX asrning ikkinchi yarmi XX asrning boshlarida Turkiston (Markaziy Osiyo) o'lkasida pedagogik fikrlarning rivojlanishida, xalq maorifi ishlarini yuksaltirishda ilg'or ziyolilarning xizmatlari kattadir. Bunda jadid adabiyotining yirik vakili shoir, dramaturg, muallim Abdulla Avloniy (1878–1934)ning xizmatlari ko'p. U maktablar ochib, shaxsan o'zi muallimlik qilish bilan birga maktablarni darsliklar bilan ta'minlash ishiga katta hissa qo'shdi. Uning qalamiga mansub "Turkiy Guliston yoxud axloq", "Birinchi muallim", "Ikkinchi muallim" "Maktab Gulistoni "asarlari bir necha bor nashr etildi. Bular ichida "Turkiy Guliston yoxud axloq" asari o'zbek klassik pedagogikasining ajoyib namunasi hisoblanadi. Abdulla Avloniy mazkur asarni fors klassik shoiri shayx Muslihiddin Sa'diy (1184–1310)ning "Guliston" asaridan ta'sirlanib, unga taqlid qilib yozganligi haqida shunday deydi: "Ban bu asari nochizonami bir necha muallim birodarlarimning iltijolari ila yozmoq va nashr qilmoqg'a g'ayrat va jasorat qilmish edim. Alhamdu lilloh val minna ikkinchi tab'ihada

muvaffaq o‘ldum, chunki Turkiston maktablarida o‘z shevamizda (o‘zbek tilida demoqchi) yozilmish mukammal “Axloq kitobining shunday asarga tashna va muhtoj ekanlig‘i o‘zum muallimlar jumlasidan o‘ldig‘imdan manga ham ochiq ma’lum o‘ldi. Shuning uchun ko‘p vaqtlar tajriba so‘ngidan adibi muhtaram shayx Sa’diy usulida yozmoqni, garchi og‘ir ish bol’sa ham, o‘zimga muqaddas bir vazifa ado qilaroq bu kamchilikni oradan ko‘tarmakni munosib ko‘rdim”. Demak, aytish mumkinki, “Turkiy Guliston yoxud axloq” Sa’diyning “Guliston” asari usulida o‘zbek tilida yozilgan axloq kitobidir.

Mavzu yuzasidan test savollari
A. Avloniy qanday darslik va o’qish kitoblarini yaratdi.?
A) «Adabiyoti yohud miliy she’rlar» - «Birinchi muallim»,Turkiy guliston ahloq»,»Ikkinchi muallim» , - «Maktab guliston»
B) 4 qismdan iborat "Adabiet yoxud milliy she’rlar" hamda “Birinchi muallim”, “Maktab gulistoniy” va boshqalar
S) “ Turkiy guliston yoxud ahloq” “Birinchi muallim”, “Ikkinchi muallim” va boshqalar.
D) Turkiy guliston yoxud ahloq” “Birinchi muallim”,
Avloniy bola tarbiyasida nisbiy jixatdan necha bo’limga ajratadi va qaysilari?
A) to’rta bo’limga ajratgan: 1. "Tarbiyaning zamoni». 2. "Badan tarbiyasi», 3. "Fikr tarbiyasi» 4.»Axloq tarbiyasi»
B) 2 bo’limga: 1. Tarbiyaning zamoni 2.Ahloq tarbiyasi
S) 3 bo’limga: 1. Tarbiyaning zamoni 2.Ahloq tarbiyasi 3.Badan tarbiyasi
D) 2.Ahloq tarbiyasi 3.Badan tarbiyasi
«Taraddud birla maktabda o’qing o’g’lonlar, o’g’lonlar. Bo’lursiz bir kun olamda zo’r insonlar, o’g’lonlar». Bu to’rtlikning muallifi..
A) Avloniy;
B) Hamza;
S) Fitrat;
D) Behbudiy;
«Pedagogiya, ya’ni bola tarbiyasining fani demakdir».
Pedagogikaga bu ta’rif kim tomonidan berilgan
A) Avloniy;
B) Shakuriy;
S) Hamza;
D) S.Ayniy
A.Avloniy «Usuliy jadid» maktablari uchun qanday darslik va o’qish kitoblari yaratdi?
A. «Adabiyoti yohud miliy she’rlar», «Birinchi muallim», «Turkiy guliston yoxud ahloq», «Ikkinchi muallim», «Maktab guliston» kabi darslik va o’qish kitoblari yaratdi.
B. «Adabiyoti yohud miliy she’rlar»
C. «Birinchi muallim», «Ikkinchi muallim»
D.Maktab guliston»
topshiriq. Avloniyning ≪Birinchi muallim≫ va ≪Ikkinchi muallim≫ asarlaridan quyidagi ibratli hikoyalarni tahlil qiling.

№	Hikoyaning nomi	Ibratli jihatlari tahlili	Qaysi asardan

1	Manlikni jazosi		
2	Yaxshilik erda qolmas		
3	Aqlli qarg‘a		
4	Arslon ila ayiq		
5	Qalanfir ila gul yalpizi		
6	Ayiqning docstligi		
7	It ila gado		

Foydalanishga tavsiya etiladigan adabiyotlar:

1. *Abdulla Avloniy.* Tanlangan asarlar. 2-jildlik. — T.: Ma’naviyat, 1998.
2. *A. Zunnunov* va boshqalar. O‘rta Osiyoda pedagogik fikr taraqqiyotidan lavhalar. — T.: Fan, 1996.
3. *K. Hoshimovva* boshqalar. Pedagogika tarixi (ma’ruzalar matni) 2-jild. — T., 2001.
4. *G. B. Niyozov, Sh. G. Niyozova.* Pedagogik texnologiyalar va ularni amalda joriy qilish usullari. — Angren, 2003.
5. *H.Boboevv*a boshqalar. Milliy istiqlol mafkurasi va taraqqiyot. — T.: Yangi asr avlodi, 2001.

10-Mavzu: Abdullo Qodiriyning “O’tgan kunlar” asaridagi oilaviy munosabatlarning axamiyati

Reja:

1. Romanning yaratilish tarixi.
2. Otabek va Yusufbek hoji obrazlari.
3. Otabek va Kumush sevgisi.
4. “O’tkan kunlar”-hayot haqiqati aks etgan romandir.

topshiriq. B|B|B chizmasi

B\B\B chizmasi – Bilaman/ Bilishni hohlayman/ Bilib oldim. Bunda talabalar jadvalni tuzish qoidasi bilan tanishadilar. Alohida kichik guruhlarda jadvalni rasmiylashtiradilar.

“O’tkan kunlar” asari haqida nimalarni bilasiz” va “Nimani bilishni xohlaysiz” degan savollarga javob beradilar (oldindagi ish uchun yo`naltiruvchi asos yaratiladi). Jadvalning 1 va 2-bo`limlarini to`ldiradilar.Mazkur grafik organayzer mavzu, matn, bo`lim bo`yicha izlanuvchilikni olib borish imkonini beradi. Talabalarda tizimli fikrlash, tuzilmaga keltirish, tahlil qilish ko`nikmalarini rivojlantiradi.

Bilaman	**Bilishni xohlayman**	**Bilib oldim**

11-Mavzu: G’arbiy mamlakatlarda oila va oilada bola tarbiyasiga munosabat

Reja:

1. Xorijda oila va oilada bola tarbiyasiga munosabat.
2. Chet el olimlarining oila tug’risidagi qarashlari.
3. Qadimgi yunon va Rim mutafakkirlarining oila tarbiyasiga oid muhim qarashlari

Frantsuz oilasi shunchalik kuchliki, bolalar ota-onalari bilan xayrlashishga shoshilishmaydi va o'ttiz (yoki undan ham ko'proq!) Yilgacha birga tinchgina yashashadi. Shuning uchun ular go'dak, tashabbussiz va mas'uliyatsiz degan fikr asossiz emas. Bu onalar ertalabdan kechgacha ular bilan ajralmas o'tirishlarini anglatmaydi - frantsuz onasi ish, shaxsiy manfaatlar, er va bola o'rtasida vaqtni oqilona taqsimlaydi. Zamonaviy frantsuz ayoli uchun o'z-o'zini anglash va martaba boshqa g'arbdan ozod qilingan ayollarnikidan kam emas.

Buyuk Britaniya o'zining qattiq tarbiyasi bilan mashhur. Kichkina inglizning bolaligi sof ingliz an'anaviy odatlari, qarashlari va jamiyatdagi fe'l-atvor va xulq-atvor xususiyatlarini shakllantirishga qaratilgan ko'plab talablar bilan to'la. Yoshligidanoq bolalar o'z his-tuyg'ularining namoyon bo'lishini tiyishga o'rgatiladi. Ota-onalar vazminlik bilan o'z sevgilarini namoyon qiladilar, ammo bu ularni boshqa millat vakillariga qaraganda kamroq sevishini anglatmaydi.

Irlandlar yosh avlodga juda mehribon. Ular do'konlarda biror narsani sindirishganda ham bolalarga ovozini ko'tarmaslikka harakat qilishadi - to'g'rirog'i, undan qo'rqdimi yoki yo'qmi, xushmuomalalik bilan so'rashadi. Avvalo, irlandiyalik ota-onalar bolaning farovonligidan manfaatdor. Bu erda homilador ayollarni balog'at yoshida uchratish qiyin emas. Inglizlar singari, irlandlar avvaliga ma'lum bir boylikka erishadilar va shundan keyingina tug'adilar. Ammo, shunga qaramay, oilalarda ko'p bolalar bor - ko'pincha to'rt yoki besh. Qizig'i shundaki, bu mamlakatda bolalar uylari umuman yo'q: barcha etimlar uchun, albatta, homiylik ostidagi oila bo'ladi.

Topshiriq. Bu o’rinda talabalr “Venn diagrammasi” texnologiyasi asosida quyidagi topshiriqlarni bajaradilar:

Guruhlarga topshiriqlarni bajarishlari uchun “Venn diagrammasi”ning quyidagi sxemalari tavsiya etiladi: Bunda 3 tasxemaga uch xil davlat tarbiyasiyoziladi va o’ziga xos sifatlar yoziladi.

1) **3)**

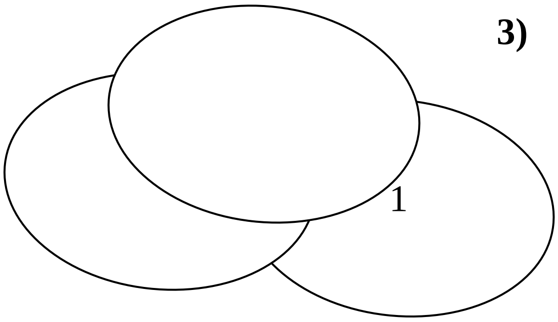

12-Mavzu: Sharqiy mamlakatlarda oila va oilada bola tarbiyasiga munosabat

Reja:

- Sharqiy mamlakatlarda bolalar tarbiyasi qanday amalga oshirilishi haqida.
- Yaponiya tarbiyasi.
- Amerika qo'shma shtatlari tarbiyasi.
- Yevropa mamlakatlari.
- ***topshiriq. Quyida keltirilgan metodlar bilan tanishing va ularni mohiyatiga ko'ra pastda ko'rsatilgan ustunlarga joylashtiring:***
  Mashq, hikoya, nasihat, o'git, maslahat, koyish, uyaltirish, odatlantirish, uzr so'rash, tilak-istak bildirish, duo qilish

O'git-nasihat	Ibrat-namuna	Rag'batlantirish	Odatlantirish

Foydalanishga tavsiya etiladigan adabiyotlar:

1. Barkamol avlodorzusi. — T.: "Sharq". 1999.
2. *A. Zutmunov* va boshqalar. O'rta Osiyoda pedagogik fikr taraqqiyotidan lavhalar. — T.: "Fan". 1996.
3. *K.Hoshimov* va boshqalar. Pedagogika tarixi (ma'ruzalar matni). 2-jild. - T., 2001.
4. Pedagogika tarixi / M.O.Shabaev tahriri ostida. — T.: 0 'qituvchi, 1985.
5. Volkov G.N. Etnopedagogika. — Cheboksara, 1974.

13-Mavzu: Shayx Muhammad Yusufning ' Oila qo'rg'oni" kitobidagi tarbiya masalalarining yoritilishi

Reja:

1. Oila nima?
2. Oila tushunchasi qanday ma'noni anglatadi?
3. Oila tarbiya maqsadi nimadan iborat?
4. Oila tarbiya maqsadi nima?
5. Oila tarbiya jarayonida o'quvchilarda qanday sifatlar tarbiyalanadi?
6. Ma'naviy-axloqiy tarbiya qanday shakllarda tashkil etiladi?

Talabalar uchun topshiriq:

Oila tarbiyasining mazmuni, nafosat madaniyatining mohiyati, asosiy xususiyatlari hamda nafosat tarbiyasining vositalari to'g'risida ma'lumot bering.

Bu o'rinda kichik guruhlar tomonidan "Nima uchun" metodi qo'llaniladi. Topshiriqni bajarish uchun talabalarning e'tiborlariga quyidagi sxema tavsiya etiladi:

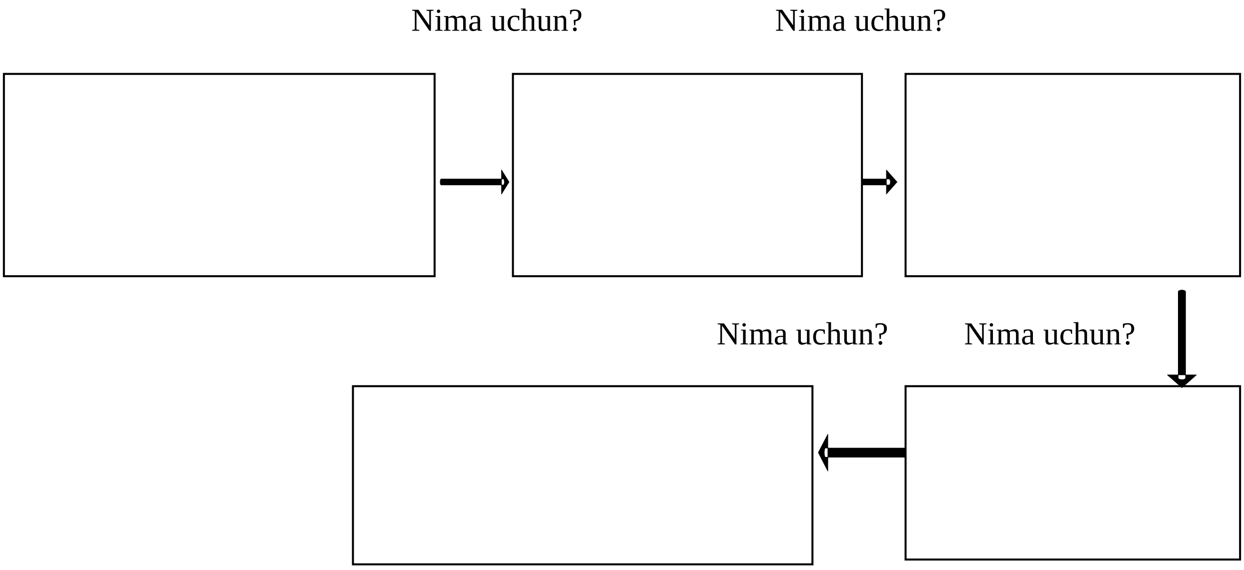

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati :

1. O'zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi. – Toshkent: O'zbekiston, 1992.
2. Mahkamov U. O'quvchilarning axloqiy madaniyatini shakllantirish muammolari. – Toshkent: O'zbekiston, 1993.
3. Yusupov E. Inson kamolotining ma'naviy asoslari. – Toshkent: Universitet, 1998.
4. O'zbekiston Respublikasi – mustaqil davlat. – Toshkent: Adolat, 1995.
5. Pedagogika nazariyasi va tarixi. 1-qism. Pedagogika nazariyasi G' M.X.Toxtaxodjaeva va boshqalar. Prof. M.X.Toxtaxodjaevaning umumiy tahriri ostida. – Toshkent: "Iqtisod-moliya", 1996.
6. Karimova V.M. Oila psixologiyasi. Darslik. –T.: Fan va texnologiya. 2008.

ELEKTRON TA"LIM RESURSLARI

1. www. tdpu. uz
2. www. pedagog. uz
3. www. Ziyonet. uz
4. www. edu. uz
5. tdpu-INTRANET. Ped.

14-mavzu: Muxammad Quronovning "Bolam baxtli bulsin desangiz" asaridagi bola tarbiyasiga munosabat.

Reja:

1.Qanday vositalar Oila tarbiyani tashkil etishda samarador sanaladi?

2.Oila tarbiyani muvaffaqiyatli tashkil etish uchun nimalarga e'tiborni qaratish lozim?

3.Oila tarbiyani tashkil etishda milliy qadriyatlar hamda xalq pedagogikasi g'oyalaridan foydalanishning ahamiyatini qanday baholaysiz?

Talabalar uchun topshiriq:

Oila tarbiyaning mohiyati, uning tarkibiy qismlarini yoriting.

Topshiriqni bajarishda "Kontseptual jadval" metodi qo'llaniladi.

1-topshiriq. Oila tarbiya mohiyatini aks ettiruvchi tayanch tushunchalarni, maqsadi va vazifalarini yoriting.

Ijtimoiy tarbiya yo’nalishlari	Tayanch tushunchalar, tavsiyalar, muhim belgilar		
	Tayanch tushunchalar	Maqsadi	Vazifalari
Oila tarbiya			

2-topshiriq. Oila tarbiyasining shakl, metod va vositalarini belgilang.

Ijtimoiy tarbiya yo’nalishlari	Tayanch tushunchalar, tavsiflar, muhim belgilar		
	Shakllari	Metodlari	Vositalari
Oila tarbiya			

Foydalanilgan adabiyotlar ro’yxati :

7. O’zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi. – Toshkent: O’zbekiston, 1992.
8. Mahkamov U. O’quvchilarning axloqiy madaniyatini shakllantirish muammolari. – Toshkent: O’zbekiston, 1993.
9. Yusupov E. Inson kamolotining ma’naviy asoslari. – Toshkent: Universitet, 1998.
10. O’zbekiston Respublikasi – mustaqil davlat. – Toshkent: Adolat, 1995.
11. Pedagogika nazariyasi va tarixi. 1-qism. Pedagogika nazariyasi G’ M.X.Toxtaxodjaeva va boshqalar. Prof. M.X.Toxtaxodjaevaning umumiy tahriri ostida. – Toshkent: “Iqtisod-moliya”, 1996.
12. Karimova V.M. Oila psixologiyasi. Darslik. –T.: Fan va texnologiya. 2008.

ELEKTRON TA‟LIM RESURSLARI

1. www. tdpu. uz
2. www. pedagog. uz
3. www. Ziyonet. uz
4. www. edu. uz
5. tdpu-INTRANET. Ped.

15-Mavzu: Shayx Muxammad Sodiq Muxammad Yusufning “Ijtimoiy odoblar” asaridagi yoshlarni oilaviy hayot xaqidagi tassavvurlarini shakllantirish

Reja:

Salomlashish odobi;
• Ovqatlanish odobi;
• Mehmondorchilik odobi;
• Yig‘in va majlislar odobi;
• Diniy bayramlarni nishonlash odoblari;
• Kasb odoblari;
• Ilm odoblari;
• Qo‘shnichilik odoblari;
• Internet odoblari va xokazo.

Talabalar uchun topshiriq:

Topshiriq kichik guruhlarda “Toifalash” metodiga ko’ra bajariladi.

1-topshiriq. Shaxs kamolotiga oila a’zolarining ta’sirini yoriting.

Oila a’zolari		
Ota-onalar	Keksa avlod vakillari (buva-buvilar)	Oilaning boshqa a’zolari (aka-ukalar, opa-singillar)

2-topshiriq. Oila tarbiyasini tashkil etishda davlat, ta’lim muassasalari va ijtimoiy tashkilotlar tomonidan ko’rsatiladigan ijtimoiy hamda metodik yordam mazmunini ochib bering.

Ijtimoiy sub’ektlar		
Davlat	Ta’lim muassasalar	Ijtimoiy tashkilotlar

Foydalanilgan adabiyotlar ro’yxati :

1. O’zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi. – Toshkent: O’zbekiston, 1992.
2. Mahkamov U. O’quvchilarning axloqiy madaniyatini shakllantirish muammolari. – Toshkent: O’zbekiston, 1993.
3. Yusupov E. Inson kamolotining ma’naviy asoslari. – Toshkent: Universitet, 1999
4. O’zbekiston Respublikasi – mustaqil davlat. – Toshkent: Adolat, 1995.
5. Pedagogika nazariyasi va tarixi. 1-qism. Pedagogika nazariyasi G’ M.X.Toxtaxodjaeva va boshqalar. Prof. M.X.Toxtaxodjaevaning umumiy tahriri ostida. – Toshkent: “Iqtisod-moliya”, 1996.
6. Karimova V.M. Oila psixologiyasi. Darslik. –T.: Fan va texnologiya. 2008.

ELEKTRON TA‟LIM RESURSLARI

1. www. tdpu. uz
2. www. pedagog. uz
3. www. Ziyonet. uz
4. www. edu. uz
5. tdpu-INTRANET. Ped.

16-Mavzu: Ta’lim muassasasi o’quvchilarning ota-onalari bilan olib boradigan ishlari shakl va metodlari.

Reja:

1. Ta’lim muassasasi, o‘qituvchilar, sinf(guruh) rahbarining o‘quvchilar otaonalari bilan olib boradigan ishlari shakl va metodlari haqida tushuncha.
2. Pedagogik lektoriyalar.
3. Sinf (guruh)lar bo‘yicha pedagogik majburiy ta’lim.
4. Yillik yakuniy ilmiy-amaliy konferensiya.
5. Ochiq eshiklar kuni.
6. Sinf (guruh) ota-onalar majlisi.
7. Pedagogik maslahat.

Talabalar uchun topshiriq:

Topshiriq kichik guruhlarda “Toifalash” metodiga ko’ra bajariladi.
Shaxs kamolotiga oila a’zolarining ta’sirini yoriting.

Oila a’zolari		
Ota-onalar	Keksa avlod vakillari (buva-buvilar)	Oilaning boshqa a’zolari (aka-ukalar, opa-singillar)

Talabalar uchun topshiriq.

1.Muqaddas so’zi qaysi javobaga ta’luqli ?
A) Oila
B) ma’naviy-axloqiy
C) ijtimoiy ong shakllaridan
D) Axloq
2. Oila so’zi qaysi javobaga ta’luqli ?
A) tarbiya
B) bilim
C) shakl
D) munosabat
3. “Oila” yili davlat dastturida qaysi yil belgilangan?
A) 1998 y
B) 1999 y
C) 1996 y
D) 1997 y

4. “Onalar va bolalar” yili davlat dastturida qaysi yil belgilangan?

A) 2001 y

B) 1999 y

C) 2000 y

D) 1997 y

Foydalanilgan adabiyotlar ro’yxati :

1. O’zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi. – Toshkent: O’zbekiston, 1992.

2.Mahkamov U. O’quvchilarning axloqiy madaniyatini shakllantirish muammolari. – Toshkent: O’zbekiston, 1993.

3.Yusupov E. Inson kamolotining ma’naviy asoslari. – Toshkent: Universitet, 1998.

4.O’zbekiston Respublikasi – mustaqil davlat. – Toshkent: Adolat, 1995.

5.Pedagogika nazariyasi va tarixi. 1-qism. Pedagogika nazariyasi G’ M.X.Toxtaxodjaeva va boshqalar. Prof. M.X.Toxtaxodjaevaning umumiy tahriri ostida. – Toshkent: “Iqtisod-moliya”, 1996.

6.Karimova V.M. Oila psixologiyasi. Darslik. –T.: Fan va texnologiya. 2008.

ELEKTRON TA’LIM RESURSLARI

1. www. tdpu. uz
2. www. pedagog. uz
3. www. Ziyonet. uz
4. www. edu. uz
5. tdpu-INTRANET. Ped.

Metodik tavsiya: Oila tarbiyasi mazmunini, oila tarbiyaning tarkibiy qismlarini, shakl va metodlari, oila tarbiyasining asosi ekankigi to’g’risidagi bilimlarni berish orqali tarbiya jarayonini samarali tashkil etish ko’nikmalarini hosil qiling.

Mustaqil ta’lim mavzulari

1.O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining oila va oila tarbiyasi to‘g‘risidagi fikrlari bayon etilgan asarlarini o‘rganish.

2.Abdurauf Fitratning «Oila yoki uni boshqarish tartiblaw asarini o‘rganish va tahlil etish.

3. Oila tarbiyasida ko‘p uchraydigan xatoliklar va ularni oldini olish.

4.«Oila tarbiyasi - boshqariladigan tizim» mavzusida o‘n minutlik esse yozish.

5.Sotsiologlarning oila va oilada bola tarbiyasi yuzasidan o‘tkazgan sotsiologiktadqiqotlarini o‘rganish vatahlil qilish.

6.«Oila» ilmiy-amaliy markazi faoliyatini o‘rganish va ahamiyatini yoritish.

7.Oila tarbiyasi metod, shakl va vositalaridan bittadan tanlab olib, amaliy ishlanma tuzish.

8.Guruh rahbari sifatida biror oilaga tashrif buyurish va taasurotlarini bayon etish.

9.Sharq mamlakatlarida oilaviy munosabatlar

10.G’arb mamlakatlarida oilaviy munosabatlar

11.Oilaviy shajara (portfolio tuzish)

12.Mening oilam(portfolio tuzish)

13.Oilaviy an’analar(portfolio tuzish)

14.Said ahmadning “Ufq” romanidagi voqealar rivojining tahlili

15. Tursunoy Sodiqovaning asarlari asosida yoshlarni oilaviy hayot haqidagi tasavvurlarini shakllantirish

16.Oilada bolalarni huquqiy va siyosiy ruhda tarbiyalashning shakl, metod va vositalari

17. Oilada bolalarni vatanparvarli ruhida tarbiyalashning shakl, metod va vositalari

18.G’arbiy mamlakatlarda oil ava oilada bolatarbiyasiga munosabat

19. Mening oilam mavzusida portfolio tayyorlash.

Mustaqil ta’lim mazmuni ma’ruza, seminar va amaliy mashg’ulotlar mavzulari asosida shakllantiriladi. Biroq mustaqil ta’lim ko’proq ma’ruza va seminar mashg’ulotlarida o’rganilmagan masalalarni o’z ichiga qamrab oladi. Mustaqil ta’lim asosida o’qib-o’rganilgan masalalar fan bo’yicha oraliq va yakuniy nazorat ishlari savollarida o’z aksini topadi.

Mustaqil ta’limni tayyorlashda mazkur fanning xususiyatlarini hisobga olgan holda quyidagi shakllardan foydalanish tavsiya etiladi:

-darslik va o’quv qo’llanmalar bo’yicha mavzularni konspektlashtirish;

-adabiyotlar asosida referat yozish;

-kitob va maqolalarga annotatsiya yozish;

-Internet tarmog’idan axborotlar izlash va tahlil etis

1. GLOSSARIY

Termin	O'zbek tilidagi sharhi	Ingliz tilidagi sharhi
Pedagogika	pedagogika - yosh avlodga ta'lim-tarbiya berish qonuniyatlari haqidagi fandir	Pedagogy is the art or science of teaching and educational metods
Metod	Metod - eng umumiy ma'noda maqsadga erishish yo'li, usuli	Metod - a way of doing something es'ecially a systematic way
O'qitish metodi	O'qitish metodlari ta'lim maqsadiga erishishga doir usul va qoidalar yig'indisi	Teaching metod - the principles and methods of instruction
Abstraktlash	Mavhumlashtirish orqali nazariy umumlashmalar hosil qilishdan iborat ta'lim metodi	Abstraction in its main sense is a conce'tual ‘rocess by which general rules and conce'ts are derived from the usage and classification of s'ecific exam'les, literal ("real" or "concrete") signifiers, first
Adaptatsiya	Yangi me'yor, an'ana va qadriyatlarni o'zlashtirish va interiorizatsiyalash j arayoni	Training is aimed at em'loyees who are assuming new management functions.
Akmeologiya	Inson o’z taraqqiyoti dinamikasida, takomili hamda hayot faoliyatining turli bosqichlarida o'zidagi eng kuchli qobiliyatlarini namoyon	Acmeology is a new direction of interdisci'linary researches of the ‘erson.

	masalalarini o'rganadigan fan tarmog'i	
Pedagogik mahorat	pedagogik jarayonni bilish, uni tashkil eta olish, harakatga keltira olish, pedagogik jarayonning yuqori samaradorligini belgilovchi shaxsning ish sifati va	It is an art of communicating a message with im'act on audience.
Takt	Takt axloqiy tushuncha bo'lib, u insonlarning o'zaro munosabatlarini muvofiqlashtirish, tartibga	Tact is skill teaching general education subject
Pedagogik taktika	pedagogik taktika - o'qituvchi kasbiy mahoratining asosi bo'lib, o'quvchilarga barcha demokratik talablar asosida pedagogik ta'sir o'tkazish, muloqotni insonparvarlik tuyg'ulari asosida o'rnatish o'lchovi, o'quvchilarda mustaqil fikr yuritishni hamda ongli intizomni tarkib toptirish	professional quality of the teacher, with which he, the student applies the most effective means to influence education
Nutq	Nutq - tildagi mavjud ifoda vositalaridan foydalangan holda reallikka aylangan fikrdir	Manner of articulation describes how the tongue, li’s, jaw, vocal cords, and other s'eech organs are involved in making a sound make

Qobiliyat	Qobiliyat - odam psixikasining eng muhim hususiyatlaridan biri	‘ossession of the qualities required to do

	malakalarni egallash dinamikasida aks etadi	skill, com'etence, or ‘ower
Kommunikativ qobiliyat	O'qituvchining ta'lim oluvchilar va jamoa bilan pedagogik maqsadga qaratilgan munosabatni o'rnata olish ko'nikmasi	Sommunication skills are the key to develo'ing (and kee'ing) friendshi's and to building a strong
Pedagogik artistizm	pedagogik artistizm - pedagogik ijodkorlikning barcha bosqichlarida o’z aksini topuvchi voqe'likdir.	pedagogical artistry is the phenomenon functioning with varying degrees of activity in the ‘rocess of

Assessment	Baholash- bir tizim va uning elementlari faoliyatini yoki samaradorligini o'lchash uchun ishlatiladigan jarayon. Ushbu kursda mazkur ibora natijani baholash, boshqaruv tizimini yoki tashkil etilgan ishni baholash, o'rganib chiqish, o'qitish sifatini, talabalarga serviz
Bias	Chalkashlik- o'lchov jarayonida tizimli yoki doimiy buzilish, xatolikka yo’l qo'yish, (natijada, masalan kutilgan natija va haqiqiy holat bir-biridan farq qiladi).
Consensus Standard	Standart kelishuvi- muayyan tashkilotlar, ishchi guruhlar tomonidan hamkorlikda kelishilgan standartlar
Accreditation	Akkreditatsiya- organ, ob'ekt yoki operativ guruh yoki alohida shaxsni e'tirof etish, qobiliyatini, xolisligini, vakolatlarini sertifikatlash.

Data Quality Indicators (DQIs)	Ma'lumotlar sifati ko'rsatkichlari - tekshiruv natijalarini tahlil qilishda qo'llaniluvchi statistik ko'rsatkichlar va sifatni baholashga mo'ljallangan mezonlar

Document Control	Hujjat nazorati - tashkilot tomonidan me'yoriy hujjatlammg va ma'lumotlarning xavfsiz saqlanishiga, talablar asosida qabul qilinganiga ishonch hosil qiluvchi siyosatning ishlab chiqilganligi (masalan, arxiv nazorati).
Dublicate Analysis	Dublikat tahlil - bir xil shartlar ostida namunalarni ikki marta tahlil qilish. Dublikat tahlilning bir necha turlari mavjud va ular natijalarning aniq bo'lishi maqsadida o'tkaziladi.
Independent Assessment	Mustaqil baholash - to’g’ridan-to’g’ri manfaatdor bo'lmagan mustaqil ekspert, tashkilot yoki ishchi guruh tomonidan baholash.
Inspection	Tekshiruv - ma'lum bir element yoki faoliyatni maxsus talablar asosida imtihon qilinishi.
Quality Management	Sifat menejmenti/boshqaruvi - tashkilotning sifatini belgilash va sifat siyosatini amalga oshirish tizimi. Sifat menejmenti strategik rejalashtirish, resurslarni taqsimlash, va sifat tizimiga taalluqli boshqa tizimli
Quality assurance/quality control (QA/QC)	Sifat kafolati / sifat nazorati (SK/SN)- "ishonch" va "nazorat" ma'nosida keluvchi iboralar ko'pincha bir-birining o'rnida ishlatiladi. Bunda vaziyatga baho berilganda yoki *ishonch hosil qilish* yoki yanada yaxshilash maqsadida takliflar kiritish va o'zgarishlarni *nazorat qilish* ma'nosida ishlatiladi. Sifat kafolati yoki nazorati (SK/SN) o’z ichiga
Quality circle	Sifat aylanasi: xodimlar (10 yoki undan kam ishchi guruh va rahbari) tomonidan sifatni yaxshilash maqsadida o’z-o’zini baholash va ishni takomillashtirishga qaratilgan jarayon. Mazkur ibora

Quality policy	Sifat siyosati-tashkilotning sifatni ta'minlash bo'yicha siyosati.
Quality tool	Sifat vositasi: sifatni monitoring qilishda foydalaniladigan so'rovnoma, instrument yoki vosita.

Self-Assessment	O'z-o'zini baholash - bevosita javobgar shaxs, guruh yoki tashkilot tomonidan ish ijrosini o’zi nazorat qilishi
Quality trilogy	Sifat trilogiya: sifatni boshqarishga uch tomonlama yondashuv: ehtiyoj va talablardan kelib chiqqan holda rejalashtirish, monitoring o'tkazish, sifatni yaxshilagan
Observation	Kuzatish - bir jarayon yoki faoliyatni kuzatish orqali ijobiy yoki salbiy baholash.
Quality	Sifat - kutilgan va nazarda tutilgan natijalarni o’z ichiga olgan xususiyatlar majmuasi.
Benchmarking , peer Review	Benchmarking-Turdosh OTMlarning o’z muassasasida va hamkor ta'lim muassasasida baholash, taqqoslash, solishtirish orqali mezonlarni standartlash, sifatni yanada oshirish uchun o'tkaziladigan jarayon. O'zaro taqriz - ikki turdosh tomonlarning bir-biriga bir xil element, jarayon yoki hujjatning yuritilishiga taqriz
Quality Management plan (QMP)	Sifat boshqaruvi rejasi (QMP) - tashkilotning tuzilishi jihatidan sifat tizimini bayon etuvchi rasmiy hujjat: boshqaruv va xodimlarning funksional vazifalari, vakolatlari va barcha faoliyatni amalga oshirish hamda

1. Ilovalar

4.1.Fan dasturi

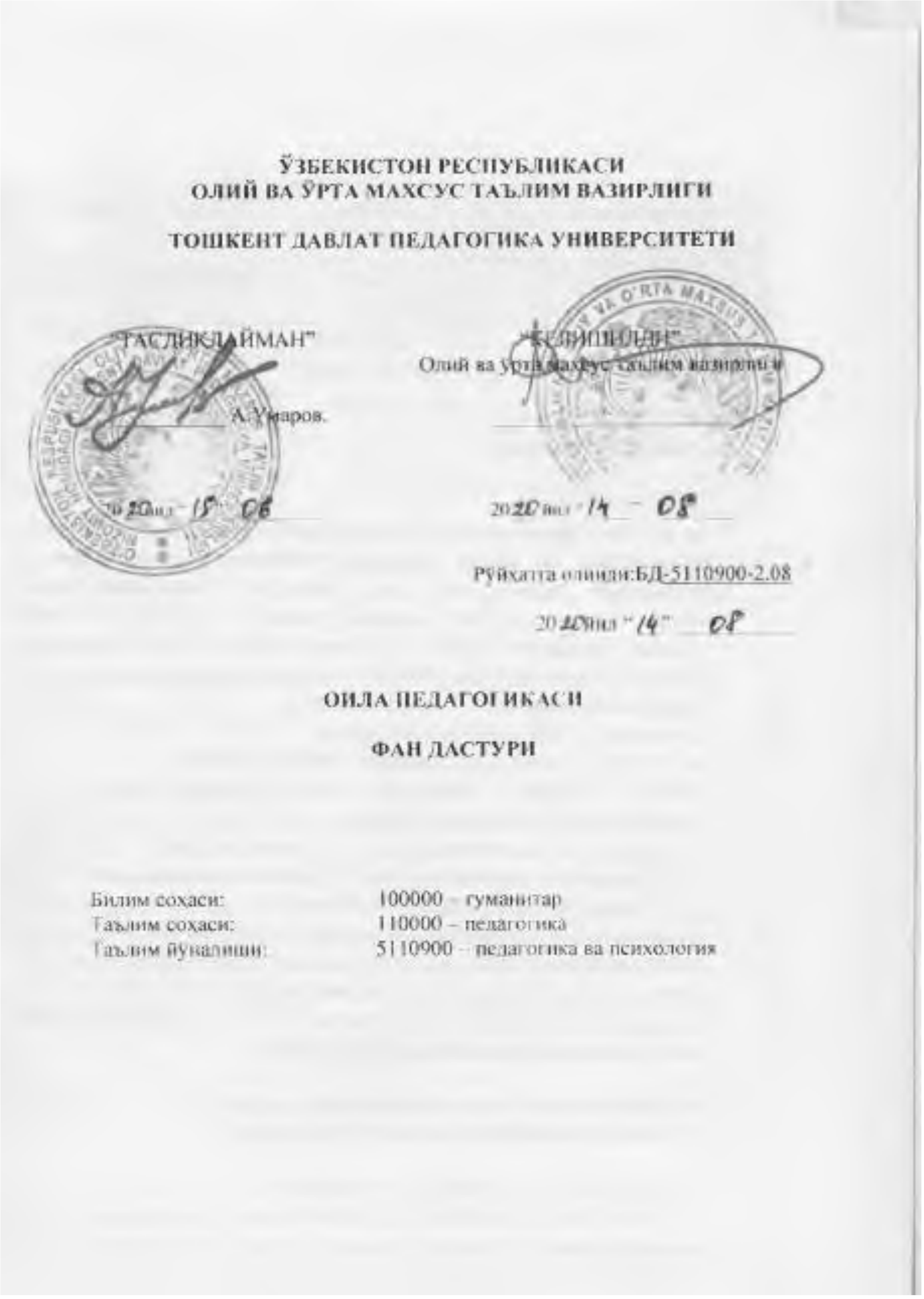

ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ
ОЛИЙ ВА ЎРТА МАХСУС ТАЪЛИМ ВАЗИРЛИГИ

ТОШКЕНТ ДАВЛАТ ПЕДАГОГИКА УНИВЕРСИТЕТИ

"ТАСДИКЛАЙМАН" ________ А.Умаров. 2020 йил 15 06

"КЕЛИШИЛДИ" Олий ва ўрта махсус таълим вазирлиги ________ 2020 йил 14 08

Рўйхатга олинди:БД-5110900-2.08
2020 йил "14" 08

ОИЛА ПЕДАГОГИКАСИ

ФАН ДАСТУРИ

Билим сохаси:	100000 – гуманитар
Таълим сохаси:	110000 – педагогика
Таълим йўналиши:	5110900 – педагогика ва психология

Фан/модул коди	Ўкув йили	Семестр	ECTS - Кредитлар
OilPed M20010	2020-2021	4-5	10
Фан/модул тури Мажбурий	Таълим тили Ўзбек/рус		Хафтадаги дарс соатлари 4-6

1.	Фаннинг номи	Аудитория машғулотлари (соат)	Мустакил таълим(соат)	Жами юклама (соат)
	Оила педагогикаси	150	150	300

2. I. Фаннинг мазмуни

Фанни ўкитишдан максад— бакалавр талабаларни оилавий ҳаёт хакида билим бериш ва оилада болаларни тарбиялаш мазмуни, фаннинг ривожланиш тарихи, оила педагогикасининг ижтимоий-иктисодий, меъёрий-хукукий асослари, оиланинг вазифалари, турлари, замонавий оилалар ривожининг ўзига хос хусусиятлари, оила тарбиясининг мазмуни, метод, шакл ва воситалари, оилада болалар билан мулокотнинг педагогик-психологик шарт-шароитлари, таълим муассасаси, ўкитувчилар, синф (гурух) раҳбарининг оила билан олиб борадиган ишлари шакл, метод ва воситаларини ўргатишдан иборат.

Фаннинг вазифаси – талабаларни оилада болаларни ҳар томонлама баркамол килиб тарбиялашга ўргатиш; оила, оилада фарзанд тарбияси муаммолари, оилада маънавий муҳит, муомала маданияти масалалари, оилада исломий маънавиятдан кадрият сифатида фойдаланиш, чет элда оила, оилавий муносабатлар ва унинг ўзига хос хусусиятлари, мустақил оилавий ҳаёт, оила хўжалигини юритишда иктисодий тарбия , оилавий тарбия жараёнида ижтимоий институтларнинг ўзаро хамкорлигини йўлга қўйиш, оила тарбиясининг ўзига хосликлари билан таништириш; оилада болаларни тарбиялашнинг самарали шакл, метод ва воситаларини танлай олиш кўникма ва малакаларини шакллантириш.

II. Асосий назарий қисм (маъруза машғулотлари)
II.I.Фан таркибига қуйидаги мавзулар киради:

1 Мавзу Оила педагогикаси – фан сифатида

Оила педагогикаси фанининг предмети, максад ва вазифалари. Оила педагогикасининг бошка фанлар билан боғлиқлиги. Оила

2

I. O'quv fanining dolzarbligi oily kasbiy ta'limdagi o'rni

Ushbu dasturda oila pedagogikasi fanining obyekti, predmeti, maqsad va vazifalari, fanning rivojlanish tarixi, oila pedagogikasining ijtimoiy-iqtisodiy, me'yoriy-huquqiy asoslari, oilaning vazifalari, turlari, zamonaviy oilalar rivojining o'ziga xos xususiyatlari, oila tarbiyasining mazmuni, metod, shakl va vositalari, oilada bolalar bilan muloqotning pedagogik-psixologik shart-sharoitlari, ta'lim muassasasi, o'qituvchilar, sinf (guruh) rahbarining oila bilan olib boradigan ishlari shakl va metodlari masalalariga katta e'tibor qaratilgan.

II. O'quv fanining maqsadi va vazifasi

Fanni o'qitishdan maqsad – bakalavr talabalarni oilaviy hayot haqida bilim berish va oilada bolalarni tarbiyalash mazmuni, shakl, metod va vositalarini o'rgatishdan iborat.

Fanning vazifasi – talabalarni oilada bolalarni har tomonlama barkamol qilib tarbiyalashga o'rgatish; oila tarbiyasining o'ziga xosliklari bilan tanishtirish; oilada bolalarni tarbiyalashning samarali shakl, metod va vositalarini tanlay olish ko'nikma va malakalarini shakllantirish.

Fan bo'yicha talabalarning bilim, ko'nikma va malakasiga qo'yiladigan talablar qo'yiladi. ***Talaba:***

"Oila pedagogikasi" o'quv fanini o'zlashtirish jarayonida amalga oshiriladigan masalalar doirasida bakalavr:

- oila, oilada farzand tarbiyasi muammolari;
- oilada ma'naviy muhit, muomala madaniyati masalalari;
- oilada islomiy ma'naviyatdan qadriyat sifatida foydalanish;
- oilaviy tarbiya jarayonida tarbiya texnologiyalari;
- chet elda oila, oilaviy munosabatlar va uning o'ziga xos xususiyatlari;
- mustaqil oilaviy hayot, oila xo'jaligini yuritishda iqtisodiy tarbiya ***bilimga;***
- oilada aqliy, axloqiy, jismoniy, estetik tarbiya mazmunini;
- oilaning barkamol shaxsni tarbiyalashdagi rolini;
- o'g'il va qiz bolani tarbiyalashning o'ziga xos xususiyatlarini;
- oilada shaxsni shakllantirishning o'ziga xos xususiyatlarini;
- oilaviy tarbiya jarayonida muomala madaniyatining tutgan o'rnini;
- oilada farzand tarbiyasida umuminsoniy va milliy qadriyatlarni ***ko'nikma;***
- oilada ijtimoiy–pedagogik faoliyatni tashkil etish;
- o'zbek oilalarida qaynona-kelin o'rtasidagi munosabatlarning o'ziga xos xususiyatlari bilish;
- oilaviy tarbiya jarayonida ijtimoiy institutlarning o'zaro hamkorligini yo'lga qo'yish;
- oilada ota-ona va farzand burchlarini anglash;
- oilada ijobiy munosabatlarni ta'minlash ***malakasiga ega bo'lishi kerak.***

III. Asosiy nazariy qism (ma'ruza mashg'ulotlari)

1-Modul. Oila pedagogika fanning nazariy asoslari
1-mavzu. Oila pedagogikasi – fan sifatida

Oila pedagogikasi fanining predmeti, maqsad va vazifalari. Oila pedagogikasining boshqa fanlar bilan bog'liqligi. Oila pedagogikasining ilmiy-tadqiqot metodlari.

2-mavzu. Chet elda oila pedagogikasi fanining rivojlanishi tarixidan

Qadimgi Yunon va Rim mutafakkirlarining oila tarbiyasi haqidagi qarashlari. Yevropa Uyg'onish davri mutafakkirlari asarlarida oila tarbiyasining aks etishi. Yan Amos Komenskiy oilada tarbiyaning o'rni haqida. Ma'rifatparvar mutafakkirlarning oila tarbiyasiga oid fikrlari. Rus pedagoglarining oila pedagogikasiga oid qarashlari.

3-mavzu. O'zbekistonda oila pedagogikasi fanining rivojlanishi tarixidan

Qadimgi davrlarda O'rta Osiyoda oila tarbiyasiga oid qarashlar. «Qur'oni Karim» va hadislar oila tarbiyasining muhim manbalari sifatida. O'rta asrlarda oila pedagogikasiga oid fikrlar. Ma'rifatparvar o'zbek pedagog-olimlari oila tarbiyasi xususida. XX asrda oila tarbiyasiga doir yondashuvlar va ularning mohiyati. Mustaqillik yillarida oila tarbiyasi masalasi.

4-mavzu. O'zbekistonda oila pedagogika fanining rivojlanishining ijtimoiy- iqtisodiy, me'yoriy-huquqiy asoslari

Oila – mustaqillik yillarida davlat siyosatidagi ustuvor masala sifatida. Oilada yoshlarni mustaqil oilaviy hayotga tayyorlash. Oilada yoshlarni mustaqil oilaviy hayotga tayyorlashda oila va jamoatchilik hamkorligi.

5-mavzu. Oila va uning vazifalari

Oila tushunchasi. Oilaning vazifalari: jamiyatga munosabati bo'yicha oilaning vazifalari; odamlarga munosabati bo'yicha oilaning vazifalari.

6-mavzu. Oilaning turlari

Oilaning tarixiy turlari. Hozirgi vaqtda oilalarning xilma-xil shakllari. O'zaro munosabatlar xarakteri bo'yicha oilalarning turlari.

7-mavzu. Zamonaviy oilalar rivojining o'ziga xos xususiyatlari

Zamonaviy oilalarning o'ziga xosliklari. Zamonaviy oilalar rivojining ijtimoiy xususiyatlari. Zamonaviy oilalar rivojining psixologik xususiyatlari. Zamonaviy oilalar rivojining pedagogik xususiyatlari.

2-Modul. Oilada farzand tarbiyasining tashkil etilishi.

8-mavzu. Oila tarbiyasi mazmuni va mohiyati

Oila tarbiyasi yaxlit tizim sifatida. Oilada axloqiy tarbiya. Oilada bolalarni estetik ruhda tarbiyalash. Oilada jismoniy tarbiyani yo'lga qo'yish. Oilaning bolalarning iqtisodiy savodxonligini oshirishdagi o'rni.

9-мавзу. Оила тарбияси метод, шакл ва воситалари

Оилада болаларни тарбиялаш методлари. Ота-оналарнинг тарбия методларини танлаш ва қўллаш шарт-шароитлари. Оилада болалани тарбиялаш шакллари. Оилада болаларни тарбиялаш воситалари.

10-мавзу. Оилада болалар билан мулоқотни йўлга қўйишнинг педагогик-психологик шарт-шароитлари

Мулокот тушунчаси. Оилада мулокот услублари ва уларнинг ўзига хосликлари. Авторитар услуб. Либерал услуб. Демократик услуб. Аномал услуб.

11-мавзу. Таълим муассасаси ўқувчиларнинг ота-оналари билан олиб борадиган иш шакл ва методлари

Таълим муассасаси ўқувчиларнинг ота-оналари билан олиб борадиган ишлари шакл ва методлари ҳақида тушунча. Педагогик лекториялар. Гуруҳлар бўйича педагогик мажбурий таълим. Йиллик якуний илмий-амалий конференсия. Очик эшиклар куни. Гуруҳ ота-оналар мажлиси. Педагогик маслаҳат.

III. Семинар машғулотлар бўйича кўрсатма ва тавсиялар.

(Лябаратория ишлари). (Семинар машғулотлари). (Курс иши). (Мустақил таълим) ўқув режала кўрсатилган тури (номи) бўйича ёзилади.

Семинар машғулотларида талабаларда оила педагогикасига доир билим, кўникма ва малакалар ҳосил қилинади.

Семинар машғулотлар учун қуйидаги мавзулар тавсия этилади:

1. Чет элда ва Ўзбекистонда оила педагогикаси фанининг ривожланиш тарихидан.
2. Диний таълимотларда оила масалалари.
3. Ўзбекистонда оила педагогика фанининг ривожланишининг ижтимоий- иктисодий, меъёрий-ҳуқуқий асослари.
4. Оила ва унинг вазифалари.
5. Оиланинг турлари. Замонавий оилалар ривожининг ўзига хос хусусиятлари.
6. Оила тарбияси мазмуни ва моҳияти.
7. Оила тарбияси метод, шакл ва воситалари.
8. Оилада болалар билан мулокотни йўлга қўйишнинг педагогик-психологик шарт-шароитлари.
9. Абдулло Авлонийнинг "Туркий гулистон ёхуд ахлоқ" асаридаги оилавий тарбияга оид ғоялари

10. Абдулло Қодирийнинг "Ўтган кунлар" асаридаги оилавий муносабатларнинг аҳамияти.

11. Ғарбий мамлакатларда оила ва оилада бола тарбиясига муносабат

12. Шарқий мамлакатларда оила ва оилада бола тарбиясига муносабат

13. Шайх Муҳаммад Юсуфнинг "Оила қўрғони" китобидаги тарбия масалаларининг ёритилиши

14. Муҳаммад Қуроновнинг "Болам бахтли бўлсин десангиз" асаридаги бола тарбиясига муносабат.

15. Шайх Муҳаммад Содиқ Муҳаммад Юсуфнинг "Ижтимоий одоблар" асаридаги ёшларни оилавий ҳаёт ҳақидаги тассаввурларини шакллантириш

16. Таълим муассасаси ўқувчиларининг ота-оналари билан олиб борадиган ишлари шакл ва методлари.

Амалий машғулотлар мультемидедия қурилмалари билан жиҳозланган аудиторияда бир академик гуруҳга бир профессор-ўқитувчи томонидан ўтказилиши зарур. Машғулотлар фаол ва интерактив усуллар ёрдамида ўтилиши, мос равишда муносиб педагогик ва ахборот технологиялар қўлланилиши мақсадга мувофиқ.

IV.Мустақил таълим ва мустақил ишлар

Мустақил таълим уҳун тавсия этиладиган мавзулар:

1. Ўзбекистон Республикаси Президентининг оила ва оила тарбияси тўғрисидаги фикрлари баён этилган асарларини ўрганиш.

2. Абдурауф Фитратнинг «Оила ёки уни бошқариш тартиблари» асарини ўрганиш ва таҳлил этиш.

3. Оила тарбиясида кўп учрайдиган хатоликлар ва уларни олдини олиш.

4. «Оила тарбияси – бошқариладиган тизим» мавзусида ўн минутлик эссе ёзиш.

5. Социологларнинг оила ва оилада бола тарбияси юзасидан ўтказган социологик тадқиқотларини ўрганиш ва таҳлил қилиш.

6. «Оила» илмий-амалий маркази фаолиятини ўрганиш ва аҳамиятини ёритиш.

7. Оила тарбияси метод, шакл ва воситаларидан биттадан танлаб олиб, амалий ишланма тузиш.

8. Гуруҳ раҳбари сифатида бирор оилага ташриф буюриш ва таасуротларини баён этиш.

9. Шарқ мамлакатларида оилавий муносабатлар

10. Ғарб мамлакатларида оилавий муносабатлар

	11. Оилавий шажара (портфолио тузиш) 12. Менинг оилам (портфолио тузиш) 13. Оилавий анъаналар (портфолио тузиш) 14. Саид Аҳмаднинг "Уфқ" романидаги воқеалар ривожининг таҳлили 15. Турсуной Содиқованинг асарлари асосида ёшларни оилавий ҳаёт ҳақидаги тассаввурларини шакллантириш 16. Оилада болаларни ҳуқуқий ва сиёсий руҳда тарбиялашнинг шакл, метод ва воситалари 17. Оилада болаларни ватанпарварлик руҳида тарбиялашнинг шакл, метод ва воситалари 18. Ғарбий мамлакатларда оила ва оилада бола тарбиясига муносабат 19. Менинг оилам мавзусида портфолио тайёрлаш. Талаба мустақил таълимни тайёрлашда муайян фаннинг хусусиятларини ҳисобга олган ҳолда қуйидаги шакллардан фойдаланиш тавсия этилади: дарслик ва ўқув қўлланмалар бойича фан боблари ва мавзуларини ўрганиш, тарқатма материаллар бўйича маърузалар қисмини ўзлаштириш, махсус адабиётлар бўйича фан бўлимлари ёки мавзулари устида ишлаш, масофавий таълим. Мавзулар бўйича эгалланиши керак бўлган билим, кўникма ва малакалар, муддати ва топшириш шакли айтилади. Кўрсатилган муддатда назарий материал конспекти, реферати кўрилади, тест ёки савол-жавоб ўтказилади.
	V Фан ўқитилишининг натижалари(шаклланадиган компетенсиялар) Фанни ўзлаштириш натижасида талаба: оила, оилада фарзанд тарбиясидаги муаммолар, оилада маънавий муҳит, муомала маданияти масалалари, оилада исломий маънавиятдан қадрият сифатида фойдаланишда **тасаввур ва билимга эга бўлиши**; қайнона-келин ўртасидаги муносабатни ташкил этишни, оилавий тарбия жараёнида ижтимоий институтларнинг ўзаро ҳамкорлигини йўлга қўйишни, оилада ота-она ва фарзандлар бурчининг ўзига хосликларини, фарзандларнинг ота-оналари билан ижобий муносабатларини таъминлаш **кўникмаларига эга бўлиши**; талабаларга мустақил оилавий ҳаёт, оила хўжалигини юритиш усулларини қўллаш, илмий-назарий муаммолар бўйича ечимлар қабул қилиш **малакасига эга бўлиши керак.**
4.	**VI. Таълим технологиялари ва методлари :** • маърузалар ; • интерфаол кейс-стадилар; • семинарлар(мантиқий фикрлаш, тезкор савол-жавоблар); • гуруҳларда ишлаш,

	• тақдимотлар қилиш; • индивидуал лойиҳалар; • жамоа бўлиб ишлаш ва ҳимоя қилиш учун лойиҳалар.
5.	**VII. Кредитларни олиш учун талаблар:** Фанга оид назарий ва услубий тушунчаларни тўла ўзлаштириш, таҳлил натижаларини тўғри акс эттира олиш, ўрганилаётган жараёнлар ҳақида мустақил мушоҳада юритиш ва жорий, оралиқ назорат шаклларида берилган вазифа ва топшириқларни бажариш, якуний назорат бўйича ёзма ишни топшириш.
6.	**Асосий адабиётлар** 1. Мусурмонова О. Оила маънавияти -миллий Ўқув қўлл. Т.: "Ўқитувчи", 1999 2. Сафаров О., Махкамов М. Оила маънавияти. Услубий қўллан. Т.: "Маънавият", 2009. 3. Хасанбойева О. Оила педагогикаси дарслик Т.: "Алоқачи. 2007. 4. Шоумаров Ғ.Б. ва бошқалар. Оила психологияси. Дарслик Т.: "Шарқ" 2008. 5. Мухсиева А.Ш. Оила педагогикаси. Ўқув қўлланма. Т.: "ТДПУ", 2017й. **Қўшимча адабиётлар.** 6. Мирзиёев Ш.М. Буюк келажагимизни мард ва олийжаноб халқимиз билан бирга қурамиз. Тошкент.: "Ўзбекистон", 2017. – 488 б. 7. Ўзбекистон Республикасини янада ривожлантириш бўйича ҳаракатлар стратегияси. Ўзбекистон Республикаси Президентининг Фармони. Ўзбекистон Республикаси қонун ҳужжатлари тўплами, 2017йил, 6-сон,70-модда. 8.Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2019 йил 8 октабр "Ўзбекистон Республикаси Олий Таълим тизимини 2030 йилгача ривожлантириш консепсиясини тасдиқлаш тўғрисида"ги ПФ-5847-сон Фармони. 9. Хошимов К., Нишонова С., Иномова М. Педагогика тарихи. Т.: 1996. 10. Иномова М. Фарзанд-ниҳол, ота-она боғбон. Т.: 1993. 11. Иномова М. Оилада болаларни маънавий-ахлоқий тарбиялашда миллий қадриятлар. Т.: 1995. 12. "Педагогика" фанидан маърузалар матни.(тузувчи М.Иномова). Т.: ТДПУ 2000. **Ахборот манбаалари** http://уни-вологда.ру

	http://педлиб.ру http:// tdpu.uz http:// pedagog.uz http://ndpu.uz
7.	Фан дастури Олий ва ўрта махсус, касб-ҳунар таълими йўналишлари бўйича Ўқув-услубий бирлашмалар фаолиятини Мувофиклаштирувчи Кенгашнинг 2020 -йил “ 14 ” 08 даги 3 -сонли баённомаси билан маъкулланган. Ўзбекистон Республикаси Олий ва ўрта махсус таълим вазирлигининг 2020 -йил “ 14 ” 08 даги 418 -сонли буйруғи биланмаъқулланган фан дастурларини таянч олий таълим муассасаси томонидан тасдиқлашга розилик берилган.
8.	**Фан/модул учун маъсуллар :** М.Э.Ахмедова - ТДПУ, “Педагогика ” кафедраси мудири,педагогика фанлари номзоди доцент А.Ш.Мухсиева ТДПУ, “Педагогика ” кафедраси доценти, педагогика фанлари номзоди
9.	**Тақризчилар:** - Худойкулов Х.Ж. ЎзМУ “Педагогика ва умумий психология” кафедраси профессори, педагогика фанлари доктори. - Каримова Г.К. Тошкент шаҳар халқ таълими ходимларини қайта тайёрлаш ва уларни малакасини оширириш ҳудудий маркази доценти в.в.б., PhD

Кафедра мудири

А.Ш. Мухсиева

8

4.2.Ishchi fan dasturi
O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI

OLIY VA O‘RTA MAXSUS TA’LIM VAZIRLIGI

GULISTON DAVLAT UNIVERSITETI

“TASDIQLAYMAN:”
GulDU o‘quv ishlari
bo‘yicha prorektor

________________J.X.Karshibayev
«____»___________2022-y.

№____________________

OILA PEDAGOGIKASI
fani bo’yicha

ISHCHI O‘QUV DASTURI

Bilim sohasi:	100000 – gumanitar
Ta’lim sohasi:	110000 – pedagogika
Ta’lim yo‘nalishi:	5110900 - Pedagogika va psixologiya

O’quv soatlari hajmi:	300 soat
Ma’ruza	70 (5-semestr 30 s., 6-semestr 40 s.)
Seminar	80 (5-semestr 30 s., 6-semestr 50 s.)
Mustaqil ta’lim	150 (5-semestr 60 s., 6-semestr 90 s.)

GULISTON – 2022

Mazkur fanning ishchi o'quv dasturi O'zbekiston Respublikasi Oliy va o'rta maxsus ta'lim vazirligining 2020 yil 14-avgustdagi 418-sonli buyrug'i bilan tasdiqlangan "Umumiy pedagogika" fani dasturi asosida tayyorlangan.

Mazkur ishchi fan dasturi "Pedagogika" fakulteti Kengashining 2022 yil "___" ____________dagi yig'ilishida muhokama qilinib, tasdiqlash uchun tavsiya etilgan. (_____-sonli bayonnoma).

Mazkur ishchi fan dasturi "Pedagogika" kafedrasining 2022 yil "___" ____________dagi yig'ilishida muhokama qilinib, tasdiqlash uchun tavsiya etilgan. (_____-sonli bayonnoma).

Tuzuvchilar:

X.Abdukarimov GulDU "Pedagogika"kafedrasi professori, pedagogika fanlari nomzodi

Taqrizchilar:

G.P.Isayeva GulDU "Pedagogika" kafedrasi dotsenti, pedagogika fanlari nomzodi

"Pedagogika" kafedrasi mudiri:_____________________D.E.Toshtemirov

Pedagogika fakulteti dekani: ___________________________J.K.Komilov

O'quv-uslubiy boshqarma boshlig'i

____I.Xudoyberdiyev

I. O‘quv fanining dolzarbligi oily kasbiy ta'limdagi o‘rni

Ushbu dasturda oila pedagogikasi fanining obyekti, predmeti, maqsad va vazifalari, fanning rivojlanish tarixi, oila pedagogikasining ijtimoiy-iqtisodiy, me'yoriy-huquqiy asoslari, oilaning vazifalari, turlari, zamonaviy oilalar rivojining o‘ziga xos xususiyatlari, oila tarbiyasining mazmuni, metod, shakl va vositalari, oilada bolalar bilan muloqotning pedagogik-psixologik shart-sharoitlari, ta’lim muassasasi, o‘qituvchilar, sinf (guruh) rahbarining oila bilan olib boradigan ishlari shaki va metodlari masalalariga katta e’tibor qaratilgan.

II. O‘quv fanining maqsadi va vazifasi

Fanni o'qitishdan maqsad - bakalavr talabalarni oilaviy hayot haqida bilim berish va oilada bolalarni tarbiyalash mazmuni, shakl, metod va vositalarini o‘rgatishdan iborat.

Fanning vazifasi - talabalarni oilada bolalarni har tomonlama barkamol qilib tarbiyalashga o'rgatish; oila tarbiyasining o'ziga xosliklari bilan tanishtirish; oilada bolalarni tarbiyalashning samarali shakl, metod va vositalarini tanlay olish ko‘nikma va malakalarini shakllantirish.

Fan bo'yicha talabalarning bilim, ko‘nikma va malakasiga qo‘yiladigan talablar qo’yiladi. *Talaba:*

“Oila pedagogikasi” o‘quv fanini o'zlashtirish jarayonida amalga oshiriladigan masalalar doirasida bakalavr:

- oila, oilada farzand tarbiyasi muammolari;
- oilada ma'naviy muhit, muomala madaniyati masalalari;
- oilada islomiy ma'naviyatdan qadriyat sifatida foydalanish;
- oilaviy tarbiya jarayonida tarbiya texnologiyalari;
- chet elda oila, oilaviy munosabatlar va uning o'ziga xos xususiyatlari;
- mustaqil oilaviy hayot, oila xo‘jaligini yuritishda iqtisodiy tarbiya *bilimga;*
- oilada aqliy, axloqiy, jismoniy, estetik tarbiya mazmunini;

- oilaning barkamol shaxsni tarbiyalashdagi rolini;
- o‘g‘il va qiz bolani tarbiyalashning o‘ziga xos xususiyatlarini;
- oilada shaxsni shakllantirishning o‘ziga xos xususiyatlarini;
- oilaviy tarbiya jarayonida muomala madaniyatining tutgan o‘mini;
- oilada farzand tarbiyasida umuminsoniy va milliy qadriyatlarni *ko'nikma;*
- oilada ijtimoiy-pedagogik faoliyatni tashkil etish;
- o‘zbek oilalarida qaynona-kelin o‘rtasidagi munosabatlarning o‘ziga xos xususiyatlari bilish;
- oilaviy tarbiya jarayonida ijtimoiy institutlarning o‘zaro hamkorligini yo‘lga qo‘yish;
- oilada ota-ona va farzand burchlarini anglash;
- oilada ijobiy munosabatlarni ta'minlash *malakasiga ega bo‘lishi kerak.*

II. Asosiy qism

2 Nazariy mashg’ulotlarning mavzulari, mazmuni va ularga ajratilgan soat

1-Modul. Oila pedagogika fanning nazariy asoslari

1-**mavzu. Oila pedagogikasi - fan sifatida**

Oila pedagogikasi fanining predmeti, maqsad va vazifalari. Oila pedagogikasining boshqa fanlar bilan bog‘iiqligi. Oila pedagogikasining ilmiy-tadqiqot metodlari.

2-mavzu. Chet elda oila pedagogikasi fanining rivojlanishi tarixidan

Qadimgi Yunon va Rim mutafakkirlarining oila tarbiyasi haqidagi qarashlari. Yevropa Uyg'onish davri mutafakkirlari asarlarida oila tarbiyasining aks etishi. Yan Amos Komenskiy oilada tarbiyaning o‘rni haqida. Ma'rifatparvar mutafakkirlarning oila tarbiyasiga oid fikrlari. Rus pedagoglarining oila pedagogikasiga oid qarashlari.

3-mavzu. O‘zbekistonda oila pedagogikasi fanining rivojlanishi tarixidan

Qadimgi davrlarda O‘rta Osiyoda oila tarbiyasiga oid qarashlar. «Qur’oni Karim» va hadislar oila tarbiyasining muhim manbalari sifatida. O‘rta asrlarda oila pedagogikasiga oid fikrlar. Ma'rifatparvar o'zbek pedagog-olimlari oila tarbiyasi xususida. XX asrda oila tarbiyasiga doir yondashuvlar va ulaming mohiyati. Mustaqillik yillarida oila tarbiyasi masalasi.

4-mavzu. O‘zbekistonda oila pedagogika fanining rivojlanishining ijtimoiy- iqtisodiy, me’yoriy-huquqiy asoslari

Oila - mustaqillik yillarida davlat siyosatidagi ustuvor masala sifatida. Oilada yoshlarni mustaqil oilaviy hayotga tayyorlash. Oilada yoshlarni mustaqil oilaviy hayotga tayyorlashda oila va jamoatchilik hamkorligi.

5-mavzu. Oila va uning vazifalari

Oila tushunchasi. Oilaning vazifalari: jamiyatga munosabati bo‘yicha oilaning vazifalari; odamlarga munosabati bo‘yicha oilaning vazifalari.

6-mavzu. Oilaning turlari

Oilaning tarixiy turlari. Hozirgi vaqtda oilalaming xilma-xil shakllari. O'zaro munosabatlar xarakteri bo‘yicha oilalaming turlari.

7-mavzu. Zamonaviy oilalar rivojining o‘ziga xos xususiyatlari

Zamonaviy oilalarning o‘ziga xosliklari. Zamonaviy oilalar rivojining ijtimoiy xususiyatlari. Zamonaviy oilalar rivojining psixologik xususiyatlari. Zamonaviy oilalar rivojining pedagogik xususiyatlari.

2-ModuI. Oilada farzand tarbiyasining tashkil etilishi.

8-mavzu. Oila tarbiyasi mazmuni va mohiyati

Oila tarbiyasi yaxlit tizim sifatida. Oilada axloqiy tarbiya. Oilada bolalarni estetik ruhda tarbiyalash. Oilada jismoniy tarbiyani yo‘lga qo‘yish. Oilaning bolalaming iqtisodiy savodxonligini oshirishdagi o‘rni.

9-mavzu. Oila tarbiyasi metod, shakl va vositalari

Oilada bolalarni tarbiyalash metodlari. Ota-onalaming tarbiya metodlarini tanlash va qo'llash shart-sharoitlari. Oilada bolalani tarbiyalash shakllari. Oilada bolalami tarbiyalash vositalari.

10- mavzu. Oilada bolalar bilan muloqotni yo‘lga qo'yishning pedagogik-psixologik shart-sharoitlari

Muloqot tushunchasi. Oilada muloqot uslublari va ularning o'ziga xosliklari. Avtoritar uslub. Liberal uslub. Demokratik uslub.

11- mavzu. Ta’lim muassasasi, o‘qituvchilar, sinf(guruh) rahbarining o'quvchilarning ota-onalari bilan olib boradigan ishlari shakl va metodlari

Ta'lim muassasasi, o'qituvchilar, sinf(guruh) rahbarining o'quvchilaming ota-onalari bilan olib boradigan ishlari shakl va metodlari haqida tushuncha. Pedagogik lektoriyalar. Sinf (guruh)lar bo‘yicha pedagogik majburiy taTim. Yillik yakuniy ilmiy-amaliy konferensiya. Ochiq eshiklar kuni. Sinf (guruh) ota-onalar majlisi. Pedagogik maslahat.

№	MARUZALAR MAVZULARI	**Dars soatlari hajmi**
1.	Oila pedagogikasi - fan sifatida.	**6**
2.	Chet elda oila pedagogikasi fanining rivojlanishi tarixidan	**6**
3.	O‘zbekistonda oila pedagogikasi fanining rivojlanishi tarixidan	**6**
4.	O‘zbekistonda oila pedagogika fanining rivojlanishining ijtimoiy- iqtisodiy, me’yoriy-huquqiy asoslari	**6**
5.	Oila va uning vazifalari.	**6**
6.	Oilaning turlari	**6**
7.	Zamonaviy oilalar rivojining o‘ziga xos xususiyatlari.	**8**
8.	Oila tarbiyasi mazmuni va mohiyati	**6**
9.	Oila tarbiyasi metod, shakl va vositalari.	**6**
10.	Oilada bolalar bilanmuloqotni yo‘lga qo'yishning pedagogik-psixologik shart-sharoitlari	**6**

11.	Ta’lim muassasasi o'quvchilarning ota-onalari bilan olib boradigan ishlari shakl va	**8**
	Jami	**70**

3. Seminar mashg’ulotlari bo’yicha ko’rsatma va tavsiyalar

№	SEMINAR MAVZULARI	**Dars soatlari hajmi**
1.	Chet elda va O‘zbekistonda oila pedagogikasi fanining rivojlanish tarixidan.	**6**
2.	Diniy ta’limotlarda oila masalalari	**4**
3.	O‘zbekistonda oila pedagogika fanining rivojlanishining ijtimoiy- iqtisodiy, me’yoriy-huquqiy asoslari.	**4**
4.	Oila va uning vazifalari.	**6**
5.	Oilaning turlari. Zamonaviy oilalar rivojining o‘ziga xos xususiyatlari.	**6**
6.	Oila tarbiyasi mazmuni va mohiyati.	**4**
7.	Oila tarbiyasi metod, shaklva vositalari.	**6**
8.	Oilada bolalar bilan muloqotni yo’g’a qo‘yishning pedagogik-psixologik shart-sharoitlari.	**4**
9.	Abdullo Avloniyning “Turkiy guliston yoxud axloq” asaridagi oilaviy tarbiyaga oid g’oyalari	**6**
10.	Abdullo Qodiriyning “O’tgan kunlar” asaridagi oilaviy munosabatlarning ahamiyati	**4**
11.	G’arbiy mamlakatlarda oila va oilada bola tarbiyasiga munosabat	**6**
12.	Sharqiy mamlakatlarda oila va oilada bola tarbiyasiga munosabat	**6**
13.	Shayx Muhammad Yusufning “Oila qo’rg’oni” kitobidagi tarbiya masalalarining yoritilishi	**4**
14.	Muhammad Quronovning “Bolam baxtli bo’lsin desangiz” asaridagi bola tarbiyasiga munosabat	**4**
15.	Shayx Muhammad Sodiq Muhammad Yusufning “Ijtimoiy odoblar” asaridagi yoshlarni oilaviy hayot haqidagi tasavvurlarini shakllantirish	**4**

16.	Ta’lim muassasasi o‘quvchilarning ota-onalari bilan olib boradigan ishlari shakl va metodlari.	**6**
	Jami	**80**

4. Mustaqil ta’limni tashkil etishning shakli va mazmuni

Magistrant mustaqil ta’limni tayyorlashda muayyan fanning xususiyatlarini hisobga olgan holda quyidagi shakllardan foydalanish tavsiya etiladi:

- Darslik va o‘quv qo‘llanmalar bo‘yicha fan boblari va mavzularini o‘rganish;
- Tarqatma materiallar bo‘yicha ma`ruzalar qismini o‘zlashtirish;
- Maxsus adabiyotlar bo‘yicha fan bo‘limlari yoki mavzular ustida ishlash;
- Magistrantning o‘quv- ilmiy-tadqiqot ishlarini bajarish bilan bog‘liq bo‘lgan fanlar bo‘limlari va mavzularni chuqur o‘rganish;
- Faol va muammoli o‘qitish uslubidan foydalanadigan o‘quv mashg‘ulotlari;

Magistrantga mustaqil ta’limning mavzulari beriladi, bu mavzular bo`yicha egallanishi kerak bo`lgan bilim, ko`nikma va malakalar, muddati va topshirish shakli aytiladi. Ko`rsatilgan muddatda nazariy material konspekti, referati ko`riladi, test yoki savol-javob o`tkaziladi. Amaliy xarakterdagi topshiriqlar yechimi ko`rsatiladi va o`xshash misollar yordamida tekshiriladi.

3.1. Tavsiya etiladigan mustaqil ta’limning mavzulari:

1.O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining oila va oila tarbiyasi to‘g‘risidagi fikrlari bayon etilgan asarlarini o‘rganish.

2.Abdurauf Fitratning «Oila yoki uni boshqarish tartiblaw asarini o‘rganish va tahlil etish.

3. Oila tarbiyasida ko‘p uchraydigan xatoliklar va ularni oldini olish.

4.«Oila tarbiyasi - boshqariladigan tizim» mavzusida o‘n minutlik esse yozish.

5.Sotsiologlarning oila va oilada bola tarbiyasi yuzasidan o‘tkazgan

sotsiologik tadqiqotlarini o‘rganish vatahlil qilish.

6.«Oila» ilmiy-amaliy markazi faoliyatini o‘rganish va ahamiyatini yoritish.

7.Oila tarbiyasi metod, shakl va vositalaridan bittadan tanlab olib, amaliy ishlanma tuzish.

8.Guruh rahbari sifatida biror oilaga tashrif buyurish va taasurotlarini bayon etish.
9.Sharq mamlakatlarida oilaviy munosabatlar

10.G’arb mamlakatlarida oilaviy munosabatlar

11.Oilaviy shajara (portfolio tuzish)

12.Mening oilam(portfolio tuzish)

13.Oilaviy an’analar(portfolio tuzish)

14.Said ahmadning “Ufq” romanidagi voqealar rivojining tahlili

15. Tursunoy Sodiqovaning asarlari asosida yoshlarni oilaviy hayot haqidagi tasavvurlarini shakllantirish

16.Oilada bolalarni huquqiy va siyosiy ruhda tarbiyalashning shakl, metod va vositalari

17. Oilada bolalarni vatanparvarli ruhida tarbiyalashning shakl, metod va vositalari
18.G’arbiy mamlakatlarda oil ava oilada bolatarbiyasiga munosabat
19. Mening oilam mavzusida portfolio tayyorlash.

№	MUSTAQIL TA’LIM MAVZULARI	**Dars soatlari hajmi**
1	O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining oila va oila tarbiyasi to‘g‘risidagi fikrlari bayon etilgan asarlarini o‘rganish.	6
2	Abdurauf Fitratning «Oila yoki uni boshqarish tartiblariw asarini o‘rganish va tahlil etish.	8
3	Oila tarbiyasida ko‘p uchraydigan xatoliklar va ularni oldini olish.	8
4	«Oila tarbiyasi - boshqariladigan tizim» mavzusida o‘n minutlik esse yozish.	6
5	Sotsiologlarning oila va oilada bola tarbiyasi yuzasidan o‘tkazgan sotsiologik tadqiqotlarini o‘rganish vatahlil qilish.	8
6	«Oila» ilmiy-amaliy markazi faoliyatini o‘rganish va ahamiyatini yoritish.	6
7	Oila tarbiyasi metod, shakl va vositalaridan bittadan tanlab olib, amaliy ishlanma tuzish.	6
8	Guruh rahbari sifatida biror oilaga tashrif buyurish va taasurotlarini bayon etish.	8
9.	Sharq mamlakatlarida oilaviy munosabatlar	6
10.	G’arb mamlakatlarida oilaviy munosabatlar	8
11.	Oilaviy shajara (portfolio tuzish)	8
12.	Mening oilam(portfolio tuzish)	8
13.	Oilaviy an’analar(portfolio tuzish)	8
14.	Said ahmadning “Ufq” romanidagi voqealar rivojining tahlili metod va vositalari	8
15.	Tursunoy Sodiqovaning asarlari asosida yoshlarni oilaviy hayot haqidagi tasavvurlarini shakllantirish	8

16.	Oilada bolalarni huquqiy va siyosiy ruhda tarbiyalashning shakl, metod va vositalari	8
17.	Oilada bolalarni vatanparvarli ruhida tarbiyalashning shakl, metod va vositalari	8
18.	G’arbiy mamlakatlarda oil ava oilada bolatarbiyasiga munosabat	8
19.	Mening oilam mavzusida portfolio tayyorlash.	8
	Jami	**150**

V. Fanni baholash tizimi:

5.1. Talabalar bilimini baholash mezonlari

Talabalarning bilimi quyidagi mezonlar asosida:

- ❖ talaba mustaqil xulosa va qaror qabul qiladi, ijodiy fikrlay oladi, mustaqil mushohada yuritadi, olgan bilimini amalda qo’llay oladi, fanning (mavzuning) mohiyatini tushunadi, biladi, ifodalay oladi, aytib beradi hamda fan (mavzu) bo’yicha tasavvurga ega deb topilganda — **5 (a’lo) baho**;
- ❖ talaba mustaqil mushohada yuritadi, olgan bilimini amalda qo’llay oladi, fanning (mavzuning) mohiyatni tushunadi, biladi, ifodalay oladi, aytib beradi hamda fan (mavzu) bo’yicha tasavvurga ega deb topilganda — **4 (yaxshi) baho**;
- ❖ talaba olgan bilimini amalda qo’llay oladi, fanning (mavzuning) mohiyatni tushunadi, biladi, ifodalay oladi, aytib beradi hamda fan (mavzu) bo’yicha tasavvurga ega deb topilganda — **3 (qoniqarli) baho;**
- ❖ talaba fan dasturini o’zlashtirmagan, fanning (mavzuning) mohiyatini tushunmaydi hamda fan (mavzu) bo’yicha tasavvurga ega emas deb topilganda — **2 (qoniqarsiz) baho** bilan baholanadi.

5.2. Talabaning amaliy, laboratoriya va seminar mashg’ulotlarni o’zlashtirish darajasi quyidagi mezon asosida aniqlanadi.

Baholash mezonlari	5 baholik shkala	
Yetarli nazariy bilimga ega. Topshiriqlarni mustaqil yechgan. Berilgan savollarga to'liq javob beradi. Masalaning mohiyatiga to'liq tushunadi. Auditoriyada faol. O'quv tartib intizomiga to'liq rioya qiladi. Topshiriqlarni namunali rasmiylashtirgan.	«5»	"A'lo"
Yetarli nazariy bilimga ega. Topshiriqlarni yechgan. Berilgan savollarga yetarli javob beradi. Masalaning mohiyatini tushunadi. O'quv tartib intizomiga to'liq rioya qiladi.	«4»	"Yaxshi"
Topshiriqlarni yechishga harakat qiladi. Berilgan savollarga javob berishga harakat qiladi. Masalaning mohiyatini chala tushungan. O'quv tartib intizomiga rioya qiladi.	«3»	"Qoniqarli"
Talaba amaliy mashg'ulot darsi mavzusiga nazariy tayyorlanib kelmasa, mavzu bo'yicha masala, misol va savollariga javob bera olmasa, darsga sust qatnashsa bilim darajasi qoniqarsiz baholanadi.	«2»	"Qoniqarsiz"

5.3. ON ni baholash

Oraliq nazorat "IO'M" fanining bir necha mavzularini qamrab olgan bo'limi bo'yicha yozma yoki test ravishda amalga oshiriladi. Bundan maqsad talabalarning tegishli savollarni bilishi yoki muammolarni yechish ko'nikmalari va bilim malakalari aniqlanadi.

Oraliq nazorat turini o'tkazish va mazkur nazorat turi bo'yicha talabaning bilimini baholash tegishli fan bo'yicha o'quv mashg'ulotlarini olib borgan professor-o'qituvchi tomonidan amalga oshiriladi.

Oraliq nazorat turini topshirmagan, shuningdek ushbu nazorat turi bo'yicha «2» (qoniqarsiz) baho bilan baholangan talaba yakuniy nazorat turiga kiritilmaydi.

Talaba nazorat turi o'tkazilgan vaqtda uzrli sabablarsiz qatnashmagan hollarda jurnalga «0» belgisi yozib qo'yiladi.

Oraliq nazorat turi har bir fan bo'yicha fanning xususiyatidan kelib chiqqan holda 2 martagacha o'tkazilishi mumkin. Oraliq nazorat turini o'tkazish shakli va muddati fanning xususiyati va fanga ajratilgan soatlardan kelib chiqib tegishli kafedra tomonidan belgilanadi.

Talabani oraliq nazorat turi bo'yicha baholashda, uning o'quv mashg'ulotlari davomida olgan baholari inobatga olinadi.

O'quv yilining kuzgi hamda bahorgi semestrida 2 ta yozma ish va 2 ta mustaqil ish rejalashtirilgan bo'lib, yozma ish 5 baholik shkalada baholanadi.

Oraliq nazorat (ON) "IO'M" fanining bir necha mavzularini qamrab olgan bo'limi bo'yicha, tegishli nazariy, amaliy va labaratoriya mashg'ulotlari o'tib bo'lingandan so'ng yozma ish shaklida amalga oshiriladi. Bundan maqsad talabalarning tegishli savollarni bilishi yoki muammolarni yechish ko'nikmalari va malakalari aniqlanadi. O'quv yilining **5-semestrida** 2 ta yozma ish va 10 ta mustaqil ish rejalashtirilgan bo'lib, yozma ishga o'rtacha 5 ball, mustaqil ishga ham o'rtacha 5 ball ajratilgan. **6-7 semestrida** 2 ta yozma ish va 10 ta mustaqil ish rejalashtirilgan bo'lib, yozma ishga o'rtacha 5 ball, mustaqil ishga ham o'rtacha 5 ball ajratilgan.

ON nazorat ishlari yozma ish shaklda o'tkazilishi nazarda tutilgan, yozma ish savollari ishchi o'quv dastur asosida tayyorlanadi. ON ga ajratilgan balldan "2" va undan past ball to'plagan talaba o'zlashtirmagan hisoblanadi. ON ni o'zlashtirmagan talabalarga qayta topshirish imkoniyati beriladi.

5.4. YaN ni baholash

Yakuniy nazorat "IO'M" fanining barcha mavzularini qamrab olgan bo'lib, nazariy, amaliy mashg'ulotlar o'tib bo'lingandan so'ng test yoki yozma ravishda

amalga oshiriladi. Bundan maqsad talabalarning fan bo'yicha o'zlashtirish ko'rsatkichlari, ya'ni bilim darajasi yoki muammolarni echish ko'nikmalari va malakalari aniqlanadi.

Yakuniy nazorat ishlari test usulida ham o'tkazilishi nazarda tutilgan, test savollari ishchi o'quv dasturi asosida tayyorlanadi.

Yakuniy nazorat turini o'tkazish va mazkur nazorat turi bo'yicha talabaning bilimini baholash o'quv mashg'ulotlarini olib bormagan professor-o'qituvchi tomonidan amalga oshiriladi.

Talaba tegishli fan bo'yicha yakuniy nazorat turi o'tkaziladigan muddatga qadar oraliq nazorat turini topshirgan bo'lishlari shart.

Yakuniy nazorat turiga kirmagan yoki kiritilmagan, shuningdek, ushbu nazorat turi bo'yicha «2» (qoniqarsiz) baho bilan baholangan talaba akademik qarzdor hisoblanadi.

Yakuniy nazorat turi bo'yicha talabaning bilimi «2» (qoniqarsiz) baho bilan baholangan yoki Jurnalga «0» belgisi yozib qo'yilgan hollarda ushbu baho yoki belgi talabaning Baholash daftariga yozilmaydi.

Yakuniy nazorat (YaN) "IO'M" fanining barcha mavzularini qamrab olgan bo'lib, nazariy, amaliy, labaratoriya va seminar mashg'ulotlari o'tib bo'lingandan so'ng test yoki yozma ish shaklida amalga oshiriladi. Bundan maqsad talabalarning fan bo'yicha o'zlashtirish ko'rsatkichlari, ya'ni bilim darajasi yoki muammolarni yechish ko'nikmalari va malakalari aniqlanadi. YaB nazorat ishlari test yoki yozma ish usulida ham o'tkazilishi nazarda tutilgan, test va yozma ish savollari ishchi o'quv dasturi asosida tayyorlanadi. OB ga ajratilgan balldan "2" va undan past ball to'plagan talaba o'zlashtirmagan hisoblanadi va YaB ga kiritilmaydi. YaB ni o'zlashtirmagan talabalarga qayta topshirish imkoniyati beriladi. YaB bo'yicha olinadigan test yoki yozma ish variantlari kafedra mudiri rahbarligida tuziladi va dekanatlarga topshiriladi.

5.5. Test usulida YaN ni baholash mezonlari:

YaN test yoki yozma ish shaklida o’tkaziladi. YaB test shaklida o’tkazilsa talabalarga variantlar asosida 30 ta test savoli beriladi. Har bir to’g’ri javob quyidagicha baholanadi. To’g’ri javoblar soniga qarab talabaning YaN da to’plagan ballari aniqlanadi.

“5” – 27-30 ta

“4” – 21-26 ta

“3” – 18-20 ta

“2” – 0-16 ta

Adabiyotlar ro’yxati.

Asosiy adabiyotlar

1. Musurmonova O. Oila ma’naviyati -milliy Ukuvkull. T.: “Ukituvchi”, 1999
2. Safarov O., Maxkamov M. Oila ma’naviyati. Uslubiy kullan. T.: ’’Ma’naviyat”, 2009.
3. Xasanboyeva O. Oila pedagogikasi darslik T.: “Alokachi, 2007.
4. Shoumarov F.B. va boshkalar. Oila psixologiyasi. Darslik T.: “Shark” 2008.
5. Muxsieva A.111. Oila pedagogikasi. Ukuv kullanma. T.: “TDPU”, 2017Y.

6.Ishanova M. Oila pedagogikasi. O’quv qo’llanma. Andijon 2019

7. Xodjayev B.X. Umumiy pedagogika nazariyasi va amaliyoti. Darslik -T.: SANO-STANDART, 2017.

8.Xodjayev B.X., Choriyev A., Saliyeva Z.T. Pedagogik tadqiqotlar metodologiyasi. Darslik.-T.: 1QT1SODIYOT DUNYOS1, 2018.

2. Ro’ziyeva D.I., Tolipov O’.Q. Pedagogik texnologiyalar va pedagogikmahorat. - T.: INNOVATSIYA-ZIYO, 2019.

10.Mutalipova M.J., Xodjayev B.X. Qiyosiy pedagogika. Darslik. — T.: TDPU,2015.

11.Yuzlikayeva E.. Madyarova S., Yanbarisova E,, Morxova I. Teoriya ipraktika obhey pedagogiki. Uchebnik. — T.: TGPU, 2014.

12.Kaldo’bekova A.S. Jalpo’ pedagogika teoriya s o’ jene praktikaso’. I.Pedagogika teoriyaso’. - T.: TDPU, 2013.

13.Pedagogika / Nopedagogik oliy ta’lim muassasalari uchun darslik.

U.Inoyatov, N.Muslimov, D.Ro‘zieva, M.Usmonboeva. — T.: TDPU, 2013.
14.Yuzlikayeva E., Axmedova M., Qurbonova G., Sh.Tashmetova. Umumiy pedagogika. Darslik. - T.: TDPU, 2012.
15.Pedagogika. // M.Toxtaxodjaevaning umumiy tahrid ostida. Darslik. - T.: O'zbekiston Faylasuflari Milliy jamiyati, 2010.
16.Slastetin V.A., Isaev I.F., Shiyanov E.H. Obshaya pedagogika.M.: VLADOS, 2003.
17.Podlasiy I.P. Pedagogika. Novo’y kurs: Uchebnik dlya stud. ped. vizov: V2 kn. - M.: Tumanit, izd. tsentr VLADOS, 2006.
18.Hoshimov K., Nishonova S., Inomova M., Xasanov R. Pedagogika tarixi. -T.: Ukituvchi, 1996.
19.Hashimov K., Nishonova S. Pedagogika larixi. - T.: O'zbekiston Milliy kutubxonasi nashriyoti, 2005.
20.Xalikov A.A. Pedagogik mahorat. Darslik. - Toshkent, Iqtisod moliya,2012.
21.Yakusheva S.D. Osnovo’ pedagogicheskogo masterstva. Uchebnik. - Moskva.: Akademiya, 2012.
22.Omonov N.T., Madyarova S.A. Pedagogik texnologiyalar va pedagogikmahorat. - T.: Iqtisod-moliya, 2009.
23.Mahmudov H. M. Ukituvchi nutq madaniyati. Darslik. - Toshkent, Uzbekistan milliy entsiklopediyasi, 2007.
24.Azizxodjaeva N.N. Pedagogik texnologiya va pedagogik maxorat. - T.:“Fan va texnologiyalar” nashriyoti, 2006.
25.Ochilov M., Ochilova N. Ukituvchi odobi. Saylanma. -T.: Ukituvchi, 1997.
26.Alex Moore. Teaching and Learning: Pedagogy, Curriculum and Culture.USA, 2012 Routledge.

Qo’shimcha adabiyotlar

1.Mirziyoyev SH.M. Milliy taraqqiyot yo’limizni qat’iyat bilan davom ettirib, yangi bosqichga ko’taramiz!. T. 1. - Toshkent: O’zbekiston.. 2017.

2.Mirziyoyev SH.M. Buyuk kelajagimizni mard va oliyjanob xalqimiz bilan birga quramiz. - Toshkent: O’zbekiston. 2017.
3.Mirziyoyev SH.M. Qonun ustuvorligi va inson ma’nfaatlarini ta’minlash - yurt taraqqiyoti va xalq farovonligining garovi. O’zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi kabul kilinganining 24 yiligiga bagishlangan tantanali marosimidagi ma’ruzasi. - Toshkent: O’zbekiston. 2017.
4.Mirziyoyev SH.M. Erkin va farovon, demokratik O’zbekiston davlatinibirgalikda barpo etamiz. - Toshkent: O’zbekiston. 2017.
5.Xasanboyev J, To'rakulov X., Xaydarov M., Hasanboeva O. Pedagogikafanidan izohli lug‘at. -T.: Fan va texnologiya, 2008.
6.Kaldibekova A.S. Umumiy pedagogika nazariyasi va amaliyotidan laboratoriya mashg'ulotlari. - T.: “Fan va texnologiya” nashriyoti, 2013.
7.Niyozov G’., Axmedova M. Pedagogika tarixidan seminar mashg'ulotlari. -T.: NOSHIR, 2011.
8.Nishonova S. Komil inson tarbiyasi - T.: Istiqlol, 2003.
9.Ma’naviyat yulduzlari (Markaziy Osiyolik mashhur siymolar, allomalar,adiblar). - T.: A.Qodiriy nomidagi Xalq merosi nashriyoti, 1999.
10.Kagan,S. Cooperative learning. 2nd ed. San Clemente, CA:Kagan Publishing, 1994.
11.HartlejI. Stratedies from Programmed Instrukctionanal Technologj.- London, 2006, 179 r.
12.Heckhausen H. Motivation und Handeln, Berlin: Springer, 2011 - 244 P-
13.Andreyev V.I. Pedagogika tvorcheskogo samorazvitiya. - Kazan: KGU,1996.
14.Andreyev V.I. Pedagogika: Uchebniy kurs dlya tvorcheskogo samorazvitiya. 2-e izd. Kazan: sentr informatsionno’x texnologiy, 2003. - 608 s.
15.Derkach A.A. Akmeologiya. - M.: RAGS, 2004.
16.Kodjaspirova G.M., Kodjaspirov A.YU. Pedagogicheskiy slovar. -M.: Akademiya, 2003.

17.Il'in ye.P. Psixologiya tvorchestva, kreativnosti, odarennosti. SPb.: Piter,2009.
18.Pedagogicheskiy ensiklopedicheskiy slovar'. — M.: Bolshaya Rossiyskaya ensiklopediya, 2002.
19.Pedagogika: Bol'shaya sovremennaya ensiklopediya / Sost. ye.S.Rapatsevich - Minsk: «Sovremennoye slovo», 2005.
20.CHernyavskaya A.P. Pedagogicheskoye masterstvo: Ucheb. posobiye.-YAroslavl', YAGPU, 1997.
21.Rogov ye.I. Lichnost' uchitelya: teoriya ipraktika. –Rostov-na-Donu.-Feniks.-1996.
22.Mitina L.M. Uchitel' kak lichnost' i professional. –M.: Delo, 1994

Axborot manbalari

48. www. tdpu. uz
49. www. pedagog. uz
50. www. Ziyonet. uz
51. www. edu. uz
52. tdpu-lNTRANET. Ped

Ishchi o'quv dasturga o'zgartirish va qo'shimchalar kiritish to'g'risida

____________________ o'quv yili uchun ishchi o'quv dasturiga qo'yidagi o'zgartirish va qo'shimchalar kiritilmoqda:

____

____

____

____

____

O‘zgartirish va qo’shimchalarni kirituvchilar: dots. D. Toshtemirov

(professor-o‘qituvchining I.F.O.) (imzosi)

Ishchi o’quv dasturga kiritilgan o‘zgartirish va qo‘shimchalar “Pedagogika” fakulteti Ilmiy-uslubiy Kengashida muhokama etildi va ma’qullandi (_____ yil “___”________dagi “_” - sonli bayonnoma).

Fakultet Ilmiy-uslubiy

Kengashi raisi: J. Komilov.

1.1. Tarqatma materiallar

TARQATMA MATERIALLAR

«FSMU» metodi

Texnologiyaning maqsadi: Mazkur texnologiya ishtirokchilardagi umumiy fikrlardan xususiy xulosalar chiqarish, taqqoslash, qiyoslash orqali axborotni o‘zlashtirish, xulosalash, shuningdek, mustaqil ijodiy fikrlash ko‘nikmalarini shakllantirishga xizmat qiladi. Mazkur texnologiyadan ma`ruza mashg‘ulotlarida, mustahkamlashda, o‘tilgan mavzuni so‘rashda, mustaqil ish mavzularini bajarishda hamda amaliy mashg‘ulot natijalarini tahlil etishda foydalanish tavsiya etiladi.

Texnologiyani amalga oshirish tartibi:

- qatnashchilarga mavzuga oid bo‘lgan yakuniy xulosa yoki g‘oya taklif etiladi;
- har biri shtirokchiga FSMU texnologiyasining bosqichlari yozilgan qog‘ozlarni tarqatiladi:

- ishtirokchilarning munosabatlari individual yoki guruhiy tartibda taqdimot qilinadi.

FSMU tahlili qatnashchilarda kasbiy-nazariy bilimlarni amaliy mashqlar va mavjud tajribalar asosida tezroq va muvaffaqiyatli o‘zlashtirilishiga asos bo‘ladi.

Fikr: Bolani maktab ta`limiga tayyorlashda maktabgacha ta`limning ahamiyati?

Topshiriq: Mazkur fikrga nisbatan munosabatingizni FSMU orqali tahlil qiling topshirig'i beriladi, tinglovchilar tomonidan bildirilgan ma'lumotlar umumlashtiriladi.

"Insert" metodi

Metodning maqsadi: Mazkur metod tinglovchilarda o'simlikshunoslikda innovatsion texnologiyalar bo'yicha axborotlar tizimini qabul qilish va bilimlarni o'zlashtirilishini engillashtirish maqsadida qo'llaniladi, shuningdek, bu metod tinglovchilar uchun xotira mashqi vazifasini ham o'taydi.

Metodni amalga oshirish tartibi:

- o'qituvchi mashg'ulotga qadar mavzuning asosiy tushunchalari mazmuni yoritilgan input-matnni tarqatma yoki taqdimot ko'rinishida tayyorlaydi;
- yangi mavzu mohiyatini yorituvchi matn ta`lim oluvchilarga tarqatiladi yoki taqdimot ko'rinishida namoyish etiladi;
- ta`lim oluvchilar individual tarzda matn bilan tanishib chiqib, o'z shaxsiy qarashlarini maxsus belgilar orqali ifodalaydilar. Matn bilan ishlashda tinglovchilar yoki qatnashchilarga quyidagi maxsus belgilardan foydalanish tavsiya etiladi:

Belgilar	1-matn	2-matn	3-matn	4-matn
"V" – tanish ma'lumot.				
"?" - mazkur ma'lumotni tushunmadim, izoh kerak.				
"+" bu ma'lumot men uchun yangilik.				

“–“ bu fikr yoki mazkur ma’lumotga qarshiman?				

Belgilangan vaqt yakunlangach, ta`lim oluvchilar uchun notanish va tushunarsiz bo‘lgan ma’lumotlar o‘qituvchi tomonidan tahlil qilinib, izohlanadi, ularning mohiyati to‘liq yoritiladi. Savollarga javob beriladi va mashg‘ulot yakunlanadi.

“SWOT-tahlil” metodi.

Metodning maqsadi: mavjud nazariy bilimlar va amaliy tajribalarni tahlil qilish, taqqoslash orqali muammoni hal etish yo‘llarni topishga, bilimlarni mustahkamlash, takrorlash, baholashga, mustaqil, tanqidiy fikrlashni, nostandart tafakkurni shakllantirishga xizmat qiladi.

“Xulosalash” (Rezyume, Veer) metodi

Metodning maqsadi: Bu metod murakkab, ko‘p tarmoqli, mumkin qadar, muammoli xarakteridagi mavzularni o‘rganishga qaratilgan. Metodning mohiyati shundan iboratki, bunda mavzuning turli tarmoqlari bo‘yicha bir xil axborot beriladi va ayni paytda, ularning har biri alohida aspektlarda muhokama etiladi. Masalan, muammo ijobiy va salbiy tomonlari, afzallik, fazilat va kamchiliklari,

foyda va zararlari bo‘yicha o‘rganiladi. Bu interfaol metod tanqidiy, tahliliy, aniq mantiqiy fikrlashni muvaffaqiyatli rivojlantirishga hamda o‘quvchilarning mustaqil g‘oyalari, fikrlarini yozma va og‘zaki shaklda tizimli bayon etish, himoya qilishga imkoniyat yaratadi. ―Xulosalash metodidan ma`ruza mashg‘ulotlarida individual va juftliklardagi ish shaklida, amaliy va seminar mashg‘ulotlarida kichik guruhlardagi ish shaklida mavzu yuzasidan bilimlarni mustahkamlash, tahlili qilish va taqqoslash maqsadida foydalanish mumkin.

Metodni amalga oshirish tartibi:

Trener-o’qituvchi ishtirokchilarni 5-6 kishidan iborat kichik guruhlarga ajratiladi;

Trening maqsadi, shartlari va tartibi bilan ishtirokchilarni tanishtirgach, har bir guruhga umumiy muammoni tahlil qilinishi zarur bo’lgan qismlari tushirilgan tarqatma materiallarni tarqatadi;

Har bir guruh o’ziga berilgan muammoni atroflicha tahlil qilib, o’z mulohazalarini tavsiya etilayotgan sxema bo’yicha tarqatmaga yozma bayon qiladi;

Navbatdagi bosqichda barcha guruhlar o’z taqdimotlarini o’tkazadilar. Shundan so’ng, trener tomonidan tahlillar umumlashtiriladi, zaruriy axborotlar bilan to’ldiriladi va mavzu yakunlanadi.

“Keys-stadi” metodi

«Keys-stadi»- inglizcha so‘z bo‘lib, («case» – aniq vaziyat, hodisa, «stadi» – o‘rganmoq, tahlil qilmoq) aniq vaziyatlarni o‘rganish, tahlil qilish asosida o‘qitishni amalga oshirishga qaratilgan metod hisoblanadi. Mazkur metod dastlab

1921 yil Garvard universitetida amaliy vaziyatlardan iqtisodiy boshqaruv fanlarini o‘rganishda foydalanish tartibida qo‘llanilgan. Keysda ochiq axborotlardan yoki aniq voqea-hodisadan vaziyat sifatida tahlil uchun foydalanish mumkin. Keys harakatlari o‘z ichiga quyidagilarni qamra boladi:

Kim (Who), Qachon (When), Qaerda (Where), Nima uchun (Why), Qanday/ Qanaqa (how), Nima-natija (What).

“Keys metodi”ni amalga oshirish bosqichlari

Ish bosqichlari	Faoliyat shakli va mazmuni
1-bosqich: Keys va uning axborot **ta`m**inoti bilan tanishtirish	✓ yakka tartibdagi audio-vizual ish; ✓ keys bilan tanishish(matnli, audio yoki media shaklda); ✓ axborotni umumlashtirish; ✓ axborot tahlili; ✓ muammolarni aniqlash
2-bosqich: Keysni aniqlashtirish va o‘quv topshirig‘ni belgilash	✓ individual va guruhda ishlash; ✓ muammolarni dolzarblik ierarxiyasini aniqlash; ✓ asosiy muammoli vaziyatni belgilash
3-bosqich: Keysdagi asosiy muammoni tahlil etish orqali o‘quv topshirig‘ining echimini izlash, hal etish yo‘llarini ishlab chiqish	✓ individual va guruhda ishlash; ✓ muqobil echim yo‘llarini ishlab chiqish; ✓ har bir echimning imkoniyatlari va to‘siqlarni tahlil qilish;

	✓ muqobil echimlarni tanlash
4-bosqich: Keys echimini echimini shakllantirish va asoslash, taqdimot.	✓ Yakka va guruhda ishlash; ✓ muqobil variantlarni amalda qo‘llash imkoniyatlarini asoslash; ✓ ijodiy-loyiha taqdimotini tayyorlash; ✓ yakuniy xulosa va vaziyat echimining amaliy aspektlarini yoritish

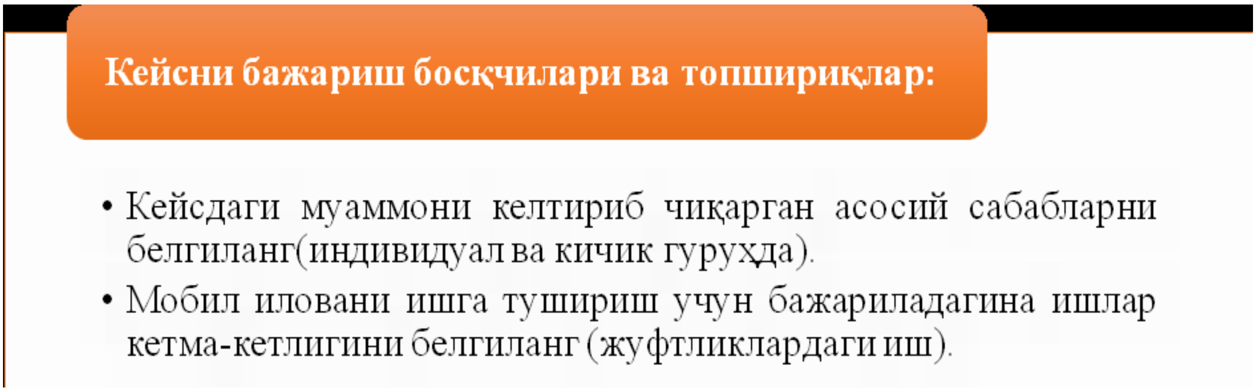

“Tushunchalar tahlili” metodi

Metodning maqsadi: mazkur metod tinglovchilar yoki qatnashchilarnimavzu bo‘yicha tayanch tushunchalarni o‘zlashtirish darajasini aniqlash, o‘z bilimlarini mustaqil ravishda tekshirish, baholash, shuningdek, yangi mavzu bo’yicha dastlabki bilimlarda rajasini tashhis qilish maqsadida qo‘llaniladi.

Metodni amalga oshirish tartibi:

- ishtirokchilar mashg‘ulot qoidalari bilan tanishtiriladi;
- tinglovchilarga mavzuga yoki bobga tegishli bo‘lgan so‘zlar, tushunchalar nomi tushirilgan tarqatmalar beriladi (individual yoki guruhli tartibda);
- tinglovchilar mazkur tushunchalar qanday ma’no anglatishi, qachon, qanday holatlarda qo‘llanilishi haqida yozma ma’lumot beradilar;

- belgilangan vaqt yakuniga etgach o‘qituvchi berilgan tushunchalarning to‘g‘ri va to‘liq izohini o‘qib eshittiradi yoki slayd orqali namoyish etadi;
- har bir ishtirokchi berilgan to‘g‘ri javoblar bilan o‘zining shaxsiy munosabatini taqqoslaydi, farqlarini aniqlaydi va o‘z bilim darajasini tekshirib, baholaydi.

Jadvalga kerakli ma’lumotlar to‘ldirib qayd etiladi

Tushunchalar	Sizningcha bu tushuncha qanday ma’noni anglatadi?	Qo‘shimcha ma’lumot
Ta`lim		

Izoh: Ikkinchi ustunchaga qatnashchilar tomonidan fikr bildiriladi. Mazkur tushunchalar haqida qo‘shimcha ma’lumot glossariyda keltirilgan.

Venn Diagrammasi metodi

Metodning maqsadi: Bu metodg rafik tasvir orqali o‘qitishni tashkil etish shakli bo‘lib, u ikkita o‘zaro kesishgan aylana tasviri orqali ifodalanadi. Mazkur metod turli tushunchalar, asoslar, tasavurlarning analiz va sintezini ikki aspekt orqali ko‘rib chiqish, ularning umumiy va farqlovchi jihatlarini aniqlash, taqqoslash imkonini beradi.

Metodni amalga oshirish tartibi: ishtirokchilar ikki kishidan iborat juftliklarga birlashtiriladilar va ularga ko‘rib chiqilayotgan tushuncha yoki asosning o‘ziga xos, farqli jihatlarini (yoki aksi) doiralar ichiga yozib chiqish taklif etiladi;

-navbatdagi bosqichda ishtirokchilar to‘rt kishidan iborat kichik guruhlarga birlashtiriladi va har bir juftlik o‘z tahlili bilan guruh a`zolarini tanishtiradilar;

juftliklarning tahlili eshitilgach, ular birgalashib, ko‘rib chiqilayotgan muammo yohud tushunchalarning umumiy jihatlarini (yoki farqli) izlab topadilar, umumlashtiradilar va doirachalarning kesishgan qismiga yozadilar.

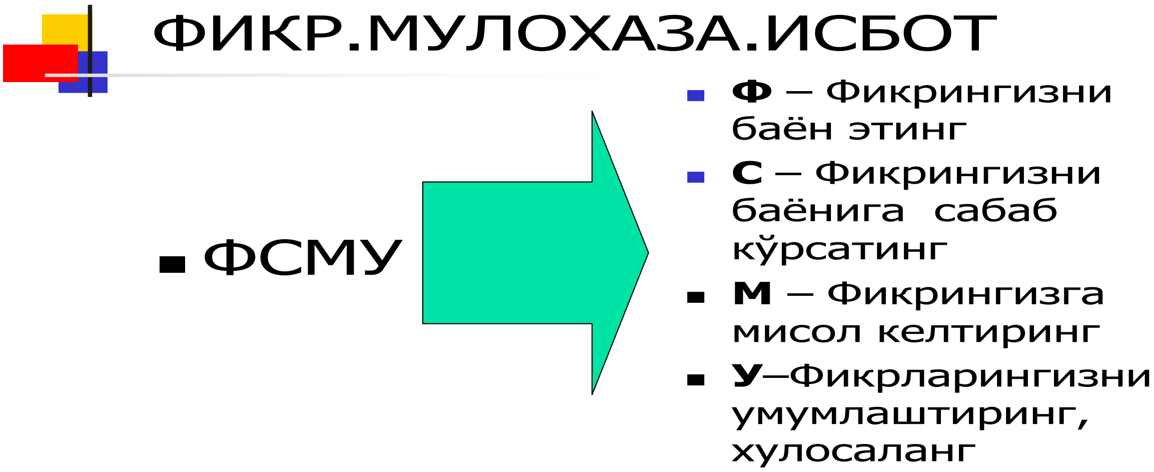

Т- жадвал

Концепцияга, воқейликка, объектга нисбатан муносабат билдириш учун қўллаш мумкин.

- Талабалар ушбу схемани тузиш қоидалари билан таништирилади
- Якка, жуфтликда ёки гурух ичида схема асосида таққослаш фаолияти ташкил этилади
- Ягона жадвалга туширилади.

КЛАСТЕР

- Кластер –боғлам.
- •Билимларни фаол-лаштиришга йўналтиради, фикрловчи жараёнга мавзу
- бўйича янги ассоциатив тасаввурни эркин
- ва очиқ жалб қилишга ёрдам беради.
- •Ўқув машғулотининг ҳамма босқичларида
- қўлланилади.

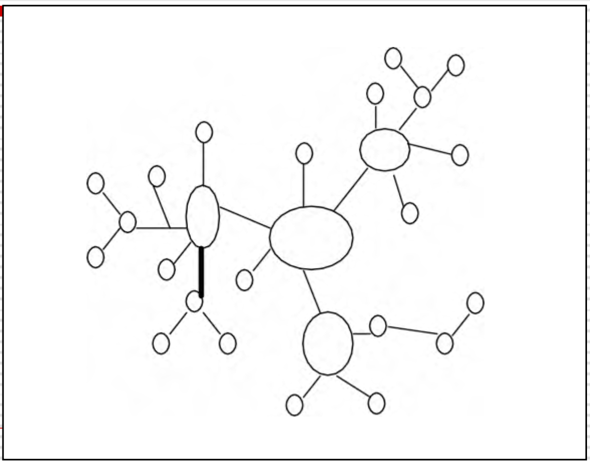

"Charxpalak" metodining tuzilmasi

Guruhlarga ajratish

↓

Savollarni ishlab chiqish

↓

"O'quvchi"ga savol berish va javobini baholash

↓

"O'quvchi"ning boshqa "o'qituvchi"ga o'tishi

↓

Keyingi "o'qituvchi"ning savoliga javob berish

↓

Baholarni umumlashtirish va e`lon qilish

"Bumerang" metodining tuzilmasi

Kichik guruhlarni shakllantirish

↓

Har bir guruhga alohida tarqatmalar tarqatish

↓

Materialni mustaqil o'rganish

↓

Yangi kichik guruhlarni shakllantirish

↓

Guruh a`zolarini o'rgatish va o'rganish

↓

Avvalgi kichik guruhga qaytish

↓

Baholash

“BUMERANG” metodini o’tkazish

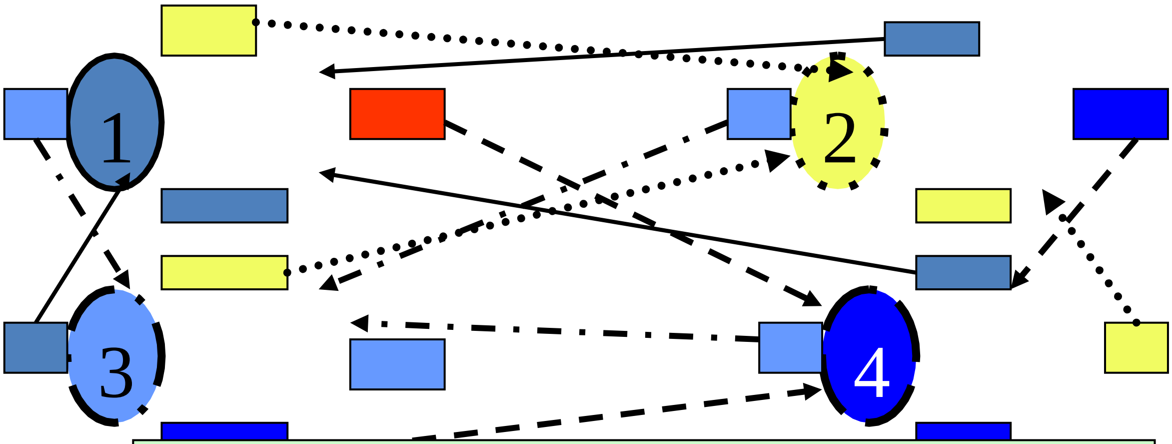

Muammoli vaziyat tavsifi beriladi

Guruhlar muammoli vaziyatning kelib chiqish sabablarini aniqlaydilar

Guruhlar muammoli vaziyatni yechish yo’lini ishlab chiqadilar

To’g’ri yechimlar tanlab olinadi

O’yinning maqsadi va vazifalari tushuntiriladi

Rollar taqsimlanadi

Rollar ijro etiladi

Tahlil qilish va xulosa yasash

Ssenariy ishlab chiqiladi

“VENN DIAGRAMMASI” metodi

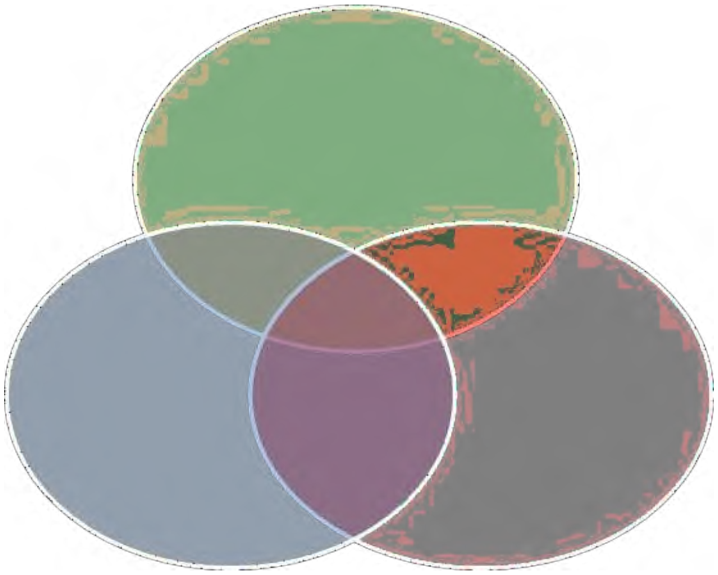

Insert jadvali

Grafik tashkil etuvchining turi, ahamiyati va xususiyatlari

"INSERT" jadvali

Mustaqil o'qish vaqtida olgan ma`lumotlarni, eshitgan ma`ruzalarni tizimlashtirishni ta`minlaydi; olingan ma`lumotni tasdiqlash, aniqlash, chetga chiqish, kuzatish. Avval o'zlashtirgan ma`lumotlarni bog'lash qobiliyatini shakllantirishga

O'quv faoliyatini tashkillashtirishning jarayonli tuzilmasi

Insert jadvalini to'ldirish qoidasi bilan tanishadilar. Alohida o'zlari to'ldiradilar.

O'qish jarayonida olgan ma`lumotlarni alohida o'zlari tizimlashtiradilar – jadval ustunlariga "kiritadilar" matbda belgilangan quyidagi belgilarga muvofiq:

"V"- men bilgan ma`lumotlarga mos;

"-" – men bilgan ma`lumotlarga zid;

"+" – men uchun yangi ma`lumot;

B/BX/B JADVALI – Bilaman/Bilishni xohlayman/Bilib oldim.

Mavzu, matn, bo'lim bo'yicha izlanuvchanlikni olib borish imkonini beradi.

Tizimli fikrlash, tuzilmaga keltirish, tahlil qilish

Jadvalni tuzish qoidasi bilan tanishadilar. Alohida/kichik guruhlarda jadvalni rasmiylashtiradilar.

"Mavzu bo'yicha nimalarni bilasiz" va "Nimani bilishni xohlaysiz" degan savollarga javob beradilar (oldindagi ish uchun yo'naltiruvchi asos yaratiladi). Jadvalning 1 va 2-bo'limlarini to'ldiradilar.

Ma`ruzani tinglaydilar, mustaqil o'qiydilar.

Mustaqil/kichik guruhlarda jadvalning 3-bo'limini to'ldiradilar.

"Nilufar guli" chizmasi – muammoni yechish vositasi. O'zida nilufar guli ko'rinishini namoyon qiladi. Uning asosini to'qqizta katta to'rt burchaklar tashkil etadi.

Tizimli fikrlash, tahlil

Chizmani tuzish qoidaasi bilan tanishadilar. Alohida/kichik guruhlarda chizma tuzadilar: to'rt burchak markazida avval asosiy muammoni (g'oya, vazifa) yozadilar. Unung yechish g'oyalarini esa markaziy to'rt burhcakning atrofida joylashgan sakkizta to'rt burchaklarga yozadilar. Markaziy to'rt burchakning atrofida joylashgan sakkizta to'rt burchaklarga yozilgan g'oyalarni, atrofda joylashgan sakkizta to'rt burchaklarning markaziga yozadilar, ya`ni gulning barglariga olib chiqadilar. Shunday qilib, uning har biri o'z navbatida yana bir muammodek ko'riladi.

Chizmani tuzish qoidasi bilan tanishadilar. Alohida/kichik guruhlarda chizma tuzadilar: avval asosiy muammoni (g'ya, vazifa) yozadilar, so'ngra kichik muammolarni, ularning hrn biridan esa, kichik muammoni batafsil ko'rib chiqish uchun "kichik shohchalar"ni chiqaradilar. Shunga asosan har bir g'oyalar rivojlanishini batafsil kuzatish mumkin.

Ish natijalarining taqdimoti

“Nilufar guli” chizmasi

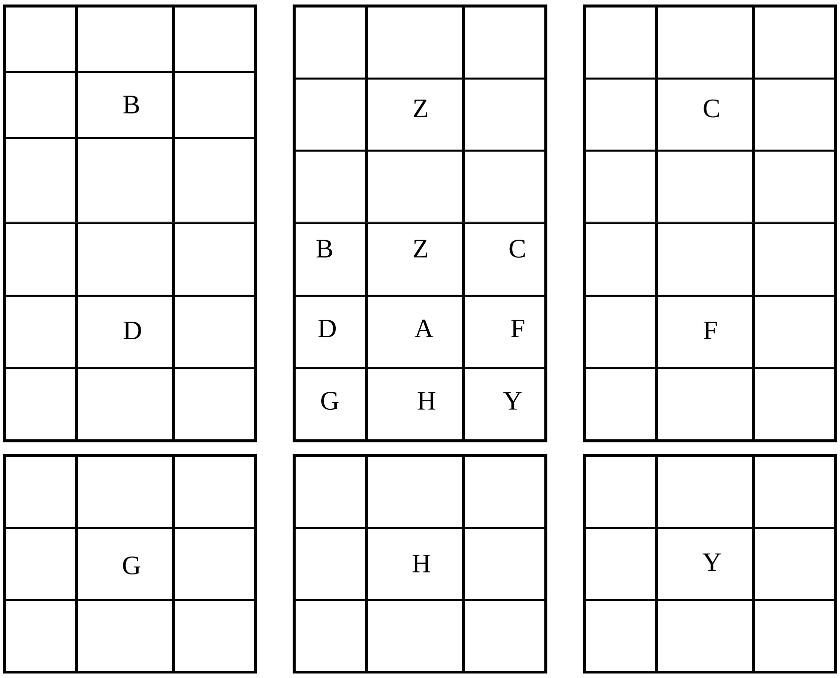

“Nilufar guli” chizmasini tuzish qoidalari

- Amaliy nuqtai nazardan barcha g’oyalarni ixcham deb tasavvur qiling (bitta-ikkitasi bilan chegaralaning), bu ham aql uchun foydali mashq hisoblanadi.
- Sizga katta qog’oz varag’i zarur bo’ladi. Doimo o’zingiz mushohadalaringizni natijasini bir varaq qog’ozda ko’rish foydali hisoblanadi. Qarama-qarshi holda esa sizga bir varaqdan boshqasiga sakrab yurishingizga va bunda zaruriy biri muhim narsani unutishingizga olib keladi.

«Балиқ скелети» схемаси – мавжуд муаммо ва уни асослайдиган далилларни келтириш орқали асосий ечимни белгилаш воситаси
Ҳис-туйғуларини бошқариш имкониятининг пастлиги
Вазиятларнинг турлича идрок этилиши
Стрессли вазиятлар
Стрессоген вазиятлар, муаммоли вазиятлар
...
26

"Ақлий ҳужум" методи
Тестлаштириш афзалликлари ва камчилиги
03.09.2017

4.4. Testlar

Qaysi olimlar tomonidan mijozning 9ta tarkibiy qismini ta`kidlab o`tishgan hamda ularning yangi tug`ilgan chaqaloqlarda ham mavjud bo`lishini, keyinchalik rivojlanib borishini aniqlashgan?
Chess va Tomas
Vigotskiy va Vlasova
Shtern va Morbe
Sechenov va Pavlov
Chess va Tomas nazariyasiga ko`ra faollik darajasi mijoziga ta`rif bering.
Farzand tug`ilishi bilanoq unda o`ziga xos fazilatlarning vujudga kelishi
Och qolish, ovqatlanish, organizmni bo`shatish va uyquga ketishning ketma-ketligi
Bolaning notanish odamlarga, oziq-ovqatlarga, o`yinchoqlarga nisbatan bo`lgan tabiiy reaksiyasi
Tashqi sharoitlarning o`zgarishiga nisbatan bolaning tez yoki uzoq vaqt mobaynida moslashishi
Chess va Tomas nazariyasiga ko`ra tadrijiylik (izchillik) mijoziga ta`rif bering.
Och qolish, ovqatlanish, organizmni bo`shatish va uyquga ketishning ketma-ketligi
Farzand tug`ilishi bilanoq unda o`ziga xos fazilatlarning vujudga kelishi
Bolaning notanish odamlarga, oziq-ovqatlarga, o`yinchoqlarga nisbatan bo`lgan tabiiy reaksiyasi
Tashqi sharoitlarning o`zgarishiga nisbatan bolaning tez yoki uzoq vaqt mobaynida moslashishi
Chess va Tomas nazariyasiga ko`ra yaqinlashish va uzoqlashish mijoziga ta`rif bering.

Bolaning notanish odamlarga, oziq-ovqatlarga, o`yinchoqlarga nisbatan bo`lgan tabiiy reaksiyasi
Och qolish, ovqatlanish, organizmni bo`shatish va uyquga ketishning ketma-ketligi
Farzand tug`ilishi bilanoq unda o`ziga xos fazilatlarning vujudga kelishi.
Tashqi sharoitlarning o`zgarishiga nisbatan bolaning tez yoki uzoq vaqt mobaynida moslashishi
Chess va Tomas nazariyasiga ko`ra moslashish mijoziga ta`rif bering.
Tashqi sharoitlarning o`zgarishiga nisbatan bolaning tez yoki uzoq vaqt mobaynida moslashishi
Bolaning notanish odamlarga, oziq-ovqatlarga, o`yinchoqlarga nisbatan bo`lgan tabiiy reaksiyasi
Och qolish, ovqatlanish, organizmni bo`shatish va uyquga ketishning ketma-ketligi
Farzand tug`ilishi bilanoq unda o`ziga xos fazilatlarning vujudga kelishi.
Qiyinlik darajasi – 1 Chess va Tomas nazariyasiga ko`ra reaksiya izchilligi mijoziga ta`rif bering.
Kayfiyatni ifodalashga ketgan energiya miqdori
Bolaning notanish odamlarga, oziq-ovqatlarga, o`yinchoqlarga nisbatan bo`lgan tabiiy reaksiyasi
Och qolish, ovqatlanish, organizmni bo`shatish va uyquga ketishning ketma-ketligi
Farzand tug`ilishi bilanoq unda o`ziga xos fazilatlarning vujudga kelishi
Chess va Tomas nazariyasiga ko`ra kayfiyatning sifatlari (ijobiy sifatlarning salbiy sifatlarga nisbatan bo`lgan munosabati) mijoziga ta`rif bering.
Sho`xchanlik, lazzatlanish, quvnoqlik, boshqalarga tez o`rganish va bularga teskari bo`lagan yig`loqlik, kabi sifatlarga ega bo`lish

Bolaning notanish odamlarga, oziq-ovqatlarga, o`yinchoqlarga nisbatan bo`lgan tabiiy reaksiyasi
Och qolish, ovqatlanish, organizmni bo`shatish va uyquga ketishning ketma-ketligi
Farzand tug`ilishi bilanoq unda o`ziga xos fazilatlarning vujudga kelishi.
Chess va Tomas nazariyasiga ko`ra reaksiya qamrovi mijoziga ta`rif bering.
Tashqi ta`sirlarga nisbatan qaytarilgan xatti-harakatlarning samarasi
Bolaning notanish odamlarga, oziq-ovqatlarga, o`yinchoqlarga nisbatan bo`lgan tabiiy reaksiyasi
Och qolish, ovqatlanish, organizmni bo`shatish va uyquga ketishning ketma-ketligi
Farzand tug`ilishi bilanoq unda o`ziga xos fazilatlarning vujudga kelishi.
Chess va Tomas nazariyasiga ko`ra bo`shashganlik mijoziga ta`rif bering.
Diqqatni tashqi ta`sirlarga nisbatan jamlay olmaslik
Bolaning notanish odamlarga, oziq-ovqatlarga, o`yinchoqlarga nisbatan bo`lgan tabiiy reaksiyasi
Och qolish, ovqatlanish, organizmni bo`shatish va uyquga ketishning ketma-ketligi
Farzand tug`ilishi bilanoq unda o`ziga xos fazilatlarning vujudga kelishi.
Chess va Tomas nazariyasiga ko`ra diqqat-e`tibor va g`ayratlik mijoziga ta`rif bering.
Qiyinchiliklarni yengib o`tishdagi bolaning faolligi
Bolaning notanish odamlarga, oziq-ovqatlarga, o`yinchoqlarga nisbatan bo`lgan tabiiy reaksiyasi
Och qolish, ovqatlanish, organizmni bo`shatish va uyquga ketishning ketma-ketligi
Farzand tug`ilishi bilanoq unda o`ziga xos fazilatlarning vujudga kelishi

“Mijoz va bolalar intizomining buzulishi” asar muallifi kim?
Chess va Tomas
Vigotskiy va Vlasova
Shtern va Morbe
Sechenov va Pavlov
Javhar Zamindarga tegishli bo`lgan so`zlar qaysi bandda to`g`ri ko`rsatilgan?
Ota-ona behad bo`ladi xursand, Farzand bo`lolsa munosib farzand.
Namozi bamdoddan keyin volidangni Ziyorat qil va hizmatida bo`l.
Kishining bor ersa ota-onasi G`animatdur unga alarming rizosi Xudoning qoshida qabul ekandur Ota onaning baloga duosi.
Al-hosil, tarbiya biz uchun yo hayot, yo mamot, yo najot, yo halokat, yo saodat, yo falokat masalasidur.
Qiyinlik darajasi – 2 Rushtiyga tegishli bo`lgan so`zlar qaysi bandda to`g`ri ko`rsatilgan?
Namozi bamdoddan keyin volidangni Ziyorat qil va hizmatida bo`l
Ota-ona behad bo`ladi xursand, Farzand bo`lolsa munosib farzand.
Kishining bor ersa ota-onasi G`animatdur unga alarming rizosi Xudoning qoshida qabul ekandur Ota onaning baloga duosi
Al-hosil, tarbiya biz uchun yo hayot, yo mamot, yo najot, yo halokat, yo saodat, yo falokat masalasidur.
Munavvar Qoriga tegishli bo`lgan so`zlar qaysi bandda to`g`ri ko`rsatilgan?
Kishining bor ersa ota-onasi, G`animatdur unga alarming rizosi, Xudoning qoshida qabul ekandur, Ota onaning baloga duosi
Namozi bamdoddan keyin volidangni Ziyorat qil va hizmatida bo`l
Ota-ona behad bo`ladi xursand, Farzand bo`lolsa munosib farzand.
Al-hosil, tarbiya biz uchun yo hayot, yo mamot, yo najot, yo halokat, yo

saodat, yo falokat masalasidur.
A.Avloniyga tegishli bo`lgan so`zlar qaysi bandda to`g`ri ko`rsatilgan?
Al-hosil, tarbiya biz uchun yo hayot, yo mamot, yo najot, yo halokat, yo saodat, yo falokat masalasidur.
Kishining bor ersa ota-onasi, G`animatdur unga alarming rizosi, Xudoning qoshida qabul ekandur, Ota onaning baloga duosi
Namozi bamdoddan keyin volidangni Ziyorat qil va hizmatida bo`l
Ota-ona behad bo`ladi xursand, Farzand bo`lolsa munosib farzand.
"Oila a'zolari" darslik muallifi kim?
Munavvar Qori
A.Avloniy
M.Behbudiy
A.Qodiriy
A.Fitrat oilaning ijtimoiy vazifalari deb, …. kabi qismlarga bo`ladi.
Avlod tarbiyasi, Fikriy tarbiya, Axloqiy tarbiya
Avlod tarbiyasi, Fikriy tarbiya, Jismoniy tarbiya
Avlod tarbiyasi, Fikriy tarbiya, Mehnat tarbiyasi
Avlod tarbiyasi, Fikriy tarbiya, Jinsiy tarbiya
Qiyinlik darajasi – 2 A.Fitrat 1916-yilda … nomli falsafiy asar yozgan.
Oila
Oila pedagogikasi
Oila psixologiyasi
Oilaviy munosabat
Avlod tarbiyasi, Fikriy tarbiya, Jinsiy tarbiya
"ulamo va sulaho va mutaffakirlarga mushfiq va mehribon" Muhammad Tarag`aydan olgan saboqlarini bir umr unutmadi. Ushbu so`zlar kimning

qalamiga mansub.
Sh.Yazdiy
Z.Bobur
A.Temur
M.Tarag`ay
“G`oyaga qarshi faqat g`oya, fikrga qarshi faqat fikr, jaholatga qarshi faqat ma`rifat bilan bahsga kirishish, olishish mumkin”. Ushbu fikrlar muallifini
02.02.1998 yil 54-sonli
02.02.1997-yil 54-sonli
02.02.1997-yil 55-sonli
02.02.1998-yil 55-sonli
“Mening farzandim tantiq bo`lmasligi kerak!” ushbu fikrlar muallifini toping
A.Temur
Munavvar Qori
A.Avloniy
M.Behbudiy
Balog`at yoshiga yetgan erkaklar va ayollar irqi millati va diniy belgilari bo`yicha hech qanday cheklashlarsiz nikohdan o`tishga va oila qurishaga haqli. Ushbu keltirilgan qonun va qoidalar qaysi huquqiy hujjatda belgilangan.
Inson huquqlari Umumjahon Deklaratsiyasi
O`zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi
Oila kodeksi
BMT qarorlari
Nikohdan o`tayotgan har ikki tomonning erkin va to`liq roziligi asosidagina nikoh tuzilishi mumkin. Ushbu keltirilgan qonun va qoidalar qaysi huquqiy

hujjatda belgilangan.
Inson huquqlari Umumjahon Deklaratsiyasi
O`zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi
Oila kodeksi
BMT qarorlari
Nikohdan o`tayotgan har ikki tomonning erkin va to`liq roziligi asosidagina nikoh tuzilishi mumkin. Ushbu keltirilgan qonun va qoidalar qaysi huquqiy hujjatda belgilangan.
Inson huquqlari Umumjahon Deklaratsiyasi
O`zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi
Oila kodeksi
BMT qarorlari
Oila jamiyatning tabiiy va asosiy hujayrasi. Ushbu keltirilgan qonun va qoidalar qaysi huquqiy hujjatda belgilangan.
Inson huquqlari Umumjahon Deklaratsiyasi
O`zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi
Oila kodeksi
BMT qarorlari
Kimki ayol huquqini himoya qilsa, bola huquqini himoya qilgan bo`ladi, boshqacharoq aytganda, u kelajakni himoya qilgan bo`ladi. Yuqoridagi
V.Gyugo
Suqroq
Arastu
N.Kopernik
1997-yilda Toshkentda ….. instituti tashkil topdi.
Ayol va jamiyat
Oila ilmiy amaliy tadqiqot

O`zMU
TTA
…….oilaviy munosabatlarning bir turi hisoblanib, bunda ota-onaning obro`si shaxslararo muloqotda hal qiluvchi, yetakchi rol o`ynaydi.
Avtoritar
Demokrat
Liberal
Loqaydlikka asoslangan
…….oilaviy munosabatlarning bir turi hisoblanib, bunda oila davrasida ota yoki ona murosasiz, ko`ngilchang bo`lishlik tashqi ko`rinishdan iliq ruhiy iqlimni o`ziga aks ettirganday bo`lib tuyulsa ham, aslida unda hamjihatlik, o`zaro tushunish yetishmaydi.
Liberal
Avtoritar
Demokrat
Erkinlikka asoslangan
1994-yildan boshlab bolali oilalarga necha xil nafaqa berish tasis etilgan
3
4
5
2
Tarbiyali xotin ota-onasini, eri hamda bolasini, butun oila ahlini oilaga munosabati bo`lgan do`stu qo`shnilarini, xodimu xodimalarini xulqi bilan mamnun qilur” bu so`zlar kimning qaysi asaridan keltirilgan?
Rizouddin ibn Faxriddinning “Oila”
A.Fitratning “Oila”

A.Navoiyning “Xamsa”
Kaykovusning “Qobusnoma”
Manba: «Oila pedagogikasi” O.Hasanboeva va boshqalar. Toshkent, 2007 Qiyinlik darajasi – 2 Tarbiyali xotin ota-onasini, eri hamda bolasini, butun oila ahlini oilaga munosabati bo`lgan do`stu qo`shnilarini, xodimu xodimalarini xulqi bilan mamnun qilur” bu so`zlar kimning qaysi asaridan keltirilgan?
Rizouddin ibn Faxriddinning “Oila”
A.Fitratning “Oila”
A.Navoiyning “Xamsa”
Kaykovusning “Qobusnoma”
Qiyinlik darajasi – 2 Oilaning asosiy ikki ustuni to`g`ri ko`rsatilgan javobni ko`rsating.
Iqtisod, ma`naviyat
Ma`naviyat,madaniyat
Iqtisod, madaniyat
Iqtisod,siyosat
Oilaning asosiy ikki ustuni to`g`ri ko`rsatilgan javobni ko`rsating.
Iqtisod, ma`naviyat
Ma`naviyat,madaniyat
Iqtisod, madaniyat
Iqtisod,siyosat
“Xotinimni yonimga yo`latmanglar” ushbu so`z nechanchi yilda mashhur adib...... o`limi oldidagi so`ngi so`zlari edi?
1910 L.Tolstoy
1930 A.Pushkin

1928 Lermontov
1935 Nekrasov
L.Tolstoy o`limi oldidadan yozib qoldirgan so`zlari to`g`ri ko`rsatilgan qatorni toping.
Xotinimni yonimga yo`latmanglar
Be`mani injiqlik – zaxri qotil
Oqila rafiqam! Agar ering yoningda bo`lishini istasang, shuning payiga tushginki, toki u hech qayerda seni huzuringdan kabi rohat – farog`at va muloyimlikka duch kelmasin
Meni kechir
Qiyinlik darajasi – 2 Deyl Kornegiga tegishli iqtibos keltirilgan qatorni toping.
Be`mani injiqlik – zaxri qotil
Xotinimni yonimga yo`latmanglar
Oqila rafiqam! Agar ering yoningda bo`lishini istasang, shuning payiga tushginki, toki u hech qayerda seni huzuringdan kabi rohat – farog`at va muloyimlikka duch kelmasin
Eringa hadeb gina qilaverishni man etaman
Pifagorga tegishli iqtibos keltirilgan qatorni toping.
Oqila rafiqam! Agar ering yoningda bo`lishini istasang, shuning payiga tushginki, toki u hech qayerda seni huzuringdan kabi rohat – farog`at va muloyimlikka duch kelmasin
Be`mani injiqlik – zaxri qotil
Xotinimni yonimga yo`latmanglar
Eringa hadeb gina qilaverishni man etaman
Konstitutsiyaning nechanchi bobi oilaga bag`ishlangan?
XIV

XV
XVI
XII
«Oila jamiyatning asosiy bo‘g‘inidir hamda jamiyat davlat muhofazasida bo‘lish huquqiga ega» yuqoridagi jumlalar O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining nechanchi moddasida ko‘rsatib o‘tilgan?
63-moddasida
64-moddasida
65-moddasida
66-moddasida
Bola tarbiyasini jamiyat o‘z ixtiyoriga olish tarbiya jarayonidagi barcha zarur ishlarni davlat bajarishi lozim degan g‘oyani kimlar ilgari surgan?
Aflotun va Arastu;
Geradat va Arastu;
Safoki va Aflotun;
Zardusht.
Qiyinlik darajasi – 2 Eramizdan awalgi 528-529-yillar orasida yaratilgan odob-axloq g‘oyalari ilgari surilgan asar nomini ko‘rsating?
Avesto
Mahabhorat
Temur tuzuklari
Orxun enasoy bitiklari
Kaykovusning «Qobusnoma» asarida keltirib o‘tilgan ota-onaga

qo'yilgan vazifalar qaysi qatorda to‘g‘ri ko‘rsatilgan?
Bolaga yaxshi ism qo'yish, oqil va mehribon enagaga topshirish, sunnat to‘yi o'tkazish;
Bolaga yaxshi ism qo'yish, oqil va mehribon enagaga topshirish, sunnat to‘yi o'tkazish, mehnat qilishga o`rgatish.
Bolaga yaxshi ism qo'yish, oqil va mehribon enagaga topshirish, sunnat to‘yi o'tkazish, qilichbozlikka o`rgatish.
Bolaga yaxshi ism qo'yish, oqil va mehribon enagaga topshirish, sunnat to‘yi o'tkazish,ot minishga o`rgatish.
Oilada ………, uning ma’naviy va tibbiy salomatligi negizidir
Sog`lom turmush tarzini shakllantirish
Iqtisodiy muhitni yaxshilash
Madaniy va ma`naviy jihatlarni yaxsholash
Ruhiy-emotsional hislatlarni shakllantirish
Qiyinlik darajasi – 2 Oilada …, uning ma’naviy va tibbiy salomatligi negizidir
Sog`lom turmush tarzini shakllantirish
Iqtisodiy muhitni yaxshilash
Madaniy va ma`naviy jihatlarni yaxsholash
Ruhiy-emotsional hislatlarni shakllantirish
Qiyinlik darajasi – 2 ikoh tuzish vaqtidan er va xotin o`z xohishi bilan eri yoki xotinining familyasini umumiy familya qilib tanlaydi yoki ularning har biri nikohgacha bo`lgan o`z familyasini saqlab qoladi. Er va xotindan birining familyasini o`zgartirishi boshqasining ham familyasini o`zgarishiga olib kelmaydi. Ushbu qonun qaysi qonuning nechanchi moddasida keltirilgan?
Oila kodeksining 20-moddasi

Konstitutsiyaning 63-moddasi
Konstitutsiyaning 60-moddasi
Oila kodeksining 25-moddasi
Oila budjetini sarflanishining asosiy yo`nalishlari nechta?
6
5
4
7
Oila budjetini sarflanishining asosiy yo`nalishlari nechta?
6
5
4
7
...o`rinsiz, foydasiz ishlarga pul va mol sarflash.
Isrof
Kambag`allik
Qashshoqlik
Pulsizlik
Maqolni davom ettiring. Sayoq yurgan...
Tayoq yeydi
Ovqat yeydi
Salom deydi
Taom yeydi

Baholash mezoni

“Умумий педагогика” фанидан (жами: 120 соат - 4 кредит)

БАҲОЛАШ МЕЗОНИ

№	Баҳолаш тури	Топшириқлар тури	Топшириқлар сони	Ҳар-бир топшириқ учун ажратилган балл	Жами балл	Оралиқ ва якуний баҳолаш учун жами балл	Оралиқ ва якуний баҳолаш учун саралаш бали: балл	баҳо
1	1-Оралиқ баҳолаш	Маъруза, амалий ва семинар машғулотлардаги фаоллиги	10	2	20	40	0-23	2
							24-28	3
		Мустақил иш топшириқларини бажариш	5	3	15		29-36	4
		Ёзма иш (тест)	1	5	5		37-40	5
2	2-Оралиқ баҳолаш	Маъруза, амалий ва семинар машғулотлардаги фаоллиги	10	2	20	40	0-23	2
		Мустақил иш топшириқларини бажариш	5	3	15		24-28	3
							29-36	4
		Ёзма иш (тест)	1	5	5		37-40	5
	Жами				80	80		
3	Якуний баҳолаш	Ёзма иш ёки тест шаклида ўтказилади	Ёзма иш бўлса 4 та савол	5	20	20	0-11	2
							12-14	3
							15-18	4
							19-20	5
	Жами				100	100		

Изоҳ: Оралиқ баҳолашга 80 ажратилган бўлса (100 баллик тизимда) ундан 60% яъни 48 ва ундан паст (2 баҳо) олган талаба якуний баҳолашга киритилмайди.